Međunarodni odnosi i spoljna politika

Dr. Igor Janev

Recenzenti:
Dr. Nevenka Jeftić
Dr. Dubravka Stajić

Predgovor

Ova knjiga rađena je u okviru projekta **Modeli političke modernizacije Institucija u Srbiji**. Knjiga je namenjena i široj naučnoj i stručnoj javnosti i posebno može doprineti edukaciji studenata na osnovnim i poslediplomskim studijama političkih i pravnih fakulteta.

SADRŽAJ

Uvod ... 8

GLAVA I ... 11

OSNOVE NAUKE O MEĐUNARODNIM ODNOSIMA I SPOLJNOJ POLITICI ... 11

1. Predmet nauke o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici ... 11

2. Problemi i ciljevi nauke o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici ... 12

3. Metodi nauke o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici ... 13
a) Dijalektička metoda ... 14
b) Komparativan metod ... 15
c) Aksiološko-hermeneutičke metode ... 15
d) Formalno-matematičke metode ... 15

4. Sredstva istraživanja nauke o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici 16
a) Verovatnoća ... 16
b) Anketa ... 16
c) Statistički metod ... 16
d) Simulacija pojava ... 17
e) Analiza sadržaja dokumenata ... 17

5. Osnove međunarodne politike i međunarodna metodologija ... 18

6. Osnove međunarodne ekonomije ... 20
a) A. Smit i D. Rikardo ... 20
b) Dž. S. Mil (J. S. Mill) ... 21
c) Dž. Penington (J. Pennington), F. V. Tauzig (F. W. Taussig), Dž. S. Nikolson (J. S. Nickolson), C. F. Bestebl (C. F. Bastable) i A. Maršal (A. Mashall) ... 22
d) F. Graham ... 22
e) G. Haberler ... 23
f) B. Ohlin ... 23
g) M. Dž. Kejnz (M. J. Kejns), F. Mahlup (F. Machlup), Dž. E. Mid (J. E. Mead), Dž. (J. Kravis) i S. Linder ... 24
h) L. Detlef i H. Mint (H. Myint) ... 27
i) B. Balasa (B. Balassa) i J. Tinbergen ... 27

7. Osnove međunarodnog prava ... 28
a) Platon i Aristotel ... 28
b) M. T. Ciceron, Sv. Augustin, Sv. Toma Akvinski i F. de Vitorija ... 29
c) Ž. Boden (J. Bodin) i H. Grocijus (H. Grocius) ... 30
d) S. Pjer, Ž.Ž. Ruso (J. J. Ruso), I. Kant i J. G. Fihte ... 30
e) G. Jelinek i H. Tripl (H. Triepel) ... 31
f) L. Digi, L. Ž. Kavare (L.J. Cavare), D. Anciloti (D. Anzilotti) i H. Kelzen (H. Kelsen) ... 32

8. Osnove međunarodne organizovanosti ... 34

9. Subjekti međunarodnih odnosa 42
a) Država 43
b) Međunarodne organizacije 43
c) Nevladine organizacije, društveni pokreti i Crkva 44
d) Čovek 45

10. Pojam međunarodne zajednice i međunarodnog poretka 45

11. Pojam međunarodne politike i spoljne politike 47
a) Međunarodna i spoljna politika 47
b) Faktori međunarodne i spoljne politike 48
c) Sredstva međunarodne i spoljne politike 49

12. Osnove metodologije spoljne politike 50
a) Cost-benefit analiza 51
b) Zatvorenička i kukavičja dilema u strateškim igrama 52

13. Faktori i činioci spoljne politike 53

14. Sredstva spoljne politike i diplomatije 55

15. Definicija i vrste međunarodnih odnosa 57

16. Definicija i oblici međunarodnih poredaka 60

17. Osnovni elementi razvoja teorijskih pravaca u nauci o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici 63

18. Formalni metodi proučavanja međunarodnih odnosa i mogućnost izgradnje filozofije Relacionalizma 65
a) Teorija sistema i mogućnost izgradnje Relacionizma 65
b) Teorija igara i promene u vremenu 70
c) Teorija verovatnoće i Cost-Benefit analiza 72
d) Teorija haosa i teorija katastrofe 73

GLAVA II 79

PRIKAZ SAVREMENIH TEORIJA O MEĐUNARODNIM ODNOSIMA I SPOLJNOJ POLITICI DRŽAVA 79

1. Klasične teorije o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici 79
A. Klasični Liberalizam, Pluralizam i Eklekticizam 79
a) A. de Tokvila 79
b) Dž. A. Hobson (J.A. Hobson) 81
c) Dž .A. Šumpeter (J. A. Schumpeter) 82
d) V. Vilson (W. Wilson) 83
e) R. Neibur 84
f) J.C. Murej (J.C. Murray) 86
g) I. Klod 87
h) J.H. Herc (J.H. Herz) 88
B. Klasični Realizam i teorija sile 89
a) E.H. Car (E.H. Carr) 89
b) M. Wight 90
c) H. Morgentau 92

d) R. Aron 96

2. Novije teorije o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici 101
A. Funkcionalizam, Neofunkcionalizam, Neoliberalizam i teorija meduzavisnosti 101
a) D. Mitrany 101
b) K.W. Dojč 102
c) E. Haas 104
d) B. Balassa i J. Tinbergen 105
e) S. Hofmann 106
f) K.J. Holsti 107
g) J. Burton 108
h) R.O. Keohane i J.S. Nye 109
i) R. Axelrod 112
B. Neorealizam i savremena koncepcija moći 113
a) K.N Waltz 113
b) R. Gilpin 119
c) S. Krasner 129
d) H.Bull 130

3. Teorije o spoljnoj politici 131
a) M. Kaplan 132
b) R.C. Snyder, H.W. Bruck i B. Sapin 132
c) G.T. Allison 133
d) J. Snyder 134
e) S.M. Walt 135
f) A. Stein 137
g) D. Snidal 142

GLAVA III 154

KRITIKA NEOTEORIJA 154

1. Strukturalno-realistička kritika Neorealizma 154
a) Osnove teorije B. Buzana 154
b) Osnove teorije R. Littlea 157
c) Osnove teorije C. Jonesa 159

2. Liberalna kritika Neorealizma 160
a) Teorije R. W. Coxa 160
b) Osnove teorije R. K. Ashleya 163
c) Teorija J. G. Ruggiea 165
d) Teorija R. O. Keohanea 167

3. Zaključci i sinteze kritike Liberalnog i Realističkog 168

GLAVA IV 171

MOGUĆNOST IZGRADNJE FILOZOFIJE I TEORIJE RELACIONIZMA 171

1. Filozofija Relacionizma 171

2. Sociologija Relacionizma 178

3. Relacionistička teorija Države i prava 182

4. Relacionistička teorija međunarodnih odnosa i spoljne politike 186

GLAVA V 192

PRIMER JUGOSLOVENSKIH ODNOSA SA UJEDINJENIM NACIJAMA 192
A. Problem suspenzije i isključenja države iz UN-a i pravni subjektivitet Organizacije 192
B. Suspenzija iz Ujedinjenih Nacija 195
C. Nezakonitost suspenzije Jugoslavije 196
D. Model preispitivanja zakonitosti 198
E. Zaključak 201

ZAKLJUČAK 202

Slika 1 67
Slika 2 70
Slika 3 75
Slika 4 76
Slika 5 77
Slika 6 78
Slika 7 122
Slika 8 126
Slika 9 127
Slika 10 145
Slika 11 145
Slika 12 146
Slika 13 147
Slika 14 148
Slika 15 149
Slika 16 151

Uvod

Najnovije promene u razvoju međunarodnih odnosa, kao i autonoman razvoj nauke o spoljnoj politici, navodi na potrebu stvaranja monografije u kojoj bi se izložilo stanje o najbitnijim aspektima nauke o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici. Savremena praksa međunarodnih odnosa i spoljne politike sve više nameće potrebu egzaktnijeg razmatranja ovih disciplina imajući u vidu da potrebe traže visok stepen preciznosti pri formulisanju mogućnosti delovanja i izbora varijanti aktivnosti. U ovom pogledu pored kvalitativnih teorija u izvesnoj meri je u kjizi tretiran i formalno-matematički pristup nauci o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici.

Pored međunarodne politike ovde je do izvesne mere ukazano na vezu sa međunarodnom ekonomijom i međunarodnim pravom, uključujući činioce koji utiču na naučno i praktično analiziranje pojava. Posebno je ovde posvećena pažnja sociološkim aspektima i metodama koje se mogu primeniti.

Istorijski posmatrano, već u drevnoj Kini pojavila su se shvatanja kao što su o "neophodnosti ratovanja" da bi se izbegle veće "nedaće" (Shang Tzu), o ljudskoj prirodi koja je "dobra" i ratu koji je posledica "loše" vladavine (Mencius), o "unutrašnjem poretku" od čije stabilnosti zavisi "spoljna snaga" države i održanje mira (Han Fei Tzu). Razvijenije ideje koje se odnose na spoljnu interakciju država potom srećemo u Antičkoj Grčkoj, prvenstveno kod Platona i Aristotela. Oni u svoja razmatranja o ratu i miru unose etičke i vrednosne kriterijume (prvenstveno kriterijum pravednosti i pravde), pri čemu, pored prirode čoveka, odnosno vladajuće grupe (koja može imati različitu sposobnost za vladanje, što je u vezi sa njenim etičkim i kulturnim karakteristikama), ovi mislioci posebno uviđaju da na spoljne odnose država u znatnoj meri utiče priroda političkog sistema i socijalna struktura (pre svega odnosi glavnih socijalnih grupa). Koreni nauke o međunarodnim odnosima od tog perioda postaju deo političke teorije koja se uglavnom razvija paralelno sa napretkom osnovnih filozofskih i sociloških shvatanja o državi i pravu. Među konceptima sve bitnije mesto imaju pojedine ideje o pravima i dužnostima država, koje se vezuju za etičke sudove. Po shvatanju Augustina ljudi i kroz rat teže jedino postizanju mira, čime se zadovoljava njihovo subjektivno shvatanje dobra i pravde. Slično, T. Akvinski dopušta mogućnost rata samo ako za njega postoje pravedni razlozi. Pojedini autori, međutim, kao Makijaveli, Boden, Vitoria, ili Grotius, uočavaju da pored čovekove prirode koja može biti etički "dobra" (po shvatanju poslednja tri navedena mislioca) ili "zla" odnosno egoistična (po shvatanju Makijavelija), državna organizacija ima sopstvenu prirodu kojoj se čovekovo ponašanje mora prilagođavati. Kao što je poznato, Makijaveli je zastupao shvatanje da je za uspešno funkcionisanje države potrebno da vladar "ne bude dobar", odnosno da ima potrebne osobine ("lisice i lava"), što je neophodno za jaku državu i vladarevo održavanje na vlasti. U poređenju sa Makijavelijem, Boden, de Vitoria i Grotius ističu značaj međunarodno-pravnih normi koje su u interesu za državu i njeno funkcionisanje u međunarodnim interakcijama (odnosno koje pretstavljaju "državni interes"). Postojanje međunarodnih pravnih pravila, prema shvatanju ovih autora treba da obezbedi mir i pravične odnose među narodima, pri čemu je, u skladu sa tadašnjom tradicijom, ovo pravo zasnovano na "čovekovom zdravom razumu", odnosno poznatim principima "prirodnog prava" koja proističu iz čovekove "umne" (u biti "dobre") prirode. Boden slično kao Makijaveli, međutim, smatra da je državni "interes" povećanje njene moći, dok de Vitorija i Grotius vide zaštitu državnog interesa u vojnom sukobu (tj. svojevrsnoj sankciji) kao poslednjem sredstvu dolaženja do zadovoljenja pravde. Ovi mislioci su u izvesnom smislu preteča shvatanja da se "interes država" nemora, a često i ne može poklapati sa etičkim normama koje važe u međuljudskoj komunikaciji, (što uviđaju npr. Majnike, Mill, Klauzevic), jer se država, i čovek razlikuju po svojoj prirodi i svojim atributima. Pored prirode čoveka, koja je po

Makijaveliju i Hobsu egostična i sklona sukobu, a po Bodenu, Loku, Monteskjeu i Rusou miroljubiva i altruistička, za analizu razvoja teorije međunarodnih odnosa značajna su i razmatranja koja međunarodne odnose uslovljavaju prirodom međunarodnog poretka. U ovoj skupini teoretičara nalaze se poznati liberalni klasici kao što su npr. Bentam ("Međunarodni kod"), Kant ("Država naroda") i Fihte ("Federacija Država"), koji izgrađnjom međunarodnih institucija teže ostvarenju trajnog mira, ali takođe i teoretičari koji održanje mira vide u uspostavljanju "ravnoteže snaga" kao što su npr. Hjum Vatel i Genc. Ovi teoretičari uvode korene elemenata sistemskih gledišta u teorijske analize o međunarodnim odnosima, koji će u značajnoj meri biti dopunjeni apstraktno-dijalektičkim (Hegel) i konkretno-dijalektičkim (Marks) pristupom, i pretstavljati osnovu za razvoj moderne teorije međunarodnih odnosa, koja će se postepeno oformljavati u ovom veku. Napredak sociooloških metoda, a posebno koncepcije "idealnih tipova" (M.Webera) i strukturalno-funkcionalističke metode (R. Mertona) doprineće, takođe, koncipiranju pojedinih savremenih shvatanja međunarodnih odnosa (posebno "Neo" pravaca).

Koreni savremene teorije međunarodnih odnosa, koji se nalaze u ovom veku, vezuju se sve više za interdisciplinarna istraživanja. Ranije ideje Klauzevica o "ratu kao produženju politike drugim sredstvima" kao da, u izvesnom smislu, dopunjuje razvoj metoda kojima se u sukobima može "pobediti", kao što su operacionalističke metode teorije igara, zatim modelovanje trke u naoružanju, modelovanje dinamike međunarodnog sistema i srodni koncepti koji olakšavaju analizu i određivanje spoljne politike. Ovde posebno mesto imaju teorija pregovaranja, teorija koalicija i alijansi, teorija neprijateljstava i srodne teorije.

Koreni razvoja koncepata o međunarodnim odnosima duguju posebno i razvoju međunarodnog prava, gde posebno mesto pored pozitivističke i normativističke orjentacije, dobija sociološki pravac (posebno sklonost za unošenjem novih elemenata u teoriju). Za razliku od pozitivističkih teorija gde je volja država (odnosno saglasnost izražena u ugovorima, uz međunarodne običaje i opšte prihvaćene pravne principe) osnova prava među državama (npr. Jelinek, Tripel, Siber i drugi), kao i normativističkih teorija koji pravne norme apstrahuju od fakata (npr. Anziloti i Kelzenova "čista teorija prava"), sociološka koncepcija smatra da država nije isključivi stvaralac prava. Izvori prava nalaze se u društvenim potrebama, neodvojivim od faktičke stvarnosti (npr. Sel, Kovare, Badevan). Sociološka koncepcija iako može biti predmet kritike, zbog toga što ulogu države (po pravilu) svodi na instituciju koja "potvrđuje" prava čiji su izvori u potrebama, doprinela je, kao uostalom i monistički koncept pravnog pozitivizma, relativizovanju neprikosnovenosti državnog suvereniteta. S ovim u vezi treba naglasiti da je u razvoju pravne teorije od posebnog značaja i duga teorijska polemika između dualista (npr. Tripel), koji su autonomno tretirali unutrašnji i međunarodni pravni poredak i monista koji su smatrali da postoji jedinstvo pravnog poretka tj. da međunarodne norme imaju primat nad unutrašnjim normama (npr. Digi).

Druga bitna disciplina koja je pored pravne teorije neposredno imala uticaja na razvoj koncepata o međunarodnim odnosima je politička ekonomija, posebno A. Smita, D. Ricarda, J.S. Milla (i kasnije B. Olina, F. Mahlupa, G. Haberlera, i drugih). Posebno značajnu primenu u međunarodnim odnosima imala je teorija komparativnih prednosti, teorije o ekonomskoj integraciji, koncept oportunih troškova, kao i zakon opadajućih marginalnih dobitaka.

U prvoj glavi monografije date su osnove nauke i metode međunarodnih odnosa i spoljne politike. Definisani su osnovni pojmovi. Ukazano je na korene ovih disciplina. Osnove kvalitativne i kvantitativne metode su izložene. Ukazano je na osnovne aspekte teorijskih pravaca i sa ovim u vezi pruženi su određeni metodološki zaključci. Novinu pretstavlja Teorija Haosa i Teorija Katastrofe.

U drugoj glavi prikazan je razvoj teorija. Ovde su prikazani Klasični Liberalizam, Realizam, Funkcionalizam, Neofunkcionalizam, Teorija kompleksne međuzavisnosti, Pluralizam, Neoliberalizam i Neorealizam. Iz prikaza je uočena tendencija razvoja. Uočeni su osnovni aspekti koji se mogu komparativno analizirati.

U trećoj glavi prikazana je kritika Neorealizma. Ovu prvo vrše Strukturalisti neorealističkog pravca. Zatim kritiku nalazimo kod Istorijskih materijalista i Dijalektičara odnosno Neomarksistički orjentisanih teoretičara i Neoliberala. Odavde uočavamo elemente Eklekticizma. Ovo ukazuje na načine prevazilažanja problema u teoriji i mogući razvoj teorije odnosno mogućnosti novih teorija.

Na bazi analiza prve tri glave, dolazi se do zaključka o potrebi nove teorije koja bi bila bazirana na novoj Filozofiji. Ova Filozofija koja maksimalno dinamizuje društvo je Relacionizam. Na bazi Relacionizma izgrađena je logika kojom se prevazilaze razlike između Dijalektičke i Formalne logike. Svojstva Filozofske Ništice su objašnjena Relacionistički (Nemogućnost Ništice). Filozofija Relacionizma stavljena je u vezu sa Matematičkom logikom. Preko logike Izvoda funkcije i logike diferencijalnog računa prikazana je relaciona nelogičnost nule (vidi IV Glavu). Relacionizam je zatim sociološki primenjen (analiziran). Posebno je, potom definisan pojam Države i prava.

Na osnovama Relacionizma izgrađena je nova teorija međunarodnih odnosa i spoljne politike. Osnova ove teorije bazirana je na najmanje dva nivoa analize: Relacione unutrašnje i Međunarodne promenljive. Unutrašnji nivo promenljivih svodi se na državni i transnacionalni nivo. Sistemi vezanih izraza pružaju celovitiju sliku odnosa. Isti nivoi analize vezani su i za spoljnu strategiju i politiku. Međunarodni odnosi i spoljna politika imaju Režimsko ponašanje sa nekontrolisanim kretanjima.

U petoj glavi izvršena je analiza odnosa politike i prava na primeru suspenzije Jugoslavije iz UN-a. Objašnjeno je da je Jugoslavija nezakonito suspendovana iz UN-a. UN su prekoračile ovlaščenja. Suverenost se kao što se vidi može ograničiti samo do nivoa, kada se ne zadire u unutrašnje pravo Organizacije.

Međunarodno društvo, kao i država ima instutucionalna i Režimska svojstva. Nekontrolisani stihijski aspekti Poretka omogućuju primenu novih metoda (Haosa i Katastrofe). U poređenju sa drugim teorijama naša teorija daje novo objašnjenje promena Bitka i Društva. U ovom pogledu, teorija koja zamenjujući elemente, kao statične, relacijama, omogućava potrebnu dinamičnost. Ova dinamičnost istovremeno omogućuje celovit prilaz.

GLAVA I

OSNOVE NAUKE O MEĐUNARODNIM ODNOSIMA I SPOLJNOJ POLITICI

1. Predmet nauke o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici

Do kraja sedamdesetih godina posebno Waltza i Gilpina, postavljalo se pitanje da li međunarodni odnosi imaju svoj predmet, kao posebna disciplina, ili je to nauka koja je skup više posebnih disciplina odnosno traži raznorodne metode i sredstva proučavanja, koja nisu i nemaju obeležja jedinstvenog predmeta nauke. Međunarodni odnosi su naime, do druge polovine dvadestog veka proučavani kroz više posebnih naučnih oblasti, sa svojim posebnim metodama, što je nametalo pogled da je predmet nauke relativizovan, odnosno nedovoljno jasno određen da bi se razmatrao u okviru jedinstvene nauke. Međunarodni odnosi su se razmatrali u okviru filozofije, strategije, prava, ekonomije, kao i drugih disciplina.

Današnje shvatanje, koje je do izvesne mere rezultat konflikta neo-pravaca u teoriji, upućuje, međutim na to da se radi o jedinstvenoj naučnoj oblasti sa specifičnim predmetom razmatranja. Mada je široko sagledavan predmet nauke, moguće ga je odrediti relativno malim brojem pojmova, koji tretiraju Neoliberalizam i Neorealizam, kao osnovne koncepte, koji u svom konfliktu definišu neophodne pojmove jedinstvene nauke. Kao što će u narednom izlaganju biti pokazano predmet nauke obuhvata sistemsko (ili nesistemsko) stvaranje totaliteta, ili skupa elemenata (subjekata), koje su obeleženi procesima sa efektima sistematskog ili nesistematskog vida. Ovo uključuje interakcije subjekata, kao i kolektivne efekte. Procese je moguće definisati promenljivim (sistemskim ili nesistemskim) ili nepromenljivim faktorima. U zavisnosti od pojedinih autora i pravaca razlikuje se broj nivoa analize predmeta. Kod klasičnih pravaca npr. Realizma i Neorealizma imamo dva nivoa (elemente i interakcije), a kod Neo-pravaca, priključuje se i sistemski nivo zaključivanja. Osnovni pojmovi predmeta, međutim, ostaju isti, a to su saradnja i konflikt ili nesaradnja, pri čemu se totalitet određuje kao zajednica (po pravilu država, ali i drugih elemenata), koja se nalazi u manjem ili većem nivou uređenosti ili vlasti.

Kada se radi o predmetu spoljne politike kao posebne oblasti, treba uočiti da se osnovni argumenti za izdvajanje ovog predmeta odnose na sredstva naučnog zaključivanja. Iako su teorijski spoljne politike i međunarodnih odnosa identični, spoljna politika je mnogo više oslonjena na formalne metode zaključivanja. Predmet je ovde usko određen i proučavanja su pored teorijskog vida u dobroj meri vezana za praktično optimiziranje politike. Osnovni zaključci doktrinarnog vida su, međutim, neodvojivo vezani za osnovne koncepte u okviru kojih se gradi teorija međunarodnih odnosa. Ovo stanje ukazuje na povezanost međunarodne politike s više država sa posebnim politikama država. Ove politike većeg broja zemalja, međutim, nisu prost zbir posebnih politika, već posebna rezultanta. Od ove rezultante, potom zavisi spoljna relacija svake države pojedinačno. Predmet spoljne politike se stoga može pretstaviti kao ponašanje i politika države u svojim odnosima sa drugim državama u okviru manje ili više uređene zajednice država kao skupa (sistemski ili nesistemski) uređenih elemenata.

2. Problemi i ciljevi nauke o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici

Problemi nauke o međunarodnim odnosima u vezi su sa metodima i predmetom ove nauke. Problemi nauke se odnose na dve osnovne grupe:

a) metodološke i teorijske, i
b) praktične i empirijske.

Praktički i empirijski treba da zadovolje određene konkretne zahteve politike i interesnih grupa i faktora. Izgradnja doktrine vezana je za izučavanje metoda proučavanja, tako da recimo razvoj doktrina zavisi direktno od metoda i ciljeva. Ako npr. koristimo sistemske metode dobićemo jedan tip, a ako koristimo interakcijski metod drugi tip rezultata, koji mogu biti sasvim različiti.

Glavni problemi savremene teorije međunarodnih odnosa su provera i izgrađivanje teorijskih pravaca. Osnovni teorijski pravci imaju za cilj da daju što tačniju teorijsku obradu realnosti međunarodnih odnosa. Cilj nauke je stvaranje modela ili obrazaca kojima bi se bolje nego kod drugih modela i obrazaca objasnila postojeća i moguća stvarnost i vršilo predviđanje. Problem koji se nameće je kako proširiti metode i kako formulisati načine poređenja teorijskih pravaca.

Osnovni ciljevi savremenog istraživanja međunarodnih odnosa, vezuju se za rešavanje problema ove discipline. Ovo se čini poredbeno sa konkretnim obrazcima i modelima i u odnosu na moguću i postojeću praksu, kao i prethodna iskustva iz istorije. Ovde se tako razvijaju znanja o subjektima, činiocima i drugim pojmovima i aspektima od značaja za teoriju i doktrinu odnosa. Pored ovih ciljeva, unapređuju se uporedno i posebni ciljevi nauke (ciljevi nižeg nivoa), kao i posebni problemi pojedinih aspekata. Ovde veliki značaj imaju emperijsko-teorijska istraživanja, koja dopunjuju opšta znanja o međunarodnim odnosima.

Posebni problemi i ciljevi spoljne politike odnose se na proučavanje posebnih modela i doktrina spoljne politike ili obrazaca stvaranja odluka. Ovi modeli nastoje da objasne načine donošenja odluka izgrađujući obrazce koji teže da budu praktično i istorijski proverljivi. Značaj pri poređenju i oceni vrednosti ovih modela je posebno prediktivna moć. Posebni problem je, naime, iznaći odgovarajući model koji u isto vreme zadovoljava objašnjavanje proteklih stanja, uvažavajući unutrašnje promenljive, konstante, parametre, moderatore (ili akceleratore) unutar država, i ove u okruženju, kao i istovremeno iznaći model predviđanja. Modeli ovde treba da utvrde koristi, štete i isplate političkih mera i akcija (ili nepreuzimanja akcija) prema drugim subjektima međunarodnih odnosa. Najskoriji trend da spoljna politika postaje sve više opredeljena "sistemski" ili "interakcijski" stavlja je u milje provera i procene u odnosu na osnovne teorijske pravce (neoliberalni i neorealistički).

Ciljevi discipline spoljne politike posebno se odnose na rešavanje problema dolaženja do najboljeg metoda za rešavanje procene modela politike i donešenja odluka. U ovom pogledu cilj je nalaženje najboljih modela spoljne politike. Postojeći modeli mogu se svrstati na sistemske (Strukturalni realizam) i nesistemske (interakcijske) kod drugih pravaca. Ciljevi naučnog područja spoljne politike se zatim odnose i na nefundamentalna istraživanja empirije što prvenstveno znači pronalaženje skupa strategija kojim određena država (ili države) treba da ostvare svoje strateške opšte i posebne prioritete (opredeljenja). Nauka se ovde vezuje za procenu strateških usmerenja odnosno njihovu efikasnost, procenu poteza ili efikasnost mera i aktivnosti kojima se ciljevi politike mogu ostvariti.

Posebno bitni problemi u okviru naučnog područja spoljne politike odnose se na predviđanja. Osnovni cilj u ovoj oblasti je izbor i razvoj metoda kojima se može sa većom tačnošću vršiti predviđanje pojava. S ovim u vezi razvijaju se formalne metode, koje imaju ne samo tehničku, već fundamentalnu ulogu.

3. Metodi nauke o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici

Metod međunarodnih odnosa vezuje se kroz dugi niz vekova, od Kine i antičkih civilizacija, za političku filozofiju i političku doktrinu. Ova opažanja datiraju od Platona, ali i ranijih filozofa i istoričara. Nauka o međunarodnim odnosima vezuje se već kod drevnih pisaca za doktrine o državi i pravu (posebno međunarodnom). Posebnu ulogu u ovom periodu imaju Platon i Aristotel, koji u svom racionalističkom pristupu prave vezu opštih filozofskih oblasti sa politikom. Od tada, pa nadalje, politička filozofija ima za oblast analizu države i prava. U okviru filozofije (političke i pravne) se tako stvaraju teorije i doktrine o ponašanju države. Među prvim realistima pojavljuje se Tukidid, čija su shvatanja i danas predmet čestih citiranja.

Razvoj se zatim prati kod rimskih autora u srednjem veku (politika u vezi sa etikom), i posebno kod prvih međunarodnih pravnika Viktorije i Grotiusa. Suštinski napredak se ovde odnosi na uređenost društva (država) i potrebu izgradnje prava i dužnosti pri interakciji subjekata. Ove ideje produbljuju teoretičari organizacija, koji u međunarodnim ustanovama ili vladama odnosno organima nadnacionalnih razmera, vide mogućnost očuvanja mira i sigurnosti (npr. Kant ili Fihte). Doktrina međunarodnih tela, tako, dovodi do stvaranja osnove Liberalizma. Početci Istitucionalizma nadalje vode do savremenijih shvatanja uređenosti međudržavne zajednice. Najpre potrebe za organizovanom zajednicom, a potom do pojma režima ili sistema država i drugih (u ovisnosti od koncepcije) učesnika.

Različit pristup prema Institucionalizmu ima svoje početke još kod filozofa koji relativizuju vezu politike i prava i posebno politike i na moralu zasnovane uređenosti društva. Koreni se nalaze već kod antičkih istoričara (Tukidid), a potom se mogu pratiti u novoj eri od izlaska iz srednjeg veka (Makijaveli), pa do Carra i Morgenthaua odnosno najsavremenijih neorealističkih pravaca. Ovde su institucije manje bitne, a režimi nastaju iz potrebe izlaska iz stanja “anarhije”, koje pretstavlja nesigurnost, koja upućuje na izgradnju saveza i koalicija čija je svrha odvraćanje od agresije. U ovom aspektu otklanjanje nesigurnosti čini se i uspostavljanjem ravnoteže sila (ili shvaćenih sila). Nesigurnost je potom povezana i sa sklonošću ka monopolu snage. Ovde se režim javlja kao posledica Dileme (“zatvoreničke” ili “kukavičje”), odnosno iz nužde preživljavanja zasnovane na samopomoći i egoističkom interesu. Osnovne kategorije su "politika sile" i "opstanak", a spoljno-politička akcija pretstavlja rezultat sopstvenih interesa, u prvom redu jačanja snage u odnosu na protivnika.

Ključna uloga u razvoju metoda odnosi se na pojavu sociološkog metoda u 19 i 20 veku. Ovde pre svega uticaj ima pozitivizam u oblasti politike, dijelektika strukture interesa (Marksizam), koji unutrašnje činioce (ekonomske interese) povezuju sa spoljnom interakcijom (odnosno politikom na međunarodnom planu), potom holističko shvatanje međunarodnih odnosa, početci biheviorizma, izgradnja "idealnih tipova", strukturalizam, funkcionalizam i objedinavanje ovih pravaca. Naposleku, poseban značaj ima hermeneutički metod, uključujući "metod razumevanja", kao i aksiološki metod.

Posebni metodi spoljne politike sve više se razvijaju, tako da u novije vreme imamo sledeće formalne metode koji se koriste u okviru nauke o međunarodnim odnosima i nauke o spoljnoj politici: teorija sistema, teorija strateških i nestrateških igara, teorija verovatnoće, teorija cost-benefit, teorija katastrofe, teorija grafova, teorija optimizacije saveza i koalicija, optimizacija pregovaranja, modeliranje neprijatelstva, u manjoj meri informatička i kibernetička teorija (odnosno njihovi elementi) i u poslednje vreme teorija haosa i fraktala.

Nauka o međunarodnim odnosima takođe primenjuje ove metode i kod izuzetno značajnih problema provere doktrina. Ovde se koristi pre svega teorija sistema i strateških igara, koje su podržane primenom verovatnoće i modeliranjem elemenata teorije (saradnja i konflikt), da bi se teorija mogla oceniti. Ovo se čini u poređenju sa oponentnim pravcima u teoriji međunarodnih odnosa i spoljne politike. U toj primeni jeste i osnovni značaj ovih, dosada, samo sredstava analize.

Osnovne metode koje se koriste u međunarodnim odnosima i spoljnoj politici su:

a) dijalektička metoda,
b) komparativna metoda,
c) aksiološko-hermeneutička metoda, i
d) formalno-matematička metoda.

Ukratko izložićemo osnovne karakteristike svakog od ovih načina proučavanja.

a) Dijalektička metoda

Dijalektičke metode dele se u osnovi na Apstraktno dijalektičku i Konkretno dijalektičku.

Apstraktno dijalektička metoda u savremenom vidu vodi poreklo od Hegela. Hegel nastoji da prevaziđe statička svojstva formalno logičkog koncepta (odnosno klasične matematičke logike). Dinamički elemenat Hegel vidi u razvoju trijade čija supstanca je promena duha odnosno kretanja duha od svesti ka višem nivoju svesti (do samosvesti). Poznata je u ovom konceptu trijada izmenjivanja teze, antiteze i sinteze koja zatim postaje nova teza (nastavka ovog trijadnog ciklusa). Bitnost ovog metoda je u Holističkom obuhvatanju totaliteta procesa i promena, što je od posebnog značaja za sagledavanje sistema kakav je međunarodni sistem. Nezavisno da li je osnova trijadnih promena duhovnog porekla ovaj dijalektički metod može se primenjivati u političkim proučavanjima budući da krajni rezultat analize međunarodnih pojava ne mora da sadrži suštinsko opredelenje u pogledu tipa ili vrste supstrata stvarnosti.

Konkretno dijalektička metoda, koja svoje poreklo ima u apstraktnoj dijalektici, vezuje se za materijalističko shvatanje stvarnosti i u izvesnom smislu ima iste karakteristike kao Apstraktno-dijalektički metod. Konkretno dijalektički metod ima poreklo kod Marksa i drugih teoretičara ovog pravca i nastoji da apstraktno-dijalektički supstrakt zameni materijalistički zasnovanom osnovom sveta. Ova metoda sadrži postulate, kao što su prelazak kvantiteta u kvalitet, borba jedinstva suprotnosti, neidentičnost osnovnih elemenata, princip negacija-negacije, princip deljivosti pojava. S ovim u vezi, principi promene za prelaske kvantiteta u kvalitet i negacija prethodnog kroz borbu i jedinstvo suprotnosti, su u osnovi srodni principima Hegelove trijade.

b) Komparativan metod

Posebno značajan metod je komparativan metod. Ovaj metod svoje poreklo vodi iz sociologije. Komparativnim metodom se pojedine političke pojave i njeni elementi upoređuju da bi se dali zaključci o elementima i apstraktima poređenja. Elementi i aspekti poređenja mogu biti pravne ili političke konstrukcije ili rešenja, koja u različitim sredinama mogu biti uspešnija ili manje uspešna. Određeni politički sistemi imaju bolje funkcionisanje u određenim državama, a lošije funkcionisanje u drugim državama. Razlike se duguju specifičnostima pojedinih sredina, koje se protežu od kulture i tradicije do mesta države u međunarodnoj zajednici. Slično je i sa ustavnim rešenjima u pojedinim državama. Određena ustavno pravna rešenja u pojedinim državama mogu biti efikasnija od njihovog funkcionisanja u drugim državama. Slično je i sa aspektima i elementima spoljne politike, gde različiti aspekti i elementi ove spoljne politike imaju različita obeležja od jedne do druge države. Upravo ova različitost u svojstvima može imati značajan uticaj na spoljne politike država, kao i ukupna kretanja u međunarodnoj zajednici, što ovaj metod čini nezamenljivim u proučavanju međunarodnih odnosa. Komparativna metoda je posebno mesto našla u literaturi zapadnih država, što se duguje interesu razvijenih zemalja za posebnosti i karakteristike pojedinačnih država.

c) Aksiološko-hermeneutičke metode

Savremena sociološka metoda posebno je uticala na razvoj Aksiološko-hermeneutičke metode u razvoju međunarodnih odnosa. Aksiološka metoda nastoji da utvrdi sistem vrednosti kod politički relevantnih pojedinaca i grupa na osnovu čega se potom izvode zaključci o posledicama pojedinih politika ili mogućem ponašanju ovih pojedinaca i grupa pri različitim političkim situacijama. Različiti politički lideri ili političke elite, pa ponekad i šire narodne mase različito reaguju, u zavisnosti od sistema vrednosti, na različite situacije. Procena sistema vrednosti stoga pretstavlja osnovni element donošenja zaključaka o određenim političkim situacijama, odnosno osnov sagledavanja vrednosti "isplata", pri određenim političkim potezima. Uz Aksiološki metod može se koristiti i metoda razumevanja. Metod razumevanja treba da otkrije razloge određenih ponašanja odnosno da stvori jasnu sliku o mentalnim i vrednosnim motivima političkog angažovanja. Na sličan način hermeneutička metoda treba da otkrije sistem značenja ili hierarhijski odnos među ovim značenjima (hierarhiju značenja) kako bi se moglo utvrditi kako će se određeni politički subjekti ponašati. Aksiološka metoda se najčešće kombinuje sa hermeneutičkom metodom i metodom idealnih tipova (Maksa i Webera) u metod koji pretstavlja sintezu odnosno aksiološko-hermeneutički metod.

d) Formalno-matematičke metode

Najnovijeg datuma su formalno-matematičke metode proučavanja međunarodnih odnosa. Ove metode imaju poreklo u određivanju isplativosti spoljno političkih poteza i određivanju efikasnosti vođenja međunarodne politike. O ovim će posebno biti reči kasnije u ovoj monografiji. Ovde ćemo, u nastavku, zadržali na kvalitativnim aspektima teorije međunarodne politike. Osnovne oblasti formalno-matematičke metode su teorije igara, matematička logika, teorija verovatnoće i statistika, teorija haosa, teorija katastrofe i teorija modelovanja nelinearnih procesa.

4. Sredstva istraživanja nauke o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici

Osnovne metode koje koristi nauka o međunarodnim odnosima se u praksi i tradiciji razlikuju od metodskih sredstva za predmetna proučavanja. Osnovne metode su istovetne filozofskim, sociološkim i politikološkim metodama, kojima se u novije vreme priključuju formalne metode. Ova poslednja nije jednostavno razgraničiti od sredstva istraživanja. Kriterijum razgraničenja koji se može primeniti je uticaj ovih sredstva na osnovne teorijske pojmove nauke. Ako je uticaj fundamentalan u rekonstrukciji teorije, tada se sredstvo može smatrati metodom. S druge strane, kada je naučni postupak tehničke prirode (razmatrajući kvantitet odnosa ili nefundamentalna svojstva), tada ovakav postupak, koji može uključivati i recimo razvijenu matematiku, proglašavamo sredstvom. Razumljivo, distinkciju nije uvek lako napraviti, jer se sredstvima ponekad mogu neočekivano promeniti osnovna gledišta teorije (npr. teorija katastrofa, igara, logika ili nelinearna matematika).

a) Verovatnoća

Primer za disciplinu koja pretstavlja i sredstvo i metod je obrada "verovatnoće". U okviru razmatranja međunarodnih relacija i spoljnih isplativosti teorija treba da oceni u kom stepenu (sa kojom verovatnoćom) će se odigrati određene situacije (npr. obustava konflikta, početak konflikta ili rata, poćetak ili prestanak saradnje, neučestovanje u kooperaciji, neučestovanje u koaliciji i delovanje u drugim mogućnostima).

Verovatnoća u kombinaciji sa logikama (formalnim) pretstavlja i opšti metod saznanja u međunarodnim odnosima, jer se ovim sredstvom opovrgavaju ili potvrđuju, preko elemenata igara, osnovni koncepti i pravci u međunarodnim odnosima i spoljnoj politici. Ovo se odnosi na ulogu u analizi "saradnje" (dobitaka od saradnje). Apsolutni dobitci kao motiv saradnje (kao što ćemo ovde objasniti kod narednih izlaganja), potvrđuju neoliberalna gledišta, kada imaju prevagu nad relativnim dobitcima. U suprotnom potvrđuju se neorealistički pogledi.

b) Anketa

Drugo osnovno sredstvo proučavanja međunarodnih odnosa je primena Anketa. Ovo sredstvo služi za ispitivanje (odnosno empirijsko utvrđivanje) mišljenja političkih grupa i naroda, kako u svojoj državi, tako i u državama koje su od relevantnosti za dolaženje do zaključaka. Primenljivost Anketa je veća u društvima gde mnenje igra bitniju ulogu. Posebno je, međutim, značajno izvoditi zaključke o stavovima u partijski opredeljenim krugovima, pa se Anketa dopunjava Intervju kao metodskim sredstvom. Intervjuom treba da se otkriju varijable i drugi činioci reagovanja kao i relevantnih država na tekuće ili moguće političke poteze. Anketa treba da obuhvati, kada je potrebno, i građane svoje zemlje u drugim zemljama od relevantnosti za politiku. Rezultate ankete treba politički pravilno objašnjavati u kontekstu političkih činioca koji imaju aktuelna tekuća obeležja od političke važnosti. Ovde pomaže praćenje medija i izjava politički relevantnih pojedinaca.

c) Statistički metod

Statistički metod pretstavlja još jedno od osnovnih sredstava zaključivanja (mada se može smatrati i opštim naučnim metodom). Tu spada prikupljane, sređivanje, prikazivanje i statistička obrada podataka. Obrada je u političkim naukama najčešće

vezana za korelaciona ili regresivna svojstva, što zavisi od problema istraživanja. Posle obrade daju se gledišta, koja se odnose na dobijene rezultate i predlažu zaključci. Statistika se u najvećoj meri koristi u teoriji i praksi za otkrivanje elemenata pojava i odnosa među elementima. U međunarodnim odnosima i spoljnoj politici ova analiza je od značaja da se utvrdi o kakvim se funkcionalnim odnosima radi (koincidentnim, uzročnim) odnosno da se odredi u kojoj meri su pojave zavisne. Potom, utvđuje se kako su pojave zavisne jedne od druge, a u pojedinim slučajevima donose se zaključci kolektivnog tipa da bi se procenio značaj i uloga elemenata strukture u okviru totaliteta ili poretka. Specifičnost međunarodnog sistema kao i spoljne politike su vrlo često npr. povratne relacije što u ovim istraživanjima daje prednost korelativnim (pre svega višestrukim) vremenskim obrazcima.

d) Simulacija pojava

Pored statistike bitno mesto u istraživanju ima i simulacija pojava. Ovo sredstvo koristi se za predviđanje potencijalnih mogućnosti i često se realizuje radi procene mogućih akcija. Kada je npr. potrebno proceniti faktore opadanja moći jedne države u odnosu na drugu, odnosno (obratno) jačanja, koje je shvaćeno kao pretnja, tada se može simulirati situacija koja može voditi npr. nelinearnom povećanju mogućnosti za ulažanje u različite nivoe sukoba. Pri konačnom broju činilaca odnosno pri zadatim uslovima moguće je dobiti odgovarajuče rešenje i za situacije koje karakteriše haotično ili katastrofično nelinearno kretanje. Ovo može da bude od značaja za dosta precizno analiziranje optimalnosti povlačenja ili nepovlačanja poteza ili mera. Simulacija u suštini na današnjem nivou razvijenosti ovog sredstva samo dopunjuje teoriju igara odnosno kopjuterski je primenjuje posebno u situacijama sa većim brojem subjekata. Srodno sredstvo simulaciji je eksperimentalna igra koja često može da dopuni istraživanja.

e) Analiza sadržaja dokumenata

Naposletku, osnovno tradicionalno metodološko sredstvo međunarodnih odnosa i spoljne politike je analiza sadržaja dokumenata. Ovo metodološko sredstvo se tretira i kao poseban metod istraživanja (zavisno od teoretičara). Obradi informacija prethodi priklupljanje dokumenata (koji su dostupni). Dokumenti pružaju podatke i stavove od značaja za cilj istraživanja. U zavisnosti od opštosti istraživanja postavljaju se i određene hipoteze koje se odnose na istraživanje, koje utiču na građu koju treba prikupiti. Dokumenti mogu biti od empirijskih (često novinskih), pa do teorijski kompleksnih dokumenata (doktrine i koncepti). Najčešće se u nauci međunarodnih odnosa i spoljne politike prikupljaju: planovi, predlozi, platforme i izveštaji o aktivnostima, odnosno učincima ili izvršnim ciljevima pre svega organa u političkoj (ili administrativnoj) oblasti. Potom, prikupljuju se i drugi dokumenti među kojima pravni imaju posebno mesto. Ovim dokumentima moguće je pridružiti i novinske informacije ili izjave, ukoliko se time doprinosi cilju analize. U međunarodnim odnosima i spoljnoj politici, analiza dokumenata treba da pokaže kakve stavove imaju akteri politike i kako su skloni da reaguju i donose odluke u odgovarajućim (mogućim ili tekućim) stanjima varijabli i parametara. Analiza spoljno političkih stavova vrši se i Intervjuom, dok ponekad od značaja može biti i Anketa, kojima se zaključci analize dopunjuju. Analiza dokumenata služi i kod sagledavanja opštih kretanja u praksi međunarodnih odnosa. Tada se prikupljuju javni dokumenti najčešće međunarodnih organa i organizacija, analiziraju se interesi i deklarisani stavovi uključujući i stepen nepoklaplanja stavova. Zatim, pronalaze se moguće opcije učesnika u zajednici i (uključujući i moguće pogreške aktera) nastoje da se objasne sadašnje i (na bazi predviđanja) moguće

"isplate" pojedinih opcija. Analiza dokumenata treba da otkrije osnovne elemente celine određenih fenomena politike, no i osnova dokumenata i njihovo odnošenje prema određenom (sopstvenom ili tuđem) shvatanju. Ovde se ponekad može primeniti hermeneutički ili aksiološki metod da bi se utvrdila moguća sklonost ili konstante i parametri moderacije ili akceleracije. Dokumeti sadrže stavove, shvatanja i druge činioce konkretnih pojava. U ovom slučaju je stoga bitno utvrditi pravo značenje ovih stavova u poređenjima bilo sa stavovima ranijih ili istih aktera i poklapljanje sa konkretnim efektima (pojavama). Vrednovanje ovih podataka stvara sistem indikatora koji u opštoj analizi promenljivih mogu da doprinesu uobličavanju gledišta o prirodi procesa odnosno formama i sadržajima ponašanja ili delovanja subjekata. Indikativni stavovi se stavljaju u relaciju sa pojavama, da bi se kvalitativnim analiziranjem, a u novije vreme sve češće i kvantitativnim analiziranjem, dobili rezultati od značaja za cilj istraživanja.

Treba primetiti da pored analize dokumenata i primene ostalih ovde navedenih sredstava, druga metodska pomagala nisu imala bitnu ulogu u ovoj naučnoj oblasti. Ovo se u prvom redu odnosi na metode provere zakonitosti veza među pojavama. Posebnu teškoću pretstavlja metodološka neponovljivost društvenih okolnosti u kojima nastaju pojave (tj. nemogućnost eksperimenta) što utiče na stepen ekzaktnosti istraživanja.

Osnovni metodski postupci u proučavanju međunarodnih i spoljno političkih pojava su u osnovi postupci kvalitativnog vida: sintetičko-analitički, deduktivno-induktivni, strukturno-funkcionalistički metod, generalizacija-specijalizacija, konkretizacija-apstrakcija, analiza razumevanja, aksiološko-hermeneutička analiza itd. Metodski postupci se koriste u zavisnosti od potreba koje određuje predmet istraživanja i u zavisnosti od teorijskog pravca (koji se nalazi u relaciji sa metodom). Sama oblast ili doktrina može ovde imati ključnu ulogu (apstraktno-dijalektička, konkretno-dijalektička, itd). Pored dijalektičkih metoda (apstraktne i konkretne) u političkim naukama posebno mesto ima komparativna metoda. Komparativna metoda npr. može se odnositi na doktrine, zatim spoljne politike država, međunarodni položaj država, njihov unutrašnji poredak i slično. Imajući u vidu značaj pojedinih oblasti različitih nauka na teoriju i metode međunarodnih odnosa i spoljne politike, ovde ćemo se osvrnuti koncizno na osnovne naučne oblasti od značaja za proučavanje međunarodnih odnosa i spoljne politike.

5. Osnove međunarodne politike i međunarodna metodologija

Sastvni deo nauke o međunarodnim odnosima je po tradicii teorija međunarodne politike. Pojedine teorije shvataju međunarodne odnose kao "čisto" ili "isključivo" političke odnose ili barem takve da se drugi "nepolitički" aspekti mogu relativno zanemariti. Ovde spadaju klasični posebno realistički i neorealistički koncepti u kojima se politika izdvojeno tretira od drugih oblasti. Ključni autori su White, Carr, Morgenthau, a među neorealistima Waltz i Gilpin.

Prema M. Whiteu međunarodni sistem je zasnovan na "državnom sistemu" odnosno interakciji subjekata u okviru ovog sistema država. Osnovno svojstvo ove interakcije je "politika sile", pri čemu je glavni izvor sukoba u međuodnosima opšta

tendenca svih sila da jačaju, što se sumira u teritorijalnoj ekspanzii[1]. Ovo jačanje nije ograničeno moralom i pravom, već jedino drugim silama (odnosno državama).

Whiteovi pogledi su slični Carrovim koji je među prvima ukazao na razlikovanje liberalnih "utopista" od viđenja neutopista. Ne postoji "prirodna harmonija interesa" država (koju vide npr. "liberalni" ekonomisti). Po shvatanju ovog autora socijalni motivi nadjačavaju motiv maksimizacije dohodka, a eliminacija ovog imperativa se prenosi i u spoljnu politiku države, gde sila sve više, a profit sve manje, postaje osnovni prioritet[2]. Odavde saradnja (država) nema samo profitni podsticaj, već je predmet bezbednosnih analiza. Sila ima primat nad moralom. Po Carru države su shvaćene kao jedinice (units) koje štiteći nacionalni interes kreiraju međunarodne odnose. Da bi se stvorio stabilan međunarodni poredak, potrebno je po Carru da jedna "jedinica" bude značajno snažnija od drugih, da postigne prevlast, da ne bi u sukobima morala da zauzima stranu. Sila kreira moral za zaštitu državnog interesa.

Odvojenost politike od drugih oblasti je posebno izražena kod Morgenthaua. U svom delu "Politika među narodima: borba za silu i mir"[3] Morgenthau ukazuje na potrebu formulisanja "objektivnih zakona" politike. Osnovu politike, uključujući spoljnu, čini "interes" definisan u kategorijama "sile", što razgraničava analizu političkih pojava, kojima je sila svojstvena, od nepolitičke sfere odnosno nepolitičkih disciplina. "Objektivna" politička teorija otstranjuje subjektivne stavove, motive i vrednosne i ideološke sudove, i treba da odrazi činjenice praktičnog života. Sila je osnova države i stoga njeno održavanje i jačanje bazični interes.

Posebnu sferu međunarodne politike najuočljivije vidimo u delu Waltza "Teorija međunarodne politike"[4]. Nastojeći da prevaziđe interakcijski koncept, Waltz smatra da se spontano u međunarodnim okvirima stvara sistem. Ovaj sistem se stvara slično tržištu, spontanom akcijom država, pri čemu ove "jedinice" (sistema) nemaju svesnu intenciju (sklonost) da formiraju sistemske strukture. Ove nastaju spontanim delovanjem koje se bazira na pridržavanju sopstvenim interesima. Za razliku od drugih koncepata postoje tri nivoa koje treba uključiti u razmatranje: 1) princip poretka (sistemski aranžirane komponente tj. države); 2) jedinice sistema (države) sa svojim obeležjima; 3) distribucija moći (sposobnosti) među jedinicama. Po Waltzu ovako definisana politička struktura ima za svrhu da posebno uzima u obzir varijable na nivou sistema, s jedne, i varijable na nivou jedinica sa druge strane. O ovoj teoriji posebno će biti reči u II Glavi.

Waltzov koncept se proširuje srodnim Gilpinovim teorijskim pristupom. Mada ovaj autor preuzima neorealističke ideje i komponente, akcenat je na činiocima koji dovode do promena režima. Koncept koji Gilpin zastupa je da sistem oblikuje delovanje aktera odražavajući barem "inicijalne"[5] i kroz protok vremena bitnije interesa najsnažnijih članica sistema. Sistem se menja pod uticajem procenjenih odnosa dobitaka i gubitaka za pojedine države od promena poretka.

Pokušaj dinamiziranja teorije kao što ćemo videti u izlaganjima, međutim nije rešio pitanje dali međunarodnu politiku treba tretirati kao posebnu disciplinu ili ne. Ključno je ustanoviti dali se međunarodni odnosi sa raznim aspektima mogu svesti na

[1] M. White, “Power politics”, Royal Institute of international affairs, London 1946.
[2] E. H. Carr, The “Twenty Years Crisis: an Introduction to International Relations”, Macmillan, London, 1939.
[3] H. J. Morgenthau, “Politics Among Nations: the Struggle for Power and Peace”, Knopf, New York, 1974, str.4-26.
[4] K.N. Waltz, “Theory of international politics”, Random House, New York, 1979, str. 79-123.
[5] R. Gilpin, “War and change in world politics”, Columbia Univ.press, 1981, str.10-11, 50-156.

disciplinu međunarodne politike, premda je izvesno da su osnovni subjekti međunarodnih odnosa države.

Teorija međunarodne politike Waltza i Guilpina je prihvaćena od neoralista i danas pretstavlja osnovu škole realizma. Ovaj pravac ima svoje metode za koje smatra da bolje od liberalnih opisuju ili objašnjavaju i predviđaju međunarodne pojave i procese. Odnos realizma i liberalizma pretstavlja u teoriji i doktrini (kao i metodologiji) najaktuelniji vid suprotstavljanja pravaca međunarodnih odnosa, o čemu će biti ovde posebno reči.

6. Osnove međunarodne ekonomije

Razvoj političkih teorija ima delimično dodirnih tačaka sa idejama koje su razvijane u ekonomiji. Ovde ćemo stoga, izložiti neke doktine koje su imale ili imaju određenu relevantnu primenu u međunarodnim odnosima i spoljnoj politici.

a) A. Smit i D. Rikardo

Početak uticaja na političke teorije nalazimo kod A. Smita. Poredeći razne grane ekonomije Smit zaključuje da je nerazumno da jedna država proizvodi dobra koja druga zemlja proizvodi jeftinije. Ovde Smit izgrađuje teoriju apsolutnih troškova baziranu na neophodnosti specijalizacije država u područjima gde imaju apsolutne komparativne prednosti. U osnovi ova teorija objašnjava motive ulaženja u trgovinu i podelu rada (ili specijalizaciju za posebna područja rada)[6]. Na primeru dve države i dva proizvoda Smit dokazuje zakonitost orijentisanosti na proizvode koje jedna država proizvodi uz niži broj radnih časova od druge. Veća specijalizacija smanjuje broj radnih časova odnosno troškove proizvodnje prema radnoj teoriji vrednosti (odnosno prema teoriji oskudnih sredstava koja se ulažu u dva proizvoda), što povećava output. Output se zatim razmenjuje u korist obe države (odnosno nastaje trgovina). Slabost teorije apsolutnih prednosti je u tome što država koja je u proizvodnji oba proizvoda efikasnija (po broju časova) od druge države neće imati ekonomske podsticaje za specijalizaciju u trgovini. Ovo je naravno u praksi bilo opovrgnuto. Prema Smitu ako npr. Engleska za 160 časova proizvodi jedinicu vina, a za 150 časova jedinicu svile, a Francuska (u sistemu dve države – dva proizvoda) za jedinicu vina troši 100 časova, a za jedinicu svile 140 časova, do trgovine neće doći. Ovo je posledica toga što se unutar Francuske vino razmenjuje za svilu u razmenjivačkom kursu 100:140. Da bi trgovala Francuska bi težila većem odnosu (npr. 100:145 ili 100:150), međutim ovo bi Engleskoj bilo neprihvatljivo, jer je kurs na unutrašnjem tržištu ove države 160:150.

Smitovu teoriju dopunjuje D. Rikardo[7]. Svojom teorijom relativnih prednosti on je dokazao da i u uslovima kada (u sistemu dve države – dva proizvoda) jedna država proizvodi oba proizvoda efikasnije od druge, dolazi do ekonomski opravdane trgovinske razmene. Ova teorija se zasniva takođe na teoriji radne vrednosti i oskudnih sredstava odnosno oportunih troškova. Da bi jedna država proizvela određen proizvod, mora po Smitu i Rikardu, žrtvovati proizvodnju drugog (ili, u složenijem sistemu, drugih) proizvoda. Teorija oportunih troškova, inače, posebno je našla primenu u politikologiji (Gilpin). Dokaz da države koje su manje efikasne u proizvodnji oba proizvoda (u

[6] A. Smith, “The Wealth of Nations”, Modern Library, Random House, New York, 1937, str. 418.
[7] D. Ricardo, “On the Principles of Political Economy and Taxation (1817)”. Prevod “Načela Političke ekonomije”, Zagreb, 1953, str. 72.

sistemu dve države – dva proizvoda) mogu ekonomski trgovati, može se prikazati sledećim primerom. Ako npr. država A sa X resursa proizvodi 20 oruđa ili 200 tona vune, a država B sa X resursa proizvodi 10 oruđa ili 150 tona vune, gde obe države mogu da povećaju proizvodnju jednog prizvoda na račun drugog, pri npr. ulaganju 10 X resursa u obe države, doći će i pored veće efikasnosti jedne države u oba proizvoda do trgovinske razmene. Ako npr. svaka država, bez trgovinski motivisane podele rada razpodeli svojih 10 X resursa na oba proizvoda jednako na navedenom primeru, a država A će proizvesti 100 (tj. 20 * 5 X) oruđa i 1000 (tj. 200 * 5 X) tona vune, a B će proizvesti 50 (10 * 5 X) oruđa i 750 (tj. 150 * 5 X) tona vune. Totalno (ukupno) će obe imati 150 oruđa i 1750 tona vune. Ako se država A delimično orijentiše na npr. 2 X resursa za proizvodnju vune, proizvešče 400 tona vune, pri ćemu će sa ostalih 8X resursa proizvesti 160 oruđa. Istovremeno država B može sa svih 10 X resursa da se orijentiše na proizvodnju vune, čime dobija 1500 tona vune. Totalni output obe države u oba proizvoda je sada, kao što vidimo, veći, odnosno iznosi 160 oruđa i 1900 tona vune, što dokazuje potrebu specijalizovanja i mogućnost trgovinske razmene većeg outputa. Ovim je dokazana teorija relativnih prednosti. Dokazano je da nerazvijene zemlje mogu trgovati sa razvijenima i u slučajevima kada su razvijene u svim proizvodima efikasnije od nerazvijenih. Na gornjem primeru ovo je moguće jer država B ima prednost u prizvodnji vune (10:150) prema državi A gde je odnos (20:200). Tako je nastala teorija komparativnih (relativnih) prednosti, prema kojoj dve države neće trgovati jedino kada je jedna država u oba proizvoda u jednakom procentu efikasnija od druge.

b) Dž. S. Mil (J. S. Mill)

Odnose razmene proizvoda uveo je u model (dve države – dva proizvoda) Dž. S. Mil[8]. Uočavajući da je Rikardova teorija ostala nedorečena u pogledu odnosa po kojom će se dve robe iz modela sa dve države razmenjivati, Mill je uključujući domaće odnose razmene došao do zaključka o gornoj i donjoj granici isplativosti. Kada je odnos razmene ispod onog nivoa koju robu čini isplativijom za razmenu unutar sopstvenu državu npr. (kao u slučaju gore navedenog Rikardovog modela) za državu A 20:200 tj. 1:10 i za B 10:150 tj. 1:15 tada neće dolaziti do trgovine. Države će kada je povoljnije nabavljati robu sa unutrašnjeg tržišta. Odnos razmene za državu A će biti ona razmena koja za jedno oruđe menja više od 10 tona vune. Ovo je za B isplativo samo do menjanja 15 tona vune za jedno oruđe, jer preko toga može povoljnije razmenjivati ovaj proizvod na unutrašnjem tržištu.

Po Millu intenzitet recipročne potražnje uvoza i izvoza odrediće odnos razmene. Mill zapaža da od tražnje A za robama B i tražnja B za robama A zavisi kretanje cena (razmenjivačkog kursa) ka jednom ili drugom limitu, što povećava prinos za jednu državu, a smanjuje isplativost trgovine za drugu. Ovde se dolazi do zaključka u daljem izlaganju da će se odnosi razmene formirati prema intenzitetu uzajamne tražnje A iz B i B iz A na visini ravnoteže uvoza i izvoza[9]. Odnosi razmene definišu se kao:

Index izvoznih cena / Index uvoznih cena.

U politikologiji odnosi razmene imaju svoje mesto u analizi dominacije država budući da se za zemlje u razvoju odnosi razmene neprekidno pogoršavaju (usled povećanja tehnološkog jaza i nemogućnosti diverzifikacije izvoza). U praksi manje razvijeni preko

[8] J. S. Mill, Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy, London School of Economics on Political Science, London, 1948, str.12.
[9] Isto.

pogoršavanja odnosa razmene, treba sve više svojih primarnih roba da menjaju za dobijanje istog broja roba (sekundarnih proizvoda) iz razvijenih država.

c) Dž. Penington (J. Pennington), F. V. Tauzig (F. W. Taussig), Dž. S. Nikolson (J. S. Nickolson), C. F. Bestebl (C. F. Bastable) i A. Maršal (A. Mashall)

Ideje o odnosu razmene nisu nove i sadržane su u nekim shvatanjima ranijih autora. Po Penningtonu širenje kruga država i roba (diverzifikacija) utiče da se koristi trgovine ravnomernije dele[10]. Kod ovog autora već imamo elemente koje ukazuju na ograničenost modela dve države - dve robe. Nadalje ovaj autor predviđa potrebu proizvodne diverzifikacije i anticipira komparativne prednosti pre Smita i Rikarda.

U navedenim primerima komparativnih troškova i prednosti nije uzeta u obzir cena roba i kamate, a troškovi su izjednačeni sa inkorporiranim radom. Pored toga kod navedenih autora nije se uzimala u razmatranje mobilnost proizvodnih faktora. Naposletku, nije dovoljno jasno šta utiče na odnose razmene.

Prema Tauzigu jasno je da razlike u visini nadnica u državama mogu "nadoknaditi razlike" u produktivnosti rada. Na sličan način niža kamata u jednoj državi može stvoriti prednost države kod kapitalno intenzivnijih proizvoda (u odnosu na ostale). Cene proizvodnih faktora, kao i obim konstantnog i varijabilnog kapitala, zatim rast ili pad troškova, pri rastu proizvodnje su po ovom teoretičaru osnovni činioci komparativnih prednosti. Potom bitan je činilac odnos transportnih troškova pri razlikama u visini cene roba[11].

Na razvoj teorije posle navedenih autora poseban uticaj ima Nikolson[12]. Prema ovom teoretičaru odnosi razmene uvek se formiraju u zavisnosti od snage države. Po Nikolsonu kada je u Rikardovom modelu intenzitet recipročne tražnje "jednak" među državama korist od razmene će se deliti u zavisnosti od veličine država. Ako je država veća ona će imati veći uticaj na odnose razmene. Odnosi razmene tendiraće unutrašnjim odnosima razmene veće države. Shvatanju Nikolsona priklanja se Bestebl[13] i Maršal[14]. Razrađeniju koncepciju Nikolsona nalazimo kod većeg broja autora na prelazu iz klasične u neoklasičnu teoriju. Ključan uticaj nejednake razmene među razvijenima i nerazvijenima kulminirao je u Lenjinovom konceptu eksploatacije koji se oslanja na izvoz kapitala. Izvoz kapitala može biti u industrijskom i finansijskom vidu i u oba slučaja doprinosi jačanju nejednakosti država i društva.

d) F. Graham

Bitan momenat razvoja teorije daje Graham. Prema njemu tri faktora su bitna za raspodelu trgovinske dobiti: 1) geografska dimenzija države; 2) demografska dimenzija države; i 3) ekonomsko trgovinska dimenzija države (tržište, proizvodnja, dohodak, posebno dohodak per capita). Slabije razvijene države će uz veće troškove, po ovom teoretičaru, moći da transformišu svoju ekonomiju nego razvijene države. Bogate ekonomije će troškove preorentisanja prihoda lakše podnositi, što će dovesti do različite podele rada u međunarodnoj zajednici (odnosno različite specijalizacije).

[10] J. Pennington, "A letter ... on the Importation of Foreign Corn", 1940, str.32-41.
[11] F. W. Taussig, "International Trade", New York, 1927, pogl VII.
[12] J. S. Nicholson, "Principles of Political Economy", New York, 1897, str. 302-307.
[13] C.F. Bastable, "The Theory of International Trade", London, 1903, str. 43.
[14] A. Marshall, "Money, Credit and Comerce", London, 1923, str. 170.

Kod bogatih država će postojati sklonost sve većoj parcijalnoj specijalizaciji čime će se proširivati vrste proizvoda. Nasuprot ovima zemlje koje su manje razvijene pokazivaće trend potpune specijalizacije. Ove zemlje će se orijentisati na manji broj roba. Prilagođavanje manje zemlje tržištu moguće je, kao što se može zaključiti, jedino padom konkurentnosti. Ponuda moćnih država određuje post-trgovinski odnos razmene na unutrašnjom tržištu nerazvijenih država. Do sličnog efekta dolazi i sa tražnjom, što znači da izvoz nerazvijenih država nije moguće da se brzo diverzifikuje. Stepen odnosno koeficijent robne koncentracije u izvozu nerazvijenih je veći od robne koncentracije izvoza razvijenih država.

Po Grahamu[15] kao što se zaključuje slabije razvijene države nemaju mogućnost efikasne diverzifikacije i njihov razvoj zavisi od preorjentacije proizvodnje na izvoz. Ovde je u osnovi anticipirano objašnjenje većeg izvoznog i uvoznog učešća prema nacionalnom dohodku (koeficienata) kod nerazvijenih država u poređenju sa razvijenima, gde je ovaj odnos manji.

Klasična međunarodna ekonomska teorija dala je osnove daljeg razvoja koji je obeležen stvaranjem modela koji su bili bolji nego klasični modeli prema upotrebivosti u praksi. Ovaj razvoj prisutan je u neoklasičnim konceptima koje ćemo ovde navesti, budući da se metodološki mogu povezati sa elementima međunarodne politikologije. Ovo se odnosi pre svega na granične (marginalne) vrednosti.

e) G. Haberler

Po Haberleru[16] vrednosti roba je zavisna ne samo od inkorporiranog rada, već od kombinacije proizvodnih faktora. Ovde su uključeni pored rada i kapital i zemlja, koji su u raznim kombinacijama odnosno razmerama uključeni u cenu. Vrednost robe je, po ovom konceptu, izražena u oportunim troškovima. Samo u malom broju slučajeva troškovi pri promenama nivoa proizvodnje ostaju konstantni (i samo u ovoj situaciji cenu formulišu konstantni troškovi). Po Haberleru cena je zavisna od sklonosti u kretanju troškova u zameni jedne proizvodnje drugom. Vrednost robe je određena kao vrednost marginalnih troškova pri supstituisanju neke robe drugom. Budući da se za jednu robu mora žrtvovati druga roba, cena robe izražava se marginalnom vrednošću druge robe. Ovde je Haberler povezao princip oportunih troškova i marginalnih vrednosti. Marginalni troškovi su troškovi potrebni za proizvođenje jednog dodatnog (u odnosu na postojeći obseg proizvodnje) proizvoda. Matematički se ova definicija razlikuje od izvoda, jer ne dolazi do težnje nuli, već do jediničnog prirasta. Trend ili jedinični prirast bitnji je od prosečnog rasta i on određuje cene roba. Ove cene se izjednačavaju sa troškovima supstitucije roba, a ovi troškovi su jednaki marginalnim troškova proizvodnje od koje se otkazuje u korist ove.

Rezimirajući ovu teoriju, treba primetiti da je uviđanjem da prosečne promene troškova pri proizvodnom rastu ili padu, nemogu da ukažu na odnos razmene, ova teorija pretstavlja prvi moderni neoklasični ekonomski koncept. Zapažajući da je odnos razmene roba na novou marginalnih promena ravan odnosu supstituisanja rada, kapitala i zemlje koji ulaze u cene ovih roba, načinjen je ključan korak ka modernizaciji klasične misli.

f) B. Ohlin

[15] F. Graham, “Theory of International Values Re-examined”, str. 235.
[16] G. Haberler, “The Theory of International Trade”, New York, 1956, str. 175.

U pogledu dinamizacije Teorijom kombinovanja proizvodnih činilaca koji određuju cenu Ohlin[17] je proširio teoriju. Izgrađujući teoriju uravnoteženja ovaj teoretičar ukazuje vezu ponude i tražnje za proizvodima sa obilatošću faktora proizvodnje, u datoj sredini, koja ima uticaj na cene faktora. Nuđenje robe je pod uticajem cena i troškova faktora. Od cene faktora odnosno obilatosti faktora u državi, zavisi u kojim količinama i razmerama će biti ovi u proizvodnji roba angažovani. Svaka roba može se proizvesti na razne načine ili učešće u raznim nivoima proizvodnih faktora. Visine potrošenih faktora od jedne zemlje do druge se razlikuju zbog prirodnih uslova i specifičnosti. Količina utiče na cenu faktora. Od cene faktora, koji je i pod uticajem tražnje, kao i ponude, zavisi angažovanje. Ako je cena (po pravilu oskudnog u prirodi i državi) faktora veća, njegovo angažovanje je manje (da bi se izbegli troškovi). Ovde Ohlin uključuje još jedan element. Na cenu faktora utiče i tražnja za gotovim proizvodom i posredna tražnja. Trgujući, druge države će podići cenu obilnog faktora.

Ovaj poslednji argument osnova je teorije ravnoteže Ohlina. Objašnjavajući impuls trgovini koji se vidi u cenovnim razlikovanjima, uvode se pojmovi intenzivnih faktora. Države sa obilatim faktorom npr. Kapitalom, a oskudnim drugim faktorom npr. radom, da bi izravnale cene, nastojeće da uvezu proizvode u kojima rad obiluje, a izvezu robe u kojima obiluje drugi faktor odnosno kapital. Na taj način treba da dođe do porasta proizvodnje artikala sa obilatim faktorom tendirajući da faktor prestaje da bude obilat (usled jače tražnje). Tako cene obilatog faktora rastu, a u suprotnom procesu, kod oskudnog faktora, u svetskoj trgovini, dolazi do pada cene. Kao posledica ispoljava se trend koji u svetskoj ekonomiji dovodi do izjednačavanja cena faktora.

Teorija Ohlina bazira na mobilnosti proizvodnih faktora. Ova mobilnost u međunarodnoj trgovini nije, zbog trgovinskih ograničenja, ista kao unutar države, tako da je u praksi, posebno u protekcionističkim okolnostima, moguće samo delimično izjednačavanje cene faktora.

Ovaj model uključuje i cene i novčane troškove. Dali je jedan faktor ili proizvod skuplji u jednoj ili drugoj državi zavisi od deviznog kursa. Ovde su naravno bitni svi elementi cene. Kao posledica izjednačenja faktora (nazvani kasnije Ohlin-Heckscherov zakon), dolazi do efekta izjednačavanja cena finalnih roba u svetskoj zajednici. Teorija trgovine Ohlina u najopštijem smatra ekonomski da postoji tendencija smanjivanja ekonomske nadmoći nacija, odnosno, da delovanjem činilaca uravnoteženja ekonomski monopoli postepeno prestaju da postoje.

g) M. Dž. Kejnz (M. J. Kejns), F. Mahlup (F. Machlup), Dž. E. Mid (J. E. Mead), Dž. (J. Kravis) i S. Linder

Poseban uticaj na doktrinu potom imamo kod Mida, Kejnza, Mahlupa, Kravisa i Lindera. Ovi teoretičari imali su odlučujuću ulogu u razvoju ekonomske teorije i relevantnost u razvoju opšte međunarodne teorije.

Prema Kejnzu[18] osnov ekonomskog razvoja je multiplikator dohodka, koji zavisi od marginalne sklonosti štednji koji se povezuje sa nivoom investiranih sredstava. Po njemu dohodak od investicija se ponovo ulaže u potrošnju i investiranje, ponovo stvarajući dohodak (sada manji) sve dok se ciklus u kome treba oduzeti sklonost (marginalnoj) štednji, ne završi nultim prinosom novog dohodka. Povećanje dohodka

[17] B. Ohlin, "Interregional and International Trade", Cambridge, 1933, str. 35.
[18] M.J. Keynes, "Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca", prevod, Kultura, Beograd, 1950.

ekonomije po Kejnsu može se izraziti proizvodom multiplikatora i povećanjem investicija. Multiplikator izražava odliv od marginalnog trošenja na štednju (marginalnu). Izražava se:

$$Multiplikator=1/MPS$$

gde MPS je marginalna sklonost štednji ili

$$Multiplikator=1/ (1- MPC)$$

gde MPC je marginalna sklonost trošenju (investicionom ili drugom).

Sličnu relaciju daje Mahlup[19] kod spoljne trgovine. Povećanje dohotka od promene izvoza dovešće (u zavisnosti od marginalne sklonosti uvozu + MPS-a) do ponavljanja koje će smanjivati prinos do skoro nulte vrednosti. Umanjenje izvoza, kao i investicija dovodi do suprotnog efekta (više nego proporcionalnog) umanjenja nacionalnog dohotka. Obrazac trgovinskog multiplikatora je:

$$M=1/ (MPX+MPS)$$

Ove relacije imale su bitni značaj za ekonomsku i političku misao, a posebno i razvoj neoteorija. Ovi efekti spoljne ekonomije daju kompleksniju sliku o moći razvijenih država i njihovim prednostima u odnosu na ostale. Osnovni činioc analize postaje nivo dohotka, kao i sklonost štednji, potrošnji, izvozu i uvozu. Ovde se, potom, uključuje i analiza elasticiteta, što nije bilo slučaj kod ranije pomenutih doktrina.

Jače učešće ekonomske intervencije prisutno je kod neokensijanskog pravca. Mid u svojoj doktini "Second best"[20] smatra neophodnim intervenciju države i dopuštanje postojanja divergencija između marginalnih vrednosti i marginalnih troškova u cilju održanja ili povećanja blagostanja. Pod divergencijom se podrazumeva razlika između vrednosti koje portošači treba da plate za dopunsku jedinicu robe (što se određuje kao marginalna vrednost) i troškova u novčanom vidu koje subjekt preuzima da bi proizveo dodatnu jedinicu ove robe tj. proizvoda. Stopa divergencije je ova razlika podeljena marginalnim troškovima ili:

$$(MV-MT) / MT$$

gde MV označava marginalnu vrednost, a MT označava marginalne troškove.

Postojanje divergencije je kao što se ovde vidi nepovoljno, jer razlika otežava proizvodnju outputa. Veće divergencije u većoj meri ugrožavaju novi output odnosno nepovoljno deluju na opšti makroekonomski rast. Veliki broj divergencija otežava i unutrašnju trgovinu i izvoz. Ovakve divergencije ugrožavaju blagostanje pa ih je potrebno umanjivati. Divergencije nastaju zbog poreza i monopola, kao i zbog raznih regulativnih mera. Stoga je potrebno voditi politiku otklanjanja i unutrašnjih i spoljnih divergencija. Ako je npr. u državi A stopa divergencije 40% za robu koja se izvozi u B, gde za istu robu ne postoji divergencija (tj. MV-MT=0), dolazi do trgovine gde su marginalni troškovi 40% niži u zemlji A u komparaciji prema isoj robi iz države B. Pretpostavimo npr. da su marginalni toškovi za ostale robe u razmeni država A i B isti. Pri navedenim uslovima obe zemlje će imati više ove robe, gde se ispoljava razlika

[19] F. Machlup, “International Liquidity and International Creation of Money”, Bilten BIS, br. 178, 1961.
[20] J.E. Mead, “Planning and the Price Mechanism”, The liberal-socialist Solutions, London, str. 86.

od 40%. Nadalje, ispravljajući divergenciju može se pretpostavljati da će država A moći da uvede carinu (npr. 40%), što bi dovelo do maksimizacije njene proizvodnje (i na račun njenih ostalih roba). Država B može tada povećati svoju zaštitnu carinu, jer je proizvod u zemlji A sada sa višom marginalnom vrednošću od istog prozvoda u državi B. Ako je divergentna carina 40% tada je *MV-MT=40%.* Postojanje divergencije znači da proizvodnja nije maksimizovana. Tek ako se uvede carina ova to može postati. S druge strane, kao što možemo videti na ovom primeru carina rađa novu marginalnu vrednost koja dovodi do neoptimalne trgovine. Na iznesenom primeru, gde MV=40% maksimizacija outputa proizvodnje nastaje kada je uvozna carina 40%, a optimizacija kada carina teži 0. Odavde po Midovoj logici, "Second best" carina, jeste carina između 40% i 0%.

Stepen sniženja carina u ovom slučaju Mida zavisi od elasticiteta tražnje i ponude u državi A i državi B odnosno visine prodaje količine robe u zavisnosti od variranja cena tog proizvoda. Kao što uočavamo Mid dopušta i postojanje inicijalne divergencije, koju prema njegovoj sugestiji ne treba otklanjati. Ovo se čini na račun proizvodnje i ovde ovo neotklanjanje divergencije pretstavlja optimalnu soluciju ("Second best"). Kao što se vidi carina nije dobro rešenje, međutim, ponekad ju je bolje uvesti nego neuvesti odnosno uvođenje ovakve mere, takođe, prema ovom konceptu pretstavlja drugo najbolje rešenje za ekonomiju. Ovo je posebno sučaj kada se uzima u obzir da su sredstva za subvencioniranja divergencije *MV-MT* oskudna. Sa ovim u vezi viša cena robe koja je nastala porastom carine umanjuje trgovinsku razmenu. Ovo umanjenje govori kako je ovaj metod dobio naziv ("Second best").

Korisne doktrine za međunarodnu političku teoriju nalazimo kog Lindera i Kravisa. Ovi koncepti, kao i Midov, pokazuju bitan efekt elasticiteta, što ćemo sada ne ulazeći u šira razmatranja izložiti.

Po Kravisu država uvozi one proizvode u kojima je ponuda na unutrašnjem tržištu relativno manje elastična na izmenjene veće troškove proizvodnje (cene), odnosno u kojima je relativni elasticitet strane ponude veći na troškove proizvodnje, nego što je to slučaj kod domaće proizvodnje[21]. Izvozne države su one koje intenzivno upotrebljavaju sirovine u kojima odnosna država obiluje ili one grane gde se unutar države iskazuje više stopa tehničkog progresa (što je vezano za elastičnost). Nadalje na međunarodnom nivoju izvozne će biti grane koje pokazuju višu stopu naučno-tehničkog napretka nego konkurentske industrije odnosno partneri u drugim državama.

Linder se u izvesnom smislu nadovezuje na Kravisa. Prema njegovom shvatanju nivo trgovine sekundarnim robama među državama je toliko viši, analizirajući ovo prema proporciji nacionalnog dohoda, koliko je viši stepen podudarnosti strukture tražnje među tim državama. Obim trgovine sekundarnim proizvodima treba da bude utoliko viši ukoliko su državama bliži dohotci per capita. Ovo svojstvo se duguje sličnošću potrošnje odnoso tražnje, što je rezultat sličnosti potrošačkih navika u državama u kojima su dohotci per capita bliski. Struktura domaće tražnje stoga određuje hijerarhiju odnosno redosled izvoznosti proizvoda. Kod država gde postoji veća diverzifikacija izvoza (odnosno veći dohodak koji uslovljava ovakvu diverzifikaciju) dolazi do mogućeg većeg obima trgovine. Veći dohodak zavisi od tehnološke inovativnosti i progresa. Odavde se, u okviru ovog koncepta, izvlači zaključak da ukoliko je viši nivo dohotka u dvema državama utoliko je potencijalni i stvarni obim njihove trgovine veći[22].

[21] J. Kravis, “Availability and other Influenses on the Commodity Composition of Trade”, Journal of Political Economy, Vol. 64, 1956.
[22] S. Linder, “An Essay on Trade and Transformation”, New York, 1961, str. 103.

Veza sa Kravisovim konceptom je u tome što koncentracija tehničkog progresa kvalifikuje industrije za izvoz, odnosno eksportabilne su one industrije koje su tehnološki jače. Problem višeg dohotka i tehnološkog progresa vezuje koncept Lindera za one teoretičare koji su ukazivali na povezanost eksportabilnosti i dohotka.

Potom, u teoriji međunarodne trgovine dolazi do kritike i razvoja teorije komparativnih prednosti. Pojavljuju se teorije razvojnih (i anticipiranih) prednosti, produktivna teorija, kao i druge teorije (npr. periferne privrede), što dovodi do novih saznanja o vezi međunarodne ekonomske i političke problematike.

h) L. Detlef i H. Mint (H. Myint)

U teoriji L. Detlefa[23] da bi se utvrdile komparativne prednosti potrebno je uzeti u obzir "transformacioni zaostatak" ("lag"). Po njemu bitno je utvrditi kojim obimom i kojim tempom se mogu izmeniti elementi specijalizacije koji u vremenu gube svoje prednosti, da bi se procenila trgovinska pozicija. Pri analizi komparativnih prednosti potrebno je uzeti u obzir dakle transformacioni lag. On se definiše kao elasticitet transormacije, gde se uzimaju kao elementi marginalna sklonost potrošnji i elastičnost ponude i tražnje.

Korigovanje koncepta komparativnih prednosti nalazimo i kod H. Minta. Ovaj autor kritikuje klasičnu doktrinu sa stanovišta da resursi nisu najčešće u praksi predmet oportunog usmeravanja. On primećuje da se izvoz može povećati bez umanjenje proizvodnje za potrošnju. Ovo je posledica činjenice da u domaćoj privredi postoji višak proizvodnog kapaciteta odnosno resursi koji do momenta trgovine nisu iskorišćeni. Tek ulaskom u izvoz ovi počinju da se koriste, što kao što možemo da primetimo, podržava teoriju razvojnih prednosti po kojoj je potrebno uzeti u obzir i prednosti koje nastaju posle ulaska u izvoz[24].

Sa ovom teorijom u vezi je i shvatanje o anticipiranim prednostima. Bitno je naime uzeti u obzir očekivane prednosti od trgovine koji nastaju posle ulaska u izvoz. Tek uzimajući njih u obzir može se oceniti kakve realne prednosti poseduje država. Ovo je od posebnog značaja za zemlje u razvoju.

i) B. Balasa (B. Balassa) i J. Tinbergen

Među ostalim doktrinama treba pomenuti Balasovu i Tinbergenovu. One su pored uticaja na ekonomsku metodologiju našle širu primenu.

Prema Balasi[25] da bi se procenile komparativne prednosti u trgovini potrebno je uzeti u obzir učešće u izvozu (export share) i odnos izvoza i uvoza (export-import ratio). Ova dva elementa dovode, po ovom konceptu, do saznanja o indikatorima komparativnih prednosti. Oni određuju, po Balasi, "trgovinske performanse". Posebno značajan u ovom konceptu je pojam koji ovaj teoretičar naziva "izvozne performanse". Ove performanse se utvrđuju za pojedine industrije u jednoj državi, komparirajući izvoz te države u globalnom izvozu te robe. Ovo se čini prateći promene izvoza u vremenu. Uzimaju se u obzir po metodologiji dva perioda i relativni i prosečni elementi

[23] L. Detlef, "Dynamishe Theorie der Internationalen Arbeitstelung, Ein Beitrag zur Theorie der weitwirtschaftlichen Entwicklung" u "Wirtschaftswissenschaftliche Abhandlungen", Heft 25, Duncker – Humblot, Berlin 1967, str. 87-130.
[24] H.Myint, "The classical theory of international trade and the underdeveloped countries", "Readings in International Economics", George Allen and Unwin Ltd, London, 1968.
[25] B. Balassa, "Trade liberalisation and revealed comparative advantage", Yale University, Economic Growth Center, New Haven Connecticut 1965.

performansi koji se potom standardizuju. Slično se čini i sa indikatorima izvoza i uvoza odnosno njihovog srazmera (ratio). Može se primetiti da se kod ovog teoretičara eksport share i eksport-import ratio ne kombinuju, već se u analizi posmatraju odvojeno. Ovo ne umanjuje vrednost ovog metoda.

Novi element odnosa dohotka i izvoza nalazimo kod J. Tinbergena. Vrednost izvoza X zavisi od dohotka zemalja, pri čemu ovaj teoretičar uključuje i vrednost udaljenosti država. Na primeru dve države izraz vrednosti izvoza iz države I u II je[26]:

$$X_{1,2} = a_0 Y^{A1}{}_1 Y^{A2}{}_2 T^{A3}{}_{1,2}$$

gde $X_{1,2}$ je vrednost izvoza iz države I u II
Y_1 je nacionalni dohodak države I
Y_2 je nacionalni dohodak države II
$T_{1,2}$ je udaljenost država I i II

Eksponenti označavaju elasticitet izvoza prema dohodku. Izvoz države I u državu II može se dati i u složenijem obliku:

$$\log X_{1,2} = \log a_0 + a_1 \log Y_1 + a_2 \log Y_2 + a_3 \log T_{1,2}$$

Posle ovih zapažanja možemo da primetimo da se ekonomska doktrina sve više usmerava na analizu zaostalosti država u razvoju. Pominju se razni razlozi zaostajanja od razlike elasticiteta do koncentracije benefita, čime se unapređuje političko znanje o podeli na razvijene i zemlje u razvoju. Sa političkog gledišta ove ekonomske doktrine daju prediktivnu moć, jer ukazuju na trend kojim se razvija ukupna količina vlasti u međunarodnim odnosima i njena raspodeljenost.

Stvaranje polariteta, nije samo ideološke i bezbednostne prirode već ima i ekonomska obeležja. Ovo saznanje je od značaja za procenu vrednosti političkog realizma (tj. neorealizma) u odnosu na doktrine pluralističkog, funkcionalističkog, neofunkcionalističkog i neoliberalnog pravca. Ekonomska analiza otkriva činioce unutar države koje imaju sistemski uticaj na obrazce i činioce politike i delimično u svojoj neodređenosti traže izolovan tretman. Ovo, budući, da nezavisno od subjektivne volje, ovi sistemski elementi utiču na politička kretanja kreirajući unutar i izvan države motive spoljne i međunarodno-političke akcije.

7. Osnove međunarodnog prava

Osnove prava, a naročito međunarodnog prava imaju, kao i međunarodna ekonomija poseban uticaj na razvoj nauke o međunarodnim relacijama i spoljnoj politici. Ovde ćemo stoga izložiti neke od osnovnih koncepata koji su imali i još imaju uticaj na razvoj doktrina i koncepata međunarodnih odnosa.

a) Platon i Aristotel

Osnove međunarodnih odnosa nalazimo već kod drevnih filozofa države i prava. Platon[27] i Aristotel[28] su razlikovali prirodno pravo od pozitivnog. Prvo kao

[26] J. Tinbergen, "Shaping the World Economy", New York 1963, str. 264.
[27] Plato: "The Republic", Oxford univ.press, 194.
[28] Aristotle: "Politics", Dent, London, 1912.

savršeno, odnosno izjednačeno sa apsolutnim, a drugo nesavršeno, ljudsko, proizvod države koja je nesavršena.

Po Planonu najveća nepravda je dati neki položaj koji se ne zaslužuje čoveku koji nema sposobnost da vrši te poslove. Država u kojoj ne vladaju filozofi sklona je procesu prelaska u manje savršene oblike, koji završavaju tiranijom. Pravda se izjednačava sa dobrotom i znanjem. Država je zajednica zasnovana na koristi i dobru, odnosno vrsti "ugovora" radi ostvarenja dobra. Njoj čovek teži prirodno kao političko i socialno biće, koje je po prirodi dobro. Svi problemi nastaju kad razum biva nadjačan žestinom, pohlepom i nepravdom. Timokratija (vladavina ratnika) je loš sistem. Rat među Grčkim narodima mora biti vođen po pravilima. Grk može samo varvara napraviti robom. Grci su isti narod i treba da se u sukobima štede. Rat među grcima nije pravi rat. To je stanje otsustva sloge. Pravi rat je rat Grka i varvara.

Novine u pravnim gledištima donosi Aristotel. Po ovom filozofu pravedno je biti jednak, među jednakima. Nejednaki mogu biti jednaki samo sa sebi sličnim (odnosno nižima). Država je zajednica koja je moralna. Svaka zajednica teži nekom dobru. Država se od drugih zajednica razlikuje, jer teži najvišem dobru. Ovde se kako vidimo unose elementi ugovora. Potom prisutni su elementi Platonove i sofističke doktrine. Ovo se odnosi na koncept prava. Pozitivno mora biti usklađeno sa prirodnim. Prirodno pravo, kao idealno, je više od pozitivnog. Ratovi mogu biti pravedni i nepravedni. Nepravedni su oni ratovi koji teže porobljavanju. Cilj sukoba je mir. Aristotel stoga u svom međunarodnom pravnom gledištu, ukazuje da je odbrambeni rat pravedan i da se obuka i vežbanje mogu upražnjavati samo radi zaštite. Robovi su dopušteni. Po Aristotelu postoje prirodni robovi i kažnjenici. Međunarodni koncept uključuje unutrašnje faktore. Ustavi propadaju ili po sebi ili zbog dejstva u blizini drukčijeg ustava druge države, odnosno, ako se radi o dalekoj državi, do sličnog pada može doći zbog njene velike moći.

b) M. T. Ciceron, Sv. Augustin, Sv. Toma Akvinski i F. de Vitorija

U Rimu Ciceron već uvodi pojam *ius gentium*. Ovde se, međutim, nepravi razlika u odnosu na *ius naturale*. Poreklo prava se vidi u Bogu, i u osnovi prirodno pravo proistiće iz Boga.

Kod Svetog Augustina[29] i Svetog Tome Akvinskog[30], postoje pravila ratovanja, kao i pravila u odnosu na robove. Jedno od pravila je da je rat protiv nevernika dopušten. U vezi sa ropstvom smatra se da je dopušteno (ili čak za robove korisno).

U 15 veku Francisko de Vitorija daje osnove ove grane prava[31]. Po Vitoriji ratovi su nepravedni ili pravedni. Nepravedni ratovi su oni gde dolazi do kršenja međunarodnog prava. Pravedni su sankcije za kršenje međunarodnog prava. Odbrambeni rat je dužnost. Onaj ko nevodi rat učestuje u kršenju prava. Dužnost je voditi samo pravedan rat., jer je to kažnjavanje nepravde. Analizirajući ko objavljuje rat, dolazi se do zaključka da Vladar objavljuje rat. Osnove su u načelima: 1) voditi rat kada je neophodno; 2) sankcija mora biti srazmerna deliktu; 3) kažnjavati samo krivca (vladara), a ne narod u celini. Ugovori napravljeni u neznanju ili na silu su nevažeći. Vitorija odbacuje prenos suverenosti ugovorom, bez izražene slobodne volje celog naroda. Dopušta mogućnost Starateljstva Španije nad drugim narodima dok nesteknu sposobnost da sami upravljaju. Starateljstvo se može vršiti jedino u korist naroda kojim

[29] St. Augustine: “The city of God”, Dent, London 1945.
[30] Vidi St. T. Aquinas: “De regimine principum” i “Summa Theologica”, Basil Blackwell, Oxford 1978.
[31] F de Vitoria npr “On the Indians”, Carnegie Inst., Washington DC 1917.

se upravlja, a ne u sopstvenom interesu. Međunarodno pravo u osnovi je prirodno pravo.

c) Ž. Boden (J. Bodin) i H. Grocijus (H. Grocius)

Jasniju vezu ove grane prava i suverenosti nalazimo kasnije kod Bodena. Prema njegovom viđenju[32]: Suveren je u svojoj vlasti, koja je najviša, ograničen jedino međunarodnom pravu, koje je vrsta prirodnog prava (ali pozitivnog). Odavde vladar nije vezan međunarodnim pravom ukoliko je protivno prirodnim pravom. Suveren je dužan da poštuje međunarodne ugovore. Suveren mora da poštuje diplomatsko i ratno pravo. Posebno je obavezan da poštuje neutralnost. Cilj rata je pravda, a ne mir. Međunarodno pravo je poredak zaštićen sankcijama nasilja, mir u nepravdi je novo kršenje prava.

Slične stavove nalazimo i kod Dominika Sata, Franciska Suareza i Aleberina Đentilea. Za Suareza izvor međunarodnog prava se vidi u običajima (pored prirodnog prava).

Poznati pravnik Grocijus smatra se osnivačem međunarodnog prava. On je teoretičar društvenog ugovora i kod njega međunarodno pravo proizlazi iz socialne i umne prirode čoveka. Grocijus smatra da je osnova međunarodnog prava u prirodnom poretku. Međunarodno pravo ne poseduje sankcije. Ipak ono se primenjuje iz interesa i koristi. Ovde se vidi liberalistički momenat ovog koncepta. Međunarodno pravo, kao i kod drugih teoretičara prirodno-pravne škole zasniva se na prirodnom pravu koje je vezano za čovekovu dobru prirodu odnosno održanje čoveka, pri čemu se njen izvor, kod Grocijusa, vidi u Bogu. Pozitivno pravo predmet je provera u odnosu na prirodno pravo koje ima dva porekla: 1) održanje čoveka; i 2) volja Boga. Osnov međunarodnog prava nalazi se u ugovorima. Grocijus posebno razvija Ratno i Diplomatsko pravo[33]. Pri vođenju rata mora se voditi računa o pravičnosti, što uključuje nepovredivost imovine, migriranja, plovidbe, trgovine. Posebno se zalaže za slobodnu plovidbu, kao načelo koje otvara novu granu prava: pomorsko pravo. Jedinu granu međunarodnog prava, koja se ne oslanja na prirodno pravo vidi u Diplomatskom pravu. Po Grocijusu ono se zasniva na volji naroda ili običajnim pravilima. Među osnovnim pravilima su diplomatski prijem i privilegije. Iz eksteritorijalnosti proizilazi imunitet. Diplomata ne mora biti primljen, međutim, njegovo ne primanje na dužnost pri stranoj državi, mora biti obrazloženo. Kao što je poznato ovo pravilo danas ne važi. Odbačena je takođe i doktrina eksteritorijalnosti kao osnove imuniteta. Nezavisno od toga Grocijusova osnovna shvatanja o diplomatskoj misiji koja nisu vezana za prirodu ili svetost ličnosti, već običaje, postala su osnova daljeg razvoja prava. Osnovni izvor prava, pored ugovora, Grocijus vidi u običajima, što doprinosi razvoju ove pravne grane. Poreklo međunarodnog prava u socijabilnoj čovekovoj prirodi, anticipira sociološke metode pravne nauke, što ga delimično uvrstava u preteču modernih doktrina.

Pored Grocijusa u ovom periodu postoje više autora koji su razvijali svoje koncepte na osnovama prirodno-pravne doktrine nastanka prava. Među njima su Pafendorf Binkeršen, Volf i Vatel.

d) S. Pjer, Ž.Ž. Ruso (J. J. Ruso), I. Kant i J. G. Fihte

Razvoj prava potom se može pratiti kod političkih teoretičara koji su imali i svoju pravne koncepcije. Ovde se ubrajaju teoretičari svetske vlasti, među kojima su Pjer,

[32] J. Bodin: Six books of the Republic", Basil Blackwell, Oxford 1955.
[33] H. Grotius: "The Law of war and peace", Clarendon press, Oxford 1925.

Ruso, Kant i Fihte (o čemu će biti još reči u narednom poglavlju o međunarodnom organizovanju).

Značajan napredak pravne teorije prisutan je kod Kanta. Prema njegovom učenju svaki postupak koji se odnosi na druge ljude (što se po ideji odnosi i na bilo koje subjekte) nepravedan je (tj. nelegalan je) ako je njegova maksima nepodobna za opštu javnu upotrebu (tj. za publicitet) odnosno ne može postati opšti najviši princip ponašanja za sve (na isti način i jednako tj. ramnopravno). Ova definicija je slična definiciju moralnog ponašanja. Moralna maksima se naime definiše kao što je poznato na analogan način (zamenjući pojam prava pojmom moralno dobrog delovanja).

Kantova pravna teorija nadopunjije se Fihteom. Po Fihteu svako ima (onoliko) slobode koliko ta sloboda ne ugrožava (istu takvu) slobodu drugih. Pravni život se sastoji u respektovanju međusobne egzistencije sloboda i mogućnosti prisiljavanja na respektovanje ovih sloboda. Ovo se može primeniti i na međunarodnom planu (gde se inače nemcima daje posebno mesto kod njegovog viđenja međunarodnih odnosa).

e) G. Jelinek i H. Tripl (H. Triepel)

Moderna shvatanja međunarodnog prava nalazimo kod Jelineka[34]. Njegova teorija autolimitacije tretira odnos unutrašnjeg i međunarodnog poretka odnosno suverenosti. Država koja je u potpunosti suverena jedini je tvorac poretka. Država je kreator prava, kojim se obavezuje odnosno samoograničava (samolimitira). Ovo samoograničenje traje do akta države kojima se ono može ukinuti. Svaki njen akt je ajt države, pri čemu se svake obaveze može osloboditi. Ograničavanje ne dolazi spolja, već proizlazi iz volje države, koja jedina stvara samolimitiranje delovanja i prava (tj. sužnosti). Ako je reč o npr. prestajanju obaveza iz međunarodnog prava (što važi obratno i kod nastajanja) treba ispitati razloge nastanka ovakvog ograničenja odnosno samolimitirajuće odluke. Ako osnovni ciljevi države nisu postignuti ili su izvan "životnih" interesa države, država i međunarodni ugovor može odbaciti odnosno slobodna je da ga smatra nevalidnim i da ga raskine. Priroda životnih odnosa izmežu država zasnovana je na prirodi i svrsi (ili cilju odnosno ciljevima ili svrhama) države, kao jedinog kreatora prava.

Na pozitivistički koncept Jeleneka možemo nadovezati doktrinu Tripla[35], koji relativizuje nihilizam u pogledu obaveza međunarodnog prava. Kod ovog autora ugovori imaju obavezujuća obeležja. Ugovori su deljivi na dve grupe. Ugovori suprotnog interesa: "Vertag" (gde su ujedinjini suprotni interesi) i Ugovori istovetnih, podudarnih ili nesuprotnih sklonosti odnosno interesa: "Vereinbarung". Ovi ugovori ne traže posebnu vlast, kao što uviđamo, jer su im države sklone. Državno pravo ne mora prihvatati norme međunarodnog prava, ako se njima u ugovorima nije obavezala. Međunarodno i državno (unutrašnje) pravo pretstavljaju dva sistema, gde ne postoji formalna nadređenost. Izuzev u okolnostima suštinskog menjanja situacije, ugovori se kada su zaključeni moraju poštovati. Tripl ne vidi sukob unutrašnjeg i međunarodnog prava, jer se međunarodna pravila, tek unutrašnjim aktima prenose na državo pravo. Međunarodno pravo nema primat. Ovde uočavamo Dualističku koncepciju odnosa dva prava, što će otvoriti nove doktrinarne deobe na međunarodnoniste i Dualiste.

[34] G. Jelinek, “Die rechtliche Natur der Staatenvertrage”, Wien, 1880, str.5, 9, 15, 39, 49.
[35] H. Triepel, “Volkerrecht und Landesrecht”, Leipzig, 1899.

Doktrine i teorije koje su posebno bitne za analizu razvoja međunarodnog prava vezane su za Digia, Kavarea, Anzilotia i Kelzena. Izložićemo osnovne elemente ovih teorija, relevantne i za političku prirodu odnosa država.

f) L. Digi, L. Ž. Kavare (L.J. Cavare), D. Anciloti (D. Anzilotti) i H. Kelzen (H. Kelsen)

L. Digi[36] svoju doktrinu bazira na vanpravnim elementima. Po ovom gledištu društveni zakon je pravilo, po kome se ograničava svesna i voljna aktivnost čoveka. Iz ovog zakona proizilazi pravo. Međunarodno pravo nastaje (kao i pravo inače) kad se formira svest da određeno pravilo treba štititi, ovakva svest je uzrokovana solidarnošću, koja je u vezi sa osećanjem pravde (i uslovljena je materijalnom bazom društva). Međunarodna zavisnost stvara osećaj solidarnosti, iz koga se stvara, nadalje pravo, koje je uvek određeno nivoom razvoja, odnosno nije neizmenljivo. Međunarodno pravo izraz je opštečovečanske svesti i solidarnosti svih u zajednici. Ovo je spojivo sa primatom ovog prava prema državnom. U ovom pogledu Digi je na poziciji Monizma, gde se smatra da se međunarodna pravila direktno primenjuju (bez prenosa) na državnom planu.

U pozitivizmu Kavare[37] se bitno razlikuje od prethodnih doktrinera. Osnov pravila (prava) je u društvenim potrebama. Volja ljudi je generator pravnog delovanja. Ono, nadalje, ima ispoljavanje u formi koja je uokvirena pozitivnim pravom. U pravnim aktima sadržano je ostvarenje pravnog delovanja. Pravo određuje organe koji kontrolišu ovo delovanje. Osnovu proučavanja čini analiza raspodele prava "stvaranja prava". Nadležnost je bazirana na volji, a zadatak nauke je utvrđivanje raspodele ili razgraničenja nadležnosti. Osnova nadležnosti je volja. Ovaj koncept primenjuje Kavare i na međunarodno pravo. Međunarodno pravo su "društvena međunarodna pravila". Ovo pravo je podeljeno nadležnostima. U poređenju sa unutrašnjim, ovde postoje prepreke u primeni međunarodne nadležnosti. Prepreke nastaju usled već stvorenog pozitivnog prava i usled nivoa državne suverenosti koji onemogućava, do izvesnog nivoa, primenjivanje međunarodnih nadležnosti. Međunarodno pravo, obeležava sve manje isključivost državne suverenosti, što deluje na nadležnosti. Međunarodno pozitivno javno pravo je obavezno. Ova obaveznost je, takođe, u vezi sa umanjenjem nadležnosti. Prirodno, odavde proizlazi sklonost ovog teoretičara Dualističkom viđenu odnosa unutaršnjeg i međunarodnog prava.

Za razliku od Kavareovog pozitivizma, Ancilotiev pozitivizam nastoji da iz celovitog pravnog pojma odredi osnovu međunarodnog prava[38]. Ovu osnovu međunarodnog prava nalazi u jednom bazičnom principu: *Pacta sund servanda*. Ovaj princip je nezavisan činioc koji nema osnovu u izvanpravnim disciplinama ili društvenim sociološkim područjima. On je objektivan i omogućuje sagledavanje međunarodnog prava kao zasebne odnosno posebne nezavisne discipline. Ovo pravo je nezavisno od državne volje (mada ugovori podrazumevaju saglasnost volja). Prema ovom konceptu međunarodno pravo sa unutrašnjim čini dva pravna sistema koja ekzistiraju zajednički (što doktrinu ovog autora uvrstava u Dualizam).

Ancilotiev pogled blizak je u izvesnim elementima Kelzenovoj teoriji koju treba ovde posebno izložiti, budući da je bitna za odnos politike i prava odnosno konstrukciju čiste pravne discipline[39]. Kelzenova normativistička teorija u okviru svoj pozitivističkog

[36] L. Duguit, “Tratie de Droit Constitutionel”, 3-em ed. Paris, 1927, str.67,188.
[37] L.J. Cavare, “Le Droit International public positif”, 2 ad. Ed., Paris, 1951.
[38] D. Anzilotti, “Cours de Droit International”, trad. Par G. Gider, Paris, 1929.
[39] H. Kelsen, “Principles of International Law”, New York, 1952.

gledanja (odnosno neokantizma) nastoji da pronađe strukturu (odnosno poreklo) normi, što znači njihovu aksiomatiku u okviru čisto pravnih pojmova. Analitički, norma ima za osnovu drugu fundamentalniju normu, ova potom još fundamentalniju, sve dok se elementaristički (odnosno strukturalno) ne dođe do kraja delenja, odnosno, kako ovaj teoretičar ukazuje, do "pranorme". Ova norna je najelementarnija, jer proces analize ne ide do beskraja. Iz pranorme postaju druge norme, što se u ovom konceptu naučno sagledava kroz induktivno-deduktivni odnosno analitičko-sintetički sled. Norme nemaju (po sebi) osnovu u vanpravnim područjima, što podrazumeva odnosno anticipira metod objašnjavanja hijerahije i veza normi (normativistički metod) i njihovo tumačenje (dogmativni metod). Ovim se, dakle, daje osnova normativno dogmatičkom metodu. Pravo je, po ovom teorijskom konceptu sistem autonomnih normi. Ovde nisu primenljive aksiološke, hermeneutičke, i druge metode političkih i sociooloških nauka. Pravo kao izdvojen sistem ima svoj poseban metod, pri čemu je osnovno svojstvo ovog poretka efikasnost. Međunarodno pravo je bazirano ugovorom i slično kao kod Ancilotija osnovni princip je: *Pacta sund servanda*. Sve norme državnih sistema imaju opštu normu u međunarodnom pravu, odnosno, svi državni sistemi prava se stapaju u sistem integralnog pravnog poretka. Obaveznost običajnog prava je u hipotezi da je običaj postao osnovna norma. Pošto su pranorme vezane za integralni poredak Kelzen zauzima Monistički pogled na odnos unutrašnjeg i međunarodnog prava.

U ovom delu pored doktrina potrebno je navesti i druge momente koji su bitni za međunarodno pravo. Međunarodno pravo ima svoje subjekte i izvore. Subjekti međunarodnog prava, o čemu će više reči biti kasnije u ovoj monografiji, su zavisno od definicije: države i međunarodne organizacije, a u novije vreme i čovek. Ovaj subjekt postaje sve više akter raznih konvencija. Međunarodno pravo stvara (daje) pravo i obaveze navedenim subjektima. Međunarodno pravo je pravna grana koja reguliše prava i dužnosti država i država, međunarodnih organizacija i međunarodnih organizacija i država i međunarodnih organizacija. U novije vreme ona reguliše i odnose čoveka prema državi i čoveka prema međunarodnim organizacijama. Pored subjekata obeležje ove grane su njeni izvori prava koji su definisani u Povelje UN-a i drugim međunarodnim instrumentima (posebno ugovorima). U članu 38 Povelje UN-a navode se sledeći izvori međunarodnog prava (odnosno izvori pozivanja na prava i obaveze): međunarodni ugovor, međunarodni običaj kao dokaz opšte pravne prakse, opšta pravna načela priznata od civilizovanih navoda, sudske odluke i doktrine. Izvori prava i ovde se dele na formalne i materijalne. Pored navedenih formalnih izvora, materijalni izvori koji su vezani za opšte pravne filozofske koncepte, danas se praktično zanemaruju. Osnovna područja međunarodnog prava se odnose na pojavu i isčezavanje država i međunarodnih ustanova, priznanje država i vlada, prava i dužnosti država i drugih subjekata međunarodnog prava, pravo granica i teritorija (uključujući more, reke i vazduh), pravo međunarodnih organizacija, međunarodno krivično pravo, pravo čoveka kao međunarodnog subjekta, pravo rešavanja sporova, pravo rata odnosno vođenja rata, pravo ugovora i drugih pravnih akata, ekonomsko pravo, saobraćajno pravo, kao i druge moderne grane međunarodnog prava.

Uticaj prava na politiku posebno je bitan za razumevanje svetske politike. Od velikog značaja međunarodno pravo ima na formiranje i argumentaciju liberalizma, neoliberalizma i neofunkcionalizma. Uloga međunarodnog prava je u vezi sa međunarodnim institucijama i kompleksnom međuzavisnošću. Odavde treba zaključiti da razvoj prava u međunarodnoj oblasti ima uticaj na razvoj međunarodne političke doktrine, jer unosi nove elemente ograničavanja moći u međunarodnim odnosima i daje novu dimenziju na objašnjavanje odnosa unutrašnje i spoljne politike. Taj aspekt pre svega se odnosi na otkrivanje novih motiva unutrašnje politike, što sistemski determiniše elemente i činioce spoljne politike odnosno međunarodne odnose.

8. Osnove međunarodne organizovanosti

Osnovna politička gledanja međunarodnih odnosa u oblasti Liberalizma vezuju se za međunarodne organizacije. Osnovni elementi međunarodnih ustanova odnose se na teorije definisanja međunarodnih ustanova, njihovu klasifikaciju, pravna obeležja i ulogu ovih organizacija.

Teorije o večnom miru koji nastaje nadnacionalnim odnosno supranacionalnim rukovođenjem sadržane su u stavovima P. Deboa, E. Krucea (E. Cruce), V. Pena (W. Penn), Saint Piera (Saint Pierre), Ž. Rusoa (J. Ruso), J. Bentama, I. Kanta i J. G. Fihtea. Poslednja dva filozofa daju suštinske elemente.

Kant u svom konceptu polazi od ideje prirodnog prava koji primenjuje na države. Po ovom filozofu, države se nalaze u prirodnom stanju u kojem pravo nije enforsabilno i gde se nemože postići trajniji mir. Da bi se mir omogućio države mora da napuste prirodno stanje (koje inače nije kao kod Hobsa, rat svih protiv svih, već stanje nepostojanja prava), da bi prešle u pravom uređeno stanje. To stanje je po Kantu "Večni mir". Ono može da zaštiti prava koja je nemoguće zaštititi u prirodnom stanju, gde zato postoje česti sukobi. Uređeno stanje uključuje savez država nad kojim bi po ovom filozofu, postojala naddržava, odnosno "država naroda"[40]. Ova tvorevina podrazumeva da se države pridržavaju određenih principa, kako bi i stvarno došlo do njenog realizovanja. Države treba da odustanu od agresivnog rata. Nepravedni rat vode nepravedne države (odnosno “neprijatelji“). Nepravedni neprijatelj je onaj koji postupa po načelu koje nemože da bude proglašeno opštim principom važenja (Kantijanski imperativ), a da se ne tako ne stigne u prirodno stanje (koje je obeleženo proglašavanjem svog načela za pravo). Demokratija (republikanska) je politički oblik u kome je moguće težiti miru, jer je građanin zainteresovan za mir. Treba da postoji sloboda govora i štampe da bi filozofi mogli javno iznositi svoje stavove. Vremenom, stalne vojske treba da nestanu. Države ne smeju da se mešaju u unutrašnje stvari drugih država.

Srodan koncept zastupa i Fihte. Njegova “Federacija država“[41], po obeležjima je jača od Kantove "Države naroda". U njoj je predviđena vojska, odnosno prisutna je centralizovana vlast. Zasnovana je na ugovoru, kao i Kantova naddržava.

Pored idejnih preteča, postojale su i konkretne preteče savremenih međunarodnih organizacija. Ovde spadaju međunarodni kongresi (npr. Bečki kongres 1814-1815), na kojima se multilateralna diplomatija prihvata kao nov vid diplomatije. Potom razvijaju se rečne komisije (npr. za Elbu i Duru), gde se razvija rečno pravo. Potom nastaju administrativni savezi (npr. Telegrafski 1865), koji prethode razvoju modernih specijalizovanih ustanova, koje se razvijaju u sistemu UN-a.

Savremene međunarodne organizacije nastaju i razvijaju se tek u dvadesetom veku. Ovde posebno mesto imaju Društvo Naroda i Ujedinjene nacije, sa svojim specijalizovanim organizacijama i ustanovama, kao i razne regionalne organizacije (kao što su Savet Evrope, EU, OEBS i druge). Ne ulazeći u širinu izlaganja o osnovama organizacija, u ovom delu rada daćemo, pored definicija samo osnovne činjenice o UN-u i važnijim specijalizovanim ustanovama.

[40] I. Kant, “Thoughts on perpetual peace”, Swan Sonnenschein, London 1903.
[41] J. G. Fichte, “Grundlage des Naturrechts”, S. W.,III.

Problemom definisanja međunarodnih organizacija bavili su se poznati pravni autori, kao i Ujedinjene nacije. Prema H.G. Šemersu (H.G. Schermers) svaka međunarodna organizacija mora da ima od strane država zaključen međunarodni ugovor, potom organe i ovakva organizacija mora biti ustanovljena prema pravilima međunarodnog prava[42]. Problemom definisanja pojma međunarodne organizacije bavile su se Ujedinjene nacije odnosno Komisija za međunarodno pravo. U izveštaju El-Eriana, Specijalnog izvestioca Komisije iz 1963 nalazimo više definicija međunarodnih organizacija sadržanih u poglavlju: "Definitions of International Organizations"[43]. U ovom poglavlju nalazimo jednostavne i složene definicije. Po Brierliju (Brierly) npr. međunarodna organizacija je asocijacija država, sa zajedničkim organima, koja je stvorena ugovorom. Primer složenije definicije daje Fitzmaurice. Po njemu: "pojam međunarodne organizacije označava udruženje država osnovano ugovorom, sa statutom i zajedničkim organima, koje ima ličnost različitu od ličnosti država-članica, i koja pretstavlja subjekt međunarodnog prava sa sposobnošću zaključivanja sporazuma".

Srodne definicije nalazimo i kod kasnijih teorijskih koncepcija. Prema npr. M. Viraliju (M. Virally) međunarodna organizacija može biti definisana kao "udruženje država osnovano ugovorom među članicama, koje poseduje stalne organe, čiji je zadatak ostvarivanje ciljeva od zajedničkog interesa, sredstvima saradnje između njenih članica"[44].

S problemom definisanja međunarodnih organizacija vezan je i problem njihove klasifikacije. Prema Šermersu u najopštijem pogledu međunarodne organizacije se klasifikuju na: a) javne i naspram ovih privatne; b) univerzalne i "zatvorenog" tipa; c) "nadnacionalne" i naspram njih "deliberativne"; i d) "funkcionalne" i "opšte" organizacije[45]. Srodnu podelu daje i gore pomenuti El Erianov Izveštaj: a) privremene (ad hoc) i stalne; b) međuvladine i nevladine; c) univerzalne i regionalne; d) organizacije sa automatskim pristupanjem i s druge strane utvrđenim postupkom (sa uslovima) primanja; e) opšte i specijalizovane; f) zakonodavne, izvršne i sudske; g) donosioce odluka, sa manje nadležnosti, izvršne organizacije sa više nadležnosti i nadnacionalne organizacije[46].

Sličnu podelu nalazimo i kod ostalih teoretičara. Kod Morozova, pored javnih i nevladinih postoji podela po obliku socijalnog poretka ("organizacije razvijenih zemalja" i zemalja u razvoju[47]). Kod zapadnih teoretičara nepostoji ova tendencija. Kod Boveta (D. W. Bowett)[48] organizacije se pored javnih i nevladinih mogu klasifikovati na tri tipa: političke, administrativne i sudske. Modernija shvatanja međutim, sužavaju klasifikaciju. Po viđenju Viralija organizacije se dele po: a) sastavu; b) cilju; c) njenoj snazi. Prvi element određuje dali je organizacija univerzalna ili regionalna. Drugi određuje dali je opšta (politička) ili funkcionalna odnosno tehnička. Treći kriterijum je pravna sposobnost da se donose odluke koji obavezuju članice odnosno pravna

[42] H.G. Schermers, “International Institutional Law”, Sijthoff & Noordhoff, The Netherlands, 1980, str.5-6.
[43] A. El-Erian, “Document A/CN, 4/161 and Add. 1”, Yearbook of the International Law Commission, 1963, str.167.
[44] M. Virally, “Definition and Classification of International Organizations: a legal approach”, International Social Science Journal (ISSJ), vol.29, no. 1, UNESCO, 1977, str.59.
[45] H.G. Schermers, Isto, str.7.
[46] A. El-Erian, Isto, str.167-169.
[47] Г. И. Морозов, “Международные организации”, Мисла, Москва, 1974, стр. 60-66.
[48] D. W. Bowett, “The Law of International Institutions”, Stevens and Sons, London, 1982, str. 10-11.

mogućnost izvršavanja svojih odluka. Po ovom elementu organizacije se dele na: konsultativne, "legal setting", i izvršne[49].

Iz ovih definicija i klasifikacija vidimo da se međunarodna organizacija definiše u užem pravnom vidu kao međuvladina organizacija, što je i prihvačeno od Ujedinjenih nacija. Pravna ličnost određuje njena svojstva, iz čega proizlazi da je potrebno utvrditi elemente pravne ličnosti, da bi se jasnije odredio njen pojam, odnosno jasnije mogla izvršiti klasifikacija. U daljem izlaganju osvrnućemo se na osnovne elemente pravnog subjektiviteta međunarodnih organizacija.

Pravno obeležje subjekta prava znači da je subjekt nosilac prava i obaveza. Međunarodni pravni subjektivitet podrazumeva sposobnost da subjekt ima međunarodna prava i dužnosti odnosno da može neposredno da ova prava ostvaruje odnosno da bude odgovoran za dužnosti ili obaveze koje imaju međunarodne pravne izvore. Ovi izvori su, kao što smo naveli sadržani u klasifikaciji koju daje Povelja UN-a, kao i materijalni izvori.

Elementi pravnog subjektiviteta ili svojstva pravne ličnosti, kod organizacija su pored opšteg (posedovanja međunarodnih prava, obaveza i dužnosti):

a) sposobnost pravnog pretstavljanja (pravo na ime, zastavu i druge elemente pretstavljanja). Pravo na pretstavljanje u okviru postupaka pred političkim i sudskim ili arbitražnim telima. Pravo učlanjenja i učešća u radu drugih međunarodnih organizacija (što je novijeg datuma). Aktivno i pasivno pravo poslanstva (odnosno diplomatsko pretstavljanje);
b) pravo kreiranja novih pravnih lica u međunarodnom pravu odnosno tela sa međunarodnim pravima i obavezama;
c) pravo za zaključivanje međunarodnih ugovora;
d) pravo donošenja jednostranih međunarodno pravnih akata i u nekim organizacijama međunarodno obavezujućih akata;
e) pravo vođenja sudskih i drugih pravnih postupaka u okviru međunarodnog prava (svojstvo da tuži i bude tužena, prema pravilima ove grane prava);
f) privilegije i imuniteti međunarodne organizacije (u odnosu na druge subjekte prava);
g) privilegije i imuniteti njenih službenika;
h) privilegije i imunitet diplomatskih misija pri ovim ustanovama;
i) sticanje i raspolaganje nepokretnom i pokretnom imovinom i drugi elementi personalne i teritorijalne nadležnosti, koji su van jurisdikcije ostalih subjekata;
j) odgovornosti za izvršavanje odnosno neizvršavanje dužnosti iz međunarodnog prava.

U najopštijim aspektima elementi pravnog subjektiviteta su sadržani u Povelji UN-a, kao i statutima međunarodnih organizacija. U Povelji se najprije kaže sledeće: "Organizacija uživa na teritoriji svakog svog člana onu pravnu sposobnost koja joj je potrebna da vrši svoje funkcije i postiže svoje ciljeve" (čl. 104)[50]. Potom: "Organizacija ima one privilegije i imunitete koji su joj potrebni za postizanje njenih ciljeva" (čl. 105, st.1)[51]. Zatim se utvrđuju elementi statusa misija pri UN-u i međunarodnih službenika UN-a (čl.105, st.2). U najopštijem kaže se: pretstavnici članova Ujedenjih Nacija i službenici Organizacije poseduju isto tako privilegije i imunitete potrebne da nezavisno vrše svoje funkcije u vezi sa radom Organizacije[52].

[49] M. Virally, Isto, str. 64.
[50] Charter of the United Nations, Art. 104.
[51] Isto, Art. 105.
[52] Isto.

Pojedinačni elementi pravnog subjektiviteta UN-a posebno se definišu Konvencijom o privilegijama i imunitetima UN-a. U ovoj Konvenciji izričito je prvo utvrđeno da UN ima pravnu ličnost, sa osnovnim elementima ove ličnosti (odnosno subjektiviteta): "Ujedinjene nacije imaće pravnu ličnost. One će imati sposobnost: a) zaključivanja ugovora; b) sticanja i raspolaganja nepokretnom i pokretnom imovinom; c) vođenja pravnih postupaka" (čl. I)[53]. U narednom tekstu utvrđuje se imunitet svojine, uključujući prostorije Organizacije i arhive, zatim slobodu raspolaganja i korišćenja fondova, izuzimanje od direktnih poreza i carina (čl. II), obezbeđivanje olakšica kod komunikacija u pogledu samostalnosti i oporezivanja UN-a, koji je nemanje povlašćen od tretmana koji imaju države u međunarodnim odnosima (čl. III); privilegije i imuniteti pretstavnika članica UN-a, koji su izjednačeni sa diplomatskim privilegijama i imunitetima (čl. IV); privilegije i imuniteti službenika Organizacije UN-a, koji su funkcionalni (za vršenje dužnosti) do nivoa najviših funkcionera, koji su izjednačeni sa diplomatskim pretstavnicima (čl. V), privilegije i imuniteti eksperata Organizacije, koji ih poseduju pri vršenju zadataka (čl. VII), uvođenje putnih isprava za službenike UN-a i odredbe o sporovima, gde se UN može javiti kao odgovoran i pred unutrašnjim sudovima, kada je takav, sporazum zaključen i pred međunarodnim telima odnosno Međunarodnim sudom (čl. VIII)[54].

Na srodan način, kao i u Povelji i u osnovnim dokumentima specijalizovanih agencija UN-a daju se osnovni elementi pravne ličnosti. Kod nefinansijskih ustanova samo najopštiji, kao u Povelji, dok kod finansijskih ustanova (IMF i Svetska Banka sa asocijacijama) sa više konkretnih elemenata izuzeća od jurisdikcije.
Elementi pravnog subjektiviteta specijalizovanih agencija UN-a u pojedinostima su izloženi u Konvenciji o privilegijama i imunitetima specijalizovanih agencija. Ovaj dokument sadrži uglavnom podudarne elemente subjektiviteta, kao ovde navedene u Konvenciji o privilegijama i imunitetima UN-a. Obe konvencije su identične do izvesnih odstupanja u završnim odredbama.

Slična obeležja kao kod UN-a i njegovih ustanova, nalazimo i kod drugih organizacija npr. EU-a, Saveta Evrope, OEBS-a, regionalnih organizacija, kao i drugih ustanova nastalih ugovorom država. Posebnost u ovom pogledu može se pronaći kod EU-a gde su elementi subjektiviteta snažnije izraženi, što je u vezi sa ustanovom čiji je cilj da preraste u formu koja teži nadnacionalnim svojstvima. U ovom pogledu EU, ne samo što ima nezavisnost (pravnu) od članica, već može da utiče na izvesno umanjenje autonomnosti svojih konstituenata (naravno do određene mere)[55], što bi se moglo očekivati u narednom periodu. Ipak redukciju osnovnih elemenata pravnog subjektiviteta, nije moguće izvršiti bez saglasnosti država članica, i sve dok država egzistira kao suverena, ona zadržava esencijalne elemente ovog subjektiviteta, bez kojih bi bila dovedena u stanje diskriminacije, tj. pravne nejednakosti sa drugim državama, što je Poveljom i *jus cogens* pravilima nedopustivo. Oduzimanje osnovnih elemenata subjektiviteta može potpuno onesposobiti državu da štiti prava koja joj pripadaju i tako dovesti njezin opstanak u pitanje. Pored toga, može se smatrati da je osnovni element državnosti, pored suverene vlade, teritorije i stanovništva, i pravni subjektivitet sa svojim esencijalnim elementima. Ovde svakako treba uvrstiti pravo na ime, zastavu, ugovornu i procesnu sposobnost i sposobnost pretstavljanja.

Naredni moment pretstavlja ulogu međunarodnih organizacija, kao subjekata međunarodnih odnosa. Ovde se posebno izdvajaju univerzalne organizacije u sistemu Ujedinjenih nacija. Ne ulazeći u širinu, u cilju razmatranja uloge ovih organizacija, ukratko ćemo izložiti ciljeve pojedinih organizacija.

---

[53] General Convention on the privileges and immunities of the UN, Art. I.
[54] Isto.
[55] Vidi Maastricht Treaty.

Osnovni ciljevi Ujedinjenih nacija dati su u članu 1 Povelje[56] UN-a. Ovi ciljevi su izloženi u najopštijem:

1) Održavanje međunarodnog mira i bezbednosti i u tu svrhu: preduzimanja efikasnih kolektivnih mera radi sprečavanja i otklanjanja pretnji miru i suzbijanja akata agresije ili drugih povreda mira, kao i postizanje mirnim sredstvima, a u skladu sa principima pravde i međunarodnog prava, sređivanja i rešavanja međunarodnih sporova ili situacija koje bi mogle dovesti do povreda mira;
2) Razvijanje među narodima prijateljskih odnosa zasnovanih na poštovanju principa jednakosti i samoopredeljenja naroda i preduzimanje drugih odgovarajućih mera radi učvršćivanja mira;
3) Postizanje međunarodne saradnje rešavanjem međunarodnih problema ekonomske, socijalne ili humanitarne prirode, i unapređivanje i podsticanje poštovanja prava ljudi i osnovnih sloboda za sve, bez obzira na rasu, pol, jezik ili veru; i
4) Da postanu središte za usklađivanje aktivnosti preduzetih u cilju postizanja ovih zajedničkih ciljeva.

Osnovni organi UN-a, su prema članu 3 Povelje[57]: Generalna Skupština, Savet bezbednosti, Ekonomski i socijalni sovet, Starateljski savet, Sekretarijat i Međunarodni sud. Po potrebi moguće je da se osnuju i pomoćni organi.

Osnovni principi UN-a sadržani su u članu 2 Povelje[58], a to su:

1) Princip suverene jednakosti svih država članica;
2) Ispunjavanje dužnosti u dobroj veri od svih članica, da bi se obezbedila prava i privilegije iz članstva;
3) Rešavanje sporova mirnim putem, ne dovodeći u pitanje mir, bezbednost i pravdu;
4) Sve članice su obavezne da se uzdržavaju od pretnje ili upotrebe sile protiv teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti;
5) Sve države članice treba da daju UN-u svaku pomoć u njenim akcijama, shodno Povelji, i da se uzdržavaju od davanja pomoći državi protiv koje se od UN-a preduzimaju preventivne ili prinudne mere;
6) UN obezbeđuje da članice postupaju u meri u kojoj je potrebno saglasno navedenim principima Povelje, da bi se očuvao mir i bezbednost;
7) Ništa u Povelji ne ovlašćuje UN da se mešaju u strogu unutrašnju državnu jurisdikciju, niti da države ovakve stvari iznose, što se od njih ne traži, odnosno stroga unutrašnja nadležnost je nepovrediva.

Ovako postavljeni ciljevi i načela UN-a omogućuju postizanje mehanizma zaštite zajedničkih interesa država u političkoj i ekonomsko-socijalnoj oblasti i oblasti zaštite međunarodne pravde. Osnovna delatnost UN-a je zaštita mira i bezbednosti odnosno primena ideje kolektivne bezbednosti (u odnosu na prekršitelja).

Dopunu političkom i pravnom aparatu UN-a pretstavljaju njene specijalizovane organizacije odnosno ustanove povezane sa Organizacijom UN-a. Da bi smo sažeto opisali ove tehničke organizacije izložićemo njihove staturne ciljeve. Uzećemo primer nekoliko bitnih ustanova[59]:

a) Međunarodna agencija za atomsku energiju (IAEA)

[56] Charter of the United Nations, Art. 1.
[57] Isto.
[58] Isto.
[59] Vidi statute specijalizovanih organizacija i IAEA.

Ciljevi:

Nastojanje da se ubrza i proširi primena atomske energije za mir, zdravstvo, i napredak i da se obezbedi da se ova energija ne koristi u vojne svrhe: potsticanje istraživanja u oblasti atomske energije i pomoć u pribavljenu materijala, usluga, opreme i postrojenja za miroljubivo korišćenje atomske energije, razmena informacija i stručnjaka, utvrđivanje mera obezbeđenja protiv upotrebe u vojne svrhe, kao i standarda za bezbednost rukovođenja.

Organi:

Generalna konferencija, Odbor guvernera, Sekretarijat.

b) Međunarodna organizacija rada (ILO)

Ciljevi:

Nastojanje da se omogući puna zaposlenost i podizanje standarda radnika, podsticanje usavršavanja radnika i stvaranje pogodnih uslova za migraciju; nastojanje da se obezbedi pravična plata, radno vreme, uslovi rada, pravo na kolektivno pregovaranje, kao i usvajanje mera socijalnog i ekonomskog karaktera, uključujući i proširenje mera socijalnog osiguranja. ILO u tom smislu radi na usvajanju međunarodnih konvencija i preporuka, čiji je cilj da se postepeno uvode sve viši standardi.

Organi:

Generalna Konferencija, Upravni Odbor, Sekretarijat.

c) Međunarodna organizacija za civilno vazduhoplovstvo (ICAO)

Ciljevi:

Unapređenje načela i tehnike na kojima se zasniva vazdušna plovidba i unapređenje međunarodnog vazduhoplovnog transporta; nastojanje da se omogući uravnotežen razvoj vazduhoplovstva i izbegavanje štetnih vidova konkurencije; sprečavanje diskriminacije među članicama; unapređenje bezbednosti međunarodne vazdušne plovidbe; usvajanje pravilnika i standarda u vezi sa tehničkim i drugim aspektima civilnog vazduhoplovstva.

Organi:

Skupština, Savet, Komisija za vazduhoplovstvo, Sekretarijat.

d) Međunarodna pomorska organizacija (IMO)

Ciljevi:

Obezbeđivanje oblika za saradnju vlada na regulisanju tehničkih pitanja brodarstva angažovanog u međunarodnoj trgovini, podsticanje usvajanja najboljih mogućih standarda za bezbednost i efikasnost pomorske plovidbe; uklanjanje diskriminatorskih mera i nepotrebnih restrikcija koje se tiču pomorstva, kako bi se unapredile brodarske usluge; razmena informacija.

Organi:

Skupština, Savet, Komitet za zaštitu pomorske okoline, Pravni komitet, Sekretarijat.

e) **Organizacija UN-a za industrijski razvoj (UNIDO)**

Ciljevi:

Ubrzati i unaprediti industrijalizaciju zemalja u razvoju i usaglašavanje napora organizacija u sistemu UN za postizanje ovog cilja.

Organi:

Generalna Konferencija, Odbor za Industrijski Razvoj, Komitet za program i budžet, Sekretarjat.

f) Organizacija UN-a za ishranu i poljoprivredu (FAO)

Ciljevi:

1) Prikupljanje, analiza, tumačenje i širenje informacija, koje se odnose na ishranu i poljoprivredu;
2) Unapređivanje nacionalne i međunarodne akcije u odnosu na: a) naučno, tehnološko, socijalno i ekonomsko istraživanje; b) unapređivanje znanja; c) očuvanje prirodnih izvora i usvajanje naprednih metoda poljoprivredne proizvodnje; d) poboljšanje prerade i raspodele hrane i poljoprivrednih proizvoda; e) utvrđivanje politike o pribavljanju odgovarajućih kredita za poljoprivredu; f) usvajanje stavova u odnosu na poljoprivredne robne sporazume;
3) Pružanje tehničke pomoći na zahtev vlada.

Organi:

Konferencija, Savet, Generalni direktor i osoblje.

g) Međunarodni fond za poljoprivredni razvoj (IFAD)

Ciljevi:

Pomoć i finansiranje razvojnih programa u oblasti poljoprivrede kako bi se unapredila ishrana najsiromašnijih delova sveta.

Organi:

Upravni savet, Izvršni odbor, Osoblje.

h) Organizacija UN za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO)

Ciljevi:

Doprinošenje održavanju mira i bezbednosti razvojem saradnje između država u oblasti obrazovanja, nauke i kulture; razvijanje međusobnog poštovanja i razumevanja među narodima putem sredstava javnih komunikacija i predlaganjem međunarodnih sporazuma; širenje znanja i zaštita kulturnog nasleđa.

Organi:

Generalna Konferencija, Izvršni savet, Sekretarjat.

i) Međunarodni monetarni fond (IMF)

Ciljevi:

Unapređenje međunarodne monetarne saradnje putem stalnog konsultovanja; olakšanje uravnoteženog razvoja međunarodne trgovine i održavanja valutne stabilnosti, održavanje urednih aranžmana; ukidanje konkurentnih obaranja valutnih kurseva; doprinošenje stvaranju multilateralnog sistema plaćanja i ukidanja restriktivnih mera u oblasti trgovine; doprinošenju punoj zaposlenosti; davanje sredstva radi olakšanja monetarnih teškoća članica.

Organi:

Odbor guvernera, Izvršni direktori; Sekretarjat na čelu sa Administrativnim direktorom.

j) Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD)

Ciljevi:

Olakšanje investiranja kapitala u produktivne svrhe i pomaganje razvoja nedovoljno razvijenih; potsticanje inostranih investicija garantovanjem pozajmica ili

učestovanjem u njima i drugim investicijama i kada sredstva nisu dostupna iz privatnih izvora, davanje zajmova iz sopstvenog kapitala; promoviranje dugoročnog balansiranog rasta međunarodne trgovine i održavanje platno-bilansne ravnoteže ohrabrivanjem međunarodnih investicija za razvoj produktivnih resursa članica, pomažući rastu produktivnosti, standarda i uslovima rada; aranžiranje zajmova ili njihovo garantovanje u odnosu na međunarodne zajmove iz drugih izvora da bi se odmah delovalo na urgentnim projektima; delovanje na saniranju posleratnih posledica na planu investicija i biznisa (odnosno saniranje razaranja II svetskog rata).

Organi:

Odbor guvernera, Izvršni direktor, Predsednik i osoblje.

Ova organizacija ima tri finansijske asocijacije koje su specijalizovane organizacije UN-a. To su: Međunarodno udruženje za razvoj (IDA), Međunarodna finansijska korporacija (IFC) i Multilateralna agencija za garantovanje investicija (MIGA).

Ovim organizacijama bliska po funkciji je i Svetska trgovinska organizacija (WTO). Ova organizacija ima za cilj da uspostavi sistem najpovlašćenije nacije u trgovinskom protekcionističkom ograničavanju, odnosno da u cilju postizanja rasta i efektivne robne tražnje postepeno umanjuje sva kvantitativna ograničenja, carine, dažbine i druge barijere u trgovinskim transakcijama i odnosima.

Ostale specijalizovane ustanove koje imaju pored navedenih izuzetan značaj za razvoj međunarodne saradnje i međunarodnih odnosa su: Svetska Unija za Telekomunikacije (ITU), Svetski Poštanski Savez (UPU), Svetska meteorološka organizacija (WMO), Svetska zdravstvena organizacija (WHO), Svetska organizacija za intelektualnu svojinu (WIPO).

Ove navedene ustanove, kao što možemo iz njihovih statuta da uočimo, ukazuju na visok stepen istitucionalizovanosti današnjih međunarodnih odnosa. Proces stalnog povećanja međunarodnih organizacija ukazuje na generalno kretanje ka stvaranju jedinstvene međudržavne administrativne nadgradnje koja teži povećanju sopstvene koordinacije. Ovo povećanje koordinacije iziskuje sposobnost donošenja odluka sa većom snagom odnosno može se uočiti trend koji može voditi stvaranju UN-a sa nadnacionalnim komponentama. Kontrola UN-a stoga postaje, više nego ranije ključna za međunarodnu politiku i nauku. Problem uloge ovih ustanova posebno je bitan sa stanovišta odnosa Realizma i Liberalnog institucionalizma, budući da snažno jačanje administracije uvodi nove interese i ograničenja u praksu i teoriju. Ograničavanje uloge sile i povećanje administriranja jača argumente teorije Funkcionalizma i međuzavisnosti. Menja se raspodela sile i menjaju se svojstva međunarodnog režima, redefiniše se pojam odnosa, pojam subjekta, kao i svojstva konflikta i saradnje.

Pored trenda umnožavanja univerzalnih međunarodnih institucija, jačaju i regionalne organizacije. Svaki region ima svoje međunarodne organizacije, koje nastaju ili usled sklonosti integrisanja u više celine u cilju postizanja ekonomskih ili političkih prednosti ili usled zaštite interesa posebno ekonomskog, što rezultira ekonomskim blokovima. Posebno značajne regionalne međunarodne ustanove su Savet Evrope i EU.

Savet Evrope[60] je politička organizacija, koja je nastala sa motivom zaštite ljudskih prava i demokratije, kao i tražeći od vlada u Evropi da prilagođavaju svoje zakone standardima koji su prihvaćeni. Opštom demokratizacijom treba da se stvore

[60] Vidi statut Saveta Evrope.

uslovi za mir i bezbednost, što je kompatibilno klasičnom liberalnom stavu da su demokratije manje sklone konfliktu ili vođenju sukoba.

Na drugoj strani evropske države stvaraju Ekonomske zajednice, koje su trebale da doprinosu jačoj integraciji ekonomije i bržem privrednom oporavku. U početku Tri ekonomske zajednice[61] su imale uglavnom protekcionističke motive nastanka, što se vidi iz carinskih i kvantitativnih ograničenja zajedničkog ekonomskog tržišta. Kasnije su protekcionistički elementi sve više zamenjivani motivima ekonomije skale i velikih outputa, odnosno padom troškova po jedinici proizvoda. Integracija kapitala za krupne investicije koje iziskuju veliku angažovanost ovog proizvodnog faktora, takođe je bila motiv jače ekonomske integracije. Ovi razvojni aspekti doveli su do forme objedinjavanja, gde međunarodna organizacija postaje federacija.

Motivima neprotekcionizma doprineo je i Opšti sporazum o carinama i trgovini (GATT). Pod njegovim uticajem globalno slabe ograničenja u trgovini. Odnosno ekonomski motivi integrisanja su sve više orijentisani na efekte ekonomije skale i visokog outputa. Stvaranje ekonomskih blokova, međutim, s druge strane, slabi snagu univerzalnih institucija. Ove regionalne organizacije i inegrativni procesi umanjuju sklonost međunarodnih univerzalnih ustanova da poprime slična nadnacionalna obeležja, koja su prisutna u Evropskoj Uniji[62] . Sklonost ka regionalizaciji tako onemogućava prirodnju težnju univerzalnih organizacija da jačaju svoju ulogu, što je u izvesnoj meri pozitivno, jer bi se prenosom vlasti odmah postavio problem kontrole nad njima i to bi u uslovima raznorodnih interesa (posebno konkurentne borbe za moć između Rusije, SAD i Kine, kao i usled podela Sever-Jug) moglo da dovede do isčezavanja ovih organizacija odnosno vraćanje u stanje , koje bi Hobs nazvao prirodnim (odnosno anarhičnim) ili nesigurnim stanjem.

9. Subjekti međunarodnih odnosa

Vodeće teorije i koncepti o međunarodnim odnosima razlikuju se po broju odnosno vrstama subjekata međunarodnih odnosa. Kod Realizma i Neorealizma, osnovni subjekt je država. Ostali subjekti ne spadaju u osnovne subjekte. Kod Liberalizma i Neoliberalizma, osnovni subjekti su države, međunarodne vladine i nevladine institucije, kao i ceo niz transnacionalnih subjekata, kao i čovek koji, kao individum, može uticati na međunarodne tokove (odnose).

Osnov teorijskih razlikovanja je u tome što vodeće teorije neistovetno definišu ciljeve spoljne politike. Odavde zatim proizilazi razlikovanje definisanja međunarodnih odnosa. U jednom slučaju odnosi su uglavnom politički, zanemarujući ostale aspekte (Realizam). U drugom gledištu upravo ovi nepolitički aspekti imaju osnovni uticaj u određivanju pojma (i elemenata) međunarodnih odnosa (ovo je inače slučaj i sa Marksizmom).

Sa pravnog gledišta treba uočiti nepodudarnost subjekata međunarodnih odnosa sa subjektima međunarodnog prava. Subjekti međunarodnih političkih ili nepolitičkih odnosa nisu uvek međunarodno-pravni subjekti. Broj subjekata ove pravne grane je dva do tri, u zavisnosti od gledanja doktrine. Osnovni subjekti međunarodnog pravnog poretka su države, međunarodne organizacije i u pojedinim slučajevima čovek. Ovi pojedini slučajevi su vezani za instrumente, gde je ovaj položaj regulisan. Ovde spadaju kao poznatije UN-ova Deklaracija o ljudskim pravima, Pakt o

[61] Vidi statutarne akte sve tri zajednice.
[62] Vidi Maastricht Treaty.

građanskim i političkim pravima, Pakt o ekonomskim, socialnim i kulturnim pravima, Evropska konvencija o ljudskim pravima.

a) Država

Država je osnovni pravni i politički subjekt i činioc. Sa pravnog stanovišta postoje više vidova države (nezavisne i polusuverene). Ovde, međutim, možemo pod državom samo takve subjekte koji imaju punu nezavisnost. Država je dakle zajednica sa teritorijom, populacijom i suverenom vlašću, sa neokrnjenim pravnim subjektivitetom odnosno svim elementima nezavisne ličnosti: pravne sposobnosti pretstavljanja (pravo na ime, zastavu i druge simbole, aktivno učešće na međunarodnim skupovima ili u radu međunarodnih organizacija, sa statusom pravno jednakog člana, zatim aktivno i pasivno pravo poslanstva), pravo da tuži i svojstvo da bude tužena i preuzme odgovornost, sposobnost da nezavisno i sa neokrnjenom sposobnošću (bez uslovljavanja) zaključuje ugovore, da ima privilegije i imunitete koje su garantovane državama po međunarodnim pravnim izvorima.

b) Međunarodne organizacije

Međunarodne organizacije spadaju pored država u drugu grupu osnovnih međunarodno pravnih lica. Međunarodne organizacije su subjekti međunarodnog prava koje su nastale voljom aktera tj. država. Međunarodne organizacije su međunarodni subjekti nastali ugovorom država, kao udruženja ili asocijacije sa posebnim pravnim subjektivitetom i statusom koji ovakvoj ličnosti omogućuje pravnu nezavisnost i autonomiju pri vršenju poslova koji su vezani za ovaj autonomni i nezavisni status u odnosu na druge pravne subjekte odnosno koji omogućuje autonomno i nezavisno vršenje statutarnih i nestatutarnih funkcija. Međunarodne organizacije imaju svoj osnovni dokument, organe, po pravilu zajedničko telo, i imaju osnovne elemente subjektiviteta, gde spadaju pravna sposobnost pretstavljanja kod drugih međunarodno pravnih lica (kao međunarodno-pravnog subjekta), sposobnost vođenja pravnih postupaka u odnosu na međunarodne i unutrašnje pravne subjekte, sposobnost u visokoj meri posedovanja međunarodnih prava i obaveza, ugovorna sposobnost za međunarodne ugovore, sposobnost posedovanja svojine i sposobnost posedovanja činilaca autonomnog obavljanja poslova. Ovde obavezno spadaju diplomatske privilegije i imuniteti najviših službenika međunarodne organizacije, kao i privilegije i imuniteti same organizacije. Za razliku od država ovaj subjektivitet nije celovit. Nedostaje npr. parnična sposobnost organizacija i sposobnost zaključivanja nekih ugovora. Potom, izuzimajući EU, ostale ustanove nemaju elemente suveriniteta. Ovaj pojam je vezan za državnost. Osnovni element državnosti jeste najviša suverena vlast, koju ograničava jedino međunarodno pravo. Kod međunarodnih organizacija, samo one forme koji naginju federaciji, kao EU, odnosno nadnacionalnom poretku mogu imati visoko centralizovanu vlast koju uslovno možemo nazvati "suverenom". Ova ima samo određene aspekte suvereniteta.

Kao subjekti međunarodnih odnosa države imaju osnovnu ulogu. U kreiranju međunarodnog poretka ključni uticaj imaju velike sile i politički ili vojni savezi. Po Realizmu i drugim teorijama sile, jedino ovi savezi imaju osnovnu ulogu u kreiranju poretka i najbitnih odnosa. Pojava organizacija je manje bitna. Ona pretstavlja produkt ovih relacija, odnosno, nema ključan efekt po režim. Liberalizam, Neofunkcionalizam i pravac međuzavisnosti, daju ovim organizacijama veći značaj. Ove teorije smatraju

da ustanove bitnije modifikuju determinante i uslove osnovnih odnosa u međunarodnoj zajednici[63].

Ostali subjekti međunarodnih odnosa su međunarodne privredne organizacije (privatne kompanije, banke i dr.), međunarodne nevladine ustanove, međunarodni pokreti, crkve, udruženja i pojedinci sa međunarodnim uticajem.

Države kao subjekti međunarodnih odnosa pretstavljaju osnovne subjekte međunarodne zajednice i pojam međunarodne zajednice je definisan složenim skupom ovih subjekata. U sistemskom konceptu pojam sistema definiše se preko države, koja je osnovna jedinica međunarodnog sistema. U nesistemskom konceptu država pretstavlja interakcijski element preko koga se definiše poredak međunarodne zajednice, odnosno zajednica država i (eventualno) međunarodnih organizacija (u liberalnom i funkcionalnom prilazu). U klasičnom realizmu osnovu objašnjenja individualnih i kolektivnih ponašanja čini interakcija i eventualno (ređe) unutrašnji poredak država. Države u ovom pristupu, pored interakcije retko obeležavaju i sinergistični i kolektivni efekti. Ovakva ponašanja, u nesistemskom poretku ubacuju izvesne sistemske neophodne aspekte i elemente. Skup država koji formira zajednicu je uređen u većoj ili manjoj meri, nekontrolisano, a tumačenja ove uređenosti se u teorijama razlikuju, kao i motivi i interesi odnosno činioci koji uslovljavaju ponašanje država. Odnos unutrašnje i spoljne politike, takođe je bitno različit u različitim teorijskim pravcima. Ovde je posebno bitan odnos unutrašnjeg političkog i ekonomsko-kulturnog poretka ili sistema prema spoljnjem ponašanju država što se može režimski objašnjavati. O ovome će biti više reči u glavi o teorijama međunarodnih odnosa i u vezi sa Relacionizmom.

Međunarodne organizacije pretstavljaju drugi aktivan činilac odnosa. U realizmu njihov značaj je uglavnom katalizatorsko-moderatorski ili parametarski. Ovde se može njihov uticaj, zavisno od autora, svesti u osnovi na minimum. One su produkt udruživanja bez jasno izražene volje ili uloge, koja bi uticala na međunarodni milje. Realizam ne uviđa bitnije autonomno dejstvo institucija, već ih po pravilu svodi na klubove pregovarača. Sistemski pristup ih ovde ne vidi kao elemente sistema. U ovome se Realizam razlikuje od Liberalnog institucionalizma, koji u njima nalazi ličnosti od značaja za suštinsko menjanje odnosa na nivou poretka.

c) Nevladine organizacije, društveni pokreti i Crkva

Dopuna u (Liberalnom i funkcionalističkom) viđenju mesta organizacija pretstavljaju međunarodne nevladine organizacije. Profitne organizacije povećavaju međuzavisnost država, što doprinosi povećanju sklonosti ka nekonfliktnim odnosima i u ovom smislu generalno povećavanju stabilnosti. Njihovo delovanje se ponekad namerno ograničava, da bi se izbegla nepoželjna međuzavisnost između država. Različita ograničenja dejstva posebno su prisutna, da se relativna moć država koje su potencijalno ili konkretno u nekom stepenu konfliktnosti sa ovom državom, ne bi povećala.

Za razliku od profitnih međunarodnih ustanova nevladine neprofitne međunarodne ustanove imaju, najčešće, političke razloge vandržavnog dejstva. Nevladine ustanove nastoje da budu stecište ili tribina za promociju ideja. One nastoje da utiču na javno mnenje. Najčešće su vezane za promovisanje jednog vida programa

[63] Vidi E. Haas: “Beyond the nation-state: functionalism and international organization”, Stanford Univ. Press, 1964.

i ideja. Ovde su npr. one koji deluju na promociji prava, borbi za mir, ili borbi za interes države ili grupe država i sl.

Posebnu grupu subjekata čine razni društveni pokreti. Ovi pokreti nastoje da izvan granica država ostvare svoje ciljeve. Ovde npr. može da se izdvoje pokreti za ostvarenje socijalističkih ideja, ideja Liberalizma, Pokret zelenih, kao i drugih ideja koje nisu uvek politički orijentisane.

Bitno mesto među subjektima ima i Crkva. Kao ustanova Crkva teži ostvarenju ciljeva koji su saglasni shvatanjima morala, i odnosa prema Bitku. Dosadašnja istorija pokazuje veliku ulogu Crkve u međunarodnim kretanjima, što ukazuje na potrebu da se Crkva u teoriji i praksi tretira kao subjekt od značaja za odnose u međunarodnoj zajednici.

d) Čovek

Bitnu ulogu u odnosima između međunarodnih subjekata ima i čovek. Uticajni ljudi kao subjekti često mogu menjati stavove država i uticati na mnenja u raznim državama. Ljudi koji su vršili razne funkcije ili su od velikog ugleda mogu imati značaja za kreiranje politike države prema inostranstvu. Uloga čoveka može biti u potsticanju ekonomskih aktivnosti koje mogu imati poseban značaj na spoljnu relaciju države ili država. Po pravilu najčešća je uloga pojedinaca u borbi za ljudska prava. Ova uloga se jača, kao što jača i uloga čoveka u pravu[64].

Definicija subjekata međunarodnih odnosa je često, dakle, idejno svrstavajuća, jer razne teorije imaju razna objašnjenja o tome koji su subjekti bitni za međunarodne odnose. Definicija koju bismo dali bila bi da su to svi čije delovanje prelazi granice države, a koji imaju sinergistični, kolektivni ili sistemski uticaj na međunarodni poredak ili međunarodni sistem. Ova definicija može da bude primenjena na subjekte koji nisu države, kada ovi imaju ovakva svojstva (odnosno zadržava se osobenost da različiti pravci i dalje mogu da budu kompatibilni ovoj definiciji).

10. Pojam međunarodne zajednice i međunarodnog poretka

Teorija međunarodnih odnosa često koristi pojam međunarodne zajednice. U međunarodnoj teoriji pojam međunarodne zajednice biva različito definisan, jer razni teorijski pravci u okviru zajednice vide različito subjekte i činioce. U okviru Realizma ili Neorealizma, strukturu ove zajednice pretstavljaju države. U Liberalizmu, Neoliberalizmu, Funkcionalizmu, Neofunkcionalizmu, Pluralizmu i doktrini zavisnosti (međuzavisnosti), strukturu ovog pojma čini širok krug subjekata. U njih spadaju države, međunarodne ustanove i drugi vanancionalni subjekti odnosa. U poređenju sa pojmom međunarodne zajednice, međunarodno društvo, se može izdvojiti u poseban (teorijski) pojam. Ovde se vrši analogija sa društvom. Problem je i ovde, kao i kod međunarodne zajednice, koji su subjekti koji treba da budu uvršteni u pojam međunarodnog društva. Teorije i ovde imaju različite pristupe. Osnovna razlika koja bi

[64] Vidi B. Janković, M. Radivojević, “Međunarodno javno pravo”, Stručna knjiga, Beograd, 1971; S. Avramov, M. Kreća, “Međunarodno javno pravo”, Naučna knjiga, Beograd, 1990; N. Jeftić, “Sloboda govora”, Institut za političke studije, Beograd, 2001.

se među pojmovima mogla postulirati je da međunarodna zajednica kao termin poseduje više veza koje povezuju njene subjekte u celinu od pojma međunarodnog društva. Međunarodna zajednica je naime skup država objedinjenih skupom principa koji omogućavaju minimum zajedničke politike. Ovi principi su međunarodni politički i pravni principi, koji su sadržani u izvorima međunarodnog običajnog prava.

Heterogenost interesa između zemalja u mnogome dovodi u pitanje pojam međunarodne zajednice. Razlike između glavnih aktera najačih država, odnosno, različite politike ovih aktera, čemu se dodaju i razlike bogatih i siromašnih članova ovog međunarodnog društva, pokazuju svu neadekvatnost identifikovanja međunarodnog društva sa međunarodnom zajednicom. U sadašnoj fazi civilizacije ako se o zajednici može teorijski govoriti ona je homogeno povezana malim opsegom pravnih i drugih principa koji bi mogli da determinišu zajedničke stavove i zajedništvo. Ovo, međutim, ne znači da zajedništvo ne treba izgrađivati, jer ono je korisno u rešavanju zajedničkih problema skupa subjekata koje određujemo međunarodnim društvom.

Međunarodno društvo je složen i dinamički skup međunarodnih subjekata koji svesno i voljno ostvaruju odnose političke, pravne i druge prirode kao međunarodni subjekti. Međunarodni subjekti su svi oni subjekti koji na sinergistički, kolektivan ili sistemski način utiču na poredak društva ili zajednice. Međunarodnu zajednicu sačinjava skup ovih subjekata koji mogu formulisati stavove ili uticati na delovanje i politiku po osnovnim problemima koje međunarodno društvo rešava. Ova zajednica mora da ima sposobnost da štiti i stvara uzajamne principe i pravila koja se mogu svrstati u celinu sa izvesnim homogenim interesima. Ovi interesi treba da omoguće opstanak ove celine, koja se naziva zajednica.

U poređenju sa pojmom međunarodne zajednice, koju smo ovde sociološki (politikološki) definisali, pojam organizovane međunarodne zajednice, može se odrediti u čvršćim kategorijama. Organizovana zajednica međunarodnih subjekata treba da poseduje zajedničke elemente organizovanosti. Ovi se nalaze u sistemu država koje su danas članice univerzalnih međunarodnih ustanova. Ovo delimično važi i za regionalne ustanove, mada tada zajednica ima nešto uže značenje.

Da bi se definisao pojam organizovane međunarodne zajednice treba utvrditi koje subjekte treba uvrstiti. Ovde se sreće problem subjekata, koji je u raznim političkim i posebno međunarodno pravnim doktrinama različito shvatan. U pravu ni danas nema saglasnosti dali npr. čovek treba da bude uključen kao pravno lice.

Pored država subjekti organizovane zajednice su i međunarodne organizacije. Poklapanje članstva u univerzalnim specijalizovanim agencijama UN-a navodi na zaključak da su osnovni subjekti organizovane međunarodne zajednice države-članice Ujedinjenih nacija, kao i sama Organizacija. Znatno složeniji pojam je pojam poretka ili sistema međunarodnih odnosa. U nesistemskom teorijskom pravcu poredak ili režim označava proizvod interakcija osnovnih subjekata, koji stvara pravila i principe za ove subjekte, kojima se oni moraju rukovoditi u svom delovanju.

Međunarodni sistem je pojam koji uključuje ponašanja i svojstva elemente sistema koji deluju na svoje subjekte. Osnovno svojstvo (ovog) sistema je da deluje nezavisno od volje svojih aktera. Subjekti mogu pojedinačno i kolektivno delovati sa jednim motivima, međutim, ovakvo delovanje može imati nekontrolisane i drugačije posledice i dovesti do suprotnih (ili delimično neželjenih) efekata, što se duguje dejstvu sistema. Međunarodni sistem nastaje shodno Neorealizmu spontano, međutim kolektivni efekti mu daju svojstva posebne grupe varijabli koje povratno deluju na aktere koji su kreirali sistem.

O međunarodnom sistemu će ovde više biti reči u posebnim Glavama ove knjige. Konkretne teorije Waltza i Gilpina najbolje ukazuje na trend da ovaj pravac i dalje ostane osnovni pravac razvoja Neorealizma (Realizma)[65].

11. Pojam međunarodne politike i spoljne politike

U teoriji i praksi u upotrebi je pojam međunarodna politika. Ovaj pojam se ponekad izjednačava sa pojmom spoljne politike ili označava oblast odnosa koja je distancirana od ekonomske ili kulturne sfere. Teorije o međunarodnoj politici koje srećemo kod teoretičara Realizma ovaj pojam upotrebljavaju za politiku međunarodnih odnosa, koja je po prirodi subjektata i vrsti odnosa, političkog tipa. Neorealizam pod međunarodnom politikom shvata politiku u sistemu međunarodnih odnosa. Ovi odnosi su po svojoj suštini isključivo opet politički, jer države politički interaguju. Sistem u kome su subjekti i odnosi politički, takođe je, po ovom pravcu, i međunarodni politički poredak. Ovde je analiza političkih odnosa suština teorije i prakse interagovanja među državama.

Pojam međunarodne politike Liberalizam, Funkcionalizam, Pluralizam i Teorija međuzavisnosti shvataju kao političke odnose ili politiku u međunarodnim odnosima, koja je u snažnoj vezi sa nepolitičkim pojmovima i oblastima.

a) Međunarodna i spoljna politika

Međunarodnu politiku moguće je definisati preko osnovnih aktera koji je formiraju. Obratno međunarodna politika može se shvatiti kao oblast politike koju realizuju svi politički relevantni akteri. Ovakva definicija bi morala uključivati i pojam poretka ili sistema, jer bi se politika u prevelkoj meri oslanjala na prosto rezultantu odnosa država i čiste interakcije i eventualno međunarodnih ustanova. Međunarodna politika je politika koja se vodi na međunarodnom planu od politički relevantnih subjekata, gde ovde u ovakvom međunarodnom poretku ili sistemu deluju politički relevantni faktori kretanja.

Ovi subjekti deluju nezavisno koji su i na koji se način definiše međunarodni ambient (kao društvo, režim, poredak, organizovana zajednica ili na drugi način). Realizam odnose u klasičnoj varijanti vidi kao interakciju, odnosno politika je interakcijom aktera suštinski determinisana. Neorealizam, pored odnosa ovog vida, daje značaj nezavisnom učinku i varijablama sistema[66]. Ostali pravci uključuju raznorodne faktore i manje ili više daju prednost ekonomskim i kulturnim faktorima, ili aspektima međuzavisnosti. Veća uloga nepolitičkih aspekta, u vezi je sa raznorodnošću motiva politike.

Međunarodnu politiku moguće je videti i kao rezultirajuću političku tvorevinu, složenog skupa spoljnih politika određene manje ili veće grupe zemalja ili čak celokupne zajednice (npr. i UN-a). Ovakva koncepcija ukazuje na razlikovanje pojedinih politika ili skupa politika zasebnih država od složene rezultante koju pretstavlja međunarodna politika (npr. politika međunarodne ustanove prema članstvu).

---

[65] Vidi Glavu II ove knjige.
[66] Ovo je posebno slučaj kod Waltza.

Spoljnu politiku treba definisati kao politiku jedne države prema subjektima u međunarodnim relacijama. Spoljna politika je skup elemenata i procesa vođenja društvenih promena, gde se ovi elementi i procesi vode u relaciji sa međunarodnim subjektima. Kada ovu aktivnost vrši država ona ima za cilj da postigne svrhe i interese politike na međunarodnom planu odnosno da izvrši dejstva na subjekte međunarodne zajednice (ili poretka/sistema).

Spoljna politika u bliskoj meri je povezana unutrašnjim faktorima, što je čini posebnom oblašću, gde je moguće izučavati složenost unutrašnjih državnih relacija i vezu sa spoljno političkim odlukama. Spoljna politika je vezana, s jedne strane sa društvenim i političkim ili ekonomskim elementima i procesima unutar države, a s druge strane spoljna politika je u vezi sa poretkom ili režimom međunarodne zajednice, koji povratno deluje na ovu politiku. Kao što ne postoji kod teorijskih viđenja saglasnost oko subjekata međunarodnih odnosa, tako ne postoji ni saglasnost oko toga koje subjekte treba svrstati među subjekte spoljne politike.

Subjekti spoljne politike su neosporno države, kojima se mogu pridružiti i drugi međunarodni subjekti. Diplomatiju međutim mogu u okviru države voditi samo državni organi. Oni su jedini ovlašteni za ovu vrstu odnosa prema međunarodnim subjektima. **Diplomatija** je skup elemenata i procesa koje se odnose na ciljevi i interesa svoje države u odnosu na druge države ili međunarodne organizacije. Ovde međutim treba imati u vidu da državni službenici nisu jedini koji vrše diplomatske funkcije ili obaveze. Posebnu grupu čine diplomati u službi međunarodnih međuvladinih ustanova. Ovi diplomati su međunarodni službenici koji pretstavljaju i zaštićuju ciljeve i interese međunarodnih organizacija. Politika ovih organizacija se međutim, u teoriji ne smatra spoljnom politikom, već politikom međunarodne organizacije. Prikladni pojam za ovu politiku je međunarodna politika ili u zavisnosti od slučaja politika eksternih odnosa[67].

Subjekti spoljne politike, mogu se odrediti uže od kategorije međunarodnih subjekata, zatim neistovetno u odnosu na subjekte međunarodne politike i međunarodnog prava. Ova politika je politika koju država vodi izvan teritorijalnih granica. Država je dakle osnovni subjekt koji može po međunarodnom pravu vršiti diplomatske funkcije. Drugi subjekti unutar države nemaju u međunarodnom javnom pravu diplomatsku funkciju, nemogu donositi jednostrane akte ili zaključivati međunarodne međuvladine ugovore, što ukazuje da su države jedini osnovni subjekt diplomatije. Liberalni i Neorealiberalni koncepti, međutim, nastoje da pod subjektima spoljne politike uključe i druge aktere, što je saglasno mnoštvu interesa koji povezuju političku i neopolitičku sferu u okviru odnosa unutrašnje i spoljne akcije društva. Ovi pravci daju veći značaj ostalim subjektima međunarodnih odnosa.

Pored subjekata spoljne politike, pojam ove politike određen je njenim ciljevima. Realizam i Neorealizam smatraju da je osnovni cilj očuvanje, opstanak i jačanje moći države. Svi drugi ciljevi podređeni su ovim osnovnim ciljevima. Ekonomska sila je samo komponenta ukupne sile, a njeno jačanje nije prihvatljivo ukoliko se trgovinom jača i druga država ili države, čime se slabi relativna moć svoje države. Slično je i sa drugim neopolitičkim oblastima.

b) Faktori međunarodne i spoljne politike

Osnovni faktori spoljne politike se mogu podeliti na unutrašnje i spoljne. Ovima se mogu dodati vreme i prostor.

[67] U međunarodnom pravu uobičaeno je da se odnosi međunarodne organizacije sa međunarodnim pravnim subjektima izvan organizacije klasifikuju kao eksterni odnosi (Schermers).

Unutrašnji su:

a) politički sistem i državni oblik
b) ekonomski sistem i ekonomska snaga
c) vojna moć
d) socialni sistem i elementi nadgradnje

Spoljni faktori su:

a) međunarodni režim ili sistem
b) vojna moć u kontekstu raspodele snaga
c) međunarodna saradnja ili konfliktnost
d) stanje međunarodne ekonomije, institucija, prava i morala, kao i specifični afiniteti pojedinih subjekata.

Među ovim faktorima bitno mesto imaju konkretni odnosi međunarodnih subjekata. Stanje morala kao i snaga ideološko-psiholoških faktora je od ključnog uticaja.

c) Sredstva međunarodne i spoljne politike

Osnovni faktori mogu se vezati i za sredstva spoljne politike. Sredstva komunikacije su bitan faktor odnosa subjekata. Osnovna sredstva su diplomatska i ekonomska.

Osnovno sredstvo političke komunikacije je **diplomatija** odnosno međudržavno pregovaranje ili međunarodno pregovaranje subjekata međunarodnog prava. Ovde spadaju i međunarodne organizacije, kao novi subjekti. Diplomatija je jedno od sredstava mirnog rešavanja međunarodnih problema. Osnovna obeležja diplomatije kod raznih država mogu biti različita, saglasno ciljevima politike, pa ovo sredstvo može biti osnovni faktor spoljne politike. Metod diplomatije i diplomatski stil u mnogome može konkretno pomoći ili negativno uticati na rešavanje nekog problema, koji je prisutan među subjektima odnosa.

Drugo sredstvo spoljne politike je **ekonomska saradnja** ili konfliktnost. Kod ovog sredstva se daju i uskraćuju beneficije i time ostvaruju ne samo ekonomski, već i politički ciljevi. Ekonomska saradnja i trgovina pretstavljaju bitan faktor približavanja država ili pritiska na države ili organizacije (npr. UN).

Treće sredstvo je **kulturna saradnja** i saradnja u oblasti komunikacija. Ovde je posebno bitna propaganda i uticaj na moral i vrednosne sisteme faktora u drugim državama. Osnovna funkcija propagande je pridobivanje međunarodnih subjekata i aktera.

Četvrto sredstvo je **vojna saradnja** država ili koalicija saveza država. Ovaj činilac, i kada nije prisutna sklonost sukobljavljanju, može biti faktor od klučnog značaja za politiku vezanu za distribuciju sile.

O obeležjima i podeli faktora međunarodnih odnosa biće posebno reči u narednoj glavi. Ovde se, međutim, treba osvrnuti na ostale determinante spoljne politike.

Osnovu definisanja politike države prema drugim državama čini relativna raspodela moći. Ova raspodela moći bitna je nezavisno od pravca i teorije.

Matematički izraz relativne snage je sledeći:

$$F_{rel}a = \frac{Fa}{Fb+Fc+Fd...}$$

gde *Fa* je suma snage sopstvene države, a *Fb, Fc, Fd*, ostalih (relevantnih) država.

Sličnim izrazom može se odrediti i potencijal kooperacije. Ovde se sila sagledava u kontekstu moći za kooperativnost.

Spoljna politika dakle može se definisati kao politika države prema drugim subjektima međunarodne zajednice odnosno prema poretku ove međunarodne zajednice.

Međunarodna politika je politika koja uključuje pojedine spoljne politike i (sagledavana kao grupa politika), pretstavlja kompleksnu rezultantu ovih posebnih politika.

12. Osnove metodologije spoljne politike

Osnovu nauke spoljne politike čine njeni posebni metodi i pravci. Ovi metodi su ili kvalitativni ili kvantitativni, a novije vreme sve se češće sreću kombinovani koncepti i pristupi.

Među osnovne metode spoljne politike spadaju one metode koje se koriste u opštoj nauci o međunarodnim odnosima, s tim što postoji nekoliko metoda koji su ovoj oblasti specifični. U nauci o spoljnoj politici postoje metode klasifikacije spoljne politike. One se razlikuju po broju učesnika u vođenja politike, po ustanovima, kao i po motivima i društvenom poretku čiji je spoljna politika produkt ili rezultanta. Bitni pretstavnici ovog metoda su: Snayder, Bruck, Sapin, Allison i Walt[68]. Među teoretičarima koji su uticali na ovu granu mogu se ubrojati i pretstavnici formalnih teorija koji su se bavili matematičko-logičnim objašnjenjima spoljne politike.

Pored modela spoljne politike koji su zasnovani na kvalitativnim kriterijumima, spoljna politika se, kao i međunarodna politika, može metodološki obrađivati kao režim i sistem.

Početke režimskog načina obrade spoljne politike nalazimo u konceptima K. Dojča[69]. Kod njega postoji analogija države sa objektom u koji ulaze informacije i izlaze rezultati obrade. U samom objektu, na početku analize, nezna se šta se dešava. Na osnovu ulaznih informacija (elemenata) i izlaznih rezultanti (elemenata), moguće je doneti zaključke o dešavanju unutar države. Ovaj metod može se koristiti i kod objašnjenja i kod predviđanja spoljne politike.

U metodu Dojča i drugih autora ovog pravca biće više reči u narednoj glavi. U ovom delu izložićemo osnove klasičnog pristupa, imajući u vidu da se metode kvalitativne prirode sve češće kombinuju sa kvantitativnim aspektima.

Osnovni pristupi koji su elementi metodske analize su:

a) cost-benefit analiza

[68] Vidi Glavu II.
[69] Isto.

b) zatvorenička i kukavičija dilema u strateškim igrama

U najosnovnijim crtama izložićemo osnovne ideje ovih metoda.

a) Cost-benefit analiza

Ovaj metod je u široj primeni u društvenim naukama, a posebno u ekonomiji. U spoljnoj politici potrebno je odrediti isplativost odluka, što delimično ima zajedničkih elemenata sa ekonomskom analizom. Osnovu ove metode u spoljnoj politici čini analiza odnosa koristi (benefita) i troškova (cost-a). Osnovni obrazac koji je u upotrebi je jednostavan odnos:

$$\frac{\Delta B}{\Delta C}$$

gde *B* korist, a *C* troškovi

U složenijem vidu Δ je marginalna promena za jedinicu troškova:

$$\frac{m\,B}{m\,C} = I_m$$

gde je I marginalna isplativost.

Složenije situacije sadrže sume Benefita i Troškova. Pogodni obrazci su:

$$I = \frac{\Sigma \Delta B_1 + \Sigma \Delta B_2 + \ldots}{\Sigma \Delta C_1 + \Sigma \Delta C_2 + \ldots}$$

odnosno

$$I_m = \frac{\Sigma mB_1 + \Sigma mB_2 + \ldots}{\Sigma mC_1 + \Sigma mC_2 + \ldots}$$

U ovakve analize se zatim priključuju faktori i sredstva politike:

$$I = \frac{\alpha \Sigma \Delta B_1\, a\, m + \beta \Sigma \Delta B_2\, b\, n + \ldots}{\alpha \Sigma \Delta C_1\, a\, m + \beta \Sigma \Delta C_2\, b\, n + \ldots}$$

odnosno

$$I_m = \frac{\alpha \Sigma mB_1\, a\, m + \beta \Sigma mB_2\, b\, n + \ldots}{\alpha \Sigma mC_1\, a\, m + \beta \Sigma mC_2\, b\, n + \ldots}$$

gde su $\alpha, \beta, \ldots$ sredstva, dok $a,b,m,n,\ldots$ faktori. Ovim odnosima moguće je zatim priključiti naš navedeni obrazac za jačinu: $(\Sigma a/\ \Sigma b+\Sigma c+\ldots)$.

Potom ovde je moguće na bazi ovog obrazca uneti i elemente sposobnosti za saradnju ili za konflikt, odnosno elemente marginalne sklonosti saradnji i defekciji.

b) Zatvorenička i kukavičja dilema u strateškim igrama

Teorijom igara utvrđuje se isplativa opcija za subjekte situacije. Isplativost izbora odluka zavisi od ponašanja više strana, pri čemu je ovo ponašanje nepredvidivo. Izložićemo jednostavan primer dileme sa dva aktera.

Zatvorenička dilema je metod nastao na bazi analize koja je ilustrovana na čuvenom primeru dva zatvorenika. Ova zatvorenika koja su počinila krivično delo nalaze se u odvojenim zatvorskim prostorijama i ispituju se o priznanju počinjenog dela. Ako jedan prizna, a drugi ne prizna, onaj što je priznao dobiće malu kaznu, a drugi maksimalnu kaznu. Ako oboje priznaju dobiće zasluženu kaznu, višu od kazne onog koji je priznao u slučaju kada je drugi nije priznao. Ako oboje nepriznaju dobiće malu kaznu koja je malo više od minimalne kazne koja se daje kod navedenog pojedinačnog priznanja. Za odvojene zatvorenike, koji ne znaju za iskaz drugog postavlja se dilema priznanja. Analizom se dobija priznanje koje se ilustruje matricom:

	D	**C**
D	2,2**	4,1
C	1,4	3,3

gde 1, 2, 3, 4 su isplate zatvorenika.

Ovde će se dobiti isplate 2,2, koje su lošije od isplata 3 po svakom zatvoreniku. Međutim ovaj ishod je rezultat neizvesnosti od iskaza pri datim varijantama. Dobijeni rezultat 2,2 je ravnoteža. To je "podoptimalni" Pareto[70] ekvilibrium.

"Priznanje" se u metodologiji spoljne politike zamenjuje kao saradnja ("C"), a nepriznanje kao defekcija ("D").

Drugačiji primer Dileme je "kukavičja" Dilema. Matrica dovodi do dva ravnotežna ekvilibruma: DC(4,2), CD(2,4). Ostale opcije su CC(3,3) i DD(1,1). Ovde je analogija sa čovekom kukavicom, koji će biti onaj konkurent koji prvi izbegne konflikt. Ako izbegne konflikt biće na nižim isplatama, ako drugi istraje u izboru konflikta. Ako obe strane izaberu konfliktnu opciju, smatrajući da se druga strana neće povući, jer blefira, tada je ishod najnepovoljniji.

Ovaj metod se ilustruje na primeru vojne zategnusti. Obostrana nepopustljivost dovodi za obe države do najnepovoljnijeg nivoa isplata (rata).

Ostali tipovi igara su Uveravanje I i Uveravanje II o čemu će više reči biti u narednoj glavi. Ovde, međutim, treba napomenuti da se ove igre kombinuju proračunom verovatnoće da bi se konkretni ishodi preciznije obradili.

Pored ovih navedenih metoda spoljne politike koriste se i drugi metodi međunarodnih odnosa. Ovde spadaju Teorija Katastrofe i Teorija Haosa. Teorija Katastrofe se koristi kod nelinearnih skokova u stanje nasilja ili iznenađenja. Nelinearne jednačine ovde nalaze svoju primenu i van ove teorije. Teorija Haosa koja se koristi u međunarodnim odnosima, može da pruži "sliku" fraktalnog razvoja međunarodne situacije, gde faktori spoljne politike, pretstavljaju faktore determinacije fraktala. Ovo je moguće u vezi sa razvojem odnosa koristiti, kod metoda predviđanja spoljne politike. Teorija Haosa, koja je upotrebljiva u međunarodnoj politici pogodna je u ovom smislu za njeno istovremeno proučavanje sa spoljnom strategijom države.

[70] Vidi Glavu III u I. Janev, “Teorije o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici”, Plato, 1998.

13. Faktori i činioci spoljne politike

Faktori međunarodne i spoljne politike mogu se međusobno razlikovati. Za razliku od faktora međunarodne politike kao rezultante više spoljnih politika, faktori spoljne politike jedne zemlje u najvećoj meri se oslanjaju na unutrašnje motive i ciljeve države. Ukazaćemo na osobenosti ovih faktora.

Međunarodna politika je integracija rezličitih spoljno političkih elemenata i svojstava i u okviru ovih elemenata njima pridruženih i svojstvenih činilaca koji determinišu ove elemente. Međunarodnu politiku određuje uzajamno dejstvo država (i drugih subjekata) i učinak poretka (sa nesistemskim ili sistemskim) obeležjima.

Osnovni faktori međunarodnih odnosa i (međunarodne i spoljne) politike su:

a) Prostorni faktor

Ovaj faktor uključuje državne granice, odnosno veličinu i svojstva teritorije kao i odnos ove teritorije prema teritorijama u regionu i šire. Ovde se mogu ubrojati strateški, vojni aspekti teritorije, npr. geografski položaj, posedovanje izlaza na more, značaj prirodnih resursa i svojstva zemljišta i vazdušnog-klimatskog prostora i dr.

b) Vremenski činilac

Ovaj faktor uključuje aspekte promene godišnjih doba, promene klime, promene demografskih, prostornih i strateških svojstva jedne države ili više njih. On može uključiti istorijske i društvene-civilizacijske promene, koji mogu uticati na odnose u međunarodnoj užoj ili široj konglomeraciji ili miljeu.

c) Politički i državni sistem

Faktor političkog oblika može imati posebni uticaj na spoljnu i međunarodnu politiku. Kao što je još I. Kant primetio da Demokratski poretci nisu skloni sukobu, odnosno može se uspostaviti relacija ostalih sistema vlasti sa međunarodnim odnosima. Oblici vlasti kao što su Despotije, Ohlokratije, Tiranije, Oligarhije i srodni sistemi, premda ispoljavaju, po shvatanju Liberalne koncepcije suprotne sklonosti (ka sukobu), nisu jedini determinatori ponašanja države. Bitna je snaga konkretne države u odnosu na druge države, da bi ovakvi oblici iskazali sklonost sukobu. Ako se radi o maloj despotiji bez dovoljno moći u odnosu na druge države, ova može pokazivati visok nivo kooperativnosti. Ovo je uglavnom posledica nedovoljne moći mnenja u odnosu na vlast.

Državni oblici kao što su Republika, Monarhija (ili Carevina), mogu takođe imati uticaj na međunarodne odnose. Carevine, sa dovoljno relativne moći, u istoriji su bile sklone povećavanju svoje moći. Republikanski sistemi, kao što primećuje Kant, imaju manju sklonost nasilju. Pored uticaja medija i u ovom slučaju osnovni činilac je relativna veličina i moć države.

Osnovni aspekti koje treba uključiti vezano za oblik i sistem su veličina populacije, demografski prirast, procenat naseljenosti po jedinici teritorije, ukupna veličina teritorije. Dakle, bitna je struktura društva. Ponašanje oblika zavisi od društvenih grupa i njihovog uticaja na mnenja i vlast. Sama organizacija vlasti je, potom, takođe bitan činilac. Birokratski sistemi sa jakom ili centralizovanom vlašću imaju poseban uticaj na odnose. Birokratizovane grupe imaju svoje interese na unutrašnjem i međunarodnom planu, što je u zavisnosti od oblika vladavine. Slabije birokratije u relativno nedovoljno jakim državama mogu pokazivati tendenciju kooperativnog ponašanja. Jake opet mogu, biti sklone kontroli izvan granica svoje države. Važan elemenat je odnos izvršne i zakonodavne vlasti. Ako je država

"oranicistička" tada je ponašanje srodno onom ponašanju države gde ne funkcioniše javno mnenje i obratno, ako su vlasti razdvojene, to može imati uticaj na mnenje i demokratičnost politike.

d) Ekonomsko uređenje i ekonomski faktor

Ovaj faktor je od posebnog uticaja na moć države. Tržišne ekonomije, generalno, pokazuju viši nivo zavisnosti od drugih država. Zavisno od relativne jačine država, ova međuzavisnost može da čini državu zavisnijom ili da doprinosi da druge države u svojoj većoj zavisnosti budu u većoj meri sklone dominantom uticaju jake države. Nadalje, ekonomska snaga države utiče na ponašanje na međunarodnom nivou. Ovde poseban značaj ima kretanje kapitala i roba, posebno odnos bogatih i nerazvijenih, dugovi zemlja u razvoju, jaz u tehničkom i tehnološkom pogledu, zavisnost od prirodnih izvora i resursa, izvozna i uvozna zavisnost i robna koncentracija, elasticiteti izvoza i uvoza, odnosi cena i dohodaka i drugi pokazatelji trgovine i privrednog rasta. Ekonomski jake države koje su u fazi relativnog pada, po pravilu ako su i vojno nadmoćne, pokazuju tendenciju nasilnog održanja i povećavanja moći.

e) Vojna moć kao faktor

Posedovanje vojne sile od značaja je za unutrašnji poredak države. Oblik vlasti neposredno je u zavisnosti od vojnog potencijala. Državni poredak i politički sistem često su dominantno određeni vojno-bezbednosnim aspektima. Ovo nije slučaj samo kod Timokratija (u Platonovom konceptu) i vojnih diktatura, već i drugih oblika vlasti. Jak položaj vojske u društvu, po pravilu je u vezi sa državnim i političkim uređenjem. U takvim društvima ciljevi i motivi spoljne politike su vezani i za interese vojnog vrha. Istorijski je pokazano da vojne vlasti, u interesu prestiža, mogu potsticati ili uticati na odluke civilne vlasti da vodi vojnu ili ekspanzionističku politiku. Obično u vojnim uslovima, značaj ove grupe državnih službenika u društvu jača. Nadalje bitna je veza Vojske i privrede. Savremena društva, gde se vojna industrija povezuje sa kapitalom u "Vojno-industrijski kompleks" ima uticaja na međunarodne odnose. Privredni sistem može biti determinantno određen vojnim potencijalom i organizacijom vojne strukture i moći. Povezanost ekonomskog poretka i vojske, nadalje determiniše oblik državnog i političkog sistema. Ekonomski sistem utiče na vojnu strukturu, u onoj meri u kojoj postoji veća integracija vojske i industrije. Sa većom integracijom vojni interesi definišu ekonomsko-političke interese i jačanje ekonomije povezano je sa jačanjem države u vojnom području. Vojna moć je u modernim društvima povezana sa političkom ulogom u međunarodnim relacijama. Ova veza pretstavlja kod vodećih sila u svetu motiv stalnog jačanja vojne sile.

f) Socijalni sistem i elementi nadgradnje kao faktor

Na međunarodne odnose učinak ima i socijalni sistem sa društvenom nadgradnjom. Istorijski, feudalno i kapitalističko društvo sa svojim socijalnim elementima različito su određivali prioritete spoljne politike. Feudalno društvo je težilo prosto povećanju teritorije, dok kapitalističko društvo teži povećanju uticaja nad kapitalno bitnim sferama. U okviru kapitalizma u savremenim uslovima postoje bitne razlike. Socijalni sistem SAD i Švedske imaju drugačije elemente koji posredno utiču na međunarodne odnose i spoljnu politiku. U okviru socijalnih sistema bitnu ulogu ima kultura i religija. Osobiti je značaj tradicije u razvoju odnosa. Kulturna razmena i tradicionalne veze naroda mogu uticati na spoljne odnose država. Narodi sa osećanjem kulturne bliskosti i afinitetom pokazuju manji stepen konfliktnosti. Bitno mesto u određivanju konfliktnosti između država ima Religija. Ostali elementi nadgradnje, posebno ideologija, moral i pravo imaju uticaj na mnenje i odnos ostalih činilaca unutrašnjeg poretka na međunarodne odnose.

g) Međunarodni poredak kao faktor

Međunarodni režim kao sistem, odnosi se prema državama kao nezavisni činilac, koji je nastao kao rezultat ponašanja država. Ovaj činilac nije u zavisnosti od jedinica (država), već je rezultanta sinergističnih i kolektivnih efekta. U Liberalizmu međunarodni poredak je pod neposrednim uticajem jedinica poretka. Odnosi su interakcijski i međuzavisni. Posebni uticaj ima stanje i kretanja u međunarodnom ekonomskom poretku.

h) Vojna moć u kontekstu raspodele snaga

U sistemskoj analizi posebno svojstvo sile u vojnom i političkom pogledu deljivo je na: a) moć kao obeležje jedinice (države) odnosno jedinični nivo moći; i b) moć kao svojstvo raspodele potencijala jačine među kolektivom (sistema) odnosno sistemska jačina države. Ova relativna moć je uz interaktivna svojstva i pojedinačnu moć osnova sistemskog metoda. Vojna i ekonomska sila su uz druge sile komponente ukupne relativne moći. Od relativne moći država, njihovih obeležja kao jedinica i osnovnog principa režima zavisi sistem odnosa. Ovaj međunarodni poredak, povratnim vezama deluje na redefinisanje međunarodne politike (odnosno spoljnih politika). Vojna moć je komponenta ukupne sile i kao ovakva komponenta može se videti kao sistemski činilac međunarodnog sistemskog poretka. Kao posebna sistemska komponenta ona je u posebnom odnosu na ukupnu sistemski definisanu silu, koja nije prost zbir komponentnih sila.

U okviru Neorealizma sistemski činilac je distribucija ukupne sile među jedinicama. Budući da vojna sila pretstavlja osnovnu komponentu integrisane moći od značaja za prevlast države u sistemu, moguće je vojnu moć tretirati kao poseban faktor. I ovom slučaju kao i u slučaju integrisane snage, vojnu silu treba analizirati, kao njenu raspodelu među jedinicama (državama).

i) Međunarodna saradnja i konfliktnost

Ovaj faktor ili faktori mogu da se tretiraju kao međunarodne promenljive. U nesistemskom prilazu, to su posebni faktori poretka čije je dejstvo rezultat više komponenti interaktivnog tipa. Oni na izvesnom nivou postaju elementi poretka, koji utiču na subjekte u poretku. U Neorealizmu saradnja i konfliktnost su posledice dejstva sistema i elemenata sistema. Teorijski je moguće i ovde kao kod vojne raspodele moći, tretirati ih kao sistemske elemente. Umesto raspodele moći, može se kao polazište uzeti respodela potencijala za saradnju ili raspodela činilaca konfliktnosti.

j) Stanje ekonomije, morala, institucija, prava i činioci afiniteta

Ovi elementi su takođe objašnjivi na određenom nivou analize kao međunarodni faktori. Neoliberalizam ih objašnjava kao nesistemske elemente poretka. Ovi elementi izrazivi su kao promenljive ili konstantne veličine. Sistemski Neorealizam ovim promenljivama ili konstantama može dodati sistemska svojstva. Ovim metod ne mora da dođe do bitnijeg usložnjavanja analize, budući da se uzimaju sistemski bitni elementi ovih činilaca, a drugi se ukoliko nemaju sistemsko dejstvo ili ukoliko ne utiču na elemente zaključivanja, zanemaruju.

Pored navedenih faktora u ovom poglavlju mogu se dodati ili kao pojedinačni izdvojiti i drugi činioci. Ovi međutim se nalaze u dobrim delom vezi sa sredstvima spoljne politike.

14. Sredstva spoljne politike i diplomatije

Opšta sredstva spoljne politike su, kao što smo već ukazali diplomatska i ekonomska. Ovima se pridružuju i kombinacije: vojno-diplomatska, propagandno-

diplomatska i druga. U ovom poglavlju ćemo se osvrnuti na posebna sredstva spoljne politike, budući da u u praktičnim, pa u novije vreme i teorijskim analizama zauzimaju sve značajniju ulogu. Među ovim sredstvima su: ubeđivanje, pretnja, zaštrašivanje, pritisak, prinuda, obećanje, nagrada, kazna i ucena.

Ova politička i diplomatska sredstva deljiva su na druga pojedinačna sredstva. Ukratko ćemo se osvrnuti na teorijske aspekte ovih načina interakcije.

a) **Ubeđivanje** je interakcija pridobivanja za svoje državne i političke stavove odnosno za svoju politiku. Ubeđivanje se vrši u odnosu na drugu državu ili države, odnosno međunarodnu organizaciju ili organizacije. Ubeđivanje polazi od a) shvaćenih odnosa koristi i troškova kod drugog subjekta (ili subjekata), za prihvatanje stavova ili politike; b) verovatnoće da dođe do prihvatanja stavova ili politike. Ovo sredstvo pretstavlja manje poznatu promenljivu ukoliko je verovatnoća manje određena, odnosno manje poznat odnos navedenih koristi i troškova.

b) **Pretnja** je interakcija mogućeg povećanja troškova (u odnosu na koristi), pri određenim postupcima (ili odsustvu postupaka) ovog subjekta ili subjekata na koje se sredstvo usmerava. Sredstvo pretnje polazi od: a) sposobnosti nanošenja troškova prema subjektu pretnji; b) sposobnosti povećanja i promena ovih troškova; c) sposobnosti opiranja ovim troškovima; d) sposobnošću opiranja eventualnom njihovom povećanju i promenama; e) odnosa shvaćenih troškova i koristi kod subjekta ili subjekata u odnosu na koje se ovo sredstvo usmerava; f) procenjenih sopstvenih isplata; g) verovatnoće da se dobija očekivani rezultat ili rezultati. Sredstvo pretnje je promenljiva potencijalnog povećanja relativnih troškova, što zavisi od navedenih elemenata.

c) **Zastrašivanje** ima skoro iste elemente kao i prethodno navedena pretnja. Za razliku od pretnje ovde je uvek konfliknost svodiva na opšte situacije strateških isplata, dok kod sredstva pretnje to nemora da bude slučaj. Ovde se radi o zatvoreničkoj ili kukavičjoj Dilemi u najopštijim isplatama.

d) **Pritisa*k*** ima navedene elemente pretnje. Pritisak je interakcija kod koje je, kao i kod Zastrašivanja prisutan aspekt nametanja. Sredstvo pritiska nemora biti uvek povezano sa katastrofičnim isplatama.

e) **Prinuda** je interakcija nametanja političkog ili diplomatskog rešenja. Kod sredstva prinude nalazimo iste elemente kao kod pretnji. Ovde je osnovan odnos između shvaćene relativne moći između prinuđenih (potencijalno i realno) i prinuditelja (potencijalnih ili realnih). Prinuda ima u strateškom smislu širi opseg nivoa izoštenosti. Ovo je promenljiva prisilnog nametanja.

f) **Obećanje** je interakcijski odnos gde se uslovljavaju koristi. Ovde se koriste igre sa manjom izoštrenošću.

g) **Nagrada** je interakcijski rezultat uzmicanja u pravcu ostvarenja interesa konfliktne strane. Kombinuje se sa obećanjem. Nagrada je promenljiva u odnosu na koristi.

h) **Kazna** je posledica neispunjenja očekivanog rezultata. Visina kazne deluje na shvaćene troškove. Isto tako bitno utiče i na treće države. Poseban moment je sposobnost izvršavanja kazne i mogućnost njenog ponavljanja i povećanja.

i) **Ucena** pretstavlja interakcijski odnos gde se postavlja zahtev protivan interesu onog koji je subjekt ovog sredstva, u zamenu za neko drugo dobro. Ucena, kao pravno-nedozvoljeno uslovljavanje ne bi smela da se upotrebljava. Kada se ovakvo sredstvo vrši tada je to znak da ona sila ili sile koje je koriste, neće biti pravno gonjenji ili na drugi način osuđeni.

Pored ovih sredstava postoje i druga sredstva međunarodne politike. Ovde npr. spadaju sredstva specijalnog rata i propagande. Ova sredstva, nezavisno dali su prinudna ili ne vezana su za odnos koristi i troškova.

15. Definicija i vrste međunarodnih odnosa

Osnovne vrste odnosa u klasičnim i Neo-pravcima su saradnja i konflikt. Ove vrste se dopunjavaju sa udruživanjem subjekata (u koalicije i savezništva) i obrnutim pojavama razdruživanja. Liberalni i Neoliberalni teorijski pravac ovim vrstama dodaju integraciju i dezintegraciju kao tipove odnosa. Često se među vrste odnosa uvrštavaju i tipovi poretka, međutim, ove složene pojave ipak bi bilo potrebno izdvojeno tretirati, jer pretstavljaju pojave integralnijeg (kvalitativno drugačijeg) odnosno (u sistemskom pristupu) sistemskog nivoa.

Definicija međunarodnih odnosa, kao i drugi pojmovi, zavisi od polazišne teorije ili koncepcije. Realizam i Liberalizam, kao i njihove novije varijante, odnosno Neo-teorije, drugačije definišu međunarodne odnose, jer su definicije aktera (subjekata) odnosa (i drugih osnovnih pojmova) drukčije. Kao što smo ukazali u Realizmu ovi subjekti su države, a u Liberalnim konceptima, to su svi mogući akteri od značaja za osnovne međunarodne promene. Osnovne međunarodne promene su u okviru klasičnog Liberalizma i Realizma, promene međunarodnog režima, a u sistemskim pravcima (npr. strukturalnom Neorealizmu), promene sistema.

Nezavisno od ovih razlikovanja u teorijskim gledištima, moguće je polazeći od pojma subjekta odnosa koje smo (u posebnom poglavlju) prethodno odredili, definisati pojam odnosa. Sledeća definicija bi zadovoljila kriterijume navedenih teorija, polazeći od subjekata, nezavisno od toga koji ovde ulaze: **međunarodni odnosi** su odnosi međunarodnih subjekata, gde je pojam "odnosi" određen kao sve vrste povezivanja i obratnih fenomena i konfliktnog sukoba (i ukidanja konfliktnih sukoba i povezanosti) među njima (koji uključuju saradnju, konflikt, udruživanje, razdruživanje, kao i njima povezane efektivne uticaje i posledice, uključujući moguće interakcijske ili sistemske aspekte i dejstva). Subjekti su svi oni akteri od osnovnog značaja za kretanja u okviru vandržavnih i multidržavnih odnosa. Ovakva kretanja treba da imaju posledice po međunarodno pravne subjekte i težnjama.

Ovakva definicija omogućava da se definišu vrste odnosa. **Saradnju** je moguće definisati kao: oblik povezanosti među subjektima u cilju zajedničkog delovanja na ostvarenju zajedničkog interesa odnosno postizanje (dobrovoljno usaglašenih) zajedničkih ciljeva, vrednosti ili rezultata u određenom ili neodređenom vremenu i prostoru. Ovakvo povezivanje vrši se na bazi dobrovoljno utvrđenih ili poznatih pravila i principa.

Na sličan način može se definisati i pojam konflikta: **konflikt subjekata** je ispoljavanje veza između subjekata, gde je prisutan protivrečan (shvaćeni) interes ili protivrečni shvaćeni interesi, koji se nastoje ostvariti na štetu odnosa (shvaćenih)

koristi i troškova drugog subjekta ili subjekata. Povezivanje je za razliku od saradnje, u ovom slučaju sa negativnim sklonostima po drugog subjekta i subjekte.

Saradnja subjekta se deli u praksi na nekoliko oblasti, među koje spadaju:

1. politička i vojna
2. ekonomska
3. kulturna
4. naučno-tehnička i
5. druga saradnja.

Saradnja se kao pojava deli i po drugim kriterijumima. Posebno u sferi političkog i državnog dejstva u odnosu na druge države saradnja se po vidovima u praksi deli na:

1. bilateralnu saradnju (odnosno bilateralnu diplomatiju).
2. multilateralnu saradnju (odnosno multilateralnu diplomatiju).

Razlike između jednog i drugog vida saradnje nisu izoštrene. Multilateralna saradnja dobija poseban značaj sa razvojem regionalne kooperacije i međunarodnih organizacija.

Konflikt, kao oblik povezivanja subjekata, takođe može da se podeli po kriterijumima po kojima se klasifikuje pojam saradnje. Može se vršiti podela po područjima sukoba: a) politički ili vojni; b) ekonomski; c) kulturni; i d) naučni, tehnički i drugi vidovi sukoba. Isto tako sukob može da bude a) bilateralan i b) multilateralan. Bitniji kriterijum je intenzitet konflikta. Ovde spadaju: a) konflikti oko koordiniranja, koji se rešavaju brzim i rutinskim pregovorima; b) konflikti usaglašavanja ; c) konflikti kukavičje i zatvoreničke dileme, bez mogućeg nasilnog ishoda; d) konflikti izoštrenih igara sa neposrednim nasilnim isplatama.

Klasifikovanje konflikta polazi od izoštrenosti i vrste sukoba. Pri klasifikaciji treba utvrditi aktere i nivo strateške i nestrateške igre između njih. Vrsta sukoba određuje se faktorima i subjektima konflikta. Na bazi ovih se stvara matrica konflikta i određuje tip (ili tipovi) igre među akterima. Dalja analiza unljučuje rad sa verovatnoćama, čime se dolazi do konkretnih saznanja o konfliktu ili sukobu.

Druge osnovne vrste odnosa među međunarodnim akterima (subjektima) su udruživanje (koalicije, savezi, integracije) i obrnuti proces razdruživanja. Ove vrste odnosa možemo definisati na sličan način kao i prethodne pojmove.

Određivanje pojma “udruživanja“ subjekata može da uključi ili elemente udruživanja za određene nivoe veze, ili da se ovi opštoj definiciji uzimaju kao faktor zavisan od nivoa udruživanja. Ovakav zavisan faktor se potom definiše u okviru svake posebne definicije određenog tipa (nivoa) udruživanja. U najširem smislu može se pojam ovako odrediti: Udruživanje međunarodnih subjekata je povezivanje subjekata međunarodnih odnosa formalnim i neformalnim ugovorima kao grupa radi cilja ostvarivanja barem ograničane saradnje, čiji nivo zavisi od stepena udruživanja (odnosno povezivanja) i ciljeva i vrednosti ili rezultata koji se ovim ostvarivanjem povezanosti teže postići. Udruživanje podrazumeva povezivanje na kratkoročnoj ili dugoročnoj osnovi ili podrazumeva potencijalne mogućnosti saradnje i ostvarenja veza pri određenim ishodima u međunarodnim odnosima.

Udruživanje treba razlikovati od saradnje, jer udruživanje na višem nivou podrazumeva procese višekratnog odlučivanja o varijantima saradnje ili otsustva saradnje. Osnovno svojstvo udruženog političkog delovanja je izbor zajedničkih opcija.

Udruživanje ima sledeće nivoe:

a) okupljanje radi potencijalne kooperacije
b) okupljanje i inicijalna kooperacija
c) okupljanje radi kratkoročne kooperacije
d) okupljanje radi kontinuirane kooperacije
e) okupljanje radi integracije
f) okupljanje radi stvaranja međunarodne organizacije
g) okupljanje radi stvaranja nadnacionalne ustanove ili konfederacije ili federacije.

Osnovni razlozi udruživanja su u bilo kojoj od ovde navedenih varijanti, postizanje zajedničkih ciljeva i vrednosti koje bi pojedinačno ili na nižem nivou udruživanja, ovi akteri sa većim relativnim naprezanjem mogli postići ili bi se njihovo postizanje moglo dovesti u pitanje. Osnovni motiv je (relativno) smanjenje troškova ili (relativno) povećanje beneficija za ostvarivanje svojih ciljeva.

Niže forme organizovanja imaju drukčije oblike od viših formi. Kod političkog okupljanja postoji osnovna podela na:

a) koalicije
b) saveze

Koalicije su privremeni oblici udruživanja za određen cilj. Posle ostvarenja cilja one se raspuštaju.

Savezi su stalnije forme koje na duži rok planiraju svoje postojanje. Ovde spadaju pre svega blokovski savezi. Ovi savezi imaju za motiv dugoročniji interes ili cilj odnosno ovde su u relacijama koristi i troškova u igri konstantne vrednosti. Ovakve vrednosti vezane su za potrebu održanja odnosa moći i sigurnosti, mada u posleblokovskom kretanju prisutni su i drugi motivi za uspostavljanje saveza.

Integracije pretstavljaju formu dugoročnog povezivanja. Ovde se grupisanje vrši međunarodnim ugovorima. Najčešći motiv je stvaranje carinskih zona slobodne trgovine.

Međunarodne organizacije pretstavljaju asocijacije država koje formiraju posebnu pravnu ličnost odvojenu od ličnosti država članica koje je formiraju. Međunarodne organizacije, kao što smo ukazali u prethodnom razmatranju imaju subjektivitet, različit od subjektiviteta država, mada sa velikim brojem sličnih elemenata, zatim osnovni akt i zajedničke organe.

Sledeću grupu čine nadnacionalne organizacije, zatim konfederacije i federacije. Kod nadnacionalnih organizacija i kod konfederacija postoji izvesno prenošenje suvereniteta. Ovo zavisi od ugovora (ili volje) članica.

Kod federacija imamo najviši nivo udruživanja kada se suverenitet u osnovnim elementima prenosi sa međunarodnih subjekata na više organe. Ovde dolazi do nestajanja subjektiviteta članica odnosno pojave subjektiviteta novog pravnog lica. Primer za ovo je EU, koja od nadnacionalne ustanove (sa vlašću nad stanovništvom i teritorijom) postaje kombinacija konfederacije i federalnog režima. Ovde međunarodno pravo postaje ustavno ili unutrašnje pravo, a EU postaje član univerzalnih organizacija.

Suprotan proces i vid odnosa je **razdružavanje**. Ovaj tok javlja se kada subjekti dolaze do zaključka da je u povezanom nivou (ili stanju) odnos koristi i troškova nepovoljniji od ovih u nevezanom (ili manje vezanom) stanju. Ovo se izražava:

$$\Delta b_a \quad \Delta b_u$$

$$\frac{\Delta b_a}{\Delta c_a} < \frac{\Delta b_u}{\Delta c_u}$$

kada dolazi do trenda izlaska iz nivoa povezanosti. Ovde se radi o shvaćenim odnosima koristi i troškova. Udruživanje se može zameniti zahtevom za niži stupanj veze. Tada važi da je odnos u višem nivou nepovoljniji od odnosa u nižem nivou veze. U praksi često parcijalno razdruživanje ima za cilj apsolutno razdruživanje. U ovom slučaju parcijalno razdruživanje po pravilu je prvi korak u pravcu potpune razdruženosti.

Sukob i konflikt može imati, kao što smo ukazali više nivoa. Osnovni nivoi u međunarodnim odnosima su:

a) nevojna konfrontacija
b) vojna konfrontacija.

Ovi nivoji, međutim, imaju složeniju strukturu koju smo naveli u podeli sukoba. Ovde treba ukazati da prelaz iz nivoa 1 u 2 ima takođe za obrazac shvaćeni odnos:

$$\frac{\Delta b_1}{\Delta c_1} < \frac{\Delta b_2}{\Delta c_2}$$

kada su očekivanja da sukob donese koristi povoljnija od trenutnog odnosa koristi i troškova. I ovde je u osnovi problem shvaćenih odnosa. Posebnu metodološku teškoću pretstavlja proračun ovih faktora od koga zavisi donošenje odluka o prelasku u nivo konflikta. Slična relacija je upotrebljiva i kod odnosa nižih prema višem nivou konflikta. Ovde se, kao što smo ukazali, ne uzima u obzir jedino odnos shvaćenih *Δb/ Δc*, već i vrsta igre i verovatnoća ishoda, da bi se mogla doneti racionalna strategija.

16. Definicija i oblici međunarodnih poredaka

Od međunarodnih odnosa koji imaju navedenu definiciju, razlikuje se pojava poretka, režima ili nesistemskog kretanja ustrojstva i s druge strane sistema ili sistemskog ustrojstva. U ovom delu definisaćemo nesistemski režim ili poredak, kao i sistemsko ustrojstvo, jer su ovi vidovi organizacije najbitniji za određivanje tipova međunarodnih režima odnosno sistema.

Pojam poretka ili režima u klasičnom Liberalizmu i Neoliberalizmu, kao i u klasičnom Realističkom vidu nema sistemsku strukturu. Definicije se ovde razlikuju, međutim, možemo ovakav poredak uobličiti jednostavnim određenjem koje bi bilo prihvatljivo i za klasične i Neo-pravce. Definicija poretka bila bi sledeća:

Poredak je konglomerat interakcijskih pravila i principa, koji pretstavljaju celinu, koja je rezultat odnosa koje produkuju relevantni akteri (u društvenim režimima) i faktori (u društvenim i prirodnim režimima). Ova celina je relativno konzistentna odnosno postoji odgovarajući nivo sklada interakcijskih pravila i principa, koji su ugrađeni u ovako jedinstvo.
Poredak ovog vida nemora imati sistemska obeležja. Teorije klasičnih pravaca i Neoliberalizam u osnovnim analizama ne koriste sistemske nivoe ili varijable. Ovo se može delimično dovesti u vezu sa složenom kompozicijom poretka u okviru ovih teorija.

Sistemska definicija sadrži u najosnovnijem razlikovanju posebne elemente i aspekte. **Sistem** je poredak definisan interakcijama svojih svojstva i kolektivnim (ili

sinergističnim) promenljivama na nivou totaliteta elemenata, kao i totaliteta pojedinih celina elemenata unutar ukupnog totaliteta. Ovakav sistem je samoregulativan, ima nivo dinamičke sklonosti ili uravnoteženja (povratnim spegama), teži samoodržanju, svi elementi su u kretanju, promena jednog utiče na sve ostale i obratno, promena celine utiče na pojedinačne tačke (elemente) sistema; nadalje sistem je otvoren. Ovde bi mogli dati i svoja zapažanja o sistemu:

a) Otvorenost sistema može se povezati sa Gedelovom teorijom da u zatvorenom logičnom poretku uvek postoji jedan logički nekonzistentan element. Sklonost kretanja sistema je dakle, kao što bi se moglo ovde postulirati sklonost prevazilaženja ove logičke nekonzistentnosti;

b) Da bi se logička konzistentnost uspostavila potrebno je da postoji kretanje sistema uključujući svih njezinih dinamičkih elemenata. Ovo u prirodi znači postojanje vremena u kome se vrši kretanje odnosno postojanje elemenata, kod kojih se prevazilazi protivrečnost;

c) Ništica, kao što ćemo ovde dokazati u narednom razmatranju u vezi sa Relacionizmom, nije moguća, jer da bi postojalo "ništa" potrebno je da postoji proces odnosno odvijanje na nekoj relaciji koja podrazumeva nešto. Ovaj stav možemo zasada postulirati;

d) Postojanje vremena i "nečega" podrazumeva skup elemenata koji su objašnjivi jedino uzajamnim međudejstvom. Ovakav skup u prirodi pretstavlja prostor. Prostor nije moguć bez vremena. Prostor je određen brzinom odigravanja procesa u njemu;

e) Prostor i vreme pretstavljaju kontinuum. Otvorenost sistema dopušta više načina egzistencije tog kontinuuma;

f) Logički, kao što ćemo ovde dokazati u razmatranjima, proizlazi da sistem uvek mora postojati (odnosno u prirodi je besmisleno pitanje odakle kosmos ili sve što postoji).

Ovim zapažanjima može se dodati i postulat o neophodnoj logici. Ukoliko sve stvari imaju smisla, tada je i promena logike uvek logična. Može se pretpostaviti da logika podrazumeva razne izbore. Može se, postulirati da izbor logika uključuje pored logičnih i nelogičan pravac. Tada je potrebno barem saznanje o mogućem toku i izboru logike, a ova svojstva poseduju samo memorijski elementi i relacije. Dakle, izbor koji se vrši podrazumeva izvesnu volju, a ova je (filozofski) subjektivna kategorija.

Ne ulazeći u filozofiju sistema o čemu će posebno biti reči potrebno je uočiti da ovaj pravac donosi dinamičke elemente koji imaju primenjlivost u raznim oblastima. U nastavku ćemo se zadržati na predmetu međunarodnih poredaka.

Podelu međunarodnog poretka (nezavisno da li sistemskog ili ne) možemo izvršiti prema kriterijumu broja glavnih subjekata u režimu. Svaki se režim, potom, može podeliti na dva pristupa koje srećemo kod navedenih teorijskih pravaca:

a) Nesistemski monopolarni poredak i sistemski monopolarni poredak;
b) Nesistemski bipolarni poredak i sistemski bipolarni poredak;
c) Nesistemski multipolarni poredak i sistemski multipolarni poredak.

Ovaj multipolarni poredak (nezavisno dali sistemski ili ne) može se podeliti na:

a) Multipolarni sa malim brojem supersila, i
b) Multipolarni sa velikim brojem supersila.

Ovde ćemo dati definicije osnovna tri poretka koje nalazimo u teorijskim pristupima:

a) **Monopolarni poredak** je međunarodni poredak sa jednom supersilom koja ima odlučujući uticaj na bitne tokove u međunarodnoj zejednici. **Sistemski Monopolarni poredak** je sistem u kome postoji dovoljna količina moći jednog člana (subjekata) da sistemski odredi do izvesne mere svojstva kolektivnih ili/i sinergetičnih varijabli ili njihovih konstantnih ili parametarskih determinanti.

b) **Bipolarni poredak** je međunarodni poredak sa dve supersile koje imaju odlučujući uticaj na bitne tokove međunarodnoj zajednici. **Sistemski Bipolarni poredak** je sistem u kome postoji dovoljna količina moći dva člana (subjekata) da sistemski odrede svojstva kolektivnih ili/i sinergističnih varijabli ili njihovih konstantnih ili parametarskih determinanti.

c) **Multipolarni poredak** je međunarodni poredak sa više supersila koje imaju uticaj na bitne tekove u međunarodnoj zajednici. **Sistemski Multipolarni poredak** je sistem u kome postoji dovoljna količina moći više članova (subjekata) da sistemski odrede svojstva kolektivnih ili/i sinergističnih varijabli ili njihovih konstantnih ili parametarskih determinanti.

Sva tri navedena poretka (nesistemski ili sistemski) mogu se u analizi vezivati za razne prostorne i istorijske faktore. U najopštijem slučaju demokratskiji su oblici sa većim brojem supersila. Najdemokratskiji Multipolarni poredak nije, međutim, najstabilniji, i kao što je u istoriji poznato centralizacijom vlasti, sklon je grupisanju u dva Bloka, sa dve vodeće države u svakoj od njihovih Blokova. Ovo međutim nije opšte pravilo. Zavisno od razvoja međunarodnog poretka ili sistema postoji sklonost ka promenama u broju supersila. Monopolarni režim, brzo se raspada delovanjem opozicije ili bloka država, na bipolarni ili multipolarni. Bipolarni poredak mnogo teže se, zbog sklonosti održanja vlasti pretvara u Multipolarni, i češća je sklonost stvaranja Monopolarnosti.

Multipolarni sistem koji je postojao pre II svetskog rata doveo je do sklonosti najače države da ostvari Monopolarni režim, čime je došlo do rata. Ovaj sukob, potom je rezultirao Bipolarnim poretkom, koji je relativno dugo trajao, da bi ga nasledio Monopolarni režim.

Sklonost prelaska jednog režima u drugi zavisi od koristi i troškova vodećih država i jačanja i opadanja njihove moći odnosno od pojave novih konkurentskih sila i blokova. Pojava novih supersila može dovesti do preventivnog sukoba, pri čemu sklonost zamene poretka novim poretkom zavisi od za vodeće države shvaćenih $\Delta b/\Delta c$.

17. Osnovni elementi razvoja teorijskih pravaca u nauci o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici

Klasični realizam, Neorealizam, Klasični liberalizam, Neoliberalni pristup, Funkcionalizam, Neofunkcionalni pristup, Teorija međuzavisnosti i Pluralni koncepti, podrazumevaju raznorodne elemente i svojstva politike[71]. U nastavku ukratko će biti potrebno da se osvrnemo na ove teorije.

a) **Klasični realizam** vidi države kao jedine osnovne subjekte međunarodnih odnosa. Osnovni ciljevi spoljne politike su opstanak i jačanje države na međunarodnom planu. Ovo jačanje treba da bude takvo, u odnosu na druge, da obezbedi vitalne interese, koji su vezani za moć i preko sile, ostale interese. Poredak je interakcijski. Sile se šire do granice kada je širenje ograničeno drugim silama. Spoljna politika uvažava relativne odnose moći pri čemu je teorijska osnova analize interakcija domino tipa ili kompleksna nesistemska interakcija. Drugi ciljevi, pored moći i sile imaju manje bitno mesto i ostvarivi su tek kada se održava ili povećava određena moć na međunarodnom planu. Ovi se ne zanemaruju, međutim, oni kao nepolitički, nemaju isto mesto kao vojni i politički ciljevi i interesi, koji su dominantni u poziciji države. Idealistički koncepti uticaja ustanova i morala se uglavnom odbacuju, jer moral služi opravdavanju interesa. Sfera politike je izdvojena na drugih sfera. Idealističko je oslanjanje na argumente van sile koji smatraju da se racionalno može urediti međunarodni poredak. Međunarodne organizacije i pravo nemaju bitan uticaj na međunarodnu politiku. Odbacivanjem idealističnog, kreira se teorija Realizma.

b) **Neorealizam** je teorija koja dopunjuje Klasični realizam. Osnovno je u ovoj teoriji da se stvara sistem koji modifikuje politiku. Sistem ima tri nivoa. Prvi je organizirajući (rukovodeći) princip, koji određuje broj glavnih aktera. Drugi je jedinični aspekt subjekta, koji su heteronomni ili istovetni, odnosno imaju jedinične atribute ili svojstva, gde je moć jedan od osnovnih atributa. Treći nivo je distribucija moći među državama odnosno akterima. Ovaj nivo kreira sistemsku promenljivu. Relativna moć je vezana za jedinične atribute i osnovni organizujući princip. Prema ideji (Waltz) sistemski nivo je nezavisan od pojedinih težnji država. Ove usklađuju svoju politiku u zavisnosti od sistema, dok njihovo dejstvo spontano uspostavlja sistem, koji nije zavisan od volje. Ovde se može dodati teorija izlazka iz balansa (Gilpin), prema kojoj će sistem biti u ravnoteži, dok glavne sile ne procene da je za njih neophodna ili isplativa promena. Ovo zavisi od odnosa graničnih koristi i graničnih troškova, vladajućih aktera i onih aktera u usponu koji procenjuju isplativost postojećih i mogućih marginalnih koristi i troškova.

c) **Klasični liberalizam** je teorija koja očuvanje bezbednosti države na međunarodnom nivou vidi i u demokratskim poretcima koji se formiraju u sve većem broju država. Zatim, u okviru ove teorije međunarodne institucije i međunarodni moral i pravo deluju na obuzdavanje konflikata. Iz ovakve unutrašnje i spoljne strukture postoji sklonost miru, koja je prisutna i kada nema hijerarhije u pogledu snage među državama u međunarodnoj zajednici ili međunarodnom poretku. Ovaj poredak postoji i bez supersila, jer je zasnovan na uzajamnosti i sklonosti na racionalnoj kooperacii.

d) **Neoliberalizam** ovim elementima dodaje element mnoštva ciljeva i motiva, koji ograničavaju akciju spoljne prirode i relativiziraju ciljeve moći i bezbednosti.

[71] Vidi opširnije Glavu II.

Ovde je za razliku od Realizma sasvim moguća situacija u kojoj saradnjom relativna moć države slabi. Nadalje, spoljnu politiku vodi ne samo jedno ministarstvo, već više ustanova.Ovde pored država postoje i drugi subjekti kiji su uključeni, manje ili više aktivno u procese stvaranja spoljne politike. Spoljna politika je haotična u pogledu ciljeva i interesa koji su često suprotni. Međunarodno povezivanje ovih struktura ograničava sklonost konfliktu. Prirodna sklonost miru, dopunjuje se jakim ekonomskim motivima, koji (nasuprot Lenjinističkom viđenju) dovode do slabljenja mogućnosti za nasilje. Umesto realističke tendencije relativnim dobitcima u saradnji, koja je ograničena bezbednosnim motivima, države imaju sklonost ka kooperaciji koja je motivisana apsolutnim dobitcima. Modeli koje izrađuju Neoliberali, koristeći matricu starteških igara, ukazuju na manji stepen konfliktnosti kod modela igre "Zatvoreničke dileme" i "Dileme kukavice", nego Neorealisti.

Neorealizam dolazi u pogledu odnosa apsolutnih i relativnih dobitaka do drugačijih zaključaka od Neoliberalizma (ovde se posebno izdvaja Snidal). Njihove matrice[72] iz Teorije igara (konfliktne situacije) pokazuju da prednost u motivima kooperacije imaju relativni dobitci u odnosu na apsolutne, odnosno sklonost da se jača obazrivost. Sistemski koncept, koji Waltz razvija omogućuje da se režim formira bez ustanova, na bazi međusobnih Dilema. Sistemski pristup afirmiše mesto sile u međunarodnim relacijama. Strukturalni realizam posle Waltza, međutim nastoji da sistemske strukture dopuni novim faktorima[73]. Spoljna politika, međutim, i nadalje jeste određena sistemskim promenljivima, koje postoje nezavisno pored interaktivnih.

e) **Funkcionalizam**[74] nastoji da u povezivanju međunarodnih ustanova pronađe argumente za svoj stav o tome da ovakvo kretanje dovodi do slabljenja konfliktnosti. Povećanje institucionalne strukture dovodi do sve veće međuzavisnosti država. Ova međuzavisnost stvara elemente novog poretka koji nizom povezanih motiva umanjuje sklonost sukoba. Ovo menja i motive saradnje država. Ovim se Funkcionalizam približava klasičnom institucionalizmu.

f) **Neofunkcionalizam**[75] koji nastaje na bazi Funkcionalizma, zauzima stav o tome da mreža međunarodnih organizacija postaje deo baze međunarodnog poretka. Povezanost interesa ovih ustanova i država u složenu strukturu dovodi, po ovom konceptu, do revidiranja mogućnosti konflikta. Konsekventno ova institucionalizacija menja sve odnose u društvu država. Poredak je dakle definisan organizacijama, koje su osnovni subjekt stvaranja globalnog režima. Saradnja svih aktera je u visokoj meri međuzavisna. Ovde su motivi prvenstveno ekonomske prirode.

g) **Teorija međuzavisnosti**[76] (kompleksne) vidi super zavisnost društava i van strukture mreže međunarodnih institucija i organizacija. Visoka međuzavisnost postaje deo poretka. Međunarodni odnosi su u suštini definisani ovom zavisnošću. Ekonomske veze i veze jednih interesa drugim interesima dovode

[72] D.Snidal: “Relative gains and the pattern of international cooperation”, “Neorealism and Neoliberalism”, Columbia, Univ.press. 1993.
[73] Vidi Glavu II, Waltz.
[74] Vidi Glavu II.
[75] Isto.
[76] Isto.

do stabilnosti. Ovaj koncept u osnovi pretstavlja varijantu Teorije pluralizma ciljeva.

h) **Pluralizam**[77] je pravac koji umesto nekoliko motiva i ciljeva vidi veći broj ciljeva i motiva koji sa sličnim nivoom važnosti utiču na politiku države u međunarodnim odnosima. Ovaj pravac se u osnovi ne razlikuje od Neoliberalizma. Osnovni autori pluralnog koncepta su autori Neoliberalnog pristupa. Osnovu ovog pravca čine ciljevi i interesi koji potiču iz državnih grupa unutar država. O ovim kao i drugim doktrinama biće reči u sledećoj glavi.

Ove navedene teorije su ujedno i teorije spoljne politike. One će posebno biti razmatrane u sledećoj glavi rada. Među posebne teorije spoljne politike spadaju i Formalne teorije, koje ćemo razmatrati u narednom poglavlju.

Ovde treba, međutim, ukazati da navedene teorije pokazuju pravace razvoja nauke o međunarodnim odnosima. Od Liberalizma Kanta, preko klasika, uključujući i uticaj Marksizma i Lenjinizma, Klasičnog realizma, teorije se bitno razlikuju po elementima doktrina. Ovde kao osnove razlikovanja spadaju subjekti, interesi, ciljevi i faktori. Sa uključivanjem sistemskog pristupa doktrine se počinju diferencirati i po drugim obeležjima o kojima ćemo još razmatrati.

Bitni razvojni moment su nadalje Formalne teorije. Ove u velikoj meri menjaju pojmove i elemente teorije i kod sistemskih pristupa menja se viđenje suštinskih aspekata.

18. Formalni metodi proučavanja međunarodnih odnosa i mogućnost izgradnje filozofije Relacionalizma

U ovom delu daćemo prikaz formalnih teorija i ponudićemo nov pravac u razvoju opšte filozofije i društvene nauke. Ovaj pravac nazvaću Relacionizam i posebno ću mu posvetiti pažnju u analizama Teorije sistema.

a) Teorija sistema i mogućnost izgradnje Relacionizma

Poredeći obeležja Formalne logike i Dijalektike sa Opštom teorijom sistema možemo uočiti da se osnovna razlika manifestuje u kolektivnim promenljivima koje izmiču definiciji strukturalizma. Ovde ćemo pokazati da ovaj aspekt ima složenije posledice po Ontološke pretstave i Gnoseologiju u celini. Po definiciji sistem ima sledeća svojstva:

1. celina kolektivnih obeležja koje kreiraju režim,
2. otvorenost ove celine koja je totalitet,
3. dinamičko kretanje svake tačke totaliteta i dinamičko kreiranje kolektiviteta,
4. uticaj svake tačke na svaku drugu, i totalitet u celini, i
5. samoregulacija svih kolektivnih kretanja u totalitetu.

Ovi aspekti ukazuju na potrebu da se u analize uključe kolektivne promenljive pored elemenata. Prema autorima ovog pravca (počev od Bertalanffya[78]) ovo ne utiče

[77] Isto.

[78] L. Von Bertalanffy, "General System Theory", Allen Lane The Penguin Press, London, 1971; E. Laszlo, "The Relevance of General System Theory", George Braziller, New York, 1972.

na materijalistički strukturalizam i dijalektiku, prema kojoj je pojava objašnjena otkrićem elemenata i funkcija. Slično je i polazište Hegelove dijalektike, kod promena Trijada, kao i svih ostalih Logičkih koncepata koji polaze od elemenata, kao osnove bolo kojeg fenomena (ili pojave). Ovde spada pored Dijalektike (nezavisno da li materijalističke ili ne) i Formalna (matematička) logika.

Između Dijalektike i Formalne logike prisutna je razlika na nivou elemenata. Potsetimo se osnovnih principa dijalektike materijalizma:

a) a ≠ a (element "a" nije identičan samom sebi),
b) borba i jedinstvo suprotnosti,
c) negacija negacije,
d) prelaz kvantiteta u kvalitet, i
e) opšta promenljivost svih elemenata i celina.

Idealistički koncept Hegela takođe polazi od elemenata, samo su oni ovde duhovne prirode. Teza se negira antitezom i iz protivre;nosti se generiše sinteza, zatim sinteza postaje nova Teza i proces se dalje nastavlja[79]. Slično je i kod Fihtea. Ovde postoji relacija Ja/Ne-Ja (gde se od svesti dolazi do samosvesti), koja pretstavlja saznavanje kroz odnos Ja prema okruženju[80].
Prema konkretnoj Dijalektici kod Formalne logike "a" je identično samom sebi, dok u dijalektici to nije tako. Ovo svojstvo, međutim po našem shvatanju nemora biti osnova razlikovanja, stoga što i u Formalnoj logici je moguće definisati ovakvu neidentičnost. Moguće je isto tako i ostale aspekte dijalektike preoblikovati u okviru (postojeće) Formalne logike. Da bi se ovo postiglo potrebno je drugačije formulisati osnovu istraživanja, što ćemo ovde pokušati da učinimo.

Uzmimo za početak primer Waltzovog međunarodnog sistema[81]. Prema ovom modelu sistem je određen sa tri svojstva:

a) princip poretka,
b) karakter subjekata, i
c) distribucija sile.

Poslednje svojstvo je sistemska promenljiva. Princip poretka se odnosi na broj supersila kojim se definiše režim. Karakter se odnosi na svojstva subjekata, koja su po Waltzu ista (budući da su to države).

Postavlja se, međutim, pitanje odnosa ovih tri svojstva. Odnos bi morao biti takođe sistemski. Budući da Waltz razlikuje nesistemski nivo od sistemskog nivoa, dolazi se do zaključka da je analiza poretka dopunjena sistemskim aspektima. Ovo upućuje na zaključak o nedoslednosti odnosno metodološkoj nekonzistentnosti. Ovo je rezultat toga što u sistemu sva svojstva koja proizlaze iz drugih sistemskih svojstva imaju sistemska svojstva, odnosno nemože biti podele na nesistemski i sistemski nivo.

Ova nedoslednost prati i suštinu Opšte teorije sistema. Onog momenta kada se dođe do znanja da su pojave definisane kolektivnim delovanjem čak i na elementarnom nivou, dolazi se do zaključka o agnosticizmu saznanja preko otkrića elemenata.

[79] F.W.G. Hegel: “Dijalektika”, Kosmos, Beograd 1939.
[80] Više o ovim problemima vidi u J.G.Fichte, “Odabrane filozofske rasprave”, Zagreb, 1956, str. 104-113.
[81] Vidi Glavu II ove knjige.

Da bi dokazao ovaj aspekt potrebno je koristiti odgovarajući metod. Ukoliko elementi nisu osnovne suštine saznanja, treba doći do zaključka šta jesu osnovni pojmovi koje saznajemo.

U geometriji presek dve prave (ili krive) definiše tačku odnosno osnovni element saznanja. Ovo vidimo na primeru:

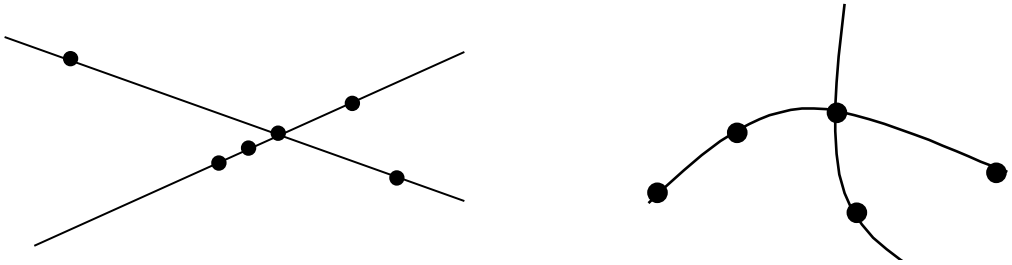

Slika 1

Ove prave (ili krive), međutim, sastavljene su od tačaka, kao svojih elemenata. Ovako se skupovima tačaka (i presekom) definiše tačka. Ovakva cirkularna definicija, nije prihvatljiva. U matematici se zato kaže da tačka pretstavlja aksiom.

Drugačiji pristup bio bi takav da proširi Opštu teoriju sistema na pojam tačke (ili elemenata). Osnovni pojam bila bi prema našem mišljenu, koji izlažemo, Relacija.

Relacija se može definisati kao kolektivna (ili barem binarna) osnova sistema. Iz relacije nastaju ili bivaju određeni elementi. Ovo je posledica relacije koja je veza ili kolektivno svojstvo. Relacija je osnov otvorenosti sistema, bez koga se sistem nemože odrediti.

Stavu o otvorenosti sistema ovde pridružujemo Gedelov stav po kome u svakom zatvorenom logičkom poretku, moguće je uvek pronaći jedan nelogičan iskaz. Ovaj element je od značaja za analizu pojma Ništice i Beskonačnosti kao sistemskih virtuelnosti.

Prema M. Hajdegeru o Ništici se nemože ništa reči. On ovaj pojam vidi kao filozofski neobjašnjiv pojam. Osnovno pitanje filozofije, međutim, je kako i sam kaže u Uvodu u Metafiziku: *Zašto je uopšte ono što biva, a ne čak ništa ?*.

Tačnija postavka osnovnog problema bi bila: *Kako je moguće da stvari postoje u odnosu prema ničem?* Drugačije kazano:

Kako je moguće da bilo šta postoji (pored ničeg) ?

Odgovor određene vrste daje po našem shvatanju naš Relacionizam ili bilo koja druga logička tvorevina koja dokaže nemogućnost da Ništica postoji nezavisno od Nečeg.

Naš odgovor daćemo u okviru koncepta Neprekidnosti funkcije u tački i matematičkog izvoda funkcije. Ovaj prilaz je logički najpodesniji, jer objašnjava kako deljenjem veličina koje teže nuli dolazi do konačnih vrednosti koje su različite od nule (ili ne teže nuli).

U poređenju sa algebrom diferencijalni račun uvodi veličine koje teže nuli, ali je nikad ne dostižu. U algebri Δy/Δx, kada Δx jeste čista nula, nema smisla, jer dovodi do delenja dve nule što ne daje određen rezultat.Za razliku od ovog, u diferencijalnom računu delenje vrednosti koje teže nuli daje konačne vrednosti različite od nule odnosno svaka tačka funkcije ima prirast u toj istoj tačci.

Pretpostavimo da je to slučaj i kod vrednosti koje ne teže, već jesu nule. Delenje će dati konstantu, čija će vrednost biti konačna. Ako je situacija srodna situaciji gde Δy teži nuli istom brzinom kao Δx (a to je tako kada $y=x$) tada ćemo i u algebri imati istu konstantu, kao pri $\Delta y / \Delta x$,za $\Delta x \rightarrow 0$. Ova konstanta će biti jednaka jedinici.

Veza između konstante i nule je Relacija (ili operacija). Nula se, dakle definiše Relacijom i konstantom. Konstantu možemo u slučaju jedinice, koju smo ovde dobili, zanemariti. Ova se izbacuje ispred Operatora, i sve što se množi konstantom jedinicom, ne menja vrednost.

Zaključak je da nula odnosno "Ništica" (čista nula) jeste Relaciono obeležje. Na sličan način se može odrediti i Beskonačnost.

Pretpostavimo da konačnu konstantu npr. jedinicu prethodno treba da koristimo za definisanje Beskonačno velikog broja. Ako je broj i operator isti kao u prethodno navedenom slučaju dokazaćemo da Beskonačnost jeste relaciono svojstvo prostim delenjem konstante sa Relacionim svojstvom (ovde 1/0).

Na srodan način dobićemo i sve konačne vrednosti. Ako upotrebimo delenje nule sa nulom ili Beskonačnog sa Beskonačnim, dokazaćemo Relaciono svojstvo konačnih brojeva.

Ovi jednostavni primeri namenjeni su samo radi ilustrovanja primata Relacije u odnosu na elementarističko shvatanje. Razume se da veze između nula i nula ili između Beskonačnosti i Beskonačnosti ili y i x mogu biti i drukčije. Dalja dinamizacija sistema je u tome da se prihvati nestatičnost i privremenost konstantnosti (u npr. relaciji koju smo naveli), koja se zamenjuje prirastom (pozaitivnim ili negativnim). Tada se ponovo negira Ništica (u Izvodu dolazi do težnje nuli).

U oblasti Fizike potvrdu elemenata Relacionizma nalazimo u:

1. Hajzenbergovom principu neodređenosti, i
2. Kvantnoj fizici.

Svojim prilazom Hajzenberg, dokazuje da kod atomskih odnosno nuklearnih čestica nije moguće istovremeno opisati impuls i mesto nalaženja čestice. Isto tako nije moguće kod ovih istovremeno opisati vreme i energiju. Ovim se dovodi u pitanje saznajna moć (relativno) prirodnih nauka. Ovo svojstvo duguje se prirodi čestica koje su istovremeno talasi i čestice.

Posebno izraženo svojstvo talasa prisutno je kod čestica sa masom mirovanja koja je jednaka nuli. Ove čestice imaju izražena talasna ponašanja, pri nižim nivoima energije (talasne učestanosti).

Kvantna teorija pretpostavlja postojanje ograničenja u najmanjoj deljivoj količini prostora ili vremena. Ova fizika dolazi do saznanja o nedeljivosti kvanata interakcija u prirodi. Njihova energija (npr. fotona ili neutrina) zavisi od talasne učestanosti. Viša frekvencija dovodi do izraženijeg čestičnog ponašanja.

Poseban element koji Relacionizam dovodi u vezu sa modernim fizičkim viđenjem je što, umesto čestica, fizičko polje pretstavlja osnovni pojam. Prema ovom gledištu čestice se javljaju iz polja (a potom generišu polje).

Može se, istina, krenuti i drugim putem, od čestica kao primarnih objekata, međutim, tada je zaključivanje suočeno sa većim problemima. Jedan od ovih problema je nemogućnost beskrajnog delenja čestica (posebno onih sa nultom masom mirovanja).

U filozofiji argument prihvatanja Relacionizma je umanjenje oštrih razlika između raznih tipova logika. Logika se, naime, maksimalno dinamizuje, uvodeći, kao osnovni pojam, Relaciju.

U društvu ovo znači da društvena relacija osnovnog vida pretstavlja izvor normi ponašanja. U pravu, dakle, osnova nije "Pranorma", u terminologiji Kelsena, već najjednostavnija relacija iz koje proizilazi najosnovnija pravna kategorija.

Primena Relacionizma moguća je u sociologiji i u filozofiji. Ovo važi i za političku nauku i druge srodne nauke.

U međunarodnim odnosima i spoljnoj politici, režim odnosa može se odrediti kao Relacionistički. Međunarodni režim podrazumeva skup svih sistemskih odnosa u osnovnim subjektima odnosa i svih odnosa totaliteta režima.

Ovi odnosi, međutim, imaju različitu težinu i subjektima se daje odgovarajući uticaj usvaja se aspekt vremenskih i prostornih promena. Nadalje uzima se u obzir otvorenost sistema i sklonost da se sistem ponaša po kolektivističkim principima. Jednostavan model ponašanja sistema može se ilustrovati u vidu vezanih izraza:

$$dQ_1 / dt = f_1 (Q_1, Q_2, \ldots Q_n)$$
$$dQ_2 / dt = f_2 (Q_1, Q_2, \ldots Q_n)$$
$$\ldots$$
$$dQ_n / dt = f_n (Q_1, Q_2, \ldots Q_n)$$

gde Q je količina (svojstva). Vidi se da promena bilo kojeg Q_i utiče na sve Q- ove.

Među brojnim metodskim mogućnostima je i istraživanje Kibernetičkim postupcima. Ovi postupci odnose se na analogije sa upravljanjem sistema u Kibernetici. Polazi se od Bolcmanovih zakona termodinamike i Vinerovog modela Entropije (Nojman-Vinerov integral), odnosno Šenonovog izraza. Izraz ima ovaj oblik:

$$Entropija = - \Sigma^{n}_{i=1} p_i \log_2 p_i , \quad (i=1,2,..n)$$

gde p_i su stanja sistema.

Smisao ovog izraza je objašnjenje da prilikom gubitka informacija u sistemu dolazi do Entropije (nereda). Ovaj stav baziran je na pretpostavci da kroz sistem neprekidno dolazi do protoka informacija odnosno poruka koje sadrže informacije. Logaritam za osnovu 2 je izraz viđenja da informacija može imati u osnovnom modalitetu dva tipa odluka (0 i 1).

Pored Entropije u primeni je i Prvi Bolcmanov zakon (održanja sistema), kao i Maksvelov Demon (regulacija odnosa i antientropija). U prirodnim i još češće društvenim naukama (npr. spoljnoj politici) često se koristi model grafičkog tipa (crna i

bela) kutija ilustrujući sistem u koji ulaze i izlaze potsticaj odnosno rezultati ili učinci na sistem:

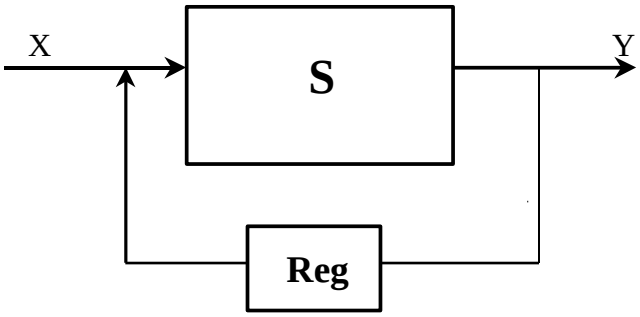

S – sistem
Reg- regulator poretka
X - ulaz
Y - izlaz

Slika 2

Uticaj izlaznih i ulaznih podsticaja mogu biti linearni i nelinearni (i stohastički), pozitivni ili negativni, sa šumovima i zadrškama ili bez njih, itd. Na bazi predvidljivog ponašanja može se (u spoljnoj politici) proceniti kada treba uticati na sistem da bi se dobili željeni efekti. Takođe, moguće je predvideti eventualna kretanja na bazi promene uticaja na sistem.

O Relacionizmu biće više reči u posebnoj glavi ove monografije. U narednim poglavljima prikazaćemo bitnije elemente osnovnih formalnih teorija međunarodnih odnosa i spoljne politike.

b) Teorija igara i promene u vremenu

U spoljnoj politici osnovni metod istraživanja je Teorija igara. Posebnim tipovima igre odgovaraju razni tipovi konflikta (ili saradnje). Kao u prethodno opisanoj zatvoreničkoj dilemi isplate u igrama prikazuju se vrednostima (od 1 do 4). U spoljnoj politici najčešće su sledeće igre, koje ćemo pretstaviti matricama:

- Uveravanje I

	D	**C**
D	2,2	3,1
C	1,3	4,4**

- Uveravanje II

	D	**C**
D	3,3**	2,1
C	1,2	4,4**

- Koordinacija

	D	**C**
D	1,1	4,3**
C	3,4**	2,2

- Kukavica

D	**C**

D	1,1	4,2**
C	2,4**	3,3

- Zatvorenička dilema

	D	**C**
D	2,2**	4,1
C	1,4	3,3

Zaokružene isplate pretstavljaju ekvilibrume kojima igrači teže u ovim dilemama. Kao što pravilan izbor u Zatvoreničkoj dilemi dovodi do neoptimalnog ishoda: 2,2, tako i konfliktnost u drugim igrama dovodi do rezultata koji su po isplatima vezane za nivo neizvesnosti.

Uverenje I je manje konfliktna igra i dovodi do optimalnog ishoda igrača: 4,4 (odnosno do isplata za dva igrača). Ovo se postiže pri odlukama (ili izborima) kod igrača za saradnju (C,C), usled neizvesnosti.

Uveravanje II je sa nižim nivoom konfliktnosti; podrazumeva umanjenu neizvesnost koja se uravnotežava ili na najoptimalnijem stanju sa najvišim isplatama (4,4) ili na nižem nivou (3,3). Jedan i drugi nivo pretstavljaju ravnotežu ove igre.

Koordinacija pretstavlja igru gde će jedan učesnik koji nesarađuje (ili Defektuje), proći bolje od drugog koji sarađuje. Nepovoljnije će oba proći u slučaju obostrane saradnje (CC:2,2) ili obostrane nesaradnje saradnje (DD:1,1).

Kukavičja dilema pretstavlja igru sa visokom konfliktnošću. Defekcija donosi visok rezultat ukoliko drugi kooperira (DC:4,2 ili CD:2,4). Ako međutim obostrano nesarađuju dolazi do najnepovoljnijeg ishoda (DD:1,1).

Zatvorenička dilema je najizoštreniji tip igre. Ovde dolazi do obostrane DD koja rezultuje nepovoljnim isplatama (odnosno Pareto podoptimalnim isplatama).

U spoljnoj politici ove igre se često koriste u vremenu. Ilustrovaćemo ponavljanje u vremenu na primeru Zatvoreničke dileme: Ako su preferencije **a**, **b**, **c**, **d**; pri visokom nivou konfliktnosti iz gornjeg slučaja matrica će biti:

Igrač B

Igrač A	**Saradnja (C)**	**Odbacivanje (D)**
Saradnja (C)	$(b_1\ b_2)$	$(d_1\ a_2)$
Odbacivanje (D)	$(a_1\ d_2)$	$(c_1\ c_2)$

Gde index 1 označava prvog, a index 2 drugog igrača. Kada se igra ponavlja tako da se vrednost dobitaka umanjuje za 10%, suma sekventnih isplata za učesnika A će biti u vremenu *t*:

$$b_1+(0.9)b_1+....+(0.9)^t b_1 = \frac{(1-(0.9)^{t+1})}{(1-0.9)} \quad b_1 \rightarrow 10b_1 \text{ ili kada } t\rightarrow\infty.$$

Ako se pretpostavi da igrač vrši Defekciju već u prvoj igri, dobitak je neposredno $a_1 - b_1$, dok će gubitak drugog igrača biti $b_2 - c_1$. Ako postoji stopa koja redukuje vrednost ponavljanja za veličinu *w*, onda se gubitak može izraziti kao je:

$$w(b_1-c_1)+w^2(b_1-c_1)+... = \frac{w}{(1-w)}(b_1-c_1)$$

Proizlazi da će pri sledećem uslovu za igrača A biti optimalno da napusti saradnju:

$$\frac{(a_1-b_1)}{(b_1-c_1)} > \frac{w}{(1-w)}$$

Ako je *w* veće, buduće igre imaju veću vrednost i izvesnost da se igraju. Ako postoji viši odnos gubitaka prema dobitcima verovatnija je kooperativna strategija.

Različite analize ove vrste nemaju značaj jedino za određene odluke u spoljnoj politici. Značaj za teoriju odnosa iz ovog primera je u tome što je očigledno da pri većem broju igrača *w* tendira da postaje manje, a mogućnost saradnje pri zatvoreničkoj igri veća. Čak i pri izoštrenim opcijama, malo (relativno) *w*, povećava ponavljanja, a ovo povećava verovatnost buduće kooperativne politike. Ovo novo znanje menja i opšta shvatanje apsolutnih i relativnih dobitaka, odnosno jača argumente Neoliberizma (u odnosu na Neorealiste).

O Teoriji igara u kontekstu procene politike i teorije međunarodnih odnosa biće reči u Kvalitativnom delu. Ovde treba da se ukaže na značaj verovatnoće u istraživanju ove discipline.

c) Teorija verovatnoće i Cost-Benefit analiza

U teoriji međunarodnih odnosa i spoljnoj politici, primena verovatnoće je sve češća i danas se može smatrati osnovnim naučnim metodom u ovim oblastima. Na bazi kombinacije verovatnoće sa ishodima u Teoriji igara procenjuje se vrednost osnovnih doktrina. Ilustovaćemo ovo na primeru kukavičje dileme sa igračima A i B:

Igrač B

Igrač A	**Saradnja (C)**	**Odbacivanje (D)**
Saradnja (C)	(b_1 b_2)	(c_1 a_2)
Odbacivanje (D)	(a_1 c_2)	(d_1 d_2)

gde indeksi označavaju igrače. Dilema kod ovih igrača je, kada će se suprotna strana opredeliti za defekciju. Ovo će se desiti (uzimajući da je verovatnoća p_r između 0 i 1) pri:

$$b < p_r d + (1- p_r) a$$

Ako ponavljanje, uzorkuje povećanje nesigurnosti, doći će do množenja sa verovatnoćom shvaćeno opasnosti:

$$b < p_r (p') d + (1- p_r) (1- p') a$$

što dovodi do odvraćanja od strategije D kod oba igrača. Ovo važi kada je kao kod p_r, $p' > 1$.

Kukavićja dilema unošenjem ove verovatnoće postaje manje izoštrena, što menja prethodne poglede Neo-pravaca. Ovaj gornji stav može se menjati pod uticajem vrednosti utiliteta. Utilitet pretstavlja, po ideji, shvaćene koristi od neke akcije. Vrednost *a,b,c,d* su ovde funkcije utiliteta *u(a), u(b), u(c), u(d).* Ove vrednosti mogu biti pod uticajem shvaćenog odnosa koristi i troškova. Shvaćene koristi mogu uticati na dinamiku, odnosno ako su štete visoke, doći će do sličnog efekta kao kod *p'*.

Ne ulazeći šire u teoriju verovatnoće treba u ovom delu ukazati na njenu povezanost sa cost-benefit analizom. Ovaj tip analize postaje neodvoiv od procene isplate igara, kao i mogućnosti različitih izoštrenosti igara.

U teoriji i praksi međunarodnih odnosa i naročito spoljne strategije bitni su pojmovi ukupnih utiliteta i marginalnih utiliteta. Ukupni utilitet su ukupne koristi (satisfakcije) od neke robe, a marginalni utilitet je promena utiliteta pri trošenju jedne dodate jedinice. Dok ukupni utilitet može da raste, dotle marginalni može da opada. U vezi sa marginalnim utilitetom važi zakon padajućih utiliteta. Pri prvim konzumacijama utilitet je visok, a potom počinje da pada.

U spoljnoj politici ovo se može primeniti na naoružanje supersila. Posle izvesnog zasićenja marginalni utilitet opada do mere kada isplata u manje izoštrenim igrama, kao što je Uveravanje II ili koordinacija mogu da dovedu do sklonosti Defekcije.

Često puta lokalni konflikti postaju isplativi, upravo delovanjem zakona opadajućeg utiliteta (marginalnog). Modifikuje se odnos potreban za pokretanje konflikta, a to je: *Δb/Δc*. Ovaj odnos važi za svaku odluku u međunarodnoj i spoljnoj politici. Osnovne relacije imaju jednostavne reperkusije:

Kada $\Delta b/\Delta c \leq 1$, nema akcije. Kada $\Delta b/\Delta c > 1$, mereći ovu vremenu dobija se:

$$\frac{\int_{t1}^{t2} f(t_b)\,dt}{\int_{t1}^{t2} f(t_c)\,dt}$$

Drugi model pokretanja akcije može se izraziti razlikom koristi i troškova *Δb – Δc* i tada važi:

$$\int_{t1}^{t2} f(t_b)\,dt - \int_{t1}^{t2} f(t_c)\,dt$$

U najopštijem slučaju može se smatrati da je utilitet isplate *(u)* izraziv kao *f(b,c).* Metodama integriranja koristi i troškova moguće je u svakom momentu znati odnos ili razliku njihovih veličina i prirasta što ukazuje na vrednost pojedinih odluka. Ovo se zatim opisuje jednostavnim izrazima, gde se priključuju verovatnoće. Tako se za svaku situaciju mogu predvideti optimalni izbori učesnika.

d) Teorija haosa i teorija katastrofe

Nove discipline teorije haosa i teorije katastrofe imaju sve veću primenu u proučavanju međunarodnih odnosa i spoljne politike. Osnovna upotreba vezana je za ideju Fraktala koju ćemo ovde u jednostavnoj formi ilustrovati.

Teorija haosa je nauka približnog predviđanja procesa izrazito nelinearnih nizova vrednosti, čije je poreklo u iteracionim funkcijama, koje su visoko osetljive na početne uslove i koje kreiraju pravilno geometrijski uređene skupove. Obrazci sadrže vrednosti koje su predmet iteracija. Iteriranjem fraktalnog obrasca nastaje niz vrednosti, koje se pri početnim ponavljanjima odlikuju haotičnom geometrijom (neuređenim odnosima nelinearno određenih tačaka), koje sa većim brojem iterovanja počinju da formiraju organizovane skupove veličina, čije se geometrijske forme umnožavaju stvarajući iste takve mnogo veće celine sastavlene od istorodnih manjih celina. Ovo se kod matematičara objašnajva ispoljavanjem sklonosti da se iz neuređenog stanja pređe u uređen sistem koji obeležava mogućnost delimičnog (haotičnog) predviđanja.

Prikazaćemo dva najpoznatija fraktala. To su Julianov i Mandelbrotov Fraktal (po nazivima njihovih tvoraca).

Osnovni vid Julianovog Fraktala ima izraz:

$$f_{\alpha}(n)= f(n)^2+c$$

gde je *c* kompleksan broj. Ako je *n* definisano sa *x+y,* gde je npr. *x=2, y=i, c=1+i*, onda

$$f(n)^2+c=f(2+ i)^2 + (1+i) = 4+5i$$

Vrednost koja je dobijena pretstavlja prvu iteraciju. Kada se proces iteriranja nastavi i dobijena vrednost stavi na mesto *n* primenjujući isti obrazac, dobiće se nov par tačaka u kompleksnoj ravni (čime se proces produžava). Posle 200 iteracija oformiće se kriva koja će se vraćati u tačku odakle je proces počeo. Ova kriva imaće simetrične aspekte (i pored konstante c), što ukazuje na poseban vid uređenosti među vrednostima tačaka koje otkrivaju zakonitost ili determinizam. Ova uređenost nastaje pri nelinearnim procesima. Ona nastaje i pri procesima gde sve varijable nisu periodične.

Ova struktura posle određenog broja iteracija postaje znatno većeg obima, a njezine sadržajne delove čine ove iste minijaturne celine (celine istog oblika). Posle 303200 iteracija dobija se za Julianov skup sledeći izgled:

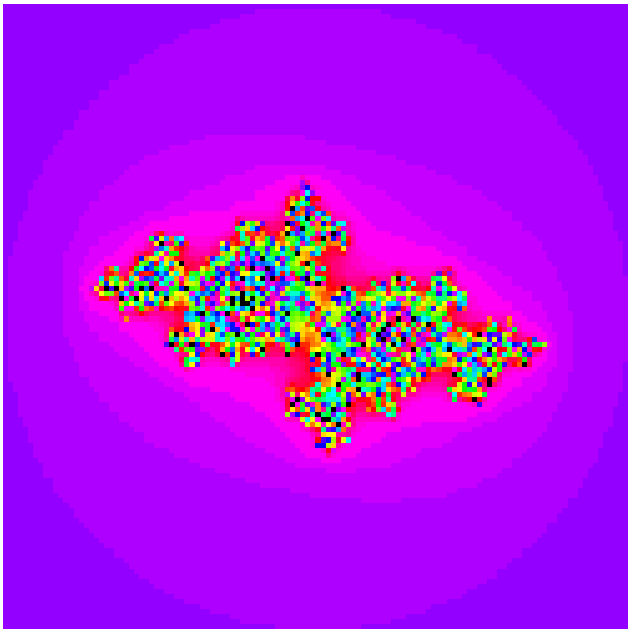

Slika 3

Slična svojstva ima i Mandelbrotov skup. Obrazac je:

$$f_{\beta}(n) = f(n-1)^2 + c$$

Ako važe isti uslovi kao kod prethodno navedenog fraktala, posle prve iteracije dobiće se rezultat *1+3i*.

Pored ovog postoje i druge varijante obrazca. Postoje kubični, kvadratični i sinusoidni ili konosinusoidni Mandelbrotovi Fraktali, kao i drugi fraktali vezani za razne funkcije. U ovom pogledu Mandelbrot je sličan Julianu koji takođe ima pored kvadratične i kubične forme i fraktal sa kosinusoidnim obrazcem. Osnovni Mandelbrotov fraktal u osnovi se po izrazu ne razlikuje od Julianovog. Njegov izgled je prikazan na slici 4.

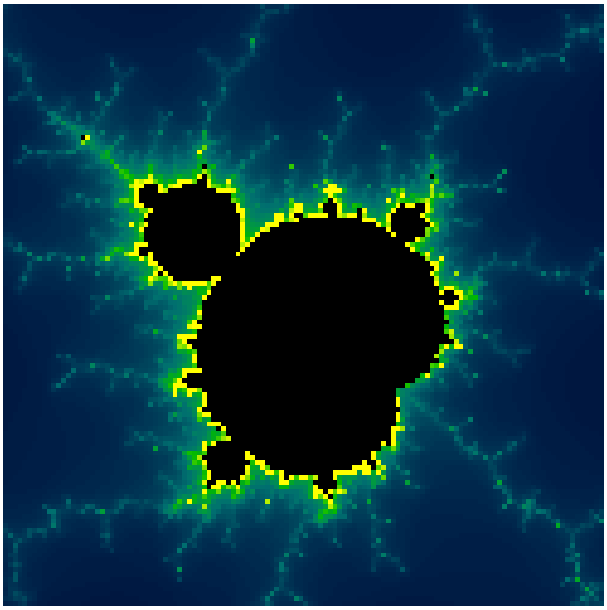

Slika 4

Pored Mandelbrotovih i Julianovih, koriste se u nauci i Ljapunovljev Fraktalni obrazac, kao i Fraktalu srodan Lorencov atraktor[82]. Atraktor je tačka kojoj kriva ili druge tačke teže. Repeler je, s druge strane tačka od koje se druge udaljavaju.

Matematički moguće je proučavanje i problema prelaska od uređenog reda u nered. Ovim ćemo se baviti u vezi sa teorijom bifurkacije i teorijom katastrofičnih razvoja.

Teorija haosa u fizici je bila u primeni, kod objašnjenja, samoorganizacije materije posle kreacije kosmosa odnosno Eksplozivnog praska. U prvim sekundama razvoja, kranje nelinearni tokovi bili su svojstveni prvim strukturama od čestica materije, koja se optimalno samoorganizovala (deterministički haos).

U društvu, takođe, postoje situacije koje se mogu opisati teorijom haosa. Ovo su pojave civilizacija i njihov uspešan razvoj, koji ostavlja efekte na istoriju. Posebno razvoj institucija države i stvaranje prava koje i danas ima značaj, pretstavlja tekovine koje su nastale momentalno i imale pozitivnu nadgradnju.

Za teoriju međunarodnih odnosa poseban značaj ima analiza preddržavnog stanja i prelazak u stanje države i međudržavnih relacija. Postavlja se kao problem, usled kojih se uzroka javlja država. Da li je u pitanju obezbeđenje vlasti od mase koja ne poseduje moć ili istovremeno odbrana od splojnih faktora koji ugrožavaju grupe.

U ovom kontekstu bitna je sklonost ljudi da pređu u državni poredak, koja, možda, nije motivisana samo vlašću. Ova sklonost može se iz svojstava prvih država vezivati u prvom redu za čuvanje svojine. U želji da je sačuvaju, kod ljudi se izgleda javlja sklonost za državnom hijerarhijom. Ovde se ispoljava efekt samoorganizacije.

[82] M. R. Belić, “Deterministički haos”, Institut za teorijsku fiziku, Beograd, 1990, str.32-42.

Kulturni podsistem u ovakvim okolnostima, kao i danas, može da bude predmet proučavanja teorije haosa. Ovo posebno važi za propagandne poruke, pre i u toku, međunarodnih konflikata, koje imaju samoorganizirajuća kretanja.

Za spoljnu politiku i međunarodne odnose od veće upotrebe je teorija bifurkacije i teorija katastrofičnih prelaza. Ovi koncepti imaju izuzetan značaj, pa ćemo ih ovde u najosnovnijim crtama ilustrovati.

Teorija bifurkacije[83] je deo teorije haosa i pretstavlja osnovni pojam teorije katastrofičnih procesa. U svom najosnovnijem obliku može se prikazati sledećim obrazcem:

$$f(n)= r\, n\, (1-n).$$

Koristeći ga kao haotičnu matricu za promene nelinearnog vida, (iterativno ga upotrebljavajući), dobija se kriva koja se u određenom vremenu račva odnosno nastaje Ljapunovljeva bifurkacija. Ovde je r mera na *x*-osi, a n je mera na *y*:

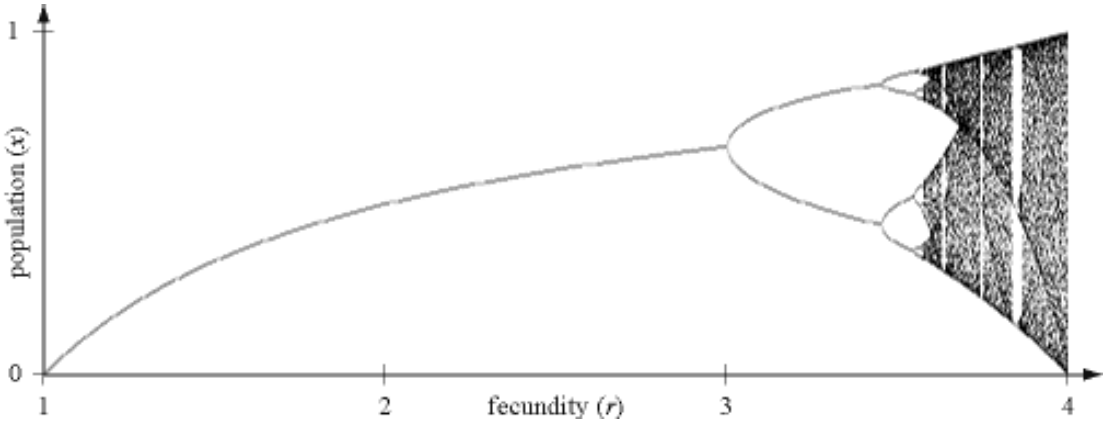

Slika 5

Ovakva kriva ima izgled pomerene parabole, koja je (za 90°) iskrivljena u odnosu na ordinatu. Ona ima tačku gde jednoj vrednosti *x* (odnosno *r*) odgovaraju dve vrednosti *y*. Ovo se naziva Bifurkacijom. Kriva nastaje iteracijom navedenog obrasca. Do određeog momenata vrednosti su deterministički određene. Posle određene tačke počinje haos, odnosno za jednu vrednost *r-a*, može se vrednost *y* naći najpre u dve tačke, a potom u većem broju (nizu) vrednosti. Bifurkacija je osnova teorije katastrofe.

Pretpostavimo da umesto jedne "haotične" parabole imamo dve povezane, koje nastaju bifurkacionim kretanjem. Pretpostavimo da su matematičkim izrazom, bifurkacijom formirane stabilne krive odnosno površine:

[83] M. R. Belić, “Deterministički haos”, Institut za teorijsku fiziku, Beograd, 1990, str.106-120.

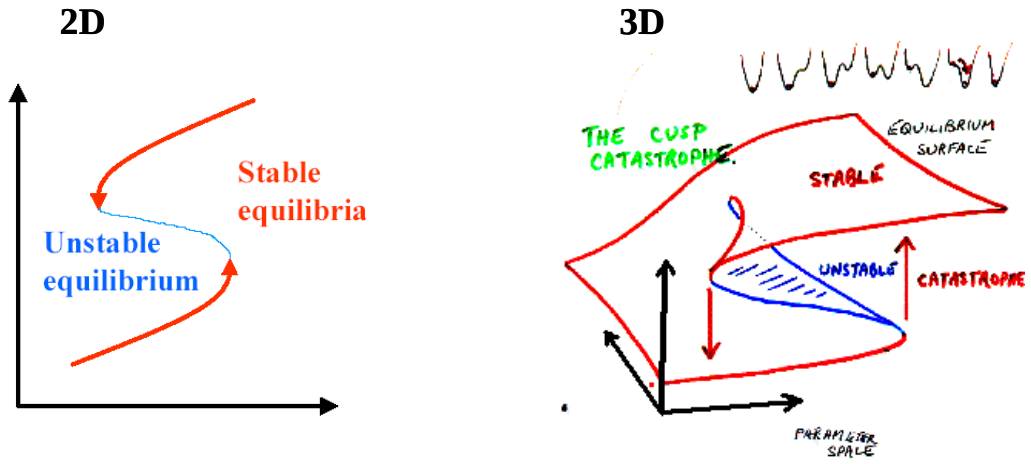

Slika 6

Ako upotrebimo bifurkacioni koncept u dve (*Fold*) i tri (*Cusp*) dimenzije dobiće se modeli katastrofe koje je jednostavno primeniti. Teorija katastrofe definiše pojam katastrofe kao bifurkaciju između različitih ravnotežnih stanja ili tačkastih (fiksiranih) atraktora. U slučaju 2D imamo ovaj drugi slučaj; u slučaju 3D imamo bifurkacionu površinu između stabilnih površina. Ova teorija koristi se za izračunavanje stanja (stabilnost) sistema na bazi simultanog variranja parametara.

U fizici i inžinjerstvu ovaj koncept je korišćen kod izračunavanja stabilnosti sistema, mostova, zgrada i drugih objekata. Naravno ovde se koriste složeniji modeli npr. Leptirova katastrofe i katastrofa lasravičjeg repa. U međunarodnim odnosima teorija katastrofa se upotrebljava za procenu konfliktnosti[84], zatim mogućnost kvalitativnog pada funcionisanja poretka odnosno gubitka stabilnosti.

Osnovna upotreba deli se na procenu konfliktnosti:

1. unutar država (i grupa država), i
2. unutar međunarodnog poretka stabilnosti više sistema.

Ovaj koncept vezuje se za postupke verovatnoće i druge opisane metode. Nastoji se da se predvide mogući padovi u funkcionisanju.

Posebno bitan aspekt je da su izrazi Teorije Katastrofe osetljivi na početne uslove. Kretanje je izrazito vezano za veličine a,b,c, d. Ovo stoga omogućava višu prediktivnu analitičnost. Posebno je u međunarodnoj politici od značaja ovaj aspekt, jer često male promene u konfliktnosti dovode, ne uzimajući u obzir parametre *(a,b,c,d)* do eksplozije nasilja.

U ovom delu o formalnim teorijama bitno je ukazati na njihovu sve veću povezanost sa opštim pravcima. Kao što smo iz primera videli ovi formalni aspekti ukazuju na značaj viđenja poretka kao sistema, o čemu će posebno biti reči u nastavku.

[84] R.J. Rummel, "A catastrophe theory model of the conflict helix, with tests", Behavioral Science 32 (October 1987): 241-266.

GLAVA II

PRIKAZ SAVREMENIH TEORIJA O MEĐUNARODNIM ODNOSIMA I SPOLJNOJ POLITICI DRŽAVA

1. Klasične teorije o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici

U savremenoj nauci o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici sporno je odrediti kada počinje razvoj moderne teorije interakcije i odnosa međunarodnih subjekata. Može se tvrditi da klasični realizam počinje sa Makijavelijem i Hobsom, što je u velikoj meri opravdano uzimajući u obzir da ovi mislioci raskidaju tradicionalne veze između politike i morala, vršeći kritiku tadašnjih manje više idealističkih (pa i u dobroj meri "utopističkih") koncepata države i međunarodnih odnosa. Isto tako može se tvrditi, i to sa jakim argumentima, da klasična liberalna doktrina međunarodnih odnosa počinje sa Bodenom, Grotiusom, Lokom i Monteskjeom, a posebno sa institucionalistima Kantom i Fihteom koji su polazeći od miroljubive čovekove prirode smatrali da se boljim uređenjem države odnosno stvaranjem uređenih odnosa između država, može doći do "trajnog mira" ili barem takvog stanja koje će omogućiti trajniji mir. Uzimajući u obzir da koreni i jednog i drugog klasičnog pravca postoje kod ovih mislioca, može se diskusija o savremenim doktrinama započeti od njihovih neposrednih nastavljača koji su već od prošlog veka obeležili početak razvoja moderne teorije međunarodnih odnosa.

A. Klasični Liberalizam, Pluralizam i Eklekticizam

a) A. de Tokvila

Početak savremenog klasičnog liberalizma vezuje se za Aleksisa de Tokvila koji na originalan način povezuje osobenosti političkog sistema i državne spoljne politike. U svom poznatom delu "Demokratija u Americi" Tokvil zaključuje sledeće: "demokratske nacije su prirodno naklonjene miru što proizlazi iz njihovih interesa i sklonosti..."[85]. Ovakvo shvatanje Tokvil povezuje sa pojavom novih građanskih sloboda i nove građanske svesti. Kao što tvrdi ovaj autor u istom delu: "Sve je veći broj ljudi od svojine - pristalica mira, a i rast individualnog bogatstva koji ratovi rapidno troše, pojava blagih manira, i dobrodušne srčanosti; ove tendencije koje su nažalost stvorene jednakim društvenim uslovima, ova smirenost rasuđivanja koja ljude komparativno čini neosetljivim na divlja i poetična uzbuđenja oružja, svi ovi uzroci uspevaju utihnuti vojnički duh". Prema Tokvilovom mišljenju može se izvesti pravilo koje je konstantno a podrazumeva da će među civilizovanim nacijama ratne strasti postajati sve ređe i manje intenzivno prisutne, proporcionalno društvenim uslovima egzistencije ljudi, koji će postajati socijalno sve izjednačeniji. Socijalna jednakost ljudi, međutim, kao što je poznato, po shvatanju Tokvila umanjuje stepen slobode i, prema bojazni ovog autora, može dovesti liberalnu demokratiju u stanje neslobode ili neliberalne demokratije. Demokratija i sloboda, kao što se može uočiti kod njegovog glavnog dela, nisu strogo uzročno-posledično povezane i čak se može razumeti da razvoj demokratije protivreči održanju slobode individualno shvaćene od strane ovog u pravom smislu savremenog mislioca. Prirodno je stoga što autor smatra da

[85] Vidi A. de Tocquevill: Democracy in America", Londgmans, London 1889.

demokratije takođe treba da budu spremne na rat i da imaju svoju vojsku, što je razumljivo jer rat je stanje kome su sve "nacije" potencijalno "subjekti", bilo da su "demokratske ili bilo koje druge". Analizom Tokvila može se shvatiti da na demokratiji zasnovane države, iako možda same nisu sklone ratovanju, moraju imati naoružanje, barem i zbog proste činjenice da trebaju biti spremne da se odbrane od potencijalnog agresora koji ne mora biti demokratska država ili kao što bismo mogli dodati nemora biti "liberalna demokratija". Liberalni elemenat koji je od posebnog značaja, kao što se može uočiti, je sposobnost slobodnih individua demokratskih država da utiču na spoljnu politiku države, jer interesi ljudi za svoju svojinu i strah od gubitka svojine odvraća državu od rata, budući da ljudi imaju sposobnost kontrole nad svojom vladom. Zato su po Tokvilu demokratske države kao i ljudi u njima, zbog istih interesa i strahova, sve manje sklone revolucijama i ratovima. U Tokvilovoj državi sa demokratskim uređenjem, međutim, ima i ljudi koji potiču iz vojnog staleža, koji su po prirodi skloni ratovanju, odnosno ratnim uspesima. Ovaj autor smatra vojni kadar bitno drukčijim od većine drugih građana, jer individualno položaj i progres ovih ljudi zavisi od mogućnosti njihovog unapređenja u više činove. Budući da je napredovanje u miru za vojni kadar sporije, Tokvil smatra da su želje za unapređenja oficira u demokratskim društvima veće od onih u nedemokratskim društvima, koje se češće nalaze u sukobima. Nedemokratije pružaju, stoga, veću mogućnost napredovanja u vojnoj karijeri, i po Tokvilu, manju izjednačenost u vojnim činovima. Upravo ova izjednačenost oficirskog kadra ima negativan efekat na sklonosti ljudi, koji u demokratskim uslovima za razliku od drugih građana, izraženije ispoljavaju težnje za ratnim uspesima. Za razliku od oficira i vojnika, Tokvil tvrdi da građani - posednici, kroz motive za individualnim blagostanjem, budući da su "svi jednaki" u sklonostima, unapređuju industriju i jačaju privatnu inicijativu, što je osnovni uslov održavanja mira.

Kod ovog autora možemo uočiti težnju ne samo za očuvanjem postojećih liberalnih političkih institucija, već i sklonost ka ekonomskom liberalizmu (na kojima ove institucije počivaju), koji je takođe uslov neposredno potreban za očuvanje mira i opstanak "liberalne demokratije". Ovaj element je od posebnog značaja, jer ukazuje da spoljna politika države ne zavisi samo od oblika vladavine i građanskih sloboda, već i od ekonomskog sistema, što je inače značajno manje karakteristično za realistička shvatanja o međunarodnim političkim odnosima. Za liberalne pravce koji će se kasnije pojaviti (što je inače karakteristično i za marksističko shvatanje) u većoj meri će se ispoljiti sklonost integralnog povezivanja političkih i ekonomskih faktora sa procesima vezanim za međunarodnu saradnju i objašnjenje njenih uzroka. Tokvilov stav da nedemokratske zemlje imaju veću sklonost narušavanja mira prihvatiće vremenom mnogi političari na Zapadu, koji će često u praktičnoj diplomatskoj aktivnosti proglašavati zemlje "Socijalističkog bloka" agresivnim zbog "totalitarnog ustrojstva" ili "autokratije".

U prošlom veku bliska mišljenja Tokvilovom o odnosu političkog sistema i "spoljne politike imao je i R. Cobden koji je isticao da se "građaninu mora dati pravo glasa da bi se obezbedio mir"[86], a isto tako treba pomenuti i da je na Tokvilova shvatanja znatno uticao i B. Constant koji je uslov demokratije video u ograničavanju, podeli i kontroli vlasti, u minimiziranju njene uloge, i shodno ovome razvoju građanskih sloboda, moći javnog mnenja i neograničavane međunarodne trgovine[87]. Shvatanje značaja moći javnog mnenja i mogućnosti da slobodni građani biraju vlast, kojoj će se u tradiciji "društvenog ugovora" pokoravati, ali ne bezuslovno i pritom vršeći kontrolu nad njom, imala je važnog uticaja na originalno povezivanje političkog sistema i spoljne politike država, u velikoj meri izjednačavajući interese i motive unutrašnjo-političke i spoljno-političke akcije.

[86]Vidi npr. R.Cobdenov govor u House of Commons od 18. Decembra 1849.
[87]Vidi npr. B. Constant: "Principes de politique", "Oeuvres", Paris 1957.

b) Dž. A. Hobson (J.A. Hobson)

U poređenju sa liberalizmom Tokvila, koji je uzroke spoljno-političkog ponašanja država tražio pre svega unutar političkog poretka ovih država, liberalni institucionalist Dž. A. Hobson vidi pojavu međunarodnih sukoba, kao i međunarodne saradnje u pretežno ekonomskim motivima. Hobsonovi politički pogledi uvažavali su u velikoj meri tadašnja shvatanja u okviru teorije međunarodne trgovine koji su motive međunarodne trgovinske i uopšte ekonomske saradnje tražili u prednostima međunarodne proizvodne specijalizacije. Objašnjenje uzroka međunarodne trgovine, kao što je poznato duguje se A. Smitu sa svojom teorijom apsolutnih troškovnih prednosti (koja u modelu dve zemlje i dva proizvoda dovodi do potpune specijalizacije)[88], i D. Rikardu sa svojom teorijom relativnih komparativnih prednosti (gde u modelu dve zemlje i dva proizvoda dolazi do parcijalne specijalizacije, dokazujući da i zemlja koja je efikasnija u proizvodnji oba proizvoda može profitabilno trgovati ukoliko postoji razlika u relativnoj efikasnosti proizvodnje jednog proizvoda u odnosu na drugi proizvod)[89]. Njih dopunjuje Dž. S. Mil koji uvodi pojam "odnosa razmene" tj. granica profitabilne trgovine u modelu dve zemlje - dva proizvoda[90]. Hobson usvaja liberalna objašnjenja tadašnje političke ekonomije i unosi elemente marksističkih shvatanja koja će imati u značajnoj meri uticaja na Lenjinovo učenje o ekonomskim i klasnim motivima spoljne politike kapitalističkih država[91]. Hobson u svom glavnom delu "Imperijalizam" recimo zastupa ove stavove o osvajačkom ratovanju: "Mi smo videli da je on motivisan ne interesima nacije kao celine, nego onim određenim klasama, koje nameću politiku naciji, zbog njihove sopstvene koristi. Amalgam ekonomskih i političkih sila koji vrše ovaj pritisak podnešen je na dublju analizu... teorija je ova, da svaki Britanski subjekt odabirajući, radi sopstvenog zadovoljstva ili profita, da deluje lično ili svojom svojinom na teritoriji strane države može pozvati svoju naciju da ga zaštiti ili osveti u slučaju da su on ili njegova svojina povređeni ili od vlade ili stanovnika ove strane zemlje... Glavni ekonomski uzrok imperijalizma može se naći u nejednakosti industrijskih mogućnosti kojima privilegovane klase akumuliraju viškove dohotka, koje u njihovoj potrazi za profitabilnim investicijama, vrše dalji pritisak i uticaj na politiku država ovih investitora... Sposobnost nacije da uzdrma ovu opasnu uzurpaciju svoje vlasti i da uposli nacionalne resurse u nacionalnom interesu, zavisi od obrazovanja nacionalne inteligencije i nacionalne volje koja će demokratiju učiniti političkom i ekonomskom realnošću"[92]. Hobsonov liberalizam, koji je kao što možemo uočiti, dobrim delom pod uticajem tadašnjih marksističkih shvatanja, ogleda se posebno u njegovom organicističkom shvatanju međunarodne zajednice, odnosno njegovom zalaganju za "internacionalizam" koji treba da bude zasnovan na "organskoj koncepciji svetske politike". U istom delu Hobson nam otkriva i svoja savremena antikolonijalna shvatanja kada kaže: "Internacionalizam nemože nikada koristiti suzbijanju ili nasilnoj absorpciji nacija, jer takve prakse imaju uništavajući efekat na spone internacionalizma...". Izvesni elementi etike liberalizma, a pre svega institucionalističkog pristupa međunarodnim odnosima u značajnoj meri dolaze do izražaja i u njegovom kasnije nastalom delu "Prema međunarodnoj vladi" (koje Hobsona uvrštava u "liberalne institucionaliste"). Nastavljajući ideje Kanta i Fihtea o potrebi stvaranja svetske međunarodne organizacije za zaštitu međunarodnog mira, Hobson se zalaže za stvaranje ugovora među državama, koji ima sve komponente organizovanog sistema bezbednosti. Ovaj međunarodni ugovor trebalo bi da predvidi da članice organizacije

[88] Vidi A. Smit: "An Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations", Edwin Cannan 1937.
[89] Vidi D. Rikardo: "Načela političke ekonomije", Kultura, Zagreb 1963
[90] Vidi J.S. Mill: "Principles of political economy", Longmans, London 1909
[91] Vidi V.I. Lenjin: "Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma", Kultura Beograd 1948.
[92] Vidi J.A. Hobson: "Imerialism", George Allen and Unwin, London 1902.

ne samo budu obavezane da na miroljubiv način rešavaju sporove među sobom, već i da budu ujedinjeni u odbrani svojih članova, od strane države nečlanice ugovora, koja nije u stanju ili nije voljna da uđe u pregovore sa državom koja je napadnuta. Ovakav ugovor (za koji su se zalagali i tvorci Lige Naroda) ima dakle i elemente ugovora o vojnim savezima i elemente ugovora o uzajamnom nenapadanju. Za razliku od Kanta i Fihtea, Hobson se zalaže da takav ugovor treba da predviđa postojanje međunarodnih snaga sastavljenih od nacionalnih vojnih jedinica, koje bi trebalo da odvrate bilo koju državu ili skupinu država od moguće agresije. U sažetom vidu ove ideje trebalo bi po Hobsonu da pravno budu uključene u sledeće moguće odredbe koje bi budući međunarodni ugovor, kao statut međunarodne organizacije, morao da sadrži, obavezujući učesnice ugovora odnosno države članice: "1) da podnesu arbitraži ili konsilijaciji sve sporove ili razlike između njih koje nisu u stanju da razreše normalnim procesima diplomatije, i da prihvataju i realizuju bilo koju odluku ili uslove koji iz postupka proizišu; 2) da učestvuju u zajedničkom pritisku, diplomatskom, ekonomskom ili prinudnom, da nateraju bilo koju članicu koja odbija da podnese sporne stvari takvim načinima rešavanja sporova, ili da prihvati i realizuje odluku, ili na drugi način preti ili otvara neprijateljstva prema bilo kom drugom članu; 3) da će preuzeti zajedničku akciju u odvraćanju bilo kog napada Sile ili grupe Sila koje nisu ugovornice, na bilo koju članicu Saveza; 4) da će preuzeti zajedničku akciju da obezbede nadoknadu za bilo koju štetu koja je nastala pogrešnom odlukom, opštom saglasnošću Sila potpisnica, a koja je pogodila bilo koju članicu Saveza".[93]

Analizirajući ove odredbe koje Hobson predlaže može se uočiti da je pravna ideja da se pravni sporovi moraju obavezno rešavati pred organima međunarodne organizacije u velikoj meri idealistička i na ovakav uopšten način definisana nespojiva i sa tadašnjim pravnim običajima i pravnim principima (posebno utvrđenim i na Haškim konferencijama 1899 i 1907) po kojima za države arbitraža nije obavezan postupak. Usvojeni pravni princip podrazumeva da samo države koje to žele mogu svoje sporove iznositi pred međunarodnu arbitražu ili kosilijacije, što je prihvaćen princip i u postupku pred Stalnim sudom međunarodne pravde u okviru Lige naroda[94], kao i u Statutu Međunarodnog suda u okviru sistema Ujedinjenih nacija[95]. Ovo, međutim, ne umanjuje vrednost Hobsonovih shvatanja budući da je međunarodna praksa zaista pokazala potrebnim da se svi nesporazumi država u što većoj meri moraju, u cilju mira, rešavati miroljubivim putem, koji bi se vodio u organima međunarodne (globalne) organizacije (odnosno barem njenim političkim telima) što ove institucije čini nezamenljivim.

c) Dž .A. Šumpeter (J. A. Schumpeter)

U poređenju sa Hobsonom koji prihvata klasne uzroke rata J. A. Šumpeter, koji je inače živeo u istom vremenskom periodu, zastupa drukčija liberalna shvatanja koja pojavu imperijalističkih tendencija ne dovode u vezu sa kapitalističkim ekonomskim i društvenim sistemom. Zastupajući shvatanje da kapitalizam "nemože ponuditi plodno tle za imperijalističke impulse", Šumpeter je u svom delu "Sociologija imperijalizma" izneo stavove među kojima su osnovni sledeći: 1) u svetu kapitalizma stvorena je opozicija ratu, ekspanziji, kabinetskoj diplomatiji, naoružavanju i socijalno-motivisanim profesionalnim vojskama, koja se ogleda u razvoju ekonomskih sloboda i slobodne trgovine, politički uticajne inteligencije i posebno stapanju društvenih interesa i grupa u pacifističku opoziciju, koja jača sa razvojem kapitalizma; 2) u kapitalizmu nijedan narod, ni vladajuća klasa ne podržavaju otvoreno rat koji se smatra nenormalnim stanjem odnosa, a zagovaranje osvajanja se prima u javnosti sa rezervama i vođenje politike imperijalizma postaje sve teže izvodljivo imajući u vidu javno mnenje (odnosno

[93] Vidi J.A. Hobson: "Towards international Government", George Allen and Unwin, London 1915
[94] Vidi: Statute of the Permanent Court of Justice
[95] Vidi: Statute of the International Court of Justice

moralne građanske poglede); 3) tip industrijskog radnika kojeg je stvorio kapitalizam je antiimperijalno orjentisan, jer u njemu ne vidi svoje interese; 4) kapitalistički svet je stvorio metode za preventivno delovanje i miroljubivo rešavanje sporova među državama, što je izraz generalne sklonosti za miroljubive odnose karakteristične za kapitalističku kulturu; 5) glavne svetske sile (kao USA) nisu sklone ratovanju iako su u fazi visokog razvoja kapitalizma; 6) da bi došlo do osvajanja ili rata potrebno je da, pored kapitalističkih, budu prisutni i "nekapitalistički faktori" koji egzistiraju u modernom društvu, jer u kapitalizmu postoje divergentni interesi društvenih grupa; 7) mali deo društva profitira u ratu, pre svega vojna industrija, pri čemu rat dovodi do panike, porasta cena, kao i nominalnog porasta plata, pri čemu prekomerni porast potrošnje, do koga ubrzano dolazi, može osiromašiti državu u kojoj jedini profiteri mogu postati ne određene klase, već uske sektorske grupe.[96]

Iz ovih Šumpeterovih stavova proizlazi da su ratovi izazvani ne od strane klasa, kao kod Hobsona ili Lenjina, već od strane posebnih industrijskih interesa koji mogu uticati na spoljno političke odnose. Osnovni liberalni stav da je "kapitalizam po prirodi antiimperijalistički" i pre svega je uzrokovan političkim faktorima i faktorima koji nisu kapitalističkog porekla ostaće bazično shvatanje liberalnih teoretičara koji su nenegirajući ekonomske uzroke rata u izvesnoj meri zanemarivali uticaje društvenih klasa na spoljnu politiku i međunarodne odnose. Za liberalna teorijska shvatanja, koji će uslediti posle Hobsona i Šumpetera, primetno je, ukoliko se uzroci rata traže unutar države, a posebno unutar društvenih grupa, da se ne insistira na integralnom klasnom interesu kao faktoru spoljne politike, već na posebnim divergentnim interesima koji mogu biti uzajamno suprotstavljeni, a čija suma ne mora, i kod većine teoretičara savremenog "klasičnog liberalizma", nije integralni "klasni interes" od većeg značaja za spoljne odnose država. Novije liberalne tendencije ponovo će, međutim, uvesti pojam klase u analize o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici (o čemu će biti reči kada budemo izlagali koncepcije "Neoliberalizma").

d) V. Vilson (W. Wilson)

Za razliku od evropskih teoretičara liberalizma, američke doktrine savremenog a još uvek "klasičnog" liberalizma javljaju se nešto kasnije i uglavnom preuzimaju postojeće elemente evropskih koncepata. Među važnijim klasičnim misliocima od značaja za razvoj liberalizma mogu se ubrojiti institucionalist V. Vilson, eklektični liberalni Realist R. Neibur, etičar i teolog J.C. Murej i moderni institucionalist I.Klod. Vilson pretstavlja prvog značajnijeg savremenog liberalnog institucionalistu, Neibur pretstavlja dualistu koji sjedinjuje elemente liberalizma i realizma, Murej je etičar spoljne politike, dok Klod u osnovi pretstavlja teoretičara koji se nalazi na granici klasičnog i neoliberalizma.

Najvažnije ideje od značaja za razvoj liberalizma u Americi koje se mogu izdvojiti iz različitih istupanja Vudro Vilsona (američkog predsednika koji je kao što je poznato bio među osnivačima Lige Naroda) mogu se sažeti u sledećim stavovima: 1) rezultat novijih promena u međunarodnim odnosima je veće "jedinstvo između država sveta" pri čemu različite forme vladavine bivaju postepeno zamenivane oblicima vladavine zasnivanim na pretstavničkoj demokratiji i narodnoj kontroli vlasti; 2) kao što je demokratski politički sistem uslov miroljubive spoljne politike, isto tako je od značaja da "društvo država" bude u celini demokratizovano; 3) demokratija treba da bude viđena kao mehanizam realizacije ljudskih prava kroz vladine institucije, na načine koje odredi volja naroda; 4) uzroci ratova (pored razlika u političkom sistemu) nalaze se u različitoj snazi država i posebno njihovoj različitoj veličini teritorije i gustini stanovništva, kao i težnji da se ne dopusti jačanje konkurentskih sila; 5) imperijalne pojave koje nastaju kao rezultat razlike u snazi država, mogu se efikasno sprečiti stvaranjem univerzalne međunarodne organizacije, koja treba da razvije metode za

[96] Vidi J.A. Schumpeter: "The sociology of Imperialism", Augustus M. Kelley, N.Y, 1951

mirno rešavanje sporova u okviru svojih tela; 6) uspostavljanjem međunarodne organizacije male države treba da dobiju zaštitu od moguće agresije ili osvajanja, dok velike države treba da dobiju instrumenat koji bi omogućio da se otklone uslovi za izbijanje novog svetskog rata; 7) ovi uslovi treba da obezbede univerzalnost članstva u organizaciji; 8) međunarodna globalna organizacija treba da bude zasnovana na principu kolektivne bezbednosti, u kojoj se prava članica prenose na ovu instituciju odnosno državama se umanjuje sloboda spoljno-političke akcije, i posebno pribegavanje nasilnim sredstvima, pri čemu se članice organizacije obavezuju u pružanju svakog vida pomoći u otklanjanju sukoba; 9) tajni ugovori i savezi bi trebalo da se zabrane; 10) države odmah po ulasku u međunarodnu organizaciju treba da pristupe pregovorima o razoružanju; 11) države se moraju odreći svakog zahteva da nađačaju ili osvoje slabiju državu; 12) članice organizacije moraju da se odreknu prava da u svojim sporovima sa drugim članicama međunarodne zajednice, u slučaju sukoba odmah primenjuju silu.[97]

Analizirajući ove stavove Vilsona možemo uočiti da je pored liberalnog shvatanja da se imperijalizam i ratovi mogu efikasno otklanjati samo međunarodnom univerzalnom organizacijom, na koju bi države prenele određena prava iz delokruga očuvanja bezbednosti, slično kao kod teoretičara države koji su u "društvenom ugovoru" videli zaštitu prirodnih prava, ovaj autor shvata potrebu racionalnog funkcionalnog povezivanja država (u "društvo država") koje je neophodno postići radi očuvanja svetskog mira. Uslov ovakvog povezivanja, međutim, autor vidi u potrebi da se umanje razlike koje postoje u političkim sistemima različitih zemalja, odnosno u potrebi da što veći broj država poprimi demokratski oblik vladavine, koji je po njemu definisan kao skup posebnih liberalnih građanskih i političkih prava. Na taj način Vilson se, u osnovi zalaže, da građanska i politička prava u svim zemljama međunarodne zajednice budu u što većoj meri izjednačena, što je kao što bi smo mogli primetiti osnova za brži razvoj univerzalnih međunarodnih pravnih pravila, ali i liberalizovanje ekonomskih sistema država u međunarodnoj zajednici, što je uslov jačanja ekonomskog povezivanja.

Vilsonov liberalizam sadrži, međutim, i ideju koju prihvataju pretstavnici realističke škole o međunarodnim odnosima a to je da uzrok ratnog sukoba može biti sprečavanje relativnog jačanja konkurentske "Sile", koju treba onemogućiti u osvajanjima. Iako ova ideja kod Wilsona nije posebno razvijana, ona ukazuje da se kod različitih autora, kao što je npr. J.H. Herc[98] (o kome će kasnije biti reči) liberalizam i realizam mogu u mnogim elementima izmirivati ili prožimati (tzv. "eklekticizam").

e) R. Neibur

U Poređenju sa Vilsonom, liberalni realist R. Neibur stavlja u svojim razmatranjima naglasak na vezi između čovekove prirode i državnog ponašanja u međunarodnim odnosima. Ovaj autor smatra da vrednosti pojedinca i društva odnosno moral i čovekova individualna priroda koja je "dobra" imaju najvećeg uticaja na pojavu sukoba i ratova u međunarodnoj zajednici, što determiniše tok istorije. U svom najpoznatijem delu "Moralan čovek i nemoralno društvo" Neibur iznosi svoju doktrinu koja ima sledeće elemente: 1) čovek je po prirodi moralno "dobar" i kao takav on je lojalni patriot; 2) uzajamne sklonosti naroda jednog prema drugom (odnosno uzajamne "simpatije" različitih zajednica), kao i shvatanje pravednosti, zavisi u praksi od pragmatičnog opažanja potreba i shvatanja interesa, o čemu narodi mogu imati saznanje samo iz "druge ruke", pre svega preko sredstava komunikacija; 3) utvrđivanje šta je moralno i uspostavljanje moralnih odnosa među "društvima" (organizovanim kao

[97] Vidi W. Wilson: "The state", special rev. edition., D.C. Hiath, 1918.

[98] Za analizu vidi J.H. Herz-a gde može poslužiti npr.: "International politics in Atomic age", Columbia Univ.press 1959; gde sa eklektičkim argumentima autor objašnjava odumiranje teritorijalne države.

države) mnogo je složenije i drukčije, nego uspostavljanje etičkih odnosa između individua; 4) brži progres tehnologije, povećanje ekonomske međuzavisnosti i ubrzani razvoj trgovine povećavaju stepen konfliktnih interesa među narodima, koji umanjuje mogućnost da ljudi razumeju prirodu konflikata, pri čemu se saznanje o sredstvima za njihovo razrešavanje razvija znatno sporije; 5) suprostavljeni interesi umanjuju stepen etičkih odnosa među narodima; 6) čovekov prirodni "altruizam" je sklon da se usled "lojalnosti" transformiše u patriotizam i nacionalizam koji je osnova državnog "egoizma"; 7) što je veći stepen lojalnosti ljudi svojoj državi, ona je sve više "sebična" u ostvarivanju odnosa sa drugim državama; 8) u takvoj državi, koja ne može da izgrađuje etičke odnose sa drugim državama, individue gube svoj kritički odnos prema društvu; 9) individue svoj ego prenose na naciju, tako da i egoistički interesi jačaju nacionalizam; 10) "sopstveni interes" projektuje se u "patriotski" altruizam; 11) Među ostalim zajednicama u budućnosti će samo "klasa" moći da konkuriše naciji u pogledu stepena lojalnosti; 12) ovakva priroda čoveka je osnova za nacionalnu moć i slobodu država da se u međunarodnoj zajednici ponašaju bez moralnih ograničenja, što izaziva sukobe.[99]

Ove navedene ideje Neibura često su u američkoj nauci bile predmet komentara, analiza i citiranja. K. Tomson (K. Thompson) komentarišući osnovne poglede Neibura ističe npr. sledeće: "Neibur je bio ubeđen da ljudi i države nemogu pratiti svoj sopstveni interes bez tvrdnji da to čine iz poslušnosti prema nekom opštem sistemu vrednosti. Ovo verovanje dovelo ga je da se zapita, prvo, da li konzistentan i neprikosnoven naglasak na nacionalnom interesu nije samoporažavajući za naciju, kao što je to u privatnom životu. Rečeno drukčije da li nacija isključivo zainteresovana svojim sopstvenim interesima definiše svoje interese toliko usko da žrtvuje bezbednost koja se zasniva na zajedničkoj predanosti principima pravde i uspostavljenog zajedništva u zajednici nacija?"[100]. Tomson pored toga uviđa da kod Neibura postoji pesimizam u pogledu razvoja ljudske istorije i da se kod ovog teologa prožimaju izvesna hrišćansko-liberalna i realistička shvatanja. Na Neibora je po Tomsonovom mišljenju posebno imala uticaja hrišćanska tradicija i ideje Henri Bergsona i Osvalda Špenglera.

Analizirajući Neibura može se iz navedenih elemenata uočiti povezanost ideja ovog autora sa koncepcijama Loka, Bodena, Grotijusa, Monteskjea i Rusoa koji su smatrali, s jedne strane, da je priroda čoveka "dobra", a sa druge strane, da se ponašanje države, kao i pojedinaca treba zasnivati na moralnim normama ili međunarodnom pravu, pri čemu rat nije imanentna neizbežna pojava. Ova bazična liberalna shvatanja, kao što možemo da primetimo, imaju ključnu ulogu u idejama Neibura, sa izuzetkom shvatanja o transformaciji individualnog morala u društveni nemoral. Realistički momenat, međutim, u posebnoj meri je prisutan u stavu da iako međunarodni moral postoji, on sve manje može obezbediti očuvanje mira u međunarodnoj zajednici, gubeći postepeno uticaj na mirno razrešavanje sukoba. S druge strane, kao što se iz Neiburovih stavova zaključuje, liberalni momenat naročito je uočljiv u uviđanju potrebe o etički zasnovanom zajedništvu "društava" koje sačinjavaju međunarodnu zajednicu, gde se "društva" (tj. organizovane države) zasnivaju na integraciji sistema vrednosti individua. Upravo ovakav odnos morala individue i njenog neposrednog delovanja na spoljnu politiku pretstavlja tradiciju normativističkog "klasičnog liberalizma". S ovim u vezi treba imati u vidu i da Neiburovi pogledi da će se lojalnost građana, u budućem periodu, sve više orjentisati prema društvenoj klasi, u velikoj meri relativizuje realističke komponente njegove teorije, koje nacionalnu lojalnost i nacionalni interes dovode u vezu sa pojavom ratova. Liberalne

[99] Analizirati R. Neibuhr: "Moral man and imoral society: ethics and politics", C. Scribner's sons 1934; (Napomena: imajući u vidu pesimizam ovog teologa u medjunarodno pravo, može se ovaj autor svrstati i u klasične Realiste koji su predmet razmatranja u narednom poglavlju).
[100] Vidi K.W. Thompson: "The masters of international thought", Louisiana State Univ.press., 1990.

komponente ideja Neibura dopuniće u izvesnom smislu, elemente institucionalnog liberalizma V. Vilsona i postati osnova kasnijeg razvoja tradicionalne američke nauke u ovoj oblasti.

f) J.C. Murej (J.C. Murray)

Nadovezujući se na etički orjentisana razmatranja međunarodnih odnosa, koja inače oko sredine ovog veka neznatno gube na svojoj aktuelnosti, Neiburov savremenik J.C. Murej ukazuje na ograničenja morala u vođenju državne politike, uključujući tu i pitanja rata i mira. Osnovna ideja Mureja, relevantna za spoljnu politiku može se pretstaviti u manjem broju ključnih komponenti: 1) moral je zasnovan na čovekovom razumu (racionalnoj prirodi); 2) jedna od osnovnih funkcija morala je da usmerava državnu politiku, uključujući i njene spoljne odnose; 3) prirodno pravo zasnovano je na razumu i zavisi od ljudske prakse, pri čemu zato doživljava progresivne promene, konzervirajući pri tom sve dostignute ljudske vrednosti, a dinamički usavršavajući se progresivno ka "punijoj ljudskoj realizaciji"; 4) pravo ima obrazovni karakter, dok je izvor političke vlasti ljudska "zajednica koja odražava organski karakter države"; 5) čovek ima sposobnost naučnog saznavanja stvarnosti, dok istorija teži određenim krajnjim ciljevima; 6) rat i mir nisu nepomirljive, "diskontinuitetne" i "neusklađene" pojave, već se nalaze u međusobnoj uskoj vezi, što podrazumeva i stanja kao što je "ograničeni rat"; 7) sa moralnog stanovišta rat može biti "pravedan" ("odbrambeni" rat) ili "nepravedan" ("agresija" na neku državu), s tim da je samo pravedan rat načelno i u praksi dopustiv; ukoliko se radi o odbrambenom ratu, on je jedini izuzetak u odnosu na opšte pravilo da pojedinačno države nemogu uzimati "pravdu" u svoje ruke; 8) kada se radi o "pravdi" i "nepravdi", princip moralne proporcije treba da bude uzet u obzir, što podrazumeva sagledavanje odnosa štete koje nanosi postojeće stanje i štete koje bi za ispravljanje postojeće nepravde uzrokovalo ratovanje; odnosno za akciju je potrebna moralna "računica"; 9) korišćenje sile može biti opravdano samo do granice zadovoljenja prava; 10) koncepti kao što su bezgraničan rat ili bezuslovna predaja protive se moralnom principu o "proporciji" i "ograničenju" sile.[101]

Pored ovih komponenti bliskost Mureja liberalnim klasicima, kao što su Lok, Monteskje ili Ruso, vidi se i po njegovom shvatanju države kao "društvenog ugovora". U tradiciji ranog liberalizma, Murej shvata državu kao zajednicu u čijoj je osnovi "društveni ugovor" između onih koji su na vlasti i onih kojima se vlada, pri čemu vlast vladara treba da bude ograničena zakonima zasnovanim na umnoj prirodi čoveka. Kao teoretičar "prirodnog prava" i "društvenog ugovora", Murej je verovao da se vlast ne može zasnivati na "volji" (ili samovolji) vladalaca, već na zakonima, tj. vladavini prava, zasnovanog na ljudskom umu (odnosno prirodnom pravu). Analizirajući navedene elemente Murejeve teorije o međunarodnim odnosima jasno se može uočiti da moralni kompromis u vidu "moralne računice" dominira u određivanju pravaca spoljno političke akcije (posebno akcije koja se odnosi na pitanja rata i mira). Ova komponenta Murejeve filozofije čini ga bliskim sa etičarem Džeremi Bentamom, koji prvi put u prošlom veku uvodi "vaganje" korisnih elemenata (npr. "užitaka") i štetnih elemenata (npr. "bola") pri ocenjivanju moralne opravdanosti ljudske akcije. Ova "moralna računica" koju uvodi Bentam definiše, kao što je poznato, etički "utilitarizam"; odavde, stoga, kao što iz navedenih komponenti Murejeve filozofije možemo zaključiti, kompromis moralne proporcije opravdanosti rata, svrstava ovog savremenog teoretičara u liberalne "utilitariste" spoljno-političke aktivnosti. Ovakav prilaz međunarodnim odnosima ostavlja dubljeg traga u razvoju shvatanja motiva spoljne politike i u izvesnom smislu čak pretstavlja i preteču za korišćenje metoda "cost-benefit" analize (koja će naći svoju primenu kod optimizacije spoljne politike). Pored

[101] Vidi J.C. Murray: "We hold these truths: Cotholic reflection on american proposition", N.Y. 1960.

toga može se iz komponenti Murejeve teorije zaključiti da je ovaj filozof u epistemološkom smislu "optimista", dok je kao istorijski analitičar teleološki orjentisan, što je saglasno njegovim opštim liberalnim pogledima da razvoj normi međunarodnih odnosa, koje proističu iz prirodnog prava, može da doprinese očuvanju mira.

g) I. Klod

U poređenju sa Murejem i Vilsonom, Inis Klod pruža u svojim delima savremenu kritiku realizma, posebno pravca koji zastupa, u prvom redu, klasični realist Morgentau. U svom delu "Sila i međunarodni odnosi" Klod daje doprinos shvatanju uloge "sile" u međunarodnoj zajednici, vršeći liberalnu analizu i kritiku "balansa snaga" koji po realističkim pogledima pretstavlja uslov održanja međunarodne bezbednosti. Bazični elementi od značaja za razvoj liberalnih pogleda, koji su sadržani u ovom delu su sledeći: 1) ne postoji "čvrsti" zakon da "nacionalni interes", određen u kategorijama "sile", usmerava spoljno-političku aktivnost država; 2) mogućnost izbora u kreiranju spoljne politike podrazumeva raznolikost metoda i ciljeva, koji ne moraju i u praksi nisu povezani sa bezuslovnim povećanjem "sile" i prevazilaženjem postojećeg "balansa snaga"; 3) iz ljudske prirode ne proizlaze "objektivni zakoni" koji se odnose na silu i koji su primenjivi za svaku naciju i za svako vreme u okviru istorije; 4) kategorija kao što je "balans snaga" nije univerzalni "instrument" spoljne politike za očuvanje nezavisnosti i odbranu interesa; 5) "balans snaga" pretstavlja decentralizovan sistem, gde države u odsustvu kontrole naddržavne institucije, autonomno deluju, što podrazumeva da sila i politika države ostaju u njenim rukama; 6) "balans snaga" ne mora, kao što smatraju realisti dovoditi do ekvilibrijuma, jer ovakav sistem stimuliše konkurenciju i rivalstvo, pri čemu je često izraz težnje pojedinih država za očuvanjem postojeće "neravnoteže" snaga; 7) "balans snaga" je u istorijskoj praksi često dovođen u pitanje ambicijama mnogih državnika; 8) i ako je dugoročno "balans snaga" moguć, nisu jasne posledice odsustva balansa u vremenu dok se postojeći odnosi snage potpuno ne izravnaju; 9) "savezi" zemalja koje najčešće uzrokuju "balansi snaga" pretstavljaju sisteme u kojima države jačaju svoje vojne potencijale, gde slabije države stiču bezbednost, s tim da ovakav sistem postaje glavni učesnik u borbi za međunarodnu prevlast; 10) nije jednostavno postulirati generalna pravila koja bi važila za svaki sistem "balansa snaga", što se vidi i iz istorijskih fakata da su mnogi savezi uspevali da održe mir, ali i da su mnogi od njih bili neuspešni u održanju mira; 11) veći uspeh može da ima u načelu samo sistem "balansa snaga" gde je sila u velikom stepenu ravnomerno raspoređena među značajnim brojem glavnih država, pri čemu kontrola nad politikama država i vođenje zajedničke politike treba da bude poverena nekolicini sposobnih državnika (diplomata) koji treba da imaju neophodnu diskreciju u vođenju politike; a s ovim u vezi poželjno je i da postoji jedna glavna sila koja koordinira ovaj balans, zadržavajući pluralizam, uz artikulisanje hegemonističkih ambicija kroz očuvanje zajedničkog interesa (za opstanak sistema); ovo podrazumeva planiranje politike, konsensus u pogledu ograničenog karaktera ratovanja i fleksibilnost na promene; 12) sistem "balansa snaga" nije automatski operativan i na takav sistem uvek deluje ljudska priroda i ljudsko ponašanje; 13) adekvatan sistem "balansa snaga" ne može se praktično postići jer: a) pojava demokratije umanjuje slobodu državnika da računice baziraju isključivo na odnosu snaga; b) sloboda diplomata je ograničena javnim mnenjem onih koje pretstavljaju; c) porast nacionalizma onemogućava nepristrasno formulisanje poželjnog odnosa potencijala moći i njihove raspodele među državama; d) ideološke strasti onemogućavaju ograničavanje rivalstva među državama; e) tehnološki napredak je ukinuo granice vojne destruktivnosti, onemogućio merenje vojnih potencijala država i omogućio drastičnu promenu odnosa snaga među državama; 14) Iz svih ovih razloga koncept "balansa snaga" je zastareo, i zahteva alternativne dopune odnosno formiranje drugačijih sistema očuvanja sigurnosti.[102]

[102] Vidi I.L. Claude: "Power and international relations", Random House, N.Y., 1962.

Ova Klodova shvatanja dopunjena su u njegovom drugom velikom delu "Mačevi u oranice", gde zastupa mišljenja o efikasnosti sistema bezbednosti u okviru Organizacije Ujedinjenih nacija.[103] Ova organizacija, iako sa primetnim slabostima, ima svoju ulogu u očuvanju međunarodnog mira i vrši funkciju razvitka međunarodne saradnje u brojnim oblastima socijalnog i ekonomskog karaktera, što ima dodatnog uticaja na očuvanje mira i miroljubivih odnosa među narodima. Analizirajući elemente koji su navedeni može se uočiti da je Klod bio protiv načela slobodnog trgovanja ("Laissez-Faire") u međunarodnim odnosima smatrajući da tradicionalno oslanjanje na vojne saveze nije dovoljno za očuvanje mira, budući da se svet ekonomski i tehnološki promenio. Svojom kritikom realizma zasnovanog na "usko" shvaćenom nacionalnom interesu, ovaj autor je blizak neoliberalističkom i funkcionalističkom pravcu, koji će imati veliki uticaj na razvoj savremene misli u periodu posle pedesetih godina.

h) J.H. Herc (J.H. Herz)

Liberalna shvatanja Kloda u izvesnoj meri dopunjuje analiza J.H. Herca koji će u istoriji teorije međunarodnih odnosa biti među malobrojnima koji nastoje da izmire naizgled nepomirljive stavove realizma i liberalizma. U svom delu "Međunarodna politika u automatskom dobu" Herc ukazuje na zastarevanje tradicionalnog shvatanja "teritorijalne" države tj. države kao proste "jedinice" ("unit-a") međunarodne zajednice, kroz sve širi proces "horizontalnog" povezivanja (odnosno razvoja ekonomskih i kulturnih odnosa).[104] Herc u ovom delu posebno ukazuje da ovaj proces stvaranja međuzavisnosti počinje iz bezbednosnih motiva koji se odnose na potrebu da se kontrolišu teritorije izvan svoje države, ukoliko se na njima nalaze sirovine, hrana, odnosno potreban uvoz. Zavisnost država sa istorijskim razvojem ekonomskog sistema postaje sve veća, jer značaj spoljne trgovine vremenom raste, što države čini sve manje samodovoljnim. Ovaj porast zavisnosti od trgovine sa inostranstvom, umanjuje bezbednost zemlje, što usmerava spoljnu politiku države na uspostavljanje kontrole na drugim teritorijama kroz širenje horizontalnih veza saradnje. Hercov pogled po ovom pitanju, iako podseća na Hobsonove i Lenjinove stavove, primarni motiv ratovanja ne vidi u profitu i ekstra dohotku ostvarenom na stranoj teritoriji već u konkurenciji država za jačanje bezbednosti.

Među drugim poznatijim autorima koji takođe doprinose razvoju klasične liberalne i pluralističke misli su institucionalisti A. Cimern (A. Zimmern), C. De Visčer (C. de Visscher), K. Vrajt (Q. Wright) i donekle liberalni realist A. Volfers (A. Wolfers). Cimern i Vrajt se zalažu za razvoj ili dogradnju međunarodnih organizacija,[105] de Visčer je pristalica jačanja uloge međunarodnog prava,[106] dok Volfers zastupa shvatanje da kompletna teorija međunarodnih odnosa ne treba da sadrži samo elemente koji uključuju državu kao aktera u međunarodnoj zajednici, već i ljudske aktere (pojedince i mase), gde ponašanje i "država" i "ljudi" treba simultano da bude analizirano.[107] Pored toga treba reći da za razvoj modernih pravaca teorije o međunarodnim odnosima, a posebno neoliberalne škole, značajne su i teorijske koncepcije savremenih političkih ekonomista koji se bave problematikom ekonomske međuzavisnosti i ekonomske integracije država (o čemu će posebno biti reči prilikom analiziranja neoliberalizma).

---

[103] Vidi I.L. Claude: "Swords into plowshares", Mc Graw Hill, N.Y., 1964.
[104] Vidi J.H. Herz: "International politics in atomic age", Columbia Univ., press. 1959
[105] Vidi A. Zimmern: "The League of Nations and the rule of law", Mc Millan, 1936; i Q. Wright: "Mandates under the League of Nations", University of Chicago press., 1930; i "A study of War", University of Chicago press., 1964.
[106] Vidi C. de Visscher "Theory and reality, in international law", Princeton Univ.press, 1968.
[107] Vidi A. Wolfers: "Discord and colaboration: essays on international politics", Johns Hopkins Univ. Press, Baltimore 1962.

B. **Klasični Realizam i teorija sile**

Klasični realizam, koji se razvija tek polovinom ovog veka, čiji je najpoznatiji pretstavnik H. Morgentau, ima svoje korene još u antičkom razdoblju (npr. Tukidid) i kasnije u delima Makijavelija, Hobsa, Hjuma, Vatela i Genza.[108] Makijaveli i Hobs, kao što je poznato osnovu konflikta vide u čovekovoj prirodi, pri čemu Hobs shvata preddržavno stanje ("prirodno stanje") kao "anarhiju" gde se prirodna prava nemogu zaštititi, iz čega proizilaze neprestani sukobi ("bellum omnium contra omnes"), dok Hjum, Vatel i Genz, smatrajući međunarodnu zajednicu "anarhičnom", nastoje da pokažu da je za očuvanje mira neophodno postići "balans snaga" među državama. Među ovim konceptima posebno se izdvaja ideja Vatela da održanje "balansa snaga" može biti razlog za otpočinjanje pravednog rata, što je preteča kasnijih realističkih shvatanja da je optimalno državu napasti pre nego što se izmene relativni odnosi potencijala za vođenje rata.

a) E.H. Car (E.H. Carr)

Savremena realistička shvatanja pojavljuju se u prvoj polovini ovoga veka, kada pod uticajem Špenglerovog dela "Propast zapada" Neibur u svom delu "Moralan čovek i nemoralno društvo" predviđa jačanje egoizma nacionalne države, porast sukoba u međunarodnoj zajednici i sve manju prilagodljivost međunarodnog prava kretanjima u međunarodnim odnosima (o čemu je raspravljano u prethodnom odeljku). Neiburova liberalno- realistička (dualistička) shvatanja imaju uticaja na E.H. Cara koji po prvi put uvodi pojam "Realizam" u svoje analize, koji će od tridesetih godina ovog veka postati drugi najznačajniji pravac (pored tradicionalnog Liberalizma) u razvoju nauke o međunarodnim odnosima i spoljnjoj politici država. U svom poznatom delu "Dvadeset godina krize (1919-1939)" Car zauzima sledeće stavove: 1) liberalni racionalisti prošlog veka su u svojim analizama međunarodnih odnosa posmatrali tadašnja pretežno homogena nacionalna društva, okarakterisana slobodnom trgovinom, što ih je navelo na utopistički zaključak da među državama postoji "prirodna harmonija interesa" koja pogoduje stvaranju zajednice naroda; 2) kasniji istorijski razvoj ekonomskog i društvenog sistema država, koje su u međusobnim odnosima sve više odbacivale načela slobodnog trgovanja ("Laissez-Faire") izoštravao je konflikte interesa, koji su mogli da budu rešavani samo neposrednim pregovorima zainteresovanih država, što je umanjilo značaj moralnih normi u razrešavanju sporova; 3) unutar država socijalni motivi, kao što je nezaposlenost i jednaka raspodela dohotka postali su značajniji od maksimiziranja proizvodnje, profita i državnog dohotka; 4) ova tendencija eliminacije prioriteta jačanja profita, koja se manifestuje u unutrašnjoj politici, prenosi se i u oblast spoljne politike, gde sve manje profit, a sve više "sila" postaje osnovni prioritet; 5) ekonomska saradnja, koja je ranije imala samo profitni motiv, sve više je predmet bezbednosnih i vojnih konsideracija; 6) etičko shvatanje da ono što je ekonomski "dobro" ne mora da bude i moralno "dobro" proteže se na spoljnu politiku, gde se uviđa da socijalni ciljevi (kojima su podređeni ili žrtvovani nacionalni ekonomski ciljevi) mogu da se ostvaruju samo ukoliko se utiče na politike drugih zemalja; 7) konflikti među državama, slično "konfliktima među klasama", mogu da se izmiruju samo "žrtvama" interesa među pregovaračkim stranama; 8) utopistički je zamisliti međunarodni poredak zasnovan na "koaliciji" država u kojoj svaka država pokušava da odbrani i potvrdi nacionalni interes; 9) nacionalni interes se ne poklapa

[108] Poreditи npr.: Thucydides: "Peloponnesian war", Penguin, 1955; N. Machiavelli: "The Prince", Oxford Univ.press., 1934; T. Hobloes: "Leviathan", B.H. Blackwell, 1967; D. Hume: A treatise of humman nature", London 1742; E de Vattel: "The Law of Nations" London, 1811; F. Genz: Fragments upon the present state of the political balance of Europe" (1806); i klasika H. Morgenthaua: "Politics among Nations", Harper and Row, 1948.

sa moralom i čak "sila" države "kreira" moral potreban za zaštitu interesa; 10) pitanja "sile" nemogu se izraziti u kategorijama "morala", mada između "sile" i "morala" postoji neposredna veza; 11) kao što u državi, vlada mora da vodi računa o "moralnoj zasnovanosti saglasnosti" onih nad kojima se vlada, tako i u međunarodnim odnosima država mora da vodi računa o moralu, jer politika zasnovana isključivo na sili može da izazove samo revolt drugih država; 12) "sila" u međunarodnim odnosima ima primat nad moralom; 13) da bi se stvorio međunarodni poredak (koji bi bio donekle izdržljiv na konflikte interesa) potrebno je da jedna "jedinica" ("unit" tj. država) bude znatno jača od drugih država i da ima takvu prevlast koja će obezbeđivati da sama nemora u konfliktnim situacijama uzimati strane; 14) utopističko je shvatanje da međunarodne organizacije (ili srodan sistem bezbednosti) mogu uspešno posredovati ili arbitrirati u sukobima interesa među državama; 15) utopistički liberalizmi i realizmi, u toku istorije, nalaze se u izvesnoj "dijalektičkoj" povezanosti, pri čemu u pojedinim periodima, zavisno od istorijskih uslova, pretežu utopistička shvatanja, a u drugim periodima pretežu realistička.[109]

Shvatanja Cara, koji ideje savremenih liberalnih institucionalista i etičara odbacuje kao utopističke, zasnivaju se na istorijskoj analizi perioda posle prvog svetskog rata kada je Liga Naroda pokazala sve slabosti u otklanjanju međunarodnih sukoba. Car je isto tako u oblasti međunarodne ekonomije jasno uočio slabosti doktrine slobodne trgovine koja je posebno u toku tridesetih godina postajala sve manje slobodna i sve više u znaku državne intervencije, koja se ogledala u rastućem protekcionizmu, napuštanju "zlatnog standarda", uvođenju "višestrukih kurseva", klirinške razmene, čestim devalvacijama, odakle sledi ekonomska depresija, smanjenje likvidnosti i povećanje međunarodnih dugova. Car u istorijskoj analizi koju daje, zastupa i mišljenje da su se ekonomski mnogo efikasnijim pokazale totalitarne države kao što su Rusija i Nemačka, koje su planskom privredom, uspešno rešavale socijalne i privredne probleme koje zapadne zemlje, iz, pored ostalog, idejnih razloga, nisu mogle lako prevazilaziti. Iz gore navedenih elemenata njegove idejne koncepcije može se primetiti da, za razliku od mnogih realista, koji su kasnije izlagali svoje koncepte, motivi spoljne politike i oslanjanje na silu, proizilaze pre svega iz unutrašnjo-političkih uzroka, koji su u vezi sa zahtevima za jačanjem opšte snage države u međunarodnim odnosima. Kao što se može zaključiti, doktrina ovog mislioca ukazuje na značajnu ali sekundarnu ulogu koju igra moral u međunarodnim odnosima, gde je ovaj u uskoj vezi sa "silom" države, mada je u suštini instrumentalizovan za ciljeve koji proizilaze iz nacionalnog interesa. U tom smislu Car pretstavlja etičkog pragmatistu, koji moral podređuje politici sile, koja se mora barem u potrebnoj meri oslanjati na moralne konsideracije. Ono što Cara posebno izdvaja od ostalih realističkih mislioca to je da istorijski tok teorije sagldava kroz uzročno-posledičnu povezanost utopizma i realizma, koji se nalaze u, kako kaže, "dijalektičkoj" vezi. Ovu vezu, međutim, Car razume kao prevazilaženje utopizma (uključujući i liberalizam) na "faktima" zasnovanim idejama realizma. Pored toga značajna je, za razvoj realizma i ideja da je za funkcionisanje međunarodnog poretka potrebno da postoji jedna dominantna međunarodna država, čime se kao što možemo zaključiti, koristeći današnju terminologiju "anarhični" međunarodni sistem zamenjuje "hijerarhičnim" međunarodnim sistemom (u ovom slučaju "Monocentrizmom").

b) M. Wight

U poređenju sa Carovim idejama, koje su pretendovale da povežu moral i politiku, pogledi M. Wighta u mnogome uopštavaju ovu relaciju, u čemu je u primetnoj meri blizak klasiku realizma Morgantauu. Uticaj Cara na Wightovo glavno delo "Politika sile" je, međutim, neosporan. U ovom delu, koje će imati velik značaj za uobličavanje ideja klasičnog realizma, Wight je zastupao sledeće stavove bitne za razvoj teorije: 1)

[109] Vidi: E. H. Carr: "The twenty years' crisis", Mac Millan, 1946.

“Politika sile” pretstavlja odnos koji postoji između država koje su nezavisne i nepriznaju viši autoritet (odnosno koje su “suverene”) i koje se nalaze u neprekidnom i organizovanom sistemu međusobnih interakcija, koje su prisutne u političkoj, ekonomskoj i drugim oblastima povezivanja država; 2) ovaj “state system” nije oduvek postojao, već se razvija tek od perioda Reformacije; 3) države u ovom sistemu ne raspolažu istim karakteristikama, ali se njihova različita obeležja, kao što je populacija, teritorija, ekonomski potencijal i sl. mogu izraziti u kategorijama sile, što znači da postoje među državama male i velike “sile”; 4) glavni izvor konflikta je opšta tendencija svih sila da jačaju, ekonomski, kulturno i politički, što se “sumira” u sklonosti ka teritorijalnoj ekspanziji; 5) svaka “sila” teži širenju dok ne dostigne uravnoteženje između dva faktora: spoljnog pritiska i unutrašnje organizacije, pri čemu “sile” nemaju sklonost da izgube teritoriju bez borbe; 6) širenje “sila” nije ograničeno pravom ili moralom, već jedino drugim silama (sa istim sklonostima); 7) moral može poslužiti samo u unutrašnje političke svrhe, kao što je ubeđivanje domaće javnosti; 8) državnici se u praktičnoj spoljnjo- političkoj aktivnosti ipak moraju oslanjati i na pravo, jer bi samo oslanjanje na silu bilo kontraproduktivno; 9) “Politika sile” podrazumeva standarde ponašanja koji važe za državnu strategiju i nemogu se povezati sa moralnim standardima koji važe u međuljudskim odnosima; 10) osnovni cilj države je “samoodržanje”; 11) glavni princip “politike sile” je postizanje “balansa snaga”, kojem države prirodno naginju stvarajući saveze kad god neka od država postaje preovlađujuće jača u odnosu na druge; 12) da bi se ostvario “balans snaga” moguće je formiranje dva ili više saveza (“blokova”) u okviru sistema, pri čemu unutar izbalansirani savezi međusobno takođe balansiraju; 13) “balans snaga” je uslov održanja mira; 14) “balans snaga” može imati dva značenja: ekvilibrium ili prevagu, pri čemu je u istoriji često prisutno stvaranje (ili težnja za stvaranjem) prevage, što je izraz mišljenja i sklonosti koja su prisutna, posebno kod vojnih starešina; 15) status “Velike sile” dobija se kada određena država pobedi drugu silu velike snage (“Veliku silu”), a takav status je u Ligi naroda i pravno priznat, dajući takvim “silama” stalno mesto u Savetu bezbednosti; 16) za razrešavanje sporova bolje je pribeći stvaranju saveza ili diplomatiji, nego se osloniti na međunarodne institucije.[110]

Wightovi pogledi, u mnogome okarakterisani pozitivizmom (koji se ogleda u analogiji sa širenjem “sila” fluida do granice stvaranja ekvilibrijuma), ukazuju na to da jedini zakon politike, koji se u okviru neegzaktne političke nauke može smatrati pouzdano proverljivim pretstavlja “balans snaga”. Ovaj “balans”, kao što, možemo iz elemenata njegove doktrine razumeti, baziran je na osnovnom cilju države, koji postaje argument svih kasnijih teoretičara realizma, a svodi se na “samoodržanje” države, u uslovima stalne konkurencije u jačanju snage svake jedinke (okarakterisane suverenitetom) u međunarodnoj zajednici. Za Wighta preovlađujući motivi spoljne politike se nalaze u međunarodnoj oblasti (tj. okruženju), što ga u značajnoj meri razlikuje od Carovih navedenih pogleda, koji ne zapostavljaju unutrašnjo-političke faktore. Osnovni činioci koji karakterišu državu za Wighta izražavaju se u celini kao potencijal “sile”, koje kao najvažnije svojstvo poseduju države u svakom periodu istorije u međunarodnoj zajednici, pri čemu od relativne jačine svake države zavisi njena bezbednost odnosno “samoodržanje”. Savremeni “state system” je, kako se mogu tumačiti stavovi Wighta, stanje konkurencije za ostvarenje što višeg stepena pojedinačne i kolektivne državne sile u međunarodnoj zajednici. Ovakvo stanje, koje bi trebalo odrediti kao “anarhični” ili “polu-anarhični” međunarodni sistem, pretpostavlja u Hobsovom smislu stalnu borbu za prevlast (međunarodnu) čiji je rezultat relativno uravnoteženje “sila” odnosno sukob koji u krajnjoj liniji dovodi do stvaranja novog “balansa” međunarodnih sila (odnosno ravnoteže vlasti u međunarodnim relacijama). Osnova Wightovog koncepta je makijavelistički “Raison d’Etat” koji ponašanje države pripisuje njenoj imanentnoj prirodi i obeležjima koja proizilaze iz svojstava međunarodnog sistema. Odbacivanje međunarodnog prava i morala je kod Wighta

[110] Vidi M. Wight: “Power politics”, Royal Institute of international affairs, London 1946.

mnogo prisutnije nego kod Cara, s tim što eventualna uloga prava može biti samo marginalna i instrumentalističkog i pragmatičnog karaktera, odnosno jedino u funkciji "politike sile". U svojim kasnijim analizama, u delu "Diplomatska istraživanja" Wight je uz koautorstvo Butterfielda dopunio svoj koncept nešto određenijim definisanjem "balansa snaga". Ovaj pojam ima ona obeležja koja su tradicionalno prisutna u međunarodnoj politici gde se najčešće sreću sledeća određenja "balansa": 1) jednaka raspodela sile; 2) načelo da sila mora da bude jednako raspoređena; 3) postojeća raspodela sile i u tom smislu svaka moguća raspodela sile; 4) princip jednakog uvećanja snage Velikih sila na račun slabih država; 5) princip da svoja strana treba da ima marginalno veću snagu u cilju onemogućavanja da dođe do nejednake distribucije sile; 6) da se "drži" (odnosno ima) posebna uloga u održavanju jednake distribucije snage; 7) da se ima specijalna prednost u postojećoj raspodeli snaga; 8) predominacija; 9) inherenta tendencija međunarodne politike da proizvodi jednaku raspodelu snage.[111] Komentarišući ove tačke Wight i njegov koautor Butterfield uviđaju da analiza ovih shvatanja ekvilibriuma može donekle dovesti u pitanje argumente koji idu u prilog ideji o "balansu snaga", priznajući da pored "balansa" može da postoji i "monopol" snaga, što je uočljivo i iz proste činjenice da "balans snaga" uvek ili skoro uvek u manjoj ili većoj meri teži da bude narušen predominacijom (o čemu kao što smo videli govori i I. Klod). Ipak i ovo delo, kao ni kasnija dela Wighta ne odstupaju od ključnih Realističkih shvatanja (uključujući i ideju "balansa") datih u njegovom prvom velikom ostvarenju "Politika sile". Za Wighta i kasnije, osnovne kategorije i zakoni politike pretstavljaju u osnovi konstante istorijskog razvoja nepodložne promenama.

c) H. Morgentau

Shvatanje nepromenljivosti zakona sile posebno je prisutno i kod najpoznatijeg pretstavnika klasičnog realizma H. Morgentaua. Ovaj teoretičar je, u pozitivističkom duhu, smatrao da je politika determinisana objektivnim zakonima, kojima se državnici i države moraju priklanjati, što je, kao što je poznato, izrazio u svom glavnom delu "Politika među narodima: borba za silu i mir". Osnove Morgentanove filozofijske i političke koncepcije mogu se, međutim, naći već u njegovom prvom značajnijem ostvarenju "Naučni čovek versus politika sile". U ovom delu Morgentau vrši kritiku naučnih pogledi koji čovekovom umu, u odnosu na socijalne odnose, utopistički pripisuju "snagu znanja i kontrolu" koju "razum ne poseduje", zanemarujući motive čovekove delatnosti.[112] Naučni pogledi, naime pogrešno razumevaju prirodu čoveka što se posebno ogleda u pokušaju redukovanja moralnih problema na pojednostavljene naučne koncepte, koji ne uzimaju u obzir socijalnu ulogu čoveka u svojim analizama. Delujući kao politički akter, čovek ima moralne, a često i institucionalno određene obaveze, koje u cilju stvaranja društvenog blagostanja, nameću ponašanja koja u neslužbenom svojstvu, u cilju postizanja ličnog interesa, nisu moralno prihvatljiva. Politički akti su zato, u praksi, predmet jedne etike, a privatni akti su predmet druge etike, pri čemu principi ovih etika mogu biti protivrečni. Podeljenu etiku, po Morgentau, idealistički mislioci pokušavaju da premoste bezuspešnim konceptima minimiziranja sukoba između etičkih standarda i političke realnosti, gradeći tako jedinstven i savršen moral, koji "zamagljuje" odnos sa stvarnom egzistencijom čoveka. U stvarnom životu isti postupak učinjen u ličnom interesu i u nacionalnom interesu vrednuju se različito, što čoveka u jednom slučaju može izjednačiti sa kriminalcem, a u drugom slučaju sa herojom. Svako ljudsko biće neprekidno se suočava sa dilemom u okviru privatnog života u vezi sa tim da li postići "više" moralne ciljeve, manje moralnim sredstvima ili ih žrtvovati, kako manje moralna sredstva nebi moralo da budu primenjena. Pored toga u prirodi je čovekovog rasuđivanja, da

[111] Vidi M. Wiht, H. Butterfield: "Diplomatic investigations: Essays in the theory of international relations", G. Allen and Unwin 1966.
[112] H. Morgethau: "Scientific man vs. power politics", Univ. Of Chicago press., 1946.

manifestaciju individualnog egoizma opravda višim interesom, dokazujući da ono što "izgleda" kao egoizam prevazilazi pojedinačni interes. Kao i u privatnom životu ljudi, i u političkom životu postoje moralno protivrečni ciljevi i sredstva za njihovo postizanje. Da bi se praktično prevazišli neusaglašeni standardi i raskorak između etičkih normi i ljudske akcije, potrebno je stalno meriti odnos etičke vrednosti postavljenih ciljeva i sredstava, kao i uspostavljanje fiksnog odnosa među njima, što je po Morgentauu "neostvarivo".

Za ovog mislioca osnovni nerazrešivi problem pretstavlja uspostavljanje "objektivnih" moralnih standarda koji bi mogli da porede dobro i zlo ili da vagaju "bedu" jednih sa blagostanjem i "srećom" drugih ljudi. Pored toga nije u praksi moguće razdvojiti i jasno izdiferencirati sredstva i ciljeve, budući da ciljevi određene aktivnosti postaju sredstva za ostvarivanje drugih ciljeva. Isto tako činjenica da etički ciljevi mogu biti ostvareni samo manje ili više etičkim sredstvima, dovodi u pitanje apsolutno etičko "dobro", koje nemože proizići iz moralno kompromisne ljudske aktivnosti, što znači da postoji samo relativno dobro (i zlo) sporedivo kvantitativno, a ne i kvalitativno. Prema shvatanju Morgentaua, akcije ljudi su ipak, pojedinačno i kolektivno, međusobno moralno relativno uporedive, jer i u kolektivnim aktivnostima nosioci su pojedinci (pri čemu je politička akcija, po pravilu manje moralna od privatne akcije). Čak i kada su sklonosti ljudi dobre, posledice njihove akcije su moralno osuđujuće i neretko u koliziji sa željenim ciljevima. Ljudi mogu npr. težiti većoj slobodi, a da rezultat bude smanjenje slobode, ili npr. većoj jednakosti što može da se transformiše u veću nejednakost i sl. Ovo je posledica ograničenosti ljudskog uma i nesposobnosti da se predvide sve posledice započete ljudske akcije, koja jednom započeta poprima samostalnost i sve više izmiče ljudskoj kontroli. Međutim, u još većoj meri moralno neprimerena aktivnost ljudi je u vezi sa potrebama koje su nametnute, a nisu u stanju da budu zadovoljene. Tada je potrebno izvršiti izbor među ciljevima i žrtvovati jedne moralne ciljeve drugim moralnim ciljevima, čineći (kroz bilo kakvu akciju) ili (je) nečineći, istovremeno, i dobro i zlo. U konfliktu interesa, gde pojedinci teže istim vrednostima, i posebno u konkurenciji koja može da nastane, egoizam je moguće suzbijati svešću samo u veoma maloj meri. Za razliku od sebičnosti, koja se manifestuje u težnji za posedovanje životno potrebnih dobara koja je ograničena, težnja za vlašću nije ograničena odnosno teži se ka neograničenoj vlasti nad svim ljudima. Političkoj vlasti i akciji svojstvena je dominacija nad ljudima tj. svođenje ljudi na sredstva političkih ciljeva. Stoga politička vlast inherentno ima svojstva amorala, kao i svaka politička akcija. Što je veći stepen korišćenja dominacije i vlasti veće je odstupanje od moralnih normi. Nemoral i zlo, koji kvare političku akciju, nalaze se u svakoj drugoj delatnosti, ali u političkoj sferi odstupanje od morala je najveće. Ciljevi političke delatnosti i etike nemogu se istovremeno ostvarivati, a politički uspeh koji je zasnovan na održanju i povećanju sile je u koliziji sa etičkim normama koje postaju žrtva politike. Iz toga Morgentau izvlači zaključak da iste etičke kriterijume (u meri u kojoj je moguće) treba primenjivati i u privatnoj akciji pojedinaca, kao i u političkoj akciji, s tim da treba imati u vidu da se pridržavanje etičkim standardima manje ispoljava u političkoj akciji (čime se ograđuje od dualističke etičke škole). Ovakav koncept politike i etike određuje i mesto pojedinca u državi, koja je na međunarodnom planu suverena, a na unutrašnjem planu poseduje svu onu silu koju pojedinci nemogu imati, a kojoj, kao "politička" bića, ljudi teže, mada ograničeni moralom i zakonima. Svoje sklonosti za posedovanjem snage ljudi prenose na suverenu državu u vidu lojalnosti, koja se manifestuje kroz patriotizam (što je slično kao u konceptu Neibura). Želja za posedovanjem snage i vlasti, po Morgentauu, je kod svakog čoveka prisutna, što je empirijski fakat, kao što je u društvima univerzalno prisutna etička norma koja nastoji da odbaci požudu za vlašću i njenim nekontrolisanim posedovanjem. Između "požude" za vlašću i etičke norme koja teži njenom opovrgavanju postoji nerazrešiva antinomija, jer nije moguće potvrđivanje moralne norme, bez odbacivanja činjenica o ljudskoj prirodi. Ovakva ljudska priroda isto tako doprinosi da praktične ljudske akcije imaju nemoralna svojstva, što je posebno prisutno u politici. S ovim u vezi politička etika treba da se

bavi izborom najmanje nemoralne političke akcije. Iluzorno je u oblasti političke akcije odrediti kako postupiti moralno ili biti moralni perfekcionista i zadovoljiti kriterijume pravednosti. Niti nauka, niti etika nemogu razrešiti na skladan način protivrečnosti morala i politike, a da ne zapadnu u hipokriziju i utopizam, koji je svojstven tradicionalnoj nauci.

Na ovakvoj filozofskoj i sociološkoj koncepciji Morgentau izgrađuje svoju političku teoriju. Njegova politička doktrina, koja je izložena u njegovom glavnom delu "Politika među narodima": borba za silu i mir" u osnovi se sažima na šest glavnih principa: 1) politika, kao i društvo u najopštijem, je rukovođena objektivnim zakonima koji imaju svoje korene u ljudskoj prirodi, koji su nepromenljivi, pa je zbog toga moguće razviti racionalnu teoriju koja odražava ove objektivne zakone; 2) glavna uporišna tačka političkog realizma je koncept interesa definisan u kategorijama sile, koji "uliva" racionalni poredak u predmet politike, i tako čini teorijsko razumevanje politike mogućim. "Politički realizam stavlja naglasak na racionalnost, objektivnost i neemocionalnost"; 3) realizam podrazumeva da je interes definisan kao sila objektivna kategorija, koja ima univerzalnu validnost, što ne znači, međutim, da je fiksirana jednom i zauvek. "Sila je kontrola čoveka nad čovekom"; 4) politički realizam je "svestan" moralnog značaja političke akcije. Isto tako je "svestan tenzije" između moralne komande i uslova potrebnih za "uspešnu" političku akciju; 5) politički realizam odbija identifikovanje moralnih aspiracija pojedinačnih nacija sa moralnim zakonima univerzalnog značenja. "Koncept interesa definisan u kategorijama sile spašava nas od moralnih preuveličavanja i političkog bezumlja"; 6) politički realist zadržava autonomiju u političkoj sferi, on se pita "kako ova politika utiče na silu nacije?" Politički realizam je zasnovan na pluralističkoj koncepciji ljudske prirode. Čovek koji je ništa drugo do "političkog čoveka" bio bi "zver", jer bi bio bez moralnih ograničenja. U cilju da se razvije "samostalna" teorija političkog ponašanja "politički čovek" treba da se "apstrahuje od ostalih aspekata" ljudske prirode.[113]

Ovi principi kao što vidimo direktno proizilaze iz prethodno navedene Morgentauove etičke koncepcije. Metodološki, ovaj teoretičar smatrajući da praksa ukazuje na mogućnost formulisanja "objektivnih zakona" politike, ukazuje da na takve istine nemogu uticati naši subjektivni sudovi, pri čemu politički lideri koji ih se ne pridržavaju nemogu imati političkog uspeha. "Objektivna" politička teorija treba da odstrani sve subjektivne stavove, motive i vrednosne i ideološke sudove, koji su vezani za naše želje i sklonosti, tako da teorijska shvatanja neposredno proizilaze iz prakse. Zadatak teorije je da odrazi i objektivno objasni činjenice praktičnog života, jer se jedino tako subjektivna mišljenja mogu odvojiti od objektivne naučne istine. Ove objektivne istine saznatljive su iz vremenski (tj. istorijski) i prostorno (tj. geografski) nepromenljive čovekove prirode, kao i nepromenljive prirode fundamentalnih socijalnih kategorija (isto vremenski i prostorno), koje takođe proizilaze iz čovekove prirode, gde spadaju vlast i politika. Pored ovih kategorija Morgentau smatra i da se suštinski obrazci političkog ponašanja vremenski i prostorno ne menjaju. Osnovu međunarodne i unutrašnje politike čini "interes", koji je definisan u kategorijama sile, što treba da razgraniči analizu političkih pojava, kojima je sila inherentna, od nepolitičke sfere ljudskih aktivnosti, gde se razlikuju motivi akcije. Ovakav pristup pomaže da se razgraniče politički fakti od nepolitičkih fakata i da se utvrde standardi sistematičnog poretka u političkoj oblasti. U analizi politike, teoretičar je potrebno da se "stavi" u ulogu "državnika", da bi razumeo stvarne interese države i da bi mogao da sledi političke događaje i da anticipira političke aktivnosti, ne zapadajući za razliku od političara u ideološke i lično motivisane predrasude ili zablude. Iz dobrih namera političara ne moraju slediti dobri politički potezi. Stoga, po Morgentau nije predmet realističke teorije proučavanje motiva i subjektivnih stavova državnika, jer takva proučavanja najčešće nemogu dati nedvosmislenu "objektivnu" istinu. Osnovu proučavanja čini sagledavanje interesa države, kao objektivne kategorije, koji usmerava pravac političke delatnosti i

[113] H. Morgenthau: "Politics among Nations", Harper and row; 1948.

treba da usmerava poteze državnika. Sila je osnova države na unutrašnjem i još više na međunarodnom planu (u sistemu suverenih država) i stoga je njeno održanje i jačanje bazični interes države. Posebno nacionalni interes u međunarodnim odnosima (sa kojim se, kao što smo videli, identifikuju građani) je u zavisnosti od sile, koja je osnova nacionalnog opstanka. Odavde proizilazi da je povećanje državne sile na međunarodnom planu najviši prioritet nacije. Uloga morala, koji protivreči povećanju sile, svodi se samo na to da se između identičnih spoljno-političkih akcija izaberu one aktivnosti koje u najmanjoj meri imaju nemoralne posledice. Sami moralni standardi su univerzalne prirode, kao što je i koncept sile univerzalnog karaktera. Iz univerzalnih nacionalnih interesa, koji se svode na opstanak u anarhičnoj međunarodnoj zajednici i održanje relativnih odnosa snaga, proizlaze zajedničke univerzalne etičke norme. Objektivne norme, kao i autonoman položaj teoretičara, koji svoja razmatranja bazira na objektivno datim kategorijama političke prakse, uz uvažavanje čovekove prirode, omogućava dolaženje do naučno zasnovane istine.

U osnovi Morgentauevog razmatranja međunarodnih odnosa, kao što se može zaključiti, nalazi se nacionalni interes. Ovaj elemenat njegove teorije, prvi put izložen u "Politici među narodima: borba za silu i mir" (1948.), je kasnije često bio predmet liberalnih analiza i Morgentauovih nastojanja da koncept odbrani. U svom članku pod nazivom "Druga velika debata: Nacionalni interes SAD" (1952.), on je pokušao da dokaže da nacionalni interes pretstavlja relativno autonomnu kategoriju, koja nije bitnije uslovljena ni unutrašnje političkim odnosima, ni pojavom međunarodnih institucija. Ukazujući na kritiku njegove teorije, kojoj se zamera "uski nacionalizam", kao i "neograničeni imperijalizam", Morgentau je izložio sledeće stavove u vezi sa nacionalnim interesom: 1) pojam nacionalnog interesa sadrži dva elementa: jedan je uvek "logički" neophodan i statičan, a drugi je "varijabilan" i određen je okolnostima; 2) u svetu gde se suverene nacije takmiče za što veće raspolaganje "silom" i gde dolazi do suprotstavljanja u ovoj konkurenciji, spoljne politike svih nacija se pozivaju na opstanak kao "neophodan" uslov i činilac nacionalnog interesa; 3) sve nacije čine sve da zaštite kao najviši prioritet fizički, politički, kulturni identitet od ugrožavanja od strane drugih nacija; 4) ovi elementi identiteta upravo i čine entitet koji je nazvan nacijom (ili nacionalnom državom), iz čega proizilazi da interes nacije nameće prioritete i usmerava spoljnu politiku; 5) sve dok je međunarodna zajednica organizovana kao zajednica nacionalnih država, nacionalni interes je "poslednja reč" svetske politike; odnosno ukoliko nacionalnu državu u budućnosti zameni viši oblik zajednice ili organizacije spoljna politika takve zajednice ili organizacije štiti će njezine interese (uključujući i interes za opstankom), što, međutim, u današnjem vremenu nije slučaj, jer ne postoji cena koju bi države prihvatile za nezavisnost; 6) pored "neophodnog" elementa nacionalnog interesa, koji se odnosi na njeno samoodržanje, "varijabilni" elemenat nacionalnog interesa može takođe imati manji ili veći uticaj (od države do države različito) na vođenje spoljne politike nacije, što posebno zavisi od političkih interesa unutar država; 7) varijabilni element nacionalnog interesa je pod uticajem mnoštva interesnih grupa, državnih i nedržavnih institucija i pojedinaca, pri čemu poseban uticaj imaju "sektorski" interesi i političke partije; 8) "legitimitet" nacionalnog interesa može biti doveden u pitanje "uzurpacijama" koje mogu imati subnacionalni, vannacionalni i supranacionalni vid; 9) subnacionalni vid "uzurpacije" nacionalnog interesa dolazi od grupa, posebno etničkih i ekonomskih, koje teže da identifikuju svoje interese sa nacionalnim interesom, pri čemu sektorski (granski) interesi imaju poseban uticaj, koji ipak nije odlučujući na spoljnu politiku, jer međusobno suprotstavljeni interesi dovode do kompromisa, čiji je "najniži" imenitelj nacionalni interes (koji je širi od sektorskih); 10) nacionalni interes može biti uzurpiran interesima drugih država, do koga tipično dolazi kada pojedinci nezakonito rade za stranu državu, ili se etničke, nacionalne i druge grupe unutar države koriste u ostvarivanju interesa druge države; 11) nacionalni interes može biti uzurpiran i supranacionalnim interesom koji, je ranije bio posebno prisutan u aktivnostima "religioznih" ustanova, a u savremenim uslovima se sve više vezuje za međunarodne organizacije, čiji je uticaj ipak mali, jer povremeno

poklapanje spoljne politike države, sa politikom međunarodne organizacije nije izraz povinovanja države organizaciji, već ili slučajnog podudaranja ili pokušaja promocije nacionalne politike, koja dobija međunarodni dignitet; 12) nacionalni interes mora se zaštititi od svih ovih vidova uzurpacije; 13) potrebno je uspostaviti racionalni poredak među vrednostima nacionalnog interesa i sredstava potrebnih za njihovo izvršavanje, koja su oskudna; 14) prilikom uspostavljanja prioriteta varijabilni elementi nacionalnog interesa, najčešće se prikazuju kao manje ili više "neophodni" elementi (od značaja za bezbednost) u pokušaju da im se podigne značaj, što ima za posledicu da u spoljnim politikama država uvek pretežu elementi koji su vezani za opstanak države i jačanje njene sile u međunarodnim odnosima; 15) nacionalni interes se brani ne jedino u sopstvenom interesu države, već i u interesu drugih nacija; 16) koncept nacionalnog interesa pretpostavlja niti prirodno usklađenu mirnu međunarodnu zajednicu, niti neizbežnost rata, kao posledice ostvarivanja nacionalnog interesa od svake nacije, naprotiv, konfliktne situacije i pretnje ratom trebalo bi da budu minimizirane diplomatskom akcijom.[114]

Iz ovih stavova Morgentaua možemo zaključiti da je nacionalni interes država u suštini objektivno data kategorija, koja ili nije, ili je u jako maloj meri, uslovljena interesima dominantnih socijalnih grupa ili elita unutar nacije. Ovi činioci, ukoliko ne deluju saglasno zahtevima najnižeg zajedničkog imenitelja, koji se svodi na samodržanje i povećanje državne sile u međunarodnim odnosima, uzurpiraju nacionalni interes, odnosno mogu ga dovesti u pitanje kada preuveličavaju "varijabilne" komponente na račun "neophodnih" komponenti nacionalnog interesa. Morgentau nastoji, u suštini, da dokaže da društveni interesi unutar države ne definišu nacionalni interes, već da nacionalni interes podrazumeva da mu se unutrašnje politički ciljevi prilagođavaju. Ovakav nacionalni interes podrazumeva konkurenciju suverenih država za posedovanjem što veće sile u međunarodnim odnosima, koje, kao što zapažamo, nisu pod kontrolom međunarodnog prava i institucija. Ovakav anarhični međunarodni sistem, podrazumeva postojanje "bezbednosne dileme", a stanje mira moguće je održati samo diplomatijom (odnosno mirnim sredstvima rešavanja sporova), kao i mudrom politikom "balansa snaga". U svom delu "Politika među narodima: borba za silu i moć" Morgentau je na nizu istorijskih primera "saveza" i "antisaveza" pokazivao da je "balans snaga" među državama jedini garant održanja bezbednosti, a politika održanja "balansa snaga" najznačajniji prioritet spoljne politike država. Međunarodni "balans snaga" odraz je opšteg socijalnog principa koji važi za sva društva sastavljena od autonomnih jedinica, gde među njima mora postojati balans.

U celini uzevši može se primetiti da je doktrina Morgentaua uspešno sintetizovala pojedina shvatanja ranijih autora koji su formulisali svoje teorije jednako ubedljivo kao i Morgentau (npr. navedeni Car i Wight). Značaj ovog teoretičara je, međutim, nesporno izuzetno veliki, jer se njegovim konceptom uobličavaju realistička shvatanja, a na njegovu doktrinu se nadovezuju značajni umovi koji će dati smer savremenoj nauci u ovoj oblasti.

d) R. Aron

U širem smislu u okviru realističke škole mogu se uvrstiti i shvatanja R. Arona koji je svoja teorijska razmatranja o sili u međunarodnim odnosima zasnovao na istorijskoj i sociološkoj analizi. U svom najpoznatijem delu "Stoleće totalnog rata" Aron je dao osnove svojih shvatanja o ulozi sile i obeležjima istorijskog razvoja političkih odnosa među državama u toku ovog veka. Osnovni elementi koji se mogu izdvojiti iz ove političko- istorijske analize su: 1) za razliku od ograničenog rata osamnaestog stoleća, gde vojnici nisu imali potrebe da znaju zašto se bore, u ovom veku kada se vojnik i građanin mogu izmenjivati, javnost mobilisana za rat mora biti ubeđena u

[114] Vidi H. Morgenthau: "Another Grand debate: the national interest of the U.S", American political science review XLVI, 1952, pp. 971-978.

moralnu ispravnost sopstvene strane; 2) moderno doba je doba totalnog rata, u kome države gube kontrolu nad istorijom koja je determinisana naglim razvojem tehnike i ekspanzijom strasti; 3) politički interesi imaju primat nad ekonomskim motivima pri otpočinjanju ratova; 4) ratovi uvek na izvestan način potsećaju na društva koja ih vode pri čemu su glavna svojstva države u ratnim uslovima određena njenom organizacijom i racionalizacijom; što znači da u modernim uslovima dolazi do administrativne centralizacije, grupe koje stiču kontrolu nad državom su generali i industrijalci, autonomnost u delovanju društvenih grupa se umanjuje, sloboda mišljenja i izražavanja postaju ograničene, javlja se državni monopol nad javnošću, kao i ideologija koja treba da doprinese moralnom "entuzijazmu" u ratnim uslovima, odnosno, generalno, država (nezavisno od svog sistema u miru) poprima totalitarni karakter; 5) u uslovima prolongiranog trajanja "Hladnog rata" države se postepeno pretvaraju u utvrđene vojne "logore", mada mogu pribeći i nepružanju otpora u slučaju napada, što omogućava veći stepen "izvesnosti", nego naoružavanje i mogući sukob, sa svojstvenim "neizvesnostima"; 6) društveni sistem je u savremenim uslovima osnovna determinanta ponašanja države u međunarodnim odnosima; 7) razlike u unutrašnjim režimima, s jedne strane totalitarnih društava, a sa druge strane liberalnih demokratija, dovode do mogućnosti izbijanja manjih sukoba, ali i totalnog svetskog suprotstavljanja; 8) tehnički napredak, koji je moralno "neutralan", omogućava da ljudske slabosti dovedu u pitanje opstanak čovečanstva; 9) mir pored toga zavisi od unutrašnjih socijalnih uslova, kao što je socijalna kohezija kolektiva (grupa), poverenja među pojedinim elementima društva, vladavine prava, kao i slobode razvoja ljudskih potencijala, stvaralaštva i nauke; 10) ekonomske razlike razvijenih i nerazvijenih zemalja će se održavati u nedogled, što je nepovoljno po mir; 11) kulturne razlike u svetu, i posebno nacionalizam u Evropi, onemogućavaju nastanak svetske imperije, posebno komunističke;
12) opstanak čovečanstva zavisi od prevladavanja liberalnih nad totalitarnim društvima.[115]

Iz ovih stavova vidimo da Aron objašnjava međunarodne odnose na kompleksniji način od teoretičara sile koje smo naveli u razmatranju klasičnog realizma. Ponašanje subjekata na međunarodnom planu zavisi od osnovnih socijalnih odnosa unutar države, kao i od karaktera društvenog i političkog sistema i posebno stanja individualnih i grupnih sloboda. U svojim analizama Aron ne zanemaruje ni karakter proizvodnih odnosa, kao i protivrečnosti do kojih dolazi između društvenih grupa, što sve ima uticaja na ponašanje države u svojim odnosima sa drugim međunarodnim činiocima. Aron primećuje da su istorijski zapadne zemlje (kao što je Francuska) pokušavale da nametnu svoje društvene sisteme kolonijama, i uviđa da ekonomski interesi imaju izvesnog uticaja na međunarodnu politiku. Ipak, po ovom autoru, politički interesi imaju primat nad ekonomskim, što se vidi i u stavu koji je zastupao u vezi sa otpočinjanjem Prvog i Drugog svetskog rata, čiji, kako kaže, uzroci nisu bili u "konfliktu oko kolonija". Za Arona savremena ekonomija doprinosi solidarnosti među narodima, što umanjuje tenzije i mogućnosti izbijanja sukoba. U poređenju sa Morgentauom, Aron ne smatra nacionalni interes istorijski nepromenljivom kategorijom, već dopušta mogućnost da države koje imaju "isti" nacionalni interes, ali su napr. u toku nekog istorijskog perioda promenile društveni ili politički sistem (npr. Rusija) mogu imati različitu spoljnu politiku i međunarodno ponašanje. Ovakav svoj stav Aron je izrazio u delu koje je uobličilo njegovu političku misao "Mir i Rat: teorija međunarodnih odnosa". Ključni elementi koji se mogu izdvojiti iz ove studije su sledeći: 1) ono što razlikuje međunarodno područje od drugih je legitimitet u upotrebi sile; 2) u međunarodnim odnosima država je prinuđena da uzima pravdu u "svoje ruke", budući da je međunarodno pravo neefikasno, a "prirodno stanje" u međunarodnoj politici je stanje rata; 3) pošto se međunarodna politika vodi u senci rata, pri čemu rat nije "prirodni" već "socijalni fenomen", državnici mogu postavljati sebi

[115] Vidi R. Aron: "The Century of total War", Doublle day, 1954.

za cilj ne da eliminišu rat, već da odstranjuju mogućnosti njegovog izbijanja, kao i da ublažavaju i moderiraju ratne konflikte; 4) rat, kao socijalna pojava, isto kao i konflikti, neće nikad prestati da postoji; 5) međunarodni odnosi poseduju dvojnu "socijalnu" i "antisocijalnu" prirodu, pri čemu je uloga morala nezamenljiva; 6) u vreme mira nacije treba da koliko je moguće čine dobro jedna drugoj, a u ratu da čine, ukoliko je moguće, što manje zla; 7) mudrost u spoljnoj politici pretstavlja sintezu socijalnih i antisocijalnih komponenti, pri čemu se nemože razrešiti autonomija dualne prirode morala, što zahteva kompromis; 8) osnovna funkcija države koja se odnosi na bezbednost i "samoodržanje", usmerava moralni izbor državnika čija je primarna etička odgovornost odbrana države, što podrazumeva ponašanje u skladu sa konkretnim činjenicama koje proističu iz međunarodne situacije, a ne iz priklanjanja "abstraktnim ciljevima"; 9) mudrost podrazumeva ograničavanje nasilja u kažnjavanju agresora, nepotrebnost traganja za krivcima u sukobu, traženje kompromisa u odnosu na pravo odnosno priznanje svih neodređenosti u sistemu gde se sila koristi kao legitimno sredstvo; 10) etika "odgovornosti" zahteva u praksi da Zapad mora izdržati izazov Sovjetskog Saveza, mora odbaciti strategije osvajanja Istočne Evrope, mora održati nuklearni i konvencionalni "balans snaga", mora obezbediti dovoljnu vojnu pripremljenost i snagu da odbrani Zapad u ratu, kao i dovoljnu snagu za prevenciju i odvraćanje od rata, koliko je to moguće; 11) uzimajući u obzir da je korenita transformacija međunarodnog društva malo verovatna, male su i šanse za ostvarenje univerzalnog mira; 12) uloga povećanja transnacionalnih komunikacija donekle ublažava ratne tenzije; 13) za razliku od "međunarodnog sistema", koga sačinjavaju države koje obeležava diplomatska komunikacija, transnacionalno društvo sve šire interaguje uspostavljajući privredne i kulturne veze individua i kolektiva, što je u zavisnosti od širenja sloboda i prava, odnosa na planu međunarodne slobodne trgovinske razmene, slobodne komunikacije i migracije ljudi, kao i zavisno od slobode i unapređenja svih vidova interakcija (npr. nenacionalnih organizacija, kontakata putem priredbi i takmičenja i sl.), kao i od širenja zajedničkih verovanja i vrednosti; 14) razvoju transnacionalnog društva doprinosi i veliki broj sporazuma međunarodnog privatnog prava, koji se u znatno većoj meri poštuju od ugovora međunarodnog javnog prava; 15) međunarodno javno pravo ima brojne slabosti među koje treba uvrstiti nedostatak objektivnosti u njegovom interpretiranju, koje je u sadašnjim uslovima proizvoljno, pored ostalog zbog nedostatka autoritativnog organa za interpretaciju, zatim zato što međunarodno pravo samo deklarativno potvrđuje fakte međunarodnih odnosa, kao što su stvaranje i nastajanje država ili pitanje priznanja vlada, koje u praksi pretstavljaju samo neke od slučajeva kada se pravo prilagođava praksi, na način da praksu potvrdi; kao i zbog problema revizije ovog prava i naposletku ostvarivosti sanacija; 16) međunarodno javno pravo, stoga ima mali uticaj na međunarodne odnose.[116]

Iz ovih stavova Arona vidimo da je njegova koncepcija usvojila osnovne ideje klasičnog realizma, posebno kada se radi o "prirodnom stanju" međunarodnih odnosa i legitimnosti upotrebe sile. Uloga međunarodnog javnog prava je u međudržavnim odnosima zanemariva, dok međunarodno privatno pravo doprinosi stvaranju transnacionalnog društva, koje ublažava konflikte među državama čiji su uzroci ne samo međunarodno-političkog nadnacionalnog karaktera (nivoa), već i socijalnog i unutrašnje političkog porekla. Na ponašanje države u međunarodnim odnosima utiče priroda političkog i društvenog poretka, kao i niz socijalnih i proizvodnih determinanti, što u mnogome razlikuje Aronova politička shvatanja od većine realističkih doktrina. Njegova etička koncepcija je, međutim, instrumentalistička što ga čini bliskim Caru i Wightu, koji su na utilitarističkim osnovama gradili vezu između morala i politike. Za razliku od Morgentaua, Aron nije smatrao kategorije kao što su politika, vlast i nacionalni interes, istorijski i prostorno nepromenljivim, već je suštinu ovih pojava tražio u društvenim i istorijskim korenima razvoja svake države, smatrajući spoljnu

[116] Vidi R. Aron: "Peace and War a theory of international relations", Wiedenfield and Nicolson, 1966.

politiku uslovljenom promenljivim političkim, ekonomskim, tehnološkim, kulturnim, ideološkim i sistemskim determinantama. Slično liberalnim shvatanjima on je razvoj miroljubivih odnosa povezivao sa razvojem građanskih prava i sloboda, koje su osnovni uslov razvoja "transnacionalnog" društva, koje horizontalnim vezama stvara svojevrstan nov međunarodni sistem, koji postepeno zamenjuje ili barem ublažava dejstvo postojećeg sistema interakcije država ("State system"-a).

Aron u svom pokušaju stvaranja koncepta "istorijske sociologije" u mnogome dopunjuje metodologiju proučavanja međunarodnih odnosa. Po njemu jednostavna kalkulacija sile i kompromis potreban za postizanje "balansa snaga" mogu da navedu na pogrešne zaključke u vezi sa pravcima spoljno političkog delovanja. Stoga, potrebno je proučavanja međunarodnih odnosa usredsrediti na sistem vladavine, ideologiju i druge unutrašnje činioce da bi se došlo do validnih rezultata. Pored prostog opisa činjenica, potrebno je naglasak staviti na njihovo objašnjenje, a isto tako treba i primeniti vrednosnu (aksiološku) analizu, odnosno analizu značenja (hermeneutičku analizu) da bi se izbegle jednostranosti opisivanja fakata. Sociološka analiza treba da činjenicama da kontekst, da ih razvrsta po bitnosti, da odredi dali su slučajnosti ili su dugoročnije prirode, da na relevantan način komparira i vrši analogiju pokušavajući da odredi obrazce ponašanja, uzimajući u obzir vremenske, prostorne, ekonomske i tehnološke uslove, koji faktima daju različito objašnjenje. Ova analiza treba da utvrdi kojim tipovima društva ili kojim političkim ili ekonomskim sistemima je svojstvena određena spoljna politika. Da li je i na koji način je proces donošenja odluka povezan sa određenim prepoznatljivim obrascem (modelom) spoljne politike. Da li je ekonomske prilike, nezaposlenost, demografski rast, političku doktrinu i slično, moguće dovesti u vezu sa određenim tipom spoljne politike. Pored toga sociološka analiza treba po Aronu da utvrdi i koje društvene grupe ili ličnosti, odnosno koji organi vlasti i kako njihovi međusobni odnosi imaju uticaja na spoljnu politiku države. Ovakva analiza podrazumeva da se unutrašnja politička kretanja analiziraju i dovode u vezu sa spoljno političkim ponašanjem koje je, kao što se može razumeti, u velikoj meri, kod ovog autora, determinisano unutrašnjim prilikama. Međunarodni sistem je, takođe, kao takav, predmet sociološke analize koja treba da utvrdi obeležja tipova ovog sistema, tipove diplomatskih i drugih odnosa, odnose snaga među članovima sistema, prirodu međunarodno političkih ciljeva i druga obeležja koju su u vezi sa sistemom međunarodnih relacija, kao takvim.[117] Osnovni metodološki problemi proučavanja međunarodnih odnosa su, za Arona, slične prirode kao i opšti problemi koji se sreću pri sociološkim proučavanjima drugih područja, a to su problemi u primeni komparativnog metoda i analogije u državama sa različitim osobenostima, uzimanje u obzir samo određenih faktora pri analizi politike (zapostavljajući druge bitne faktore), teškoće u vezi sa određivanjem kojim svojstvima politike pridodati odgovarajuće uzroke, problem kauzalnosti i nemogućnosti da se događaji identično ponavljaju, kao i problem predviđanja događaja koji treba da proiziđe iz nekog ili nekih postuliranih načina ponašanja.

U najopštijem može se zaključiti da je Aron u velikoj meri obogatio savremenu nauku o međunarodnim odnosima, svojom metodom koja je sa raznih uglova u velikoj meri svestrano uspevala da objasni neke međunarodne pojave. Ideje ovog autora inspirisale su veliki broj međunarodnih teoretičara, koji su zastupali ne samo moderne realističke stavove, već i neoliberalističke i funkcionalističke ideje (posebno ideje "međuzavisnosti" i "transnacionalnog društva").

Pored navedenih ovde analiziranih autora, koncepcije i shvatanja klasičnog realizma nalazimo i kod F.L. Schumana, H. Butterfielda (koji je pomenut kao koautor, uz Wighta u "Diplomatskim istraživanjima"), N. Spykmana, G.F. Kennana, W. Lippmanna, G. Schwarzenbergera, kao i kod, u prethodnom poglavlju navedenih, "izmiritelja" liberalnih i realističkih doktrina A. Wolfersa i J.H. Herza. Kod Schumana

[117] Vidi npr. R. Aron: "Historical sociology as an approach to international relations", u "Nature of conflict" UNESCO, 1957.

nalazimo stavove da je spoljna politika" izraz državne volje za silom", koja je uslovljena prirodom međudržavnog poretka ("State" sistemom) gde svaka država radi svoje bezbednosti teži da u "konkurenciji" nađača druge države, odnosno da promeni relativne odnose snaga, pri čemu na obeležja spoljne politike, koja teži povećanju sile nad teritorijama i ljudima, u najvećoj meri utiče vladajuća klasa (sa svojim ekonomskim motivima i interesima), kao i oblik vladavine (demokratski ili autokratski) i političke ambicije vladajuće elite.[118] Za Butterfielda jedno od osnovnih pitanja međunarodne politike je način uspostavljanja "balansa snaga", gde zastupa skoro podudarna navedena mišljenja kao Wight,[119] pri čemu se, međutim, zalaže da u "bezbednosnoj dilemi" između "supersila" (SAD i Sovjetskog Saveza), treba da bude napravljen obostrani "kompromis" u cilju očuvanja mira. Kod Spykmana nalazimo koncept "Geopolitike" iz koga proizilaze stavovi da kada god "pritisak" među državama nije izjednačen, dolazi do "pomeranja granica", odnosno da je obeležje savremene međunarodne zajednice "politika sile" i "inherentno nestabilan" ekvilibrium sila.[120] Kod Kennana, koji je bio zastupnik ideja o postepenom "suzbijanju" Sovjetskog Saveza, nalazimo kritiku "legalističkog" i "moralističkog" pristupa spoljnoj politici, gde zastupa stavove da je u "poluanarhičnom međunarodnom" društvu pravo nedovoljno "fleksibilno" i primenljivo u rešavanju konflikata, odnosno da je abstraktno i nemože da zaštiti državne interese, dok s druge strane na moralu zasnovana spoljna politika može da ima samo nesagledive posledice koje nisu u "nacionalnom interesu", kao što su "totalni rat" ili "bezuslovna predaja" (što je etički uslovljeno); stoga osnovno sredstvo u rešavanju konflikata treba da bude pragmatična "diplomatija" koja polazi od nacionalnog interesa.[121] Slične stavove zastupa i umereni realist Lippman koji ukazuje da čovek razumom treba da kontroliše vođenje sukoba, kako ne bi izmakli kontroli, pri čemu moral i pravo ne treba da budu idealizovani; s tim da je osnovni zadatak države da dovede u ekvilibrium svoje obaveze (preuzete ili obećane) sa silom potrebnom za njihovo ostvarivanje, tj. ciljevi, sila i materijalna sredstva treba da budu u ravnoteži; s ovim u vezi spoljnu politiku države, da bi bila uspešna, treba voditi na takav način da uvek postoji višak sile u ovakvom balansu (u rezervi) ili da se višak sile može obezbediti u savezništvu sa drugim državama.[122] Po shvatanju Schwarzenbergera "politika sile" je uvek bila i ostala "konstantno" obeležje međunarodnih odnosa i tako će biti sve dok "države" budu "sudije" u svojim "stvarima", pri čemu politička sila nikad ne nestaje, i ne ograničava se institucijama, već samo menja vid tj. biva "institucionalizovana".[123] U svojim stavovima Volfers npr. kritikuje polarizaciju međunarodne teorije ("Pol sile i pol indiferentnosti") predlažući da teorija treba da bude realistička u svojim strategijama i politikama nalaženja mira, uvažavajući postojanje sile, ali i potrebu da nacije ne budu usmeravane ciljevima konkurencije u jačanju sile[124]. U poređenju sa njim, Herz ukazuje na sve veće slabljenje teritorijalnog suvereniteta gde, međutim, sila i sigurnost i dalje ostaju osnovan međunarodni faktor od uticaja na spoljnu politiku.[125]

Sve ove, kao i druge srodne teorije pretstavljaju manje ili više preteču savremenog neorealizma. Njihov značaj je danas, i pored novih pogleda na međunarodne odnose, i dalje veoma veliki, budući da se politička ponašanja u

---

[118] Vidi F.L. Schuman: "International politics", Mc Graw-Hill 1941.
[119] Vidi H. Butterfield, M. Wight: "Diplomatic investigations", G. Allan and Unwin, 1966.
[120] Vidi N.J. Spykman: "America's strategy in World Politics", Harcourt, Brace 1942; i "The geography and peace", Harcourt, Brace 1944.
[121] G.F. Kennan: "American diplomacy", Univ. of Chicago press, 1951; "Realities of American foreioa policy, Princeton Univ. press 1954; "Memoirs 1950-1963", Litle, Brown, 1972.
[122] Vidi W. Lippmann: "U.S. forcign policy: Shield of the Republic", Litle, Brown, 1943; "Early Writings", Liveright, 1970.
[123] G. Schwarzenberger: "Power Politics", Stevens and Sons, 1964.
[124] Vidi A.Wolfers: "The pole of power and the pole of indeference" u World Politics IV, pp. 39-63, 1951.
[125] Vidi J. Herz: "Rise and demie of the territorial state" u World Politics IX, pp. 473-493, 1957.

međunarodnoj zajednici menjaju veoma sporo, pre svega u zavisnosti od ekonomskih i tehnoloških promena. Novije teorije međunarodnih odnosa koje se razvijaju poslednjih decenija ovog veka i dalje imaju dva osnovna pravca koja su se uobličila u prethodnom razdoblju, a to su neoliberalizam i neorealizam, koji su međutim u velikoj meri dograđeni savremenim metodama i metodskim postupcima (koje se sreću i u društvenim i u prirodnim naukama).

2. Novije teorije o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici

A. Funkcionalizam, Neofunkcionalizam, Neoliberalizam i teorija meduzavisnosti

Prva shvatanja neoliberalizma vezana su za funkcionalističke ideje Mitranija, Dojča i Haasa, koji su u nauku o međunarodnim odnosima uveli elemente funkcionalističkog sociološkog metoda. Funkcionalistički metod pokazao se, generalno, pogodnim za proučavanje različitih pojava političke sociologije, a posebno je svoju primenu našao u analizama političkog sistema država, kao i srodnim analizama društvenih i međunarodnih sistema, koja, pored drugih, nalazimo kod T. Parsonsa[126] i D. Eastona[127].

a) D. Mitrany

Osnovne ideje svoje funkcionalističke doktrine međunarodnih odnosa Mitrany je izložio u svom delu "Međunarodni sistem koji radi: argument za funkcionalni razvoj međunarodnih organizacija". U ovoj knjizi Mitrany je zastupao sledeće ključne stavove: 1) funkcije određenih nacionalnih i međunarodnih interesa određuju "forme" saradnje, koje na međunarodnom planu ostvaruju države i transnacionalni subjekti međunarodnih odnosa; 2) unutrašnje i međunarodne potrebe, različiti subjekti koji učestvuju u međunarodnim odnosima, zadovoljavaju samo u oblastima u kojima imaju svoje interese, koji nisu samo nacionalnog nivoa, već se ostvaruju na svim nivoima i u svim područjima gde se pokažu motivi za funkcionalno povezivanje; 3) funkcionalna saradnja obezbeđuje ostvarivanje interesa svih subjekata, sa minimalnim ugrožavanjem ili interferencijom u pojedinačne interese; 4) isključivo saradnja zasnovana na funkcionalnom povezivanju subjekata može da omogući da usklađeno međunarodno organizovanje (neposredno zasnovano na potrebama ovih subjekata) bude kompatibilno sa nacionalnom slobodom; 5) teritorijalne jedinice, kao što je država, ne mogu izvršiti selekciju zajedničkih interesa međunarodnih subjekata, jer je svaki pokušaj takvog utvrđivanja interesa neprirodan i dovodi do nefunkcionalnog povezivanja jednih grupa interesa, ili dolazi do izostajanja nekih interesa; 6) budući da nisu svi interesi zajednički svim subjektima, pri tome zajednički interesi nisu u jednakoj meri bitni svim subjektima, jedino "prirodna" selekcija, koja podrazumeva slobodno povezivanje subjekata međunarodne saradnje, može dovesti do funkcionalnog i organizaciono skladnog zadovoljenja potreba; 7) međunarodni subjekti, slobodno se povezujući, vrše ne samo funkcionalni izbor, već i optimalno organizovanje međunarodnih potreba, što dovodi do spontanog jačanja međunarodne saradnje u svim oblastima i do učvršćivanja međunarodnog mira; 8) međunarodnom miru posebno doprinosi transnacionalno jačanje međunarodne saradnje, koje postepeno slabi elemente suvereniteta države, pri čemu se nepolitička saradnja, koja relativizuje značaj međunarodnih granica (odnosno teritorijalni suverenitet) "preliva" u

[126] Vidi T. Parsons: "The social system", Routledge and Kegan Paul, 1952.
[127] Vidi D. Easton: "A systems analysis of political life", Wiley, 1965.

političku oblast, obezbeđujući uslove prijateljskih odnosa i ostvarenja uzajamne sigurnosti; 9) funkcionalno povezivanje međunarodnih subjekata dovodi do jačanja saradnje, koja je ekonomskog i socijalnog vida, što je od neposrednog značaja za međunarodni razvoj i rešavanje savremenih političkih i drugih pitanja; 10) funkcije "determinišu" svoje potrebe, kao uslove zadovoljenja drugih potreba tj. "određuju same sebe"; 11) funkcije određuju svoje organe, ovlašćenja i druge "instrumente" potrebne za zadovoljavanje potreba; 12) različitost funkcija i organizacije funkcija nameće da statutarne odredbe budu fleksibilne i ne definišu unapred ili na fiksiran način organizaciona ovlašćenja ili nadležnosti; 13) u rešavanju globalnih pitanja, kao što su ishrana stanovništva, poljoprivredni razvoj, medicinska zaštita, obrazovanje naroda, problem izbeglica i slično, međunarodne vladine organizacije su nezamenljive; 14) za savremena kretanja u međunarodnim odnosima od posebnog su značaja aktivnosti privatnih međunarodnih organizacija, koje deluju u oblastima finansija, trgovine, privrede, nauke i kulture, što doprinosi međuzavisnosti; 15) moderna međunarodna zajednica može funkcionisati bez međunarodne političke vlasti, kao što je politička konfederacija, ukoliko "funkcionalni sistem" može da deluje; 17) čak i ako bi se stvorila međunarodna politička organizacija sa jakom vlašću, a funkcionalne veze nebi delovale, ovakva organizacija ne bi mogla da sačuva međunarodni mir; 18) u današnjim uslovima mir se nemože osigurati na bazi organizacije koja je zasnovana na onim elementima koji narode dele, odnosno primenjujući isključivo politička sredstva među kojima su ona koja su npr. usmerena na prevenciju konflikata i slično; ova sredstva kao ni prinudna sredstva, sama po sebi nemogu razrešiti pitanja međunarodnog mira; mir obezbeđuje samo globalno funkcionalno i institucionalno povezivanje koje je zasnovano na potrebama koje proističu iz života".[128]

Mitranijev koncept, kao što možemo da zaključimo, ukazuje na stvaranje mreže funkcija koje imaju imanentno svojstvo širenja (odnosno stvaranja novih potreba), što menja obeležja međunarodne zajednice. Međunarodno društvo postaje sve organizovanije, stvaraju se brojne međunarodne institucije, transnacionalne veze čine države međuzavisnim, što u celini umanjuje stepen "anarhičnosti" međunarodnog sistema, kao i potencijalne sukobe. Suverene države koje su u konflikte stupale u zaštitu isključivo sopstvenih interesa, sve više povezuju zajednički međunarodni interesi, koji konflikte, zamenjuju saradnjom. Mitrany je u svom konceptu, u velikoj meri uspeo da se argumentovano suprotstavi teoretičarima koji su zastupali tradicionalne realističke ideje o ulozi sile i "politici sile", odnosno shvatanjima koja su međunarodne odnose isključivo vezivala za sferu politike, tj. odnose država svodili na model interakcije "Bilijarskih kuglica". Funkcionalistički model Mitranija uspeo je sa velikom tačnošću da predvidi posleratni razvoj međunarodnog organizovanja, koje je posebno uočljivo u nastanku velikog broja međunarodnih organizacija koje deluju u ekonomskoj i socijalnoj sferi. Ovde je od posebnog značaja delovanje specijalizovanih organizacija u sistemu Ujedinjenih nacija koje su danas nezamenljiv činioc međunarodnih odnosa. Pored toga izgradnja evropskih institucija, koje postepeno determiniše sve veći stepen ekonomske i političke integracije, takođe govori u prilog funkcionalističkom konceptu međunarodnih odnosa. U sve više sažimajućem svetu socijalna međuzavisnost o kojoj govori Mitrany pokazuje da države zaista poseduju veću sklonost da elemente suvereniteta prenose na međunarodne organizacije, koje zaštićujući zajedničke interese članica imaju uticaja na kreiranje saradnje koja pogoduje miru.

b) K.W. Dojč

Optimistički prilaz funkcionalizma, delimično je nastojao da dogradi Dojč koji je u delu "Politička zajednica i Severno atlanska zona" ukazao na ulogu političkog objedinjavanja, koje može, ali i nemora da bude determinisano isključivo funkcionalnom saradnjom. U analiziranju procesa integracije u Evropi i Severnoj

[128] Vidi D.Mitrany: "A Working peace system", Royal Institute of international affairs, 1943.

americi, Dojč je sa svojim timom došao do saznanja da postoje značajna odstupanja od očekivanih funkcionalističkih stavova, koja su u praksi vezana za nastanak i delovanje integracija, a to su: 1) u savremenim uslovima istorijskog razvoja sve je manji broj spontanih integracija, koje su rezultat saradnje; 2) veliki broj zemalja sporedbeno sve veći deo svojih resursa usmerava u domaću ekonomiju, koja nije izvozno orjentisana; 3) povećanje političkih i administrativnih barijera kretanju ljudi, roba i kapitala je sve veće, što destimuliše integrisanje; 4) dobrovoljne migracije su sve manje učestane među državama; 5) jaz u nacionalnim dohotcima i ličnim primanjima, među državama se održava odnosno povećava; 6) međunarodni poštanski promet beleži relativni pad u odnosu na unutrašnji promet; 7) trendovi ne govore u prilog internacionalizacije nauke; 8) ne postoji uvećana sklonost usvajanja zajedničkih zakona, sem ukoliko jedna država nije značajno jača od drugih; 9) razvoj masovnih komunikacija ne doprinosi bitnije integracionim procesima; 10) političke jedinice koje nastaju teritorijalnim udruživanjem nemaju, najčešće, težnju za novim ekspanzijama, već se javljaju problemi upravljanja nad postojećim oblastima; 11) ekonomske veze, kulturno zajedništvo, kao i ratne pretnje, obično ne utiču na procese integrisanja; 12) generalno ne postoji automatski trend prema "internacionalizaciji", koji bi tekao spontano bez angažovanja ljudskog činioca.[129]

Imajući u vidu ove navedene probleme u integrisanju država, Dojč u istom delu predlaže da države pristupaju u svojim odnosima uspostavljanju "bezbednosnih zajednica". Po njegovom shvatanju, ukoliko bi "ceo" svet postao "integrisan kao bezbednosna zajednica ratovi bi automatski bili eliminisani". Da bi se stvorila "integracija" potrebno je, po njemu, da postoji osećaj "zajedništva", uzajamnih "simpatija" među narodima, kao i privrženost teritoriji, institucijama i praksi koja je dovoljno snažno i široko prihvaćena da bi omogućila dugoročne "mirne razmene" između naroda. Da bi se ubrzali procesi integracije potrebno je da postoji "socijalno učenje" odnosno unapređenje svesti koja može da omogući zajednički život. Samo ovakvi uslovi mogu da obezbede jaču funkcionalnu saradnju, koja je po Dojču imala uspešan primer u Evropskoj zajednici za ugalj i čelik.

I pored kritike koju je Dojč zastupao u vezi sa automatizmom saradnje koja treba da omogući mir, može se zaključiti da ovaj autor ne odstupa od osnovnih shvatanja funkcionalizma. Za njega funkcionalizam postoji samo uz svesno angažovanje ljudi na stvaranju političke zajednice, koja kao bezbednosna tvorevina treba da obezbedi uslove mira. Ovakav organicistički koncept u mnogome pretstavlja osnovu daljem razvoju neoliberalizma, koji sve više prihvata odstupanja od Mitranijevog klasičnog funkcionalističkog shvatanja, koje donekle idealizuje međunarodnu praksu. Pored toga, može se primetiti da su shvatanja Dojča izražena u navedenom delu kompatibilna sa njegovom idejom "politike rasta" koju je npr. dao u delu "Analiza međunarodnih odnosa" gde je izrazio mišljenje o potrebi svesnog kontrolisanja "sile", koja treba da bude "ograničavana" u procesu koordinacije "ljudskih napora", što podrazumeva "autonomnost" ljudskog delovanja i "socijalno učenje" (tj. unapređenje razumevanja), kao uslova otklanjanja sukoba.[130]

U svom poznatom ostvarenju "Nervi vlade" Dojč se založio za primenu savremene metodologije u poučavanju političkog i međunarodnog poretka. Ovaj autor staje na stanovište da međunarodne organizacije, kao i državni poretci pretstavljaju sisteme u kojima je primenjiva logika kibernetičke komunikacije. Komunikacija, koja pretstavlja razmenjivanje poruka, određuje ponašanje sistema, odnosno njegove karakteristike. Ako je npr. komunikacija u okviru organizacije zatvorenog tipa, takva organizacija je autonomna, i obratno ukoliko to nije slučaj organizacija nema autonomiju. Aktivnost organizacije zavisi od njene "svesti" koju definiše protok informacija u okviru sistema, kao i primanje i reakcije na informacije izvan sistema.

[129] Vidi K.W. Deutsch: "Political community and the North Atlantic area", Princeton Univ. Press, 1957.
[130] Vidi K.W. Deutsch: "The analysis of internations", Prentice Hall, 1968

Sistemi imaju svoju "memoriju" koja selekcionira podatke, zatim "glavni" i "sporedne" tokove informacija, mehanizam "konfrontiranja" informacija, kao i način kontrole informacija i donošenja odluka.[131] Metodološki kibernetička komunikacija, kao što iz ovog dela treba da se shvati, može da funkcionalnu analizu dopuni analizom procesa ponašanja, koja su određena načinima i vrstama prenosa informacija (koje su uzrok reakcije). Sistemi se mogu podeliti na: 1) Samouništavajuće sisteme", koji čak i u povoljnijem "okruženju" nemogu da opstanu; 2) sisteme koji nisu u stanju da premoste uobičajne pritiske koji potiču iz "okruženja"; 3) sisteme koji mogu da premoste uobičajne pritiske koji potiču iz okruženja; 4) samorazvojne i jačajuće sisteme koji su u stanju da povećaju verovatnoću opstanka i verovatnoću opsega aktivnosti u uslovima promenljivog okruženja. Sistemi dolaze pod udar poruka iz okruženja, koje mogu da budu takve da se sistem ili može prilagoditi kroz promene ili takvo prilagođavanje nije moguće jer se ne može uspostaviti ravnoteža spoljnih smetnji i sposobnosti prilagođavanja. Svaki autonomni sistem odlučivanja može da bude doveden do propadanja iz šest uzroka: 1) gubitka snage, što znači resursa potrebnih da ponašanje sistema prevlada prepreke "okruženja"; 2) gubitak sposobnosti dostavljanja informacija, smanjenjem efikasnosti ili gubitkom kanala ili nesposobnošću preorganizacije postojećih prijemnih kanala ili razvoja novih; 3) gubljenjem sposobnosti koordinacije ili upravljanja odnosno kontrole nad ponašanjem (gde organizacija ne može dovoljno brzo i precizno da se prilagođava); 4) gubitak memorije ili sposobnosti rekombinacije podataka; 5) gubitak sposobnosti delimične unutrašnje reorganizacije, koja umanjuje sposobnost "učenja" novih ponašanja potrebnih za opstanak organizacije; 6) gubitak sposobnosti fundamentalne reorganizacije unutrašnjeg poretka, odnosno korenite promene ponašanja. Konfliktnost sistema ili organizacija (napr. A i B) može se meriti sumom unutrašnjih "strukturnih" promena, koje u njima treba izvesti, pri uslovu da im "programi" ne budu prilagođavani.

Elemente sistemskog i kibernetičkog metoda koje Dojč predlaže, postepeno prihvata međunarodna teorija. Ovakav pristup posebno je inspirisao shvatanja neoliberalnih teoretičara, koji su po prirodi svoje orjentacije težili da međunarodne odnose vide kao totalitet koji se može organizovati, ali i neorealiste koji su odbacivali tradicionalna shvatanja koja su ponašanje država izvodila iz prirode čoveka. Pored proučavanja međunarodnog poretka i međunarodnih organizacija, kibernetički i posebno sistemski metod našli su svoju primenu u proučavanjima spoljne i međunarodne politike (o čemu će ovde biti još reči).

c) E. Haas

Na funkcionalizam Dojča nadovezuju se shvatanja Haasa koji je pokušavao da utvrdi domet i svojstva funkcionalnog povezivanja. U svom delu "Iznad nacionalne države"[132] ovaj autor je uočio trendove koji treba da vode "supranacionalnosti", koja je po njegovom gledištu opšta tendencija funkcionalnog integrisanja. Kao i Dojč, Haas pridaje veliki značaj "učenju" domaćih i međunarodnih subjekata, kao i tendenciji konvergiranja raznorodnih ciljeva, u procesu funkcionalne integracije. Za Haasa univerzalne međunarodne organizacije, kao što je U.N. i njezine specijalizovane agencije, treba da sa većim nadležnostima i ovlašćenjima podstaknu intezivniju međunarodnu integraciju. Posebno značajna područja gde treba da se ispolje funkcionalističke tendencije su: 1) ekonomsko planiranje na međunarodnom nivou; 2) područje vojnih operacija (lokalnog nivoa); 3) oblast razoružavanja država; 4) oblast ljudskih prava. Ekonomsko planiranje je glavna oblast u kojoj treba snažnije da se ispolje trendovi za funkcionalnim povezivanjem budućeg svetskog sistema. Ovi trendovi, mogu se, po Haasu uočiti u delovanju IMF-a i posebno Svetske banke, koji

[131] Vidi K.W. Deutsch: "The nerves of Government", The Free press, 1966.
[132] Vidi E. Haas: "Beyond the nation-state: functionalism and international organization", Stanford Univ. Press, 1964

imaju sve snažniji uticaj na koordiniranje politika njihovih država članica, pri čemu se pored toga tendencije ka centralizovanom ekonomskom planiranju mogu naročito uočiti i iz uspostavljanja Međunarodnih robnih sporazuma, koji utvrđuju cene primarnih roba odnosno gde se planiraju kvote u proizvodnji roba, kojih države članice (ugovornice) treba da se pridržavaju. Među važnijim problemima koji se javljaju u težnji za funkcionalno integrisanijim delovanjem je nedovoljna uzajamna povezanost međunarodnih institucija, koje deluju isključivo u svom delokrugu, ne pokazujući adekvatan interes za povezivanjem sa drugim institucijama, kao i ad hoc planiranje koje je posledica takve nepovezanosti. Poseban problem pretstavlja postojanje strukturne "heterosimetrije" u međunarodnom poretku i nedovoljno efektivnih mera za otklanjanje privredne nerazvijenosti zemalja u razvoju. S ovim u vezi potrebno je da veću spoljno-ekonomsku pomoć, prati usklađenije planiranje na lokalnom nivou, koje podrazumeva izvesnu koordinaciju na međunarodnom planu. Ovo zahteva da neke međunarodne organizacije dobiju veća ovlašćenja i delokrug funkcija. Po shvatanju Haasa FAO bi npr. trebalo da dobije zadatak da određuje i prilagođava cene primarnih roba saglasno sa kriterijumima minimalnih potrebnih zarada za potsticanje stope lokalnih investicija, što bi trebalo da utvrđuje IBRD. Ovakvo ekonomsko planiranje podrazumeva i funkcionalno celovitije socijalno i političko planiranje koje treba da bude sve prisutnije u međunarodnom poretku. Trendovi ka supranacionalnosti treba da budu prisutni i na drugim područjima, pri čemu ovakva kretanja sinergistički deluju na ubrzanje integracije. Na području razoružanja uspostavljaće se potrebne institucije kontrole i inspekcije, kao i odgovarajući sporazumi koji će voditi razoružanju država. Područje vojnih operacija treba da postepeno postaje internacionalizovano, pri čemu Ujedinjene nacije treba da imaju rastuću ulogu. Jedino na području ljudskih prava Haas ne očekuje veće pomake u pravcu integracije, budući da međunarodne organizacije nemogu još uvek da na ovom polju vrše jači uticaj na nacionalne države. U celini svi ovi trendovi ukazuju da postoji pomeranje međunarodnog poretka ka "supranacionalnosti na podsistemskom nivou". Ovi trendovi ipak ne sačinjavaju komponente ("jedinice") novog sistema. Trendovi ka integrisanju nastaviće se "po istoj stopi" kao do sada, pri čemu autor zaključuje da nije verovatno da se u budućem periodu očekuje stvaranje bilo kakve svetske federacije. Analiza pokazuje da funkcije doprinose, u ograničenoj meri, prevladavanju međunarodnih konflikata, pri čemu je ovakva analiza u stanju samo da odredi opšte pravce promena.

d) B. Balassa i J. Tinbergen

Slična shvatanja o međunarodnom ekonomskom integrisanju mogu da se nađu i kod nekih političkih ekonomista. Među poznatijim ekonomistima koji su se bavili problemom međunarodnog integrisanja su B. Balassa i J. Tinbergen. Balassa uočava da tržišne sile dovode do potrebe veće ekonomske integracije, koja ima evolutivnu tendenciju. Integrisanje tržišta može imati više nivoa a to su: slobodna trgovinska zona, carinska unija, zajedničko tržište; ekonomska unija i celovita ekonomska integracija.[133] Pošto je tendencija ka maksimizaciji profita vezana za liberalizaciju kretanja i udruživanja faktora proizvodnje, niži vidovi ekonomskog integrisanja teže višim oblicima ekonomskog integrisanja, što dovodi do stvaranja nadnacionalnih institucija, koje utvrđuju zajedničku ekonomsku politiku. Ovakva tendencija dovodi do optimalnije međunarodne specijalizacije i alokacije resursa odnosno povećava obim trgovine i investicija i stimuliše tehnološki napredak. Za razliku od Balassa Tinbergen vidi stvaranje ekonomskih institucija, pre svega kao pomoćnih sredstava, kojima treba da se obezbedi stvaranje optimalne međunarodne strukture privrede, pri čemu postoji sklonost ka globalnoj politici i regulaciji svetske ekonomije.[134]

---

[133] Vidi B. Balassa: "The theory of economic integration", Allen and Unwin, 1961.
[134] J. Tinbergen: "International economic integration", Elsevier, Amsterdam 1965.

Poredeći funkcionalizam Mitranya, Dojča i Haasa sa navedenim savremenim ekonomskim shvatanjima može se primetiti da je Mitrany bliži Balassi i njegovom pogledu na spontane procese ekonomske integracije, dok su Dojč i Haas bliži Tinbergenu koji u rastućim ekonomskim neravnotežama vidi uzroke ekonomske regulacije. Kod Dojča i Haasa upravo sklonost ka intervenisanju u spontane međunarodne procese pretstavlja osnovu funkcionalističkog kretanja ka institucionalizaciji. Savremeni neoliberalizam institucionalnog pravca, o kome će biti reči u narednom izlaganju, nastoji da međunarodne procese vidi u manjoj meri kao procese koji spontano vode saradnji, već podrazumeva neophodnost delovanja institucija.

e) S. Hofmann

Neoliberalna kritika tradicionalnih realističkih shvatanja koja, kao što možemo da zaključimo ima svoje korene u funkcionalizmu, značajno je prisutna u shvatanjima S. Hofmanna koji je sa pozicija liberalizma pokušao da ukaže na slabosti Morgentauove koncepcije. U svom delu "Savremena teorija međunarodnih odnosa" (1960) Hofmann je izrazio ove osnovne teorijske poglede: 1) nepostoji autonomija međunarodnih odnosa i nepovezanost svetske i domaće politike; 2) nepostoji u međunarodnoj politici "drastični" imperativ "opstanka", "samoodržanja" i "samopomoći", koji su uzrok i rezultat razlikovanja domaće i spoljnje politike; 3) motivi spoljne politike nisu isključivo međunarodnog (odnosno spoljnjeg) karaktera; 4) međunarodni odnosi nisu, kao što pokušava da dokaže "realistička analiza", statična "oblast" u kojoj "odnosi sile reprodukuju sami sebe u vanvremenskoj monotoniji"; 5) izjednačavanje politike sa silom je prihvatljivo samo ako je sila analizirana, ne u ograničenom i specifičnom skupu "promenljivih", nego u "kompleksnom i difuznom" balansu (svih potrebnih) promenljivih, što između ostalog pretpostavlja da "politički čovek" bude shvaćen kao integracija "moralnog čoveka, ekonomskog čoveka, religioznog čoveka itd., a ne stvorenja svedenog na poseban tip ljudske prirode"; 6) prosto izjednačavanje politike, sile, i zla ne odgovara stvarnosti; sila nije odgovorna za svaku političku aktivnost, što se vidi i iz činjenice da postoji sklonost subjekata na uzimanje dobrovoljnog učestvovanja u saradnji i uzajamnom zajedništvu, pri čemu je neodrživo shvatanje da "politički čovek" teži isključivo kontroli nad delovanjem drugih, "radi same kontrole"; 7) sila ne proizlazi iz ljudske prirode koja nosi "nasilje" kao osnovni instinkt; znatniji deo međunarodnog i domaćeg zla nije ukorenjen u čovekovoj prirodi, već u situacijama gde je čak i "dobar" čovek prinuđen da deluje sebično i nemoralno; 8) sila je sredstvo za postizanje velikog broja ciljeva, što znači da teorijska razmatranja treba da počnu od ciljeva, pri čemu je sila (nacionalna), po pravilu, u vezi sa domaćim poretkom, strukturom vlasti, domaćim i međunarodnim vrednostima, verovanjima, i drugim činiocima od značaja za državne ciljeve i motivaciju državnika; 9) metodološki realizam pojednostavljuje sliku međunarodnih odnosa svojim "mehanicističkim" konceptom, gde se ljudska priroda uzima kao jednom data (tj. nepromenljiva), sve se izvodi iz sile i sve teži sili, koja je i proces i uslov i sredstvo i suma resursa i cilj politike (iz čega sledi da je nedovoljno definisan proizvod promenljivih), pri čemu je ceo koncept vremenski rigidan, neuvažavajući niz promena do kojih dolazi u ovom veku, i pridajući međunarodnim subjektima iste motive i razloge ponašanja; 10) ne priznajući uticaj domaće politike na spoljnu politiku, podrazumevajući, da je spoljna politika stvar elitnih krugova kao u prošlim vekovima, kao i podrazumevajući nacionalni interes nepromenljivim i objektivno datim, realizam još više zapada u srodne neprirodne "iluzije"; 11) nacionalni interes je u realizmu neadekvatno shvaćen i podređen malom broju ciljeva i sredstava, koji su zavisni od malog broja nepromenljivih faktora, gde spoljna politika nije pod bitnijim uticajem geografije, prirodnih resursa, industrijskih sposobnosti, pri čemu je prisutno dejstvo nepromenljive tradicije; ovo sve zajedno u današnjem vremenu nije slučaj, posebno imajući u vidu tehnički i drugi napredak; 12) u novijim uslovima ovako shvaćen

nacionalni interes može samo da dovede do "subjektivnih" i neodgovarajućih interpretacija "nacionalnog interesa"; 13) etički koncept realizma, koji smatra da nacionalni interes "nosi sopstvenu moralnost" samo je delimično zasnovan, i to samo u periodima kada postoji međunarodni konsenzus, odnosno kada nema sukoba i kolektivni interes država se poklapa sa pojedinačnim nacionalnim interesom; kada god to nije slučaj "pluralizam harmonije" zamnjuje odsustvo morala (koji svaka država vidi na drugi način), a slobodna državna akcija dovodi do "pluralizma džungle"; 14) naglasak na "racionalnoj" spoljnoj politici koja je svojstvena realizmu, takođe je neprimeren, jer države imaju različite ciljeve kojima prilagođavaju svoja sredstva, a ovi ciljevi su u raznim periodima i situacijama neistovetni; 15) realistično isključivanje iz svetske politike onih aktivnosti koje nisu pokrenute od država, kao takvih, i onih koje nisu usmerene na zadobijanje kontrole nad drugim državama, kao što je zaključivanje ugovora i razmena dobara i usluga, pretstavlja propust ovog koncepta, budući da aktivnosti različitih subjekata, gde spadaju i privatni građani, utiče na politička kretanja, posebno u moderno vreme; pored toga čak i kada privatne transakcije ne utiču direktno na "politiku sile", one često imaju veliki značaj za kretanja u međunarodnim odnosima, što realistički koncept ispušta iz vida.[135]

Hofman, kao što se može zaključiti, zastupa shvatanja da sve izraženiji razvoj transnacionalnih veza dovodi do pluralizma ciljeva i razvoja međunarodne saradnje, koja doprinosi miru. Sve više državno blagostanje dobija prioritet u odnosu na bezbednosna pitanja. Sila u međunarodnoj zajednici nije predmet slobodnog (nekontrolisanog) korišćenja, već je vezana za ograničenja koja proizlaze iz uzajamne koegzistencije država, gde međunarodno pravo ima izvesnu ulogu. Pored toga, za Hofmana međunarodni sistem nije, kao što može da se zaključi prevashodno "anarhičan", jer "samopomoć" i "samoodržanje" nisu jedini motivi državne politike. Kao što se ciljevi spoljne politike od države do države u manjoj ili većoj meri razlikuju, isto tako se razlikuju i ciljevi raznih društvenih grupa koji mogu manje ili više uticati na spoljnu politiku. Iz ovog stava Hofmana proizlazi neoliberalni "pluralizam" motiva, koji inače nalazimo i kod ostalih modernih liberala, a to je da spoljna politika ima osnovne motive na unutrašnjem planu, gde pluralizam ciljeva dovodi do uzajamnosti i miroljubive saradnje na međunarodnom planu.

f) K.J. Holsti

Slične stavove u vezi sa motivima koji utiču na formiranje spoljne politike nalazimo i kod K.J. Holstia. U njegovom delu "Međunarodna politika: okvir za analizu", Holsti ukazuje na postojanje celovitog mnoštva ciljeva koji utiču na međunarodnu politiku država. Ovi ciljevi uključuju privatne i grupne interese i motive, što dovodi do toga da moderne države teže blagostanju građana, razvoju privrede i trgovine, uspostavljanju saradnje sa državama u cilju povećanja blagostanja, pri čemu nacionalna bezbednost pretstavlja samo osnovni uslov, potreban za ostvarivanje svih drugih ciljeva.[136] Za formulisanje državne spoljne politike, od posebnog je značaja delatnost transnacionalnih subjekata (kompanija, banaka i sličnih profitnih i neprofitnih subjekata), pri čemu je državna akcija ograničena različitim pravilima uzajamnih odnosa, koja se javljaju kao rezultat zajedništva i uzajamnosti u "širem društvu država". Prilagođavanje pravilima međunarodnih odnosa, kojima su međunarodni subjekti skloni (kao što se uočava u sopstvenom i zajedničkom interesu) dobija obeležja ciljeva spoljne politike i utiče na njihovo ponašanje i motivaciju. Svaki pokušaj da se ciljevi (koji imaju uticaja jedni na druge) redukuju na manji broj motiva ili da se državama pripiše da imaju iste ili u istoj meri prioritetne ciljeve je metodološki pogrešno. Za neke države bitni su neki ciljevi, a za druge su bitni drugi, pri čemu isti ciljevi u različitim zemljama imaju najčešće različite prioritete. Ciljevi se po Holstiu dele na vrednosne i

[135] Vidi S.Hoffmann: "Contemporary theory in international relations", Prentice Hall, 1960.
[136] Vidi K.J. Holsti: "International politics: a framework of analysis", Prentice Hall, 1967.

konkretne, opšte i posebne, zatim po oblastima (na političke, ekonomske, vojne, ideološke itd.), kao i prema geografskoj orjentaciji. Neograničeno mnoštvo ciljeva koje je vezano za spoljnu politiku može se sistematizovati u zavisnosti od tri kriterijuma; 1) vrednosti koje su "stavljene" na ciljeve ili stepen u kojem politički subjekti obavezuju sebe i materijalna sredstva svoje države; 2) vremenski element za dostizanje svrha; 3) vrste potreba koje cilj ili ciljevi postavljaju pred druge države. Odavde osnovne vrste "ciljeva" se mogu klasifikovati kao: 1) središne vrednosti i interesi kojima se države obavezuju i koji treba da budu očuvani ili prošireni relativno nezavisno od vremena (pri čemu ovi ciljevi mogu, ali i ne moraju nametati zahteve u odnosu na druge države); 2) srednjoročni ciljevi koji obično nameću zahteve u odnosu na pojedine druge države (pri čemu obaveza za njihovo izvršavanje najčešće podrazumeva vremenska ograničenja); 3) univerzalni dugoročni ciljevi, koji retko određuju vremenska ograničenja.

U svom eseju koji je objavljen znatno kasnije u "Diplomatskoj istoriji" (1989) pod nazivom "Modeli međunarodnih odnosa i spoljne politike" Holsti je ukazujući da postoje tri opšta modela spoljno-političkog donošenja odluka, pokušao da preko pluralizma motiva opovrgne realistička shvatanja.[137] Prvi model spoljno-političkog odlučivanja okarakterisan je donošenjem odluka u okviru administrativnog aparata (po čemu je nazvan "Birokratska politika") gde se pregovorima unutar birokratskog sistema efektivno politički odlučuje. Vrednost organizacije se nesavršeno internalizuje, pri čemu na kvalitet i svojstva odluka, kao i njihovu primenu, utiče, struktura organizacije njene procedure, stepen centralizacije, hijerarhija i specijalizacija, stepen inertnosti, unutrašnji konflikti pojedinačnih i organizacionih koristi, kao i drugi aspekti vezani za birokratsko ponašanje. Drugi model spoljno-političkog odlučivanja zastupa shvatanje da su odluke proizvod grupne interakcije (po čemu je dobio naziv "Grupna dinamika"). Ovde određena elitna grupa donosi najveći deo odluka i preovlađuje "grupno mišljenje" ili grupna svest ili psihologija (odnosno izvestan stepen konformizma, sklonost usrednjavanju i sklonost ka efektivnijem rešavanju manje složenih pitanja). Treći model spoljno političkog odlučivanja zasnovan je na shvatanju da spoljno-političke odluke donose pojedinci na vlasti, gde njihova subjektivna procena i kognitivni proces (posebno u vezi sa obradom informacija) dovodi do odluka. U ovom modelu odluke zavise od ličnih sposobnosti i psiholoških svojstava donosioca odluka, pri čemu predrasude često imaju veliki značaj.

Ova tri modela spoljno-političkog odlučivanja koje je Holsti izdvojio iz novije literature međunarodnih odnosa, (posebno G.T. Allisona), ukazuju po njemu na neadekvatnost realizma koji ne vodi računa o političkim procesima unutar "jedinica" koje sačinjavaju međunarodni sistem. Da bi se dobila konzistentnija i tačnija slika međunarodnih odnosa bilo bi, po Holstiu, neophodno istovremeno analizirati dve međusobno povezane promenljive, od kojih je prva spoljna politika države, koja je u zavisnosti od brojnih unutrašnjih motiva, a druga je rezultat takve spoljne politike na druge države. Samo kompleksnom analizom obe promenljive mogu se izbeći jednostranosti koje su posledica objašnjavanja spoljne politike samo preko analize međunarodnog nivoa ili samo analizom unutrašnjeg nacionalnog nivoa.

g) J. Burton

Srodno shvatanje koje zastupa Holsti nalazimo i kod J. Burtona, kao i drugih teoretičara novijeg liberalizma. U svom delu "Svetsko društvo"[138] Burton izvore konflikata između država traži prevashodno u njihovoj unutrašnjoj politici. Najčešći uzroci konflikata u međunarodnim odnosima proističu, po ovom autoru, iz nesposobnosti država da se prilagode promenama prvenstveno unutrašnjih uslova, u

[137] Vidi K.J. Holsti: "Models of international relations and foreign policy" u "Diplomatic History", Winter 1989.
[138] Vidi J. Burton: "World society", Cambridge Univ.press, 1972.

težnji da se zaštite domaće ustanove, i u vezi sa sukobima između država i sistema, koji nastaju kroz transnacionalno prevazilaženje državnih granica, koje imaju sa protokom vremena sve manji značaj. Granice između unutrašnje i spoljne politike postepeno se faktički gube i stvara se jedinstven sistem, koji Burton naziva modelom "Međunarodnog društva". Konflikti unutar država ne mogu biti sprečavani međunarodnim pritiscima, ali ovakvi sukobi (posebno ako su rasne, religiozne i ideološke prirode) izazivaju "simpatije" izvan granica, što može da dovede do međunarodnih tenzija i pretnje miru. Ekonomski razvoj je jedan od glavnih sredstava socijalne i političke stabilnosti i međunarodnog mira. Osnovna funkcija vlasti je da deluje u pravcu prilagođavanja shodno promenljivim unutrašnjim činiocima, tako da se sukobi između interesa unutar države i posledično države i svetskog sistema, mogu izbeći. Razvoj i stabilnost država treba da se bazira na unutrašnjim "uslovima", a posebno na odgovarajućoj političkoj organizaciji, što podrazumeva "visok stepen" učešća naroda u političkim procesima, tako da vladavina tj. oni koji drže vlast imaju snažno izražen legitimitet (odnosno poverenje). Rešavanje problema političkih, socijalnih i razvojnih uslova unutar države i potreba za transakcijama na međunarodnom nivou, podrazumevaju da svetska organizacija vlasti ("svetska vlast") ne treba da bude zasnovana na prinudi i modelu "kolektivne bezbednosti", kao mehanizmu koji kao što se pokazuje održava podele, već na zajedničkom povezivanju država kroz transakcije koje su inherentne funkcionalnim organizacijama. Ove ustanove stimulišu neautarkičnost, međuzavisnost i saradnju, i shodno ovakvim svojstvima naginju univerzalnom članstvu. Po shvatanju autora komunikacija, a ne sila pretstavlja glavni organizacioni potsticaj u svetskom društvu. Ovo je posebno bitno za manje države koje su upućene na širu saradnju sa spoljnim okruženjem, gde je potrebno ostvarivati visok nivo transakcija u cilju razvoja. Za Burtona međunarodni sistem koji je zasnovan na transakcijama različitih subjekata, kontrolisan i regulisan od lokalnih i međunarodnih vlasti, ima integrativna obeležja, čak i kada države sarađuju (maksimizirajući koristi) vodeći računa da ne dođe do gubitka bezbednosti. Ovakav stav, međutim, ipak ne implicira argument koji se javlja kod neorealističkog pravca u međunarodnoj teoriji, gde se smatra da države ostvaruju saradnju sa drugim državama, samo ukoliko takva saradnja ne dovodi do relativnog gubitka snage u odnosu na druge države. Za Burtona je, međutim, prirodno da anarhično stanje dovodi do izvesne podvojenosti i mogućih neprijateljstava među državama, ali smatra da činjenica o postojanju široke mreže saradnje i institucija potvrđuje da je saradnja moguća i u relativno anarhičnim uslovima.

h) R.O. Keohane i J.S. Nye

Ideje o međuzavisnosti, koja je osnova "svetskog društva" srećemo, posle Burtona, Holstia i Haasa i kod drugih teoretičara koji su zastupali neoliberalna i neofunkcionalistička shvatanja. Najcelovitiju teoriju neoliberalizma nalazimo kod R.O. Keohanea i J.S. Nyea koji su u zajedničkom delu "Sila i međuzavisnost: svetska politika u tranziciji" sa neofunkcionalističkim modelom koji je nazvan "kompleksna međuzavisnost"[139] sintetizovali i dogradili savremena liberalna shvatanja. Ovi teoretičari ne zastupaju tradicionalna mišljenja da ukoliko međunarodna međuzavisnost raste obavezno i uvek dolazi do smanjenja međunarodnih konflikata. U praksi je to, međutim najčešće slučaj, pri čemu autori ukazuju da pored ekonomske i srodne međuzavisnosti, postoji i vojna međuzavisnost, kao i da realistički pogledi na upotrebu sile, posebno kada se radi o državama koje nisu u uskoj međuzavisnosti, i dalje ne gube na svojoj primenljivosti. Ukoliko se postuliraju tri nivoa "nesimetrične međuzavisnosti" koji se razlikuju po stepenu primene vojnih sredstava u razrešavanju konfliktnih problema, u odnosu na nevojna sredstva, dolazi se do zaključka da što se

[139] Vidi R.O. Koehane, J.S. Nye: "Power and interdependence: World politics in transition", Little, Brown, 1977. (Vidi i R.O. Keohane: "After Hegemony", Princeton Univ.press, 1984).

povećava značaj interesa koji su "na ulogu" postoji tendencija povećanja "dominantnosti sile" i "troškova" ("cost"-a) koji odatle proizilaze (tj. cene koju treba platiti). U ekstremnim situacijama, posebno ako su "troškovi" relativno niski, odnosno ukoliko je potencijalni neprijatelj nedovoljno (relativno) jak, realistička shvatanja mogu da ponude tačnu procenu i pogled na međunarodne odnose. "Realizam" po mišljenju navedenih autora gradi "idealni tip" koji podrazumeva tri osnovne polazišne aksiomatske pretpostavke: 1) države su koherentne jedinice i dominantni akteri u međunarodnim odnosima; 2) najefektivniji instrument spoljne politike je sila, odnosno pretnja upotrebom sile je delotvornija od drugih mogućih sredstava za postizanje ciljeva spoljne politike; 3) u hijerarhiji političkih pitanja na najvišem mestu se nalazi vojna bezbednost nacije. Iz ovakvih aksioma proizilazi realistička slika međunarodnih odnosa, koja je okarakterisana aktivnim i potencijalnim konfliktima između država, gde svaka država štiti svoju teritoriju od realne ili shvaćene opasnosti, pri čemu eventualna politička integracija nastaje samo ukoliko služi interesima jakih država. Po shvatanju realizma, kao što ukazuju autori, "transnacionalni" subjekti nemaju politički značaj, odnosno sledi da je državna aktivnost i delovanje na međunarodnom planu potpuno jednolična i koherentna (naime samo primena ili pretnja primene sile omogućava državama da opstanu iz čega proizilazi potreba usklađivanja interesa sa drugim državama, koja se ogleda u stvaranju saveza i "balansa snaga"). Ukoliko se navedene tri aksiomatske pretpostavke negiraju, moguće je po Keohaneu i Nyeau stvoriti neoliberalnu sliku međunarodnog poretka, gde pored država i drugi subjekti imaju uticaja na međunarodnu politiku, gde hijerarhija političkih pitanja ne postoji i gde upotreba sile nije efikasan instrument spoljne politike država. Ovakav poredak je osnova modela "kompleksne međuzavisnosti", koji kao što ukazuju autori pretstavlja "idealni tip" na sličan način kao što je metodološki apstrahovan "idealni tip" realizma. Model "kompleksne međuzavisnosti" ima tri glavne karakteristike: 1) višestruki kanali povezuju društva, uključujući neformalne veze između elitnih vladinih funkcionera, pored formalnih veza preko, po pravilu, ministarstva spoljnih poslova; zatim neformalne sprege između nevladinih elitnih krugova (ličnih i preko telekomunikacionih sredstava); kao i transnacionalno povezivanje i organizovanje (kao npr. multinacionalne banke i korporacije); svi ovi kanali mogu se podeliti na "međudržavne", kojima realizam daje isključivu prevagu, "transvladine" koji podrazumevaju da države nisu koherentne "jedinice" međunarodnog poretka i "transnacionalne" koji uključuju sve druge nedržavne (privatne) subjekte; 2) dnevni red međudržavnih odnosa sastoji se od raznovrsnih pitanja koja nisu sređena prema strogoj hijerarhiji i gde bezbednosna i vojna pitanja ne dominiraju; mnoga od tačaka dnevnog reda potiču iz oblasti koja je ranije tretirana kao domaća politika odnosno razgraničenje domaće i spoljne politike postaje sve manje vidno; ova pitanja su predmet razmatranja, ne samo ministarstva spoljnih poslova, već i drugih resora vlade, i to na različitim nivoima, gde poseban značaj dobija koordinacija politike, koja neadekvatno vođena može da dovede do uvećanih "troškova" (štete); raznovrsna pitanja generiraju različite koalicije, pođednako u okviru vlade i van nje, gde dolazi do sučeljavanja gledišta i uzajamnih protivrečnosti i konflikata; 3) vojna moć države se ne koristi prema drugim vladama koje se nalaze u istom regionu ili su vezane pitanjima kod kojih kompleksna međuzavisnost preovlađuje, odnosno sila ne gubi na značaju kada su u pitanju odnosi država koje nisu u istom regionu ili vezani problematikom kompleksne međuzavisnosti; dolazi do redefinicije uloge sile, pošto po mnogim pitanjima vojna moć nije relevantna ili gubi na relevantnosti, kao što je to slučaj kada se npr. radi o ekonomskim pitanjima posebno u okviru država koje se nalaze u savezu (koje su upućene na miroljubiva sredstva, jer preovlađuje izražena kompleksna međuzavisnost); konkretno ukoliko se npr. u praksi radi o dva vojno politička bloka korišćenje sile (odnosno pretnja silom) ne gubi na značaju. Prema shvatanju autora, tradicionalna teorija (posebno realistička) ne uviđa bitnost ovih navedenih pretpostavki, kao ni značaj "kompleksne međuzavisnosti", koja je u velikoj meri neophodna za razumevanje globalnih pitanja ekonomske i ekološke međuzavisnosti, kao i potpunije razumevanje odnosa među pojedinim državama.

Vršeći elaboraciju navedenih postulata autori ukazuju na sledeće ključne aspekte koji su od značaja za "kompleksnu međuzavisnost": 1) višestrani kanali komunikacije povezuju aspekte domaće politike država, posebno i zbog toga što vlade sve više proširuju svoju aktivnost na unutrašnjem planu, kao i zbog činjenice da transnacionalni subjekti (pored banaka i korporacija, u manjoj meri i sindikati) donose odluke koje prevazilaze nacionalne granice (što povećava njihov politički uticaj); razvoj komunikacija posebno doprinosi ovom procesu preklapanja aspekata koji intenzivira sažimanje domaćih politika, što se posebno vidi na polju spoljno ekonomske politike koja sve više uključuje pitanja unutarnje privredne prirode, pri tom brišući granice između unutrašnje i spoljne politike, odnosno povećavajući broj predmeta relevantnih za spoljnu politiku (što važi i za druge oblasti kao što su ekologija, tehnologija i slično); 2) na sve raznovrsnijem dnevnom redu spoljne politike, pitanja nisu u celini subordinirana bezbednosti države, već na stvaranje dnevnog reda utiču domaće interesne grupe, koje su posebno zainteresovane za raznorodne probleme, koji se sve više pojavljuju u okviru razmatranja spoljne politike, gde ove teže promociji ili zaštiti svog položaja; 3) uloga sile u pluralnim razvijenim zemljama se postepeno smanjuje, a "margina" bezbednosti se proširuje; među razvijenim zemljama mogućnost sukoba je svedena na minimum; upotreba sile je vezana kako za visoke troškove, tako i za znatnu neizvesnost; sve više na značaju dobijaju ciljevi spoljne politike (ekonomski, ekološki itd.) koji se nemogu ostvarivati upotrebom sile; sila se samo može primeniti izuzetno, u slučaju sukobljavanja savezničkih "blokova", zatim ukoliko se u određenim državama odigraju drastične socijalne i političke promene, ili u situacijama i kada im iako elite imaju zajedničke ili komplementarne interese, jedna od država ima značajan politički uticaj na drugu; generalno u novije vreme pretnja nuklearnim oružjem sukobe čini manje verovatnim nego ranije; potencijalna upotreba vojne moći može da ima štetne efekte na nebezbednosne oblasti i pitanja (npr. uzajamno profitabilne odnose); u zapadnim demokratijama opozicija vojnim konfliktima (posebno onima sa dužim trajanjem) je vrlo visoka; kontrola nad okupiranim stanovništvom je sve manje izvodiva i usled posebnog razvoja tehničkih sredstava koja omogućavaju jačanje otpora i terorizma; promenjena uloga vojne sile, može u zavisnosti od oblasti i problematike imati manji ili veći značaj, i zato potrebno je u svakoj konkretnoj situaciji ispitati primenljivost realističkih elemenata, kao i elemenata kompleksne uzajamne međuzavisnosti.

Sve ovde navedene komponente teorije Keohana i Nyea ukazuju na različite političke procese za koje je svojstveno da na drukčije načine prevode sredstva sile u moć kontrole nad političkim rezultatima (gde realistički model dovodi do drukčijih konsekvenci od modela "kompleksne međuzavisnosti"). Tradicionalna analiza realizma fokusira se na "međunarodni poredak" i vodi tome da se anticipiraju srodni politički procesi u vezi sa različitim političkim pitanjima. Po realizmu, vojno i ekonomski jake države dominiraće različitim organizacijama i pitanjima povezivanjem njihovih politika po određenim problemima ("issues") sa politikama drugih zemalja po drugim pitanjima. U ovom realističkom modelu jake države ovom "strategijom povezivanja", koristeći ukupnu dominantnost kojom raspolažu, mogu nađačati druge države i u oblastima u kojima su od njih slabije. Za razliku od ovog modela u modelu "kompleksne međuzavisnosti" ne dolazi do opšte konkurencije "strukture" moći odnosno "obrazaca" konsekvenci političkih procesa po svim pitanjima. Pretpostavljajući sve manju ulogu sile, model "kompleksne međuzavisnosti" ukazuje da jaki neće moći da u najvećem broju slučaja nađačaju druge države na onim područjima gde su slabije. Pošto je distribucija sile po raznim područjima npr. ekonomije od države do države različita, obrazci rezultirajućih političkih procesa biće različiti kao i posledice. U odsustvu hijerarhije u okviru "dnevnog reda" političkih pitanja, kada je vojna sila velikim delom neupotrebiva, realistička "strategija povezivanja" između sile i drugih područja, gde treba izvršiti dominaciju, postaje nedovoljno delotvorna. Ekonomski moćne države mogu pokušati da obezbede "strategiju povezivanja" koristeći ukupnu privrednu silu, međutim, ovakva strategija moći će da da rezultate samo ako je "povezivanje" izvršeno

po ekonomskim (posebnim) područjima. Ekonomsko uslovljavanje ograničeno je zbog toga što domaći transnacionalni i transvladini subjekti nisu spremni da njihovi interesi budu predmet trgovine. Pored toga različiti subjekti imaju različite interese po raznim pitanjima, pri čemu i međunarodne institucije mogu imati odvojene stavove. Opšta je stoga tendencija da dok se uloga sile smanjuje i dok "pitanja" (issues) postaju u većoj meri jednaka po značaju, raspodela snaga će po pojedinačnim predmetima dnevnog reda bivati sve značajnija. Ukoliko "povezivanje" predmeta (pitanja) postane manje efektivno u celini, rezultirajuće konsekvence političkog pregovaranja će u većoj meri varirati u zavisnosti od područja predmeta. Razgranavanje između političkih pitanja, posebno istog značaja, u "kompleksnoj međuzavisnosti" znači da njihovo "povezivanje" postaje osetno problematičnije i ima trend umanjivanja konsekvenci hijerarhije dnevnog reda. Sve manja uloga sile, kako uočavaju Keohane i Nyea dovodi do toga da se države više oslanjaju na druge instrumente u težnji da nadoknade silu. Manje ranjive države pribegavaju "asimetričnoj međuzavisnosti" u posebnim političkim pitanjima gde imaju prednosti, što treba da im obezbedi dodatnu silu; pored toga ove države radi povećanja sile postaju sklone i korišćenju međunarodnih organizacija, kao i oslanjanju na transnacionalne aktere i kretanja. Države bi zato trebalo u većoj meri da pribegavaju npr. ekonomskoj međuzavisnosti izraženoj u terminima sile, uključujući i efekte na blagostanje građana; uzimanje u konsideracije blagostanje, međutim, trebalo bi da deluje ograničavajuće na pokušaje i trendove maksimiziranja sile. Veći deo ekonomske i ekološke međuzavisnosti, kao što ukazuju autori, uključuje verovatnoću zajedničkih dobitaka i zajedničkih gubitaka, iz čega proizilazi da zajednička obazrivost o potencijalnim dobitcima i gubitcima ili ugrožavanju položaja bilo kog aktera, ograničava korišćenje i prednosti "asimetrične međuzavisnosti".

Kada se radi o uspostavljanju "dnevnog reda" među političkim predmetima može se, u odsustvu hijerarhije pitanja, očekivati jačanje kontrole nad formiranjem prioriteta. U procesu formiranja dnevnog reda važan uticaj treba da imaju ekonomski, tehnički i institucionalni aspekti, koji bi trebalo da doprinesu politizaciji raznovrsnih pitanja, gde domaće grupe za pritisak, promene odnosa među politički jakim grupama i njihovim prioritetima, imaju poseban značaj.

Sa povećanjem "kompleksne međuzavisnosti" povećava se uticaj transnacionalnih subjekata na pregovaračke procese i rezultate ovih procesa, pri čemu transnacionalni subjekti postaju bitni i kao nezavisni činioci i kao instrumenti politike, a na stavove domaćih političkih grupa utiče organizovana ili neorganizovana međunarodna komunikacija. Državnici u ovim uslovima treba da kalkulišu mogućnosti manipulacije "međuzavisnošću" odnosno izaberu optimalnu "strategiju povezivanja" političkih predmeta. Da bi se u uslovima međuzavisnosti postigao uspeh u međunarodnim odnosima, vladine ustanove jedne države treba da ostvaruju bližu saradnju sa vladinim službenicima drugih država koji često učestvuju u procesu donošenja odluka. Postojanje "transvladine" (zajedničke) politike sve više dovodi u pitanje tradicionalne realističke poglede koji delovanje države vezuju za nacionalni interes. Budući da vladini službenici raznih država neposredno uzajamno interaguju, transvladina politika nije podređena centralizovanoj kontroli. Nacionalni interesi bi trebalo da budu (u uslovima međuzavisnosti) definisani u zavisnosti od različitih predmeta, odnosno na neistovetan i često pluralan način. Nacionalni interes stoga postaje nejasan, pri čemu različite komponente društva ovaj interes različito definišu.

i) R. Axelrod

Teoriju koju su izložili Keohane i Nyea, bila je predmet kasnijih razrada i usavršavanja mnogih autora. Tako napr. R. Axelrod je sa Keohaneom pokušao dokazati primenom metodskih postupaka "teorije igara" da su države čak i u anarhičnom sistemu sklonije saradnji nego sukobljavanju. Ako se sa "C" označi saradnja, a sa "D" označi "napuštanje saradnje", onda upotrebom igre "Zatvoreničke

dileme”[140] (karakteristične za “anarhične” uslove) mogu nastati ove situacije: ako su igrači (dve države) skloni da otstupe od saradnje bez obzira dali suprotni igrač želi da sarađuje ili ne, onda ako npr. drugi igrač sarađuje (C), prvi će preferirati nesaradnju (D): DC>CC. S druge strane, ako drugi igrač nesarađuje prvi će i dalje preferirati nesaradnju DD>CD. Analitički sledi DC>CC>DD>CD, što znači da će oba igrača bolje proći ukoliko sarađuju tj. CC. Ukoliko oba igrača (države) preferiraju zajedničku saradnju onda sledi, po npr. “Stag hunt” igri, da CC>DC>DD>CD. Samo u izuzetnim situacijama koje su vrlo konfliktne (zaoštrene) može postojati: DC>DD>CC>CD tj. DD kao preferentni ishod. Sa povećanjem broja igrača, međutim, preferencije u većoj meri naginju saradnji, nego odstupanju od saradnje. Veći broj igrača naginje opreznosti i prihvatanju tzv. “drugog najboljeg” rešenja. S ovim u vezi može se primetiti da čak i poznata igra “Kukavice” (“Chicken”), npr. takođe ograničena na dva igrača, daje rezultat gde je za igrače bolje da sarađuju nego da nesarađuju: DC>CC>CD>DD. O ovim metodama i postupcima biće posebno reči u kasnijem izlaganju u III Glavi.

Među ostalim teoretičarima neoliberalizma i neofunkcionalizma, koji se u novije vreme posebno ističu su Morse, Lindberg, Rosenau, Rosecrance, Doyl, Ruggie, Wallace, Moravcisk, Fukuyama, Gilbert, Mansbach, Vasquez. Osnovna neoliberalna shvatanja koje ovi teoretičari zastupaju vezana su za kritiku realizma, zalaganje za međunarodne institucije, objašnjavanje prirode režima i međunarodnog sistema (koji smatraju manje anarhičnim od realista), zatim ukazivanje da saradnja nastaje zbog “apsolutnih dobitaka”, (u manjoj meri relativnih), a da su prioriteti države ekonomsko blagostanje, a manje tradicionalno očuvanje bezbednosti.

B. Neorealizam i savremena koncepcija moći

Na osnovama klasičnog realizma i kritike neoliberalizma pojavljuje se neorealizam, koji nastoji da prevaziđe slabosti tradicionalne teorije. Najznačajniji pretstavnici neorealizma su K.N. Waltz i R. Gilpin, na čija se gledišta nadovezuje veći broj teoretičara, među kojima je poznatiji S. Krasner.

a) K.N Waltz

Osnovni koncept neorealizma izložen je u knjizi “Teorija međunarodne politike”[141] u kojoj Waltz, nastoji da prevaziđe klasična gledišta po kojima je međunarodna politika dovođena u vezu sa “prirodom čoveka” ili “prirodom države”. Kritikujući “redukcionističke” teorije koje međunarodne posledice izvode iz “nacionalnih ili subnacionalnih nivoa”, Waltz se zalaže za potpuniji sistemski pristup, ukazujući da sistem koji su kreirale jedinke ima povratno dejstvo koje utiče na njihovo ponašanje. Waltz, s ovim u vezi daje analogan primer tržišta, koje pretstavlja sistem gde individualni zahtevi firmi, koje teže pojedinačno maksimizaciji profita kroz podizanje cena, dovode do tržišne konkurencije gde sistem utiče na sniženje cena (i ograničavanje profita). S ovim u vezi Waltz potseća na teorijska gledišta A. Smita po kojima pojedinačni egoizam država, dovodi u međunarodnom sistemu do opšteg blagostanja, gde tržišni imperativi usmeravaju ponašanje tržišnih jedinki. Bitna karakteristika sistema je njegovo autonomno dejstvo, gde se sistem od tvorevine jedinki transformiše u stvaraoca i determinatora ponašanja sistemskih jedinki. Da bi se izbegli propusti “redukcionističkih” koncepata potrebno je u proučavanju međunarodnih odnosa primeniti sistemski pristup, koji treba ograničiti na uža područja. Međunarodni politički sistem treba odvojeno analizirati od ekonomskog i socijalnog međunarodnog sistema, pri čemu relevantne činioce ekonomskog karaktera treba

[140] Vidi R. Axelrod, R.O. Keohane: “Achieving cooperation under anarchy: strategies and institutions” u “Neorealism and Neoliberalism”, Columbia Univ.press., 1993.
[141] Vidi K.N. Waltz: “Theory of international politics”, Random House, 1979.

imati u vidu prilikom utvrđivanja "sposobnosti" (snage) sistemskih jedinica. Kritikujući shvatanja koja "strukturu" nekog društvenog sistema svode na njene delove, odnosno "interagujuće jedinice", Waltz ukazuje na potrebu da se utvrdi zajednički činioc koji povezuje elementarne jedinke u celinu sistema. Osnovna komponenta koja prožima integrirajuće jedinice je "princip poretka", koji kao takav pretstavlja poseban deo sistemske "strukture". Pored osnovnog konstitutivnog principa poretka, jedinice sa svojim "sposobnostima" (snagom) nisu jedini elementi sistema, već poseban element sistema pretstavlja "raspodela sposobnosti" između "jedinica". Struktura međunarodnog sistema je stoga definisana sa tri osnovne komponente: 1) "principom poretka" (aranžiranja jedinica); 2) jedinicama sistema (gde u savremenom dobu dominiraju države); 3) distribucijom sposobnosti (snage) između jedinica. Ovako definisana politička struktura međunarodnog sistema ima za svrhu da u razmatranjima posebno tretira "promenljive" na nivou "jedinica" i s druge strane "promenljive" na nivou sistema, pri čemu Waltz odbacuje termine kao što su "okruženje" ili "milje" pokušavajući da sistemske činioce preciznije odredi, kao i da jasnije odredi mesto interagujućih jedinica u sistemu, apstrahujući njihove atribute.

Da bi se dobila sistemska pretstava međunarodne politike, potrebno je, naime, apstrahovati postojeće konkretne odnose između "jedinica" sistema i utvrditi kako su ove "jedinice" sistemski "aranžirane". Koristeći analogiju sa analizama unutrašnjeg političkog sistema država, za koji smatra da je okarakterisan hijerarhijom, centralizacijom i "super i subordinacijom", Waltz međunarodni politički sistem generalno shvata kao u osnovi anarhičan odnosno necentralizovan, gde se jedinice sistema nalaze u (mogućoj) međusobnoj "koordinaciji". Prva komponenta sistema je stoga "princip kojim je sistem uređen". Ova komponenta međunarodnog političkog sistema prisutna je nezavisno od toga da li je poredak anarhičan ili je u manjoj ili većoj meri (formalno ili manje formalno) organizovan. Dajući analogiju sa mikroekonomskom teorijom, Waltz objašnjava da se poredak sistema uvek "spontano" javlja kada jedinice sistema slobodno interaguju vođene sopstvenim interesima. Naime, kao što na tržištu slobodno delovanje firmi dovodi do formiranja principa tržišnog sistema, tako i države, koje su osnovni međunarodni subjekti, svojom međusobnom interakcijom formiraju princip međunarodnog političkog poretka. U ekonomiji, kao činioc koji posreduje između firmi, javlja se tržište, a ne neka formalna institucija, pri čemu tržište određuje ponašanje svojih subjekata. Slično, međunarodni politički sistem je formiran međusobnom akcijom interagujućih jedinica sistema, koja je spontana i zasnovana na pridržavanju sopstvenim interesima, pri čemu ove jedinice nemaju intenciju da formiraju strukture koje bi ograničavale njihovo delovanje. Osnovni motiv je (kao i na tržištu) vezan opstanak jedinice sistema, dok drugi motivi mogu neograničeno varirati, s tim da je zajedničko za sve, ili skoro sve, "jedinice" da motiv opstanka nadređuju drugim interesima. "Opstanak" je uslov ostvarenja svih drugih ciljeva kojima "jedinice" poretka teže. U međunarodnom političkom sistemu opstanak država je osnova delovanja budući da poredak nije u stanju da im obezbedi sigurnost, iako iza svake akcije države ne mora, kao što Waltz uviđa, stajati ovaj motiv.

Druga komponenta "strukture" sistema jeste karakter "jedinica". Osnovno svojstvo "jedinica" političkog međunarodnog poretka, koje se određuju kao dominantni međunarodni subjekti u različitim epohama (npr. gradovi-države, "imperije" ili "nacije") su njene "funkcije" ili "zadatci". Za razliku od unutrašnjeg političkog sistema gde između pojedinih delova sistema postoje odnosi hijerarhije i podele ovlašćenja i nadležnosti, u međunarodnom političkom sistemu anarhičnost podrazumeva odnose koordinacije formalno jednakih jedinica (država), što ima za posledicu njihovo izjednačavanje po funkcijama koje manifestuju. Sve dok uslovi "anarhije" postoje kao osnovno obeležje međunarodnog sistema, države će imati u osnovi iste funkcije, pri čemu će promene "strukture" sistema varirati pre svega u zavisnosti od promena organizacionog "principa" poretka ili usled variranja u "sposobnostima" jedinica. Kritiku koja se često upućuje realizmu da "jedinice" sistema uvek pretstavljaju države, iako postoje i drugi značajni međunarodni subjekti, Waltz odlučno odbacuje korišćenjem argumenata

baziranih na analogiji sa ekonomskim fenomenima. Kao što su na tržištu firme osnovne "jedinice" poretka (koji može biti determinisan bilo "perfektnom konkurencijom" ili "oligopolističkim" dominiranjem tržišnim sistemom), iako nisu jedini tržišni subjekti i činioci, pri čemu su predmet međusobnih fuzionisanja, interpenetriranja, kao i državne regulacije i kontrole, tako i u međunarodnom političkom sistemu osnovne jedinice pretstavljaju države. Bez obzira na postojanje drugih međunarodnih subjekata, prema Waltzu, sve dotle dok su najvažnije države glavni politički subjekti u međunarodnim odnosima, struktura međunarodnog političkog sistema, biće izražena u jedinicama koje pretstavljaju države. Funkcionalna istovetnost država potiče od njihovog autonomnog položaja kao političkih jedinica. Suverenost podrazumeva da države odlučuju samostalno o tome kako će rešavati domaće i međunarodne probleme, pri čemu suverena država ne mora biti i "nezavisna". Suverenost ne podrazumeva potpuno slobodno ponašanje, već je to ponašanje ograničeno uticajima drugih država. Države se međusobno razlikuju po veličini, bogatstvu, snazi i formi.

Države imaju iste funkcionalne zadatke u međunarodnom političkom sistemu, ali nejednake sposobnosti za njihovo izvršavanje. Stoga osnovno svojstvo koje je relevantno za političku strukturu međunarodnog sistema jeste "sposobnost" države. Odavde proizilazi treća bitna komponenta "strukture" međunarodnog poretka, a to je sistemska "distribucija sposobnosti". Za razliku od unutrašnjeg hijerarhičnog političkog sistema, gde se delovi razlikuju i po funkcijama i po "sposobnostima", jedinice međunarodnog sistema se razlikuju pre svega po "sposobnostima". Različite države pri vršenju istih ili sličnih funkcionalnih zadataka imaju različite sposobnosti, koje zavise u suštini od njihove snage, koja nije samo vojne prirode, jer kao što se političkim ili vojnim sredstvima mogu ostvarivati ekonomski ciljevi, tako se i ekonomskim sredstvima mogu ostvarivati i politički ili vojni ciljevi. Mada je "sposobnost" individualna karakteristika "jedinica" poretka, "raspodela sposobnosti" pretstavlja sistemsku karakteristiku (nezavisnu od pojedinačnih subjekata). Međunarodni politički sistemi razlikuju se po "raspodeli sposobnosti" na sisteme sa manjim ili većim brojem velikih sila. Odavde proizlazi da se struktura sistema menja u zavisnosti od promena u distribuciji sposobnosti sistemskih jedinica, pri čemu je bitno kako se menjaju relativni odnosi. Pri ovim promenama može doći, ali i nemora, do promene osnovnog principa organizovanja poretka. Strukturne promene izazvane promenom raspodele sposobnosti, međutim, imaju uticaja na promene ponašanja jedinica sistema. Mada odnose među državama treba u sistemskom pristupu apstrahovati i isključiti iz strukturne definicije, grupe koje jedinice formiraju mogu ponekad imati relevantnost, ukoliko vode strukturnoj transformaciji. Ukoliko se, međutim, veći broj velikih sila podeli u manji broj saveza (npr. dve koalicije) tada ne dolazi do strukturnih promena (odnosno multipolarni sistem ne postaje bipoliran).

Iz ovakvog koncepta međunarodnog političkog sistema proizilaze brojne posledice. U uslovima anarhičnog poretka, koji podrazumeva nezavisnost, međunarodna specijalizacija i razmena stavljaju prioritet na relativne, a ne apsolutne dobitke od uzajamne saradnje. Pitanje, naime, nije da li će strane u saradnji biti na dobitku, već koliko će koja strana biti na dobitku odnosno da li će neka jedinica biti na većem dobitku od drugih jedinica, menjajući na taj način relativnu distribuciju sposobnosti unutar poretka. Ukoliko je sistem u većoj meri okarakterisan neizvesnostima, utoliko države više vode računa o relativnim dobitcima od međunarodne saradnje. Struktura sistema u većoj ili manjoj meri ograničava saradnju i specijalizaciju. Države u međunarodnom sistemu izražavaju izvestan stepen opreznosti prilikom ostvarivanja veza koje im menjaju zavisnost u odnosu na druge učesnike u saradnji. Što se država više specijalizuje u većoj meri se oslanja na uvoz roba i usluga iz drugih država. Veća međuzavisnost podrazumeva veću "ranjivost" i zato jedinice sistema pokazuju, zavisno od strukture poretka, povećanu sklonost za kontrolom međuzavisnosti. Povećanje međuzavisnosti, stoga čini međunarodni sistem manje stabilnim. Države (kao i ljudi) su manje bezbedni srazmerno stepenu njihove slobode kojoj teže, i pored neizvesnosti. Anarhični međunarodni sistem je, međutim,

u velikoj meri stabilan, jer stalna mogućnost da sila može biti upotrebljena ograničava manipulacije, umanjuje zahteve i služi kao podsticaj miroljubivog rešavanja sporova (što je posebno slučaj u vremenu nuklearne proliferacije). Anarhični međunarodni sistem nije, po Waltzu, stanje nereda i haosa, a shvatanja koja anarhičnost svode na sukobe zapadaju u grešku zbog toga što ne razgraničavaju procese od strukture međunarodnog poretka. Svaki društveni poredak može biti baziran bilo na principu "anarhije" ili "hijerarhije", pri čemu je savremeni međunarodni politički sistem, za razliku od unutrašnjih političkih sistema, definisan "principom anarhije". Iako "čisti" poretci, kao što su potpuno "anarhični" ili "hijerarhični" u praksi ne postoje, metodološki je moguće sisteme podeliti na ova dva navedena tipa, čime se povećava teorijska sposobnost objašnjavanja društvenih ili međunarodnih pojava. Hijerarhični elementi u međunarodnom sistemu ograničavaju i obuzdavaju ispoljavanje suverenosti država, ali samo do mere koja je uslovljena anarhičnošću šireg poretka. Anarhičnost ili hijerarhičnost sistema imaju izrazit značaj na verovatnoću i nivo saradnje među jedinicama, stepen dalekosežnosti sporazuma o naoružanju, kao i nadležnosti međunarodnih organizacija. Anarhičnost podrazumeva sistemsku uređenost kojoj se prilagođava ponašanje jedinica, koje u uslovima samopomoći tendiraju stvaranju saveza. Balans odnosa snaga pretstavlja rezultat koji je izazvan nekoordiniranom akcijom država koje svoje ponašanje ograničavaju i usmeravaju saglasno sistemskim imperativima. Stvaranje "balansa snaga" nije, međutim, univerzalna sklonost država, već je određena strukturom sistema. Države su u savremenim uslovima, u najopštijem, sklonije "priključivanju" u saveze sa drugim jakim državama, a manje stvaranju balansa snaga, mada dejstvo sistema menja odnose u prilog "balansiranja". Mnoge države često naginju ulasku u slabije koalicije radi očuvanja svoje bezbednosti, posebno u sistemu sa dve savezničke koalicije, jer bezbednost nije cilj već sredstvo, a povećanje snage ne mora voditi i povećanju bezbednosti. U npr. poretku sa dve koalicije, gde jedna beleži veći uspeh u uključivanju novih članova može lako doći do preventivnog rata, da bi se sprečilo povećanje dispariteta u snazi. Osnovna briga države, stoga nije maksimizacija snage (kao što smatra klasični realizam) već "održavanje" (obezbeđivanje) svoje pozicije u sistemu. Uključivanjem u slabiju koaliciju, države stiču u njima povoljniji položaj, posebno ako su glavni konkurenti izvan ove koalicije, a istovremeno povećavaju svoju snagu kroz udruživanje, odvraćajući agresore. Da li će se država "priključiti" u jaču ili slabiju koaliciju ili će nastojati da stvori "balans snaga" zavisi od relativne jačine države tj. sistemske raspodele "sposobnosti".

Iz "strukture" sistema proizilazi i optimalan broj "velikih sila" koje treba da čine poredak stabilnim. Ekonomska stabilnost se npr. povećava kada se oligopolitički sektor smanjuje, jer se umanjuje sklonost konkurentnom obaranju cena, a odnosi među konkurentima lakše postaju predmet dogovornog usmeravanja. Po Waltzu postoji devet bitnijih aspekata koji u ekonomskoj oblasti ukazuju da povećanje stabilnosti sistema može biti postignuto smanjenjem broja glavnih učesnika (pregovarača): 1) relativna veličina utiče na opstanak firme, odnosno veće firme lakše opstaju na tržištu od malih firmi; 2) stabilnost je u većoj meri prisutna kada nove firme teže ulaze na tržište, pri čemu je oligopolistički sektor stabilniji kada su prepreke za ulazak na tržište novim firmama veće, s tim da, po pravilu, manji broj firmi su najčešće velike firme; 3) troškovi pregovaranja (c) povećavaju se drastično sa povećanjem broja pregovarača (n) tj.: $c=(n-1)n/2$; 4) sa povećanjem broja članova "grupe" (broja jedinica) svaki član grupe postaje manje sklon da snosi troškove pregovaranja; 5) i obratno prilikom smanjenja grupe povećava se stepen sklonosti svakog člana da preuzme odgovornost u njenom očuvanju; 6) "troškovi" primene sporazuma i ubiranje dobitaka progresivno menjaju vrednost sa povećanjem grupe; 7) raznolikost učesnika povećava teškoće oko postizanja sporazuma (pri čemu raznolikost raste sa povećanjem grupe učesnika); 8) problemi nadzora, kao i održavanje i dopunjavanje sporazuma, povećavaju se progresivno sa porastom grupe; 9) sa porastom grupe povećavaju se i teškoće prognoziranja i detektovanja sporazuma koji su neke učesnice zaključile sa

štetnim posledicama. Iz ovih stavova Waltz zaključuje da je sistem stabilniji ukoliko postoji manji broj glavnih članova odnosno shodno navedenoj jednačini troškova sa izrazom (n-1)n/2, idealan broj velikih sila treba da bude dve.

Sistem je, po Waltzu, stabilan dok njegova struktura opstaje. U modernom sistemu "samopoći" struktura nemože biti dovedena u pitanje sve dok nema posledičnih promena u broju glavnih (vodećih) "sila". Ukoliko je broj glavnih jedinica manji upravljanje sistemom je jednostavnije, pri čemu stabilni sistem ima svojstvo sopstvenog "reinforsiranja" i kontrole nad primenom usaglašenih sporazuma. Ovde, međutim, Waltz ukazuje da sistem sa dve "velike sile" nemora uvek biti najoptimalniji sa stanovišta očuvanja stabilnosti sistema. Kao i u ekonomiji, usled oligopola, gde sužavanje konkurencije dovodi do ugrožavanja interesa potrošača, u međunarodnoj politici sistem baziran na dve velike sile može imati nepovoljan uticaj na treće države. Ovo je posebno slučaj ukoliko jake države postanu agresivne, što može dovesti do ugrožavanja drugih država. Sistem sa dve snažne države efikasniji je za određene ciljeve, a manje je efikasan za druge, posebno ukoliko su ovi ciljevi vezani za interese trećih država. U celini, međutim, Waltz smatra da su sistemi sa manjim brojem jedinica stabilniji od sistema sa velikim brojem jedinica, pri čemu su sistemi sa manjim brojem velikih sila stabilniji od sistema sa većim brojem velikih sila.

Iz koncepta "strukture" nadalje proizilazi da kada je sistem baziran na "samopoći" stepen međuzavisnosti, barem proporcionalno, ima sklonost slabljenju sa smanjivanjem broja jedinica, što doprinosi stabilnosti. Za razliku od neoliberala, Waltz smatra da povećanje međuzavisnosti, posebno ako odnosi između država nisu u dovoljnoj meri regulisani ili predmet potrebnog povećanja centralizovane kontrole, mogu dovesti do narušavanja mira i stabilnosti u međunarodnom sistemu. Savremeni međunarodni biopolarni sistem (gde su dominirale SAD i SSSR) karakteriše mali stepen "međuzavisnosti" u poređenju sa prethodnim multipolarnim sistemom (koji je ispoljavao veće nestabilnosti). Struktura sistema i međuzavisnost jedinca stoje u uzajamnoj vezi, gde promene strukture vode promenama u stepenu međuzavisnosti. Međuzavisnost je odnos koji po prirodi podrazumeva interakciju "jednakih". Međuzavisnost se smanjuje, pri porastu dispariteta u sistemskoj raspodeli sposobnosti. Iako međuzavisnost ima sklonost opadanju, pri smanjenju broja "velikih sila", korelacija nemora biti uvek tačna, jer međuzavisnost zavisi i od "veličine" jedinica, a ne samo od broja jedinica (velikih sila). Što je veća država, veći deo privredne aktivnosti odigrava se unutar nje, što smanjuje njenu zavisnost od inostranstva. Čak i sa ujedinjenjem Zapadne Evrope veći deo trgovine odvijaće se unutar ovako uvećanog tržišta, odnosno međunarodna međuzavisnost neće se bitnije promeniti. Mada "veličina" jedinice ima tendenciju (prosečnog) rasta, sa smanjenjem broja velikih sila i iako manji broj velikih sila vodi većoj uravnoteženosti, Waltz smatra da je moguće pretpostaviti i postojanje sistema sa četiri sile, gde bi pored postojeće dve "supersile" druge dve bile Evropska Zajednica i Kina. Ovakav sistem, bio bi neznatno manje stabilan od postojećeg, pri čemu međuzavisnost ne bi bitnije porasla, jer bi se najveći deo ekonomske aktivnosti odvijao i dalje unutar granica ovih sila. Iz Waltzovog koncepta proizilazi da teritorijalna nejednakost među državama ne utiče na međuzavisnost, pri čemu anarhični međunarodni sistem pretstavlja sistem najveće stabilnosti. Anarhični sistem može umanjiti stepen stabilnosti ukoliko dođe do promena u organizacionom principu ili promena u broju velikih sila, pri čemu je multipolarni sistem, kao što pokazuje iskustvo pre Drugog svetskog rata, manje stabilan od bipolarnog.

Stabilnost međunarodnog političkog sistema može se odrediti sa dva uslova: 1) da poredak zadržava anarhičnost; 2) da u sistemu ne dolazi do "posledičnih" promena u broju glavnih država koje konstituišu sistem. Multpolarni sistem održao se, shodno shvatanju Waltza, tri stoleća, zahvaljujući održavanju približno istog broja velikih sila (gde su posle pada nekih velikih sila na njihova mesta dolazile druge), dok je bipolarni sistem trajao svega nekoliko decenija i pokazao se veoma stabilnim, jer nije došlo do izrazitijeg jačanja trećih država koje bi izmenile preovlađujuću bipolarnu

strukturu. Posledične promene do kojih je moglo doći u multipolarnom sistemu posle pada velikih sila, nisu bile značajnije, jer je broj velikih sila ostajao uglavnom nepromenjen, tako da je sistem održavao svoju stabilnost i pored čestih sukoba država (u borbi za status velikih sila). Razlika između bipolarnog i multipolarnog sistema je posebno izražena u balansiranju snaga. Sistem sa dve velike sile je jednostavnije balansirati, jer balansiranje pretstavlja međusobnu stvar samo dve države, što umanjuje neizvesnost u vezi sa ponašanjem trećih država, koja je karakteristika multipolarnog sistema. Sistem sa tri velike sile, pokazuje manju stabilnost jer dve sile mogu da se udruže i da potisnu treću, svodeći ponovo sistem na poredak sa dve jake sile. Pored toga što se, kao što se pokazalo, pregovaranje u sistemu otežava sa porastom broja velikih sila, praksa ukazuje i da je u multipolarnom sistemu malo verovatno da jedna od sila bude država koja balansira odnose drugih. Navodeći primer Velike Britanije u osamnaestom i devetnaestom veku, Waltz staje na stanovište, da u sistemu sa pet velikih sila, postoji mala verovatnoća da jedna od velikih sila preuzme ulogu da balansira sistem, posebno ako i sama nije dovoljno jaka, ili da u slučaju sukoba zadrži potrebnu neutralnost. Istu kritičku argumentaciju Waltz primenjuje i na druge srodne "fleksibilne saveze", gde određene države treba da pređu na stranu posebne grupe država, u cilju ostvarenja balansa odnosa snaga. Ovakav model koji je inače svojstven i Ligi naroda, kao i Ujedinjenim nacijama, nema izgleda da bude efikasan, jer je za očuvanje stabilnosti ovakvog sistema potrebno da barem jedna od velikih sila bude neutralna i prevladavajući "ideološke" sklonosti i prethodne prijateljske "veze", konkretno se stavi na stranu slabije ili slabijih država, doprinoseći na taj način miru. Fleksibilni savezi, multipolarni sistem čini manje stabilnim od bipararnog, što je posebno slučaj kada se u okviru saveza nalazi veći broj velikih sila, jer tada nije jednostavno utvrditi jasne granice između saveznika i mogućih neprijatelja. S druge strane, rigidni savezi u sistemu sa dve supersile, doprinose stabilnosti i miru u većoj meri, uzimajući u obzir da rigidnost doprinosi fleksibilnosti strategije i većoj slobodi u donošenju odluka. Blokovska kohezija podrazumeva "stručno" i pažljivo "menadžiranje", slično "disciplini u partiji", što nije moguće ostvariti u multipolarnim uslovima kada se u istom savezu mogu nalaziti veći broj velikih sila.

Razvoj modernog naoružanja onemogućava da manje države postanu "supersile" i promene postojeću strukturu sistema. Nuklearno oružje doprinelo je, po Waltzu, međunarodnom miru, jer je ojačalo održanje postojeće bipolarne strukture i onemogućilo eskalaciju naoružavanja. Čak i udruživanje većeg broja nenuklearnih država ne može da dovede u pitanje premoć današnjih supersila (sa nuklearnim oružjem). Premoć supersila se povećava i sa razvojem konvencionalnog oružja, koje je tehnološki sve usavršenije. Pored toga "velike sile" nisu sve manje dostižne jedino usled progresa modernog naoružanja, već i zbog toga što jača njihova ukupna moć. "Sposobnosti" u okviru sistema su u današnje vreme "koncentrisanije" više nego u bilo kom drugom periodu istorije. Iako vojna sila nije upotrebiva u direktnom sukobu supersila ona je "deljiva" i primenjiva je na razne načine, posebno u lokalnim sukobima. Sila može biti prisutna čak i kada vojna sredstva nisu upotrebljena. Ona može pomoći osvajanju teritorije, mada nemože obezbediti i efikasnu kontrolu (vlast) nad okupiranom teritorijom. Osnovna svojstva koja "sila" ima su sledeća: 1) sila obezbeđuje održavanje autonomnosti, pred pretnjom sile koju drugi poseduju; 2) veći posednici sile imaju mogućnost šire upotrebe sile, omogućavajući neizvesne reperkusije; 3) što su države veći posednici snage uživaju širi opseg bezbednosti u odnosima sa manje važnim državama i imaju više uticaja na "igru" koja će se "igrati" i njezina pravila; 4) svojim posednicima velika snaga daje visok "udeo" u sistemu i sposobnost delovanja; za njih upravljanje postaje kako isplativo, tako i moguće. U uslovima anarhičnog sistema gde se države bore za ostvarivanje "relativnih dobitaka" opadanje konkurencije, međutim, dovodi do davanja prioriteta "apsolutnim dobitcima", što je posebno slučaj u novije vreme sa dve super sile. Iz ovako određene "sile" proizilazi shodno autoru, i potreba "menadžiranja" odnosa u sistemu. Za razliku od unutrašnjeg državnog sistema gde "kolektivna dobra" svim pripadnicima društva nameću njihovo

plaćanje, u međunarodnom sistemu "kolektivna dobra" nemogu nametnuti državama obavezu plaćanja. Međunarodne institucije nemogu države naterati da plaćaju "kolektivna dobra" odnosno izvršavaju svoje dužnosti. Dosadašnje odnose među državama uređivale su isključivo velike sile, koje su jedine imale ulogu stvarnog menadžera u međunarodnom sistemu. Nikakvo centralno menadžiranje, a posebno menadžment međunarodnih organizacija nije u praksi efikasno, jer sredstva poseduju velike sile, a menadžment koji je kontrolisan od ovih sila može jedino varirati u zavisnosti od sistemskih promena.

U celini Waltzova teorija, kao što se može zaključiti, unapređuje klasična realistička shvatanja. Ova teorija je pored velikog broja pristalica bila i predmet brojnih kritika, posebno od strane neoliberalnih teoretičara. Prema shvatanju R.W. Coxa neorealistička doktrina je neprirodno "vrednosno oslobođena", redukovana na odnose fizičke sile, pri čemu je uloga socijalnih sila zanemarena, mada upravo ove sile, kao i produkcioni odnosi imaju posebno značajno mesto u međunarodnoj politici.[142] Pored toga Cox izražava sumnju da teorija može preko jednog ili dva faktora objašnjavati promene poretka, ne uzimajući i druge činioce u obzir. Bliske stavove zauzima i R.K. Ashley, koji smatra da je neorealizam "pozitivistički strukturalizam", koji postojeći sistem apstrahovano tretira kao "prirodni poredak", ograničava politički diskurs, negira ili uprošćava značaj različitosti kroz vreme i prostor, subordinira svu praksu interesu za kontrolu, zagovara ideal socijalne sile iznad odgovornosti, odbacujući političku interakciju onih (praktičnih) sposobnosti koje omogućavaju "socijalno učenje" i kreativne promene.[143] Ovakav pristup, kao što ukazuje Ashley anticipira i legitimizuje "totalitarni projekt" globalnih "proporcija", racionalizujući i osiromašavajući svetsku politiku, u kojoj su ekonomska međuzavisnost i nejednak razvoj ograničeni i ne omogućavaju promene sistemske strukture, pri čemu pored "statičnosti" ovakav poredak ima "utilitarna" obeležja koja pretpostavljaju potpunu autonomnost država, odvojeno od socijabilnih činilaca, pri čemu instrumentalizovana državna aktivnost nije podložna normama i principima koji postoje odvojeno od individualne državne volje. Slične stavove nalazimo i kod drugih neoliberalnih kritičara, gde npr. Holsti ukazuje da "struktura" u okviru neorealističke koncepcije, pati od nesposobnosti da identifikuje prirodu i izvore interesa i "preferencije", jer se oni nemogu derivirati iz sistema kao takvog, pri čemu model nije sposoban da objasni kako se ovi interesi i preferencije menjaju.[144] Ovaj autor pored toga ukazuje da je neorealistički koncept previše opšt i da njegove tri pretpostavke koje ga određuju, nisu dovoljno "osetljive" na izvore i dinamiku sistemskih promena, što potiče od nepotpunosti koncepta koji zanemaruje elemente koje treba uključiti u sistem, čineći tako teoriju podesnom samo za generalno i nepotpuno objašnjenje. Ovo je pored ostalog rezultat zanemarivanja bitnih unutrašnjih političkih procesa i faktora unutar država, među kojima je pored ostalog i ideologija.

b) R. Gilpin

Drugu značajnu neorealističku koncepciju nalazimo kod Gilpina koji u svom glavnom delu "Rat i promene u svetskoj politici"[145] u većoj meri nastoji da u razmatranja uključi dinamičke elemente. Shodno shvatanju autora "međunarodni sistem" je nastao

[142] Vidi R.W. Cox: "Social forces, states and world orders" u "Neorealism and its Critics", Columbia Univ.press, 1986.
[143] R.K. Ashley: "The poverty of Neorealism" u "Neorealism and its Critics", Columbia Univ.press, 1986.
[144] Vidi K.J. Holsti: "Models of international relations and foreign policy" u "Diplomatic History", Winter 1989; ili "Theories of international relations and foreign policy: Realism and its Challengers" u "Controversies in international relations theory: Realism and the Neoliberal challenge", St. Martin's press 1995.
[145] Vidi R. Gilpin: "War and change in world politics", Columbia Univ.press. 1981.

iz istih razloga iz kojih nastaje bilo koji društveni ili politički sistem, a to je težnja određenih subjekata, da ulazeći u socijalne odnose i kreirajući socijalne strukture ostvare određene političke, ekonomske i druge tipove interesa. Pošto interesi jednih subjekata dolaze u sukob sa interesima drugih, posebni interesi koji su došli do izražaja u socijalnim aranžmanima poretka, imaće sklonost odražavanja relativnih sila subjekata koji su unutar sistema; tj. iako socijalni "sistem" nameće ograničenja na ponašanje svih aktera, "sistem" će, "nagrađujući" ili "kažnjavajući" vidove ponašanja svojih subjekata, odražavati, najmanje "inicijalno" (a po pravilu i kroz promene poretka) interese najsnažnijih "članica" sistema. U vremenu, interesi individualnih subjekata i balans snaga među subjektima doživljavaju promene koje su rezultat ekonomskih, tehnoloških i drugih razvojnih kretanja, s tim da oni subjekti koji su najviše na dobitku promenama u sistemu i koji su dobili dovoljno sile da izvrše ovakve promene, teže izmenama sistema koje će zadovoljiti njihove interese. Promenjeni sistem će odražavati novu distribuciju sile i interesa svojih (novih) dominantnih subjekata, iz čega proizilazi da je preduslov promene u protivrečnosti između postojećeg društvenog sistema i redistribucije snaga prema onim subjektima koji će najviše biti na "dobitku" promenama u sistemu. Na taj način, po Gilpinu, osnovna socijalna funkcija međunarodnog, kao i bilo kog društvenog sistema, može biti definisana u kategorijama "dobitka" koje različiti subjekti deriviraju kroz svoje delovanje. Priroda međunarodnog sistema određuje čiji će interesi biti "usluženi" funkcionisanjem sistema. Promene sistema impliciraju izmene u distribuciji "dobitaka" članicama, kao i "troškove" koje im sistem nameće. Ovi "dobitci" i "troškovi" su individualnog karaktera, gde svaki član međunarodnog sistema teži postizanju sopstvenih interesa, koji mogu biti različiti od bezbednosnih do ekonomskih i ideoloških, ali uvek podređeni "prirodi" sistema (tj. vladavini poretka i njegovim pravilima). Gilpinov koncept svodi se na pet pretpostavki, koje u razmatranjima pokušava da dokaže, a to su: 1) međunarodni sistem je stabilan (tj. u stanju ekvilibriuma) ako nijedna država ne veruje u profitabilnost promene sistema; 2) država će pokušati da promeni sistem ukoliko očekuje da "dobitci" prevaziđu očekivane "troškove" (tj. ukoliko postoji očekivani neto dobitak); 3) država će težiti da promeni međunarodni sistem kroz teritorijalnu, političku i ekonomsku ekspanziju, sve dok granični troškovi daljih promena ne budu jednaki ili veći od graničnih dobitaka; 4) kada se jednom uspostavi ekvilibrium između troškova i dobitaka nastalih daljim promenama i ekspanzijom, trend je da ekonomski troškovi održavanja novonastalog stanja, rastu brže od ekonomskih kapaciteta koji treba da podrže status quo; 5) ukoliko disbalans u međunarodnom sistemu ne bude razrešen, sistem će biti promenjen i nova ravnoteža, odražavajući redistribucije snage, biće uspostavljena.

Navedene pretpostavke pretstavljaju osnovu na kojoj autor zasniva argumentaciju o prirodi političkih promena međunarodnog sistema. U nastavku izlaganja obrazložićemo opširnije navedene stavove i hipoteze.

Ukoliko je međunarodni sistem u ekvilibriumu, u određenom periodu istorije, ovakvo stanje znači da najjača država ili grupa država nema sklonost za menjanjem sistema, jer procenjuje da granični prirast koristi nije veći od graničnog prirasta troškova, koji bi bili stvoreni izmenama (odnosno $dB \cong dC$). Ovo ne podrazumeva da se sistem u ekvilibriumu nalazi u stanju apsolutnog mirovanja, već da promene, koje su uvek prisutne, ne izazivaju promene dublje sistemske prirode. Pored toga u stanju ekvilibriuma postoji stalna težnja svake države za ostvarivanjem koristi, pri čemu sistem do izvesne mere odgovara ovim zahtevima, koji su inače ograničeni visinom "troškova" koje bi izazvale korenitije promene usmerene na ostvarivanje "koristi". U stanju ekvilibriuma nemoraju sve snažnije države sistema biti zadovoljne postojećom raspodelom snage odnosno ekonomskim, političkim i teritorijalnim aranžmanima (kao u slučaju Nemačke posle Prvog svetskog rata), što može voditi izlasku sistema iz ekvilibriuma, odnosno njegovim radikalnijim promenama. Uzroci promena međunarodnog sistema mogu biti unutrašnje-političkog karaktera, gde određena društvena grupa, klasa ili elita na drugačiji način određuje (menja) nacionalni interes,

ili međunarodnog porekla najrazličitije vrste. Osnovni razlog promene međunarodnog sistema je, međutim, nejednak razvoj političkih, ekonomskih i tehnoloških sposobnosti država, koji menja odnose između procenjenih "koristi" i "troškova", što izaziva težnju za promenom sistema. Ukoliko bi razvoj u međunarodnom sistemu bio takav da ne menja relativne odnose snaga, a da pri tom drugi faktori nisu involvirani, sistem bi ostao u stanju ekvilibriuma, odnosno ne bi se pojavila "protivrečnost" između "postojećeg međunarodnog sistema" i potencijalnih neto "dobitaka" država. Upravo ova protivrečnost dovodi, po Gilpinu, do istorijskih promena sistema, koji iz ekvilibriuma prelazi u stanje neravnoteže, koja je posledica redistribucije snage. Ukoliko se protivrečnosti nemogu razrešiti u okviru postojećeg sistema, manjim sukobima, savezima i diplomatskom interakcijom, sistem će, naime, doći u stanje disekvilibriuma, što će kao rezultat imati razrešenje krize sistema, kroz njegovu izmenu. Ovakva izmena koja je, po Gilpinu, u istoriji uglavnom imala za posledicu rat odnosno radikalno razrešenje konflikta, dovodi do novog ekvilibriuma, koji je rezultat nove raspodele sile među državama u sistemu. Novonastali ekvilibrium, međutim, ne pretstavlja završetak ciklusa, već pod uticajem istorijskih trendova u razvoju političkih, ekonomskih, vojnih i tehnoloških komponenti progresa, ovaj prelazi u stanje kretanja, usled promenjene distribucije sila u sistemu, što vodi novom disekvilibriumu koji treba da bude razrešavan. Na ovaj način istorijske razvojne promene neprekidno utiču na izmene međunarodnog sistema, pri čemu dinamika ovih izmena zavisi od nejednakosti u stepenu razvoja država, odnosno protivrečnosti između postojećeg sistema i potencijalnih marginalnih koristi i marginalnih troškova (tj. postaje bitan odnos dB/dC ili dugoročno $\Delta B/\Delta C$).

U Gilpinovom konceptu sila je određena kao politička, ekonomska, vojna i tehnološka sposobnost države, pri čemu autor ukazuje i na značaj slabije merljivih činilaca, kao što su javni moral, kvalitet rukovodstva, javno mnenje i posebno "prestiž", kao važniji element koji ima uticaja na promene međunarodnog ustrojstva. Na idejno srodan način određene su ključne kategorije ovog koncepta, gde spadaju: država (kao osnovna jedinica), državni interes i ciljevi spoljne politike, kao i priroda međunarodnog sistema. "Država" pretstavlja organizaciju koja obezbeđuje zaštitu i blagostanje, a zauzvrat dobija "dohodak"; ona je najvažniji mehanizam kojim društvo obezbeđuje "javna dobra", rešavajući pitanje besplatnog ili pristupačnog davanja usluga ljudima; ona štiti svojinska prava građana od individua i drugih država, a takođe obezbeđuje i razrešavanje sporova. Država je kao celina sačinjena od pojedinaca i grupa, pri čemu snažne grupe usmeravaju državnu aktivnost, bez obzira da li je na vlasti "monarh" ili "savremeni političar", odnosno funkcije države određene su dejstvom vladajućih grupa i vladavinom njihovog koncepta morala i pravde. Ovo je od značaja posebno za funkcije vlasničkih prava, koje kako na unutrašnjem planu, tako i na međunarodnom planu teže da favorizuju interese vladajućih grupa. Primarna spoljna funkcija države je, stoga, vezana za blagostanje sopstvenih građana (što je u izvesnom smislu slično liberalnim shvatanjima), koja na međunarodnom planu nameće zaštitu prava svojine i lične bezbednosti svojih subjekata u odnosu na državljane i akcije drugih zemalja. Iz unutrašnjih i spoljnih funkcija države, kao i iz ultimativne prirode njene vlasti, proizlazi da je ova glavni subjekt međunarodnog poretka. Država je kao osnovna jedinica sistema suverena, što pretpostavlja da nije subordinirana bilo kakvom višem autoritetu. U cilju zaštite svojih građana i njihovih sloboda i u odsustvu višeg autoriteta u konkurentskom međunarodnom poretku, država mora čuvati samu sebe i videti druge države kao moguće pretnje. Za razliku od Morgentaua, Gilpin smatra da države kao takve nemaju interese, već da interese imaju pojedinci i udruženja individua, gde različiti savezi uzrokuju oformljavanje interesa, do nivoa državnih interesa, i imaju značaja za dinamiku njihovih promena. Države se mogu, stoga, smatrati "koalicijom koalicija" čiji ciljevi i interesi rezultiraju iz pregovaranja i snage većeg broja koalicija, koje manje ili više pretstavljaju "šire društvo" ili političku elitu. Ciljevi spoljne politike država su stoga određeni primarno interesima dominantnih članova ili vladajućih koalicija. Gilpin ukazuje, međutim, da ne postoji klasična hijerarhija spoljno-političkih

ciljeva, već da odlučivanje uvek uključuje “trgovinu” između različitih prioriteta, uključujući procenu “troškova” radi većeg ili manjeg učešća ili zamene jednog prioriteta drugim prioritetom. Bezbednost države, po ovom autoru, može imati neodgovarajuće visoku cenu, ako se svi društveni resursi usmere sa drugih ciljeva isključivo na ovakav prioritet, a takođe važi i obratno, ukoliko bi se svi društveni resursi usmerili na ekonomski razvoj i standard, došlo bi do neadekvatnog trošenja sredstava, što bi ugrozilo bezbednost. U državi, kao i međunarodnom sistemu, gde postoji problem “oskudnih” sredstava, donošenje odluka o prioritetima svodi se, po Gilpinu, na problem alokacije sredstava koji moderna ekonomska teorija rešava upotrebom “kriva indiferentnosti”. Umesto hijerarhije interesa i ciljeva ove krive mogu da pokažu, kako će određena proizvodnja ili određen prioritet biti zamenjivan drugim, odnosno koliko određene proizvodnje ili prioriteta treba žrtvovati (kao trošak) da bi se postigla određena druga proizvodnja ili prioritet. Krive indiferentnosti imaju isti oblik kao krive tržišne potražnje odnosno podležu ekonomskom zakonu “opadajuće korisnosti”. Ove krive na primeru dva proizvoda ili prioriteta imaju, po pravilu, sledeću formu:

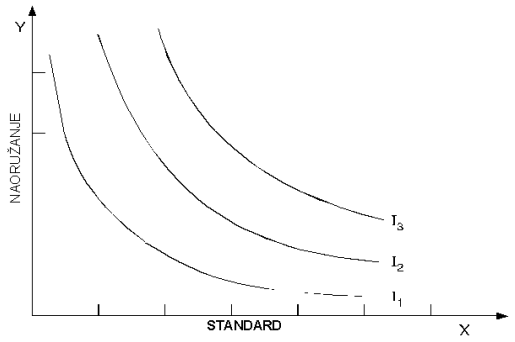

Slika 7

Kriva I_1 pokazuje kako se pri određenim proizvodnim mogućnostima društva može izabrati usmeravanje resursa, bilo za naoružanje ili za standard, dok krive I_2 i I_3 pokazuju kako se pri ukupnom povećanju društvenih resursa alokacija vrši na višem nivou i bezbednosti i standarda. Ove krive imaju prednost u odnosu na klasične obrasce hijerarhije prioriteta, jer ukazuju na dinamiku promena prioriteta u zavisnosti od sklonosti u odlučivanju vladajućih grupa ili elita, pri zadatom raspoloživom obimu resursa, odnosno sposobnosti države. Ovo je od posebnog značaja budući da u različitim vremenskim periodima država ima istovremeno veći broj kompleksnih ili protivrečnih ciljeva. Pored toga krive indiferentnosti su osetljive i na unutrašnje i međunarodne promene. Distribucija sile npr. između domaćih koalicija može se promeniti u toku vremena, a sa njom i raznorodni ciljevi spoljne politike, što će menjati izgled krivih. Isto tako promene u troškovima određenih ciljeva, ili promene u sposobnosti država da ostvare određene ciljeve, imaće efekta na moguće promene prioriteta u spoljnoj politici, jer će se za jedne prioritete morati žrtvovati više drugih prioriteta (budući da su sredstva “oskudna”).

U najopštijem sagledavanju istorije, Gilpin ukazuje da se mogu izdvojiti nekoliko tipova osnovnih ciljeva kojima su težile spoljne politike država: 1) istorijski države su kao glavni cilj imale teritorijalna osvajanja, kao sredstvo ostvarivanja drugih ciljeva, a posebno ekonomskih i bezbednosnih; 2) drugi važan cilj bio je povećanje uticaja nad ponašanjem drugih država (preko pretnji, stvaranja saveza, kao i sfera uticaja, odnosno preko stvaranja okruženja i sistemskih pravila pogodnih za ispunjenje političkih, ekonomskih, ideoloških i sličnih interesa); 3) treći ključan cilj bio je kontrola nad svetskom ekonomijom i posebno međunarodnom podelom rada, što je u vezi sa ostvarivanjem prethodna dva cilja; uticaj na međunarodnu podelu rada pretstavlja, u osnovi, uticaj na distribuciju ekonomske snage i pravila ekonomskog poretka, što

podrazumeva uticaj na međunarodni monetarni sistem, odnose razmene, kretanje resursa odnosno u krajnjoj liniji uticaj na blagostanje, i odatle bezbednost i prestiž.

Pored pojmova "države" i "državnih interesa" i "ciljeva" koncept Gilpina posebnu pažnju posvećuje pojmu "međunarodnog sistema". Shodno ovom konceptu "države" stvaraju međunarodne socijalne, političke i ekonomske aranžmane u cilju unapređenja posebnih grupa interesa. One, međutim, nemaju potpunu kontrolu nad ovim procesom, jer jednom uspostavljen međunarodni sistem ima recipročni (povratni) uticaj na ponašanje država. Sistem utiče na načine na koje pojedinci, grupe i države nastoje da postignu svoje interese i ciljeve; on pretstavlja agregaciju različitih entiteta (kao npr. država-gradova, imperija, država-nacija itd.) koje su sjedinjene redovnom interakcijom (različitog tipa i intenziteta), prema određenom vidu kontrole. Upravo "kontrola" u sistemu pretstavlja najbitniji deo koji određuje poredak. Kontrola ili vladavina u međunarodnom sistemu pretstavlja funkciju tri faktora: 1) kao što je od značaja za politički sistem unutar država raspodela snage između koalicija društvenih grupa, tako je u međunarodnom sistemu od značaja za ostvarivanje vlasti (kontrole) distribucija sile između saveza koalicija odnosno država; ova distribucija sile određuje ko vlada međunarodnim sistemom odnosno čiji su interesi u najvećoj meri promovisani funkcionisanjem sistema; 2) sledeća komponenta je "hijerarhija prestiža" između država u međunarodnom poretku; ova komponenta pretstavlja reputaciju u posedovanju silom i često više nego sama sila ima uticaja na kretanja u međunarodnim odnosima; prestiž se odnosi na respekt od strane drugih država u vezi sa sposobnošću, mogućnošću i spremnošću da se primeni sila; ovde sila može imati ekonomski, vojni ili drugi karakter; 3) značajan element međunarodnog sistema i vladavine u njemu pretstavlja skup prava odnosno pravila koja rukovode ili imaju izvesnog uticaja na interakciju između država; mada ova pravila baziraju na običaju, ugovorima ili konsenzusu odnosno uzajamnim interesima, ipak je njihova primarna osnova u sili i interesima pre svega dominantnih grupa ili država u socijalnom sistemu (odnosno međunarodnom sistemu). Pored ova tri činioca Gilpin ukazuje i da je svaki društveni sistem, pa i međunarodni, u izvesnom smislu ograničen, odnosno da je omeđen od šireg okruženja. Međunarodni sistem je "omeđen" faktički onim brojem država čije akcije i interakcije se uzimaju u obzir prilikom formulisanja njihovih spoljnih politika. Osnovne tipove međunarodnih promena autor je podelio u tri grupe: 1) prvu grupu pretstavljaju promene u osnovnim subjektima međunarodnog sistema, gde npr. "gradove-države" zamenjuju "imperije" ili nacije-države; ova vrsta promena nastaje, uglavnom, jer pojedinci i grupe (posebno vladajuće) jednu političku organizaciju zamenjuju drugom, smatrajući da će ova druga bolje služiti njihovim interesima; pošto se istorijski interesi i "okolnosti" menjaju, a menjaju se i visine "korisnosti" i "troškova" za pojedince i grupe, dolazi do promena političkih organizacija odnosno osnovnih jedinki međunarodnog sistema; 2) drugi tip je promena sistemskog karaktera kod koje se menja vladavina u okviru međunarodnog poretka; ona podrazumeva menjanje međunarodne distribucije sile, hijerarhije prestiža, i prava i pravila uokvirenih sistemom; promena se odnosi na rast i pad subjekata u sistemu ili na oblik vladavine (kontrole) u sistemu; 3) treći tip je "interakcijska promena" odnosno menjanje političkih, ekonomskih i drugih interakcija između subjekata u međunarodnom sistemu; ove promene ne podrazumevaju menjanje hijerarhije sile i prestiža u sistemu, mada obično podrazumevaju menjanje prava i pravila uključenih u međunarodni sistem.

Za razliku od liberalnih teoretičara, koji promene sistema ili promene u sistemu vide isključivo kao postepene odnosno evolutivne, i za razliku od marksističkih teoretičara koji stavljaju akcenat na revolucionarne i nasilne (ratne) promene, Gilpin smatra da treba uvažavati i jedan i drugi tip promena, jer su u istoriji i jedne i druge promene bile prisutne. Postepene promene, su bile znatno češće prisutne u istorijskom kretanju, međutim, autor ukazuje da marksističke stavove ne treba u potpunosti odbacivati, jer kao što na unutrašnjem planu promene nastaju kroz protivrečnost proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa, na međunarodnom planu može se uzrok promena videti (kao i njihove posledice) u nejednakom razvoju proizvodnih,

tehnoloških i drugih mogućnosti država, koje dovode do protivrečnosti između ovog razvoja i postojećeg sistema. Kada bi se uzimale u obzir samo interakcijske promene unutar sistema, procesi bi zaista bili iskključivo evolutivni i ne bi se mogle objasniti korenite izmene međunarodnog sistema do koga je u istoriji objektivno dolazilo. U poređenju sa marksističkim pristupom, svoj koncept Gilpin smatra "nedeterminističkim", jer prema njegovom gledištu postojanje protivrečnosti u sistemu ne može deterministički odrediti pravac promena i rezultat razrešenja protivrečnosti. Po njemu npr. ne mogu postojati dva slična hegemonistička konflikta, jer konflikt može voditi jačanju dominantne sile, kao što može dovesti do pada ove sile i korenitije promene sistema.

U dokazivanju svojih osnovnih hipoteza Gilpin razvija utilitarnu tezu da države u određivanju svoje spoljne politike polaze (ili barem manje ili više treba da polaze) od "cost-benefit" analize, što implicira i razmatranja oportunih troškova, kao i upotrebu zakona "opadajućih dobitaka". Mada svaka država teži da poveća kontrolu nad određenim elementima međunarodnog sistema saglasno obezbeđenju svojih osnovnih vrednosti i interesa, politički realizam, po Gilpinu, nedovoljno kritički staje na stanovište da države teže da maksimiziraju svoju silu, ne uzimajući u obzir prisutnost "oportunih troškova". Povećanje sile nije, naime, stalna sklonost države, jer svako njeno povećanje iziskuje žrtvovanje drugih dobara, što u najopštijem ukazuje da sistem, po sebi, ne teži promenama, već statičnosti. Da bi došlo do promena sistema potrebno je da za državu (ili države): shvaćene relativne koristi budu veće od relativnih troškova, ili da dugoročne koristi prevagnu nad kratkoročnim troškovima, ili da se ukaže potreba da se obezbedi da u dinamici promena ne dođe do budućih eventualnih relativnih gubitaka, ili da se iskaže težnja da se onemogući da konkurenti preko kontrole nad nekim od elemenata sistema ostvare potencijalne relativne prednosti. Sve dok jedinice u sistemu ne vide mogućnost ostvarenja neto dobitaka (čak i u dužoj perspektivi) sistem će ostati stabilan tj. u ekvilibriumu. Pored međunarodnih aspekata Gilpin ukazuje da, pošto promene sistema zavise i od prirode države, moguće je, i potrebno, analizu troškova i koristi proširiti i na unutrašnju političku oblast, odnosno na društveni mehanizam unutrašnje raspodele troškova i koristi; ovde se naravno postavlja pitanje i koji su aranžmani profitabilni ili pretstavljaju trošak za određene subjekte, odnosno koji subjekti imaju interesa za promene međunarodnog sistema.

U međunarodnom "okruženju" osnovni faktori koji su u dosadašnjem istorijskom toku na značajniji način uticali na međunarodne promene bili su razvoj transporta i komunikacija, vojne tehnike i tehnologije, i priroda ekonomije. Tehnološke promene vezane za transport i komunikacije redukovale su troškove i podigle visinu "neto" dobitaka za preuzimanje poduhvata u menjanju međunarodnog sistema Ključni gradient pada sile u zavisnosti od prostora je izmenjen, što je omogućilo drukčije procene u vezi sa teritorijalnom ekspanzijom ili očuvanjem integriteta nad teritorijalno većim geografskim celinama. Na ovaj način stvorene su osnove za imperijalna osvajanja i stvaranje kolonija.

Na sličan način promene u tehnikama i tehnologiji ratovanja omogućavale su u istorijskom toku bitne promene u anticipiranju troškova i koristi od menjanja međunarodnog sistema. Promene u tehnikama ratovanja odnosno strategijama i taktikama, koje su davale prednost određenoj strani bile su značajne posebno u ranijim periodima istorije kada je vojne inovacije bilo lako osvajati ili imitirati. Tek u najnovije vreme tehnološke promene postaju, po Gilpinu, značajne za balans sila. Pored toga vojne inovacije su posebno značajne kada umanjuju ili povećavaju oblast nad kojom je profitabilno proširivati vojnu zaštitu (u "zamenu za dohodak"), što ohrabruje ili destimuliše vojnu ekspanziju. Vojne inovacije mogu, što je istorijski i slučaj, postati u većoj meri kapitalno-intenzivne i favorizovati stvaranje krupnijih političkih celina, kao što je npr. bilo stvaranje država-nacija, a takođe, kao što ukazuje autor, razvoj inovacija može voditi "ekonomiji obima", što isto ohrabruje stvaranje većih političkih entiteta, jer stvaranje veće proizvodnje dovodi do opadanja troškova po jedinici vojne sile.

Naposletku treći faktor okruženja, koji ima posebno veliki značaj za promene u

međunarodnom poretku je priroda ekonomskog sistema odnosno ekonomske promene koje uslovljavaju kretanje međunarodnog sistema. U najopštijem smislu, Gilpin ukazuje, najpre, da ekonomski sistem utiče na politički sistem i obratno, odnosno da distribucija sile u krajnjoj liniji zavisi od ekonomske baze; ali i, s druge strane, da distribucija sile pretstavlja determinišući faktor ekonomskih aktivnosti (kako domaćih, tako i međunarodnih) subjekata odnosno njihovog učešća u sticanju i distribuciji ekonomskih dobitaka. Sticanje ekonomskih dobitaka je neodvojivo povezano sa sticanjem sile, budući da osnova sile zavisi od ekonomskih resursa i ekonomske snage države. Mada neoklasični teoretičari ekonomije ne upražnjavaju termin "višak vrednosti", smatrajući da je svakom proizvodnom faktoru i jedinki proizvodnje dodeljena vrednost koja je saglasna njegovom marginalnom doprinosu ekonomiji, Gilpin upotrebljava termin "ekonomski višak", kao podesan za objašnjavanje borbe država za raspodelu ovog viška dobara i usluga, odnosno kao motiva kontrole i organizacije međunarodnih ekonomskih odnosa u cilju povećanja relativnog učešća u njemu. Budući da su ekonomska sredstva, kako na domaćem, tako i na međunarodnom planu "oskudna", redistribucija "viška vrednosti", kao i, u najopštijem, sticanje ekonomske prednosti pretstavlja značajan motiv ponašanja država i menjanja političkih odnosa. Kao i kod tehničkih i vojnih činilaca promene, ekonomska kretanja, a posebno menjanje podele rada i efikasnosti privreda, dovode do sklonosti menjanja međunarodnog sistema saglasno odnosu koristi i troškova, kao rezultanti ekonomskih promena. Ekonomski razvoj i tokovi od uticaja na ekonomiju (npr., trgovina, kretanje i cene proizvodnih faktora, troškovi transakcija, promene u populaciji i tehnologiji i drugi ekonomski činioci) mogu na razne načine uticati na menjanje koristi i troškova kao potsticaja za promene međunarodnog sistema.

Ipak, po Gilpinu, moguće je izdvojiti tri osnovne grupe faktora koji na značajan način utiču uz promene međunarodnog sistema. Prvi činilac se odnosi na promene u ekonomiji "skale", ili obima, koja može biti, kao što je praksa i pokazala, jak potsticaj težnji za državnom ekspanzijom, budući da povećanje veličine proizvodnje i tržišta odnosno povećanje skale ekonomskih jedinica i menjanje troškova transakcija, kao i smanjenje troškova po jedinici proizvoda, pretpostavlja efikasnost koja implicira ekonomsko i često teritorijalno širenje. U novije vreme, promene čak i u obimu "javnih dobara" plasiranih od strane država, pretstavljale su, po Gilpinu, značajan faktor promena u međunarodnom sistemu ("javnih dobara" za koji je dobivan "dohodak"). Drugi činilac, koji je posebno bio prisutan kao potsticaj ekspanzije, je "internalizovanje" spoljnih nenaplativih koristi i troškova (tzv. "externalities") odnosno takvih koristi koje ne pretstavljaju obavezu za korisnike da ih kompenzuju, kao i takvih troškova koji ne pretstavljaju obavezu da se u njima učestvuje ili da se kompenzuju. Država naime može težiti povećanju kontrole nad međunarodnim sistemom da bi naterala stranu koja je (nezavisno od okolnosti) imala koristi, da izvrši plaćanje ili plaćanja, odnosno ako se radi o "troškovima" koji su pogodili državu, da nateraju odnosnu stranu da prekine štetnu delatnost ili da plati kompenzaciju za nastale troškove. Najzad treći faktor koji je od posebnog značaja za ekonomska kretanja i njihov uticaj na društveni i međunarodni sistem je dejstvo zakona "opadajućih dobitaka". Ovaj zakon koji je poznavala klasična ekonomija (inače dokazivan od D. Rikarda u vezi sa "Rentom") objašnjava posledice ekonomskog pada koji je, ukoliko nema tehnoloških inovacija, neminovan, na određenom stupnju razvoja proizvodnog autputa. Ovaj poznati zakon ukazuje da je za kontinuirani ekonomski rast (tj. kontinuirani porast autputa) potrebno da se svi proizvodni faktori (inputi) povećavaju u istoj proporciji, odnosno da ako to nije slučaj, doći će prvo do kontinuiranog rasta, a zatim će rast imati sve manju stopu. Funkcija bi u tom slučaju imala ovaj oblik:

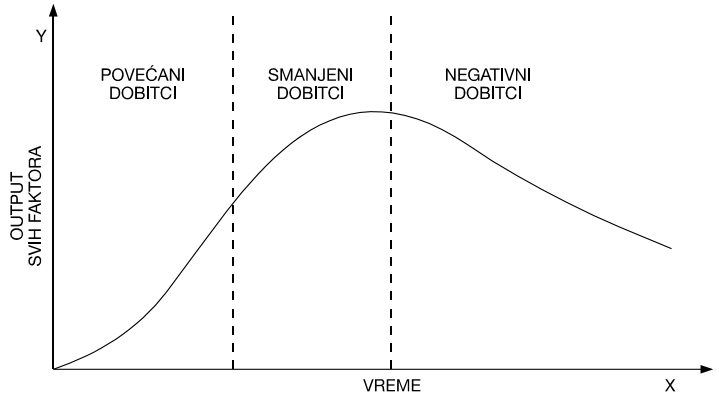

Slika 8

Opadanje stope rasta u razvijenim ekonomijama, praćeno je, po pravilu, padom profitnih stopa što pored neposrednih ekonomskih i socijalnih posledica, kao što je stalna tendencija rasta standarda i ličnih primanja, dovodi do slabljenja relativne snage ovih država u odnosu na konkurentne države (koje iako slabije, mogu imati višu stopu rasta). Ovakve promene ekonomske i opšte sposobnosti, posebno ako je težnja razvijenih država da zadrže od relativnog opadanja stopu ekonomskog rasta i svoju premoć i konkurentnost, može dovesti do ekspanzionističkih tendencija i drugih vidova promena ili kontrole u međunarodnom sistemu. Za razliku od marksističko-lenjinističke koncepcije, Gilpin, međutim, smatra da zakon "opadajućih dobitaka", nije samo primenjiv na kapitalistička društva, već i na svako drugo, pa i socijalističko društvo, pri čemu ne smatra da stagnacije do kojih dolazi posredstvom delovanja ovog zakona neophodno vode propasti kapitalizma. Zakon "opadajućih dobitaka" međunarodni sistem čini jedino manje izbalansiranim i u većoj meri doprinosi njegovim dinamičkim promenama.

Pored ova tri faktora, ne treba zanemariti ni dejstvo "strukture" međunarodnog sistema (posebno broj vladajućih sila u sistemu odnosno postojeću raspodelu sila) budući da "struktura" pretstavlja determinantu ograničavanju odnosno modifikovanja "troškova" ponašanja država; redistribucija snage, naime, može povećati ili smanjiti "troškove" menjanja sistema. Isto tako, kao važan činilac mogu se izdvojiti i "domaći" faktori od značaja za sposobnost i voljnost društva da "plati" određene "troškove", pri čemu od karaktera društva i domaćih izvora "promena" zavisi potencijalna mogućnost iskorišćavanja eventualnih dobitaka koji mogu da postanu dostupni u međunarodnom okruženju.

Porast snage države, praćen je, po pravilu, kretanjima i trendovima teritorijalne, političke i ekonomske ekspanzije koji imaju povratno dejstvo na jačanje sposobnosti države, posebno kroz delovanje zakona "economies of scale". Dejstvo ovog zakona pojačava (odnosno ubrzava) proces ekspanzije države, koji bi ukoliko ne bi delovale druge objektivne protivtežne sile, doveo do toga da odnosna država zagospodari celinom međunarodnog sistema. Do ovoga, kao što ukazuje Gilpin nikada ne dolazi, jer postoji dovoljno progresivan porast troškova, kao i dejstvo zakona "opadajućih dobitaka", što umanjuje neto dobitke od državne ekspanzije odnosno od promena i kontrole međunarodnog sistema. Pod dejstvom zakona "opadajućih dobitaka" svaka ekspanzija država je limitirana, odnosno jedinica će težiti promenama sistema kroz teritorijalnu, političku i ekonomsku ekspanziju sve dok marginalni troškovi ne postanu jednaki ili veći od marginalnih dobitaka ($dC \geq dB$). Ekspanzija države zavisna je od funkcije troškova koja, ima sledeći oblik:

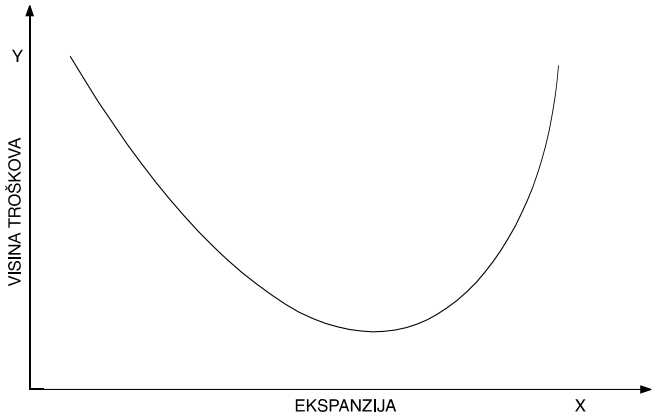

Slika 9

U početnoj fazi, naime, jačanje ili ekspanzija države je okarakterisana opadanjem troškova, uglavnom usled delovanja ekonomije "skale". Kasniji rast troškova limitira ekspanziju države odnosno njenu kontrolu nad sistemom. Stoga, svaki međunarodni sistem, po Gilpinu, prirodno teži ekvilibriumu, budući da je jačanje država u sistemu ograničeno odnosno da uvek postoji tačka preseka marginalnih "troškova" i "dobitaka". Princip ciklusnih promena primenljiv je na subjekte raznih epoha (najranije gradove-države, potom imperije, kao i moderne države), pri čemu na prirodu ciklusa u svakoj "društvenoj formaciji" utiče dominantni vid proizvodnje. Imperije su stoga bile značajan način ostvarivanja i posedovanja sposobnosti država u feudalnoj formaciji, gde se ekonomski rast vezivao za posedovanje obradivih teritorija. Kasnije, kada su troškovi zaštite teritorije postajali veći od koristi koja je ona donosila, odnosno u periodu razvoja industrijske proizvodnje i kapitalizma, dominantni subjekti su postali nacionalne-države.

Mada međunarodni sistem ima sklonost ekvilibriumu, Gilpin ovo stanje smatra kratkotrajnim, jer je tendencija troškova u status quo-u (naročito posle ekspanzije država) da rastu brže od postojećih dohodaka. Rastući troškovi nastaju kako usled procesa rasta unutrašnje potrošnje, tako i povećanja spoljnog trošenja država, što ima nepovoljne efekte na ekonomsku ravnotežu i održavanje postojećeg porasta dohotka. Prema zakonu "opadajućih dobitaka" troškovi zaštite države, kao i razni oblici potrošnje koji umanjuju sredstva za produktivno investiranje, najbrže rastu u zemljama sa višim društvenim proizvodom po glavi stanovnika. U razvijenim zemljama dolazi do relativnog opadanja stope investiranja i usporavanja stope privrednog rasta u uslovima kada komparativne prednosti bazirane na tehničkim dostignućima sve više gube na značaju, difuzijom tehničko-tehnoloških informacija ostalim zemljama. Troškovi održavanja vojne sile, koja je predmet modernizovanja, sve više rastu i opterećuju ukupne društvene troškove. Pored rastuće javne potrošnje u razvijenijim državama ovde je povećanje standarda vezano kako za prekomeran rast lične potrošnje i ličnih dohodaka, tako i za neproduktivne socijalne izdatke. Proizvodni sektor kod ekonomski naprednijih država (industrija i poljoprivreda) sve više se smanjuje u odnosu na sektor usluga, koji se odlikuje manjom stopom produktivnosti od industrije. U bogatijim društvima, pored toga, dolazi, po shvatanju Gilpina, i do slabljenja moralnih vrednosti i većeg obima korupcije. Pored unutrašnjih aspekata koji opterećuju države, nadalje, na međunarodnom planu dominantne sile suočene su sa rastućim troškovima održavanja svog položaja, ne samo kao posledica rastuće potrošnje održavanja naoružanja, već i zbog stalnog jačanja konkurentnih sila, odnosno promena u distribuciji snage. Ovo je posebno vezano za pomenuti gubitak ekonomske nadmoći (delovanjem zakona "opadajućih dobitaka"), kao i za tehničko jačanje konkurentskih

država. Ove države u odnosu na dominantne države imaju niže troškove, njihove stope rasta su više, što dovodi do smanjenja jaza i narušavanja postojeće raspodele sile u sistemu, čime poredak izlazi iz stanja ravnoteže i postojeći status quo prelazi u disekvilibrium. Sklonost da svaki uravnotežen sistem pređe u stanje neravnoteže, usled dejstva rastućih troškova za održavanje, pre svega uvećanih sistema, Gilpin ne pripisuje samo kapitalističkom društvu. Čak i u feudalnom društvu, imperije su imale rastuće troškove za održavanje teritorijalnog status quo-a, što ukazuje na univerzalno dejstvo ovog principa.

Nezavisno od toga na koji način međunarodni sistem izlazi iz ravnoteže, u krajnjoj liniji disekvilibrium može biti ili razrešen u sistemu ili će sistem biti promenjen, pri čemu će nova ravnoteža odražavati redistribuciju snage. Da bi se održala dominacija potrebno je naime ili da društvo poveća sredstva za održavanje svog međunarodnog položaja ili da umanji postojeće obaveze i time odnosne troškove. Najčešći način namicanja sredstava u istoriji bilo je povećanje poreza, mada su u novije vreme zbog nepopularnosti ovog metoda korišćena i indirektna sredstva kao što je pribegavanje inflatornoj politici, manipulisanje odnosima razmene sa drugim zemljama, kao i upotrebom drugih srodnih finansijskih i trgovinskih mera i politika. U odsustvu inventivnosti u organizaciji i tehnologiji odnosno u odsustvu reformi institucija (koje takođe mogu biti vezane za povećane troškove), ukoliko se ne mogu obezbediti dopunska sredstva iz drugih izvora, neophodno je troškove umanjiti odnosno dovesti ih u balans sa postojećim dohotkom. Prema autoru postoje tri načina na koji se može postupiti: 1) prvi se odnosi na eliminisanje razloga povećanih troškova i zaostajanja, na način da se oslabi ili uništi konkurent odnosno protivnik, što se može postići kroz npr. otpočinjanje preventivnog ratnog sukoba; 2) država može težiti redukovanju troškova kroz ekspanziju koja treba da obezbedi viši nivo bezbednosti koji bi bili praćeni nižim odbrambenim troškovima; ovakva mera bi umanjila pretnje potencijalnih protivnika i imala dugoročniji efekt na potrošnju; 3) država može redukovati svoje međunarodne obaveze; najdirektniji način je unilateralno napuštanje ekonomskih, političkih ili vojnih obaveza; drugi način je ulazak u saveze ili pridruživanje (uz moguće davanje koncesija) manje opasnim silama; treći način je davanje koncesija silama u usponu i na taj način umirivanja njihovih ambicija.

Ovakve pretpostavke o razrešenju problema troškova dovode Gilpina do najvažnijeg stava sa neorealističkim obeležjima, a to je da je “hegemonistički rat” osnovni mehanizam sistemskih promena u svetskoj politici. Ovaj rat, po pravilu, ima za posledicu zamenjivanje jednih hegemonističkih sila, drugim hegemonističkim silama. Takav sukob teži uvlačenju svih važnijih sila u totalni rat, pri čemu se one dele u oponentne blokove. Bipolarna konfiguracija sile obično pretskazuje početak potencijalnog sukoba. Rat ove vrste teži promeni prirode i vladavine u međunarodnom sistemu, koji je postao “nelegitiman”. Hegemonistički rat je zato po svojstvima neograničeni konflikt, gde se teži, po pravilu, potpunom uništavanju protivnika. U ovakvom ratu sva sredstva postaju upotrebiva i samo tehnološka sposobnost, postojeći resursi i strah od odmazde pretstavljaju limite sukoba. Pored hegemonističkog rata, međutim, i unutrašnje revolucije mogu imati značaj za promene međunarodnog poretka, ali one po shvatanju autora nemaju isti značaj kao hegemonistički ratovi i njihov domet zavisi od toga do koje mere su ove snage usmerile društvena sredstva za jačanje državne sile i kako su promene uticale na preraspodelu sila u međunarodnoj zajednici.

Osnovna teza koja je u Gilpinovom delu prisutna je da se priroda međunarodnih odnosa nije “fundamentalno” promenila u toku čitavog “mileniuma” kretanja istorije civilizacije. Mada je došlo do razvoja moderne nauke, tehnologije i ekonomije, ljudska priroda i dalje razrešava bazične probleme koji se odnose na područje rata, a koja su formulisana još u delima drevnih pisaca, kao što je npr. Tukidid. U novije vreme nuklearno oružje učinilo je rat skupljim i povećalo je dozu straha i odvraćanja od rata. Ovo oružje, kao i svako oružje masovnog uništavanja nije isključilo mogućnost izbijanja ratova ili svetskog rata, mada je doprinelo da drastični sukobi oko vitalnih

interesa između današnjih supersila budu u manjoj meri prisutni. Slično važi i za jačanje moderne ekonomske sile, koja i pored svog povećanog značaja, ne može da promeni, kroz recimo sankcije ekonomskog karaktera, ponašanje država (što je ilustrovano na primeru Irana i Sovjetskog Saveza). Na sličan način po Gilpinu, ekonomska međuzavisnost, nije uticala na slabljenje takmičenja i nepoverenja među državama, već je suprotno tome došlo do obazrivosti od gubitka autonomije (posebno od gubitka stranih tržišta, izvora sirovina itd.) sa pridruženim "troškovima" međuzavisnosti, što je doprinelo (i kroz rastući "privredni nacionalizam") povećanju mogućnosti međunarodnih sukoba. Isto tako razvoj komunikacija i transporta nemora dovesti do stvaranja "svetske kulture" koja će promenama ljudske svesti umanjiti mogućnosti sukobljavanja. Znanje i razvoj nauke i tehnologije ne moraju imati efekat na međunarodni moral. Fizičko približavanje preko sredstava tehnologije i komunikacija ne treba dovoditi u vezu sa moralnim jedinstvom, budući da ljudi ostaju podeljeni, kao i do sada, rasnim, religioznim, ekonomskim i drugim razlikama. Napredak znanja po sebi ne mora stvoriti pravedniji i mirniji svet. Nova znanja mogu povećati, ne samo koristi, već i snagu potrebnu za sukobljavanje. Razvoj ljudskog uma i prosvećivanje država neće ukinuti prirodu države kao jedinke koja teži očuvanju sopstvenog interesa, kao što se neće promeniti ni anarhična priroda postojećeg međunarodnog poretka. Pored toga nacionalna-država kao osnovni subjekt međunarodnog sistema neće biti u doglednoj budućnosti zamenjena efikasnijim oblicima političke i ekonomske organizacije. Prelazak sa nacionalne države na neki drugi oblik organizacije (odnosno jedinice sistema) bio bi u sadašnjim uslovima praćen neopravdano visokim "troškovima" koje bi trebalo da plate savremene države. Nijedna današnja država, stoga, ne forsira ovakvu promenu unutar međunarodnog poretka, tako da država ostaje osnovna jedinica sistema.

U celini analizirajući neorealističku koncepciju Gilpina može se primetiti da ovaj autor u značajnoj meri obogaćuje moderna shvatanja o sili dinamičkim elementima, što nije bio slučaj kod ranijih teoretičara realizma. Za razliku od Waltza, Gilpinova koncepcija izlazi iz sistemske strukture definisane isključivo u kategorijama sile i pokušava da objasni promene međunarodnog poretka kroz mehanizme nejednakog ekonomskog rasta, što ukazuje da autor prihvata određene elemente marksističkih pogleda, odbacujući, međutim, kako sam kaže "determinizam" svojstven marksizmu. Oslanjajući se na ideje klasične ekonomske teorije Gilpin izgrađuje utilitaristički koncept, koji se oslanja na dinamički odnos između marginalnih koristi i marginalnih troškova, što pretstavlja značajan doprinos razvoju teorijske misli, koji će prihvatiti savremena metodologija analize međunarodnih odnosa.

c) S. Krasner

Koncept Gilpina i Waltza u izvesnoj meri nadopunjuje teorijsko razmatranje S. Krasnera koji posebnu pažnju posvećuje postojanju "režima" u okviru međunarodnog sistema.[146] Režime Krasner definiše kao skupove "implicitnih i eksplicitnih principa, normi, pravila i procedura donošenja odluka oko kojih očekivanja aktera konvergiraju" u datoj oblasti međunarodnih odnosa. Kada principi, norme, pravila i procedure postaju manje koherentni ili kada konkretna praksa postaje u većoj meri nekonzistentna režimi teže "slabljenju". Režimi se određuju kao skup "interventnih promenljivih" koji stoje između "bazičnih uzročnih promenljivih" i rezultati ponašanja subjekata. Postojanje režima nije relevantno, samo u situacijama kada "bazične uzročne promenljive" neposredno deluju na rezultante ponašanja, odnosno kada shodno teoriji igara nastaje "zero-sum" situacija. U većini slučajeva režimi, međutim, deluju kao značajan posrednik. Osnovni razlog postojanja režima je egoistični interes država. Ovaj interes nije u maksimizaciji razlika između sopstvene sile i sile svojih potencijalnih protivnika.

[146] Vidi S.D. Krasner: "Structural causes and regime consequences: regimes as intervening variables", u "International regimes", Cornell Univ.press. 1983.

Egoistički interes je u maksimizaciji sopstvenih korisnosti, na način da one ne doprinose ili što manje doprinose koristima drugih subjekata. "Egoističnu" državu zanima ponašanje drugih subjekata samo do one mere dok takvo ponašanje nema uticaja na stepen ostvarivanja sopstvenih koristi. Sila je instrument jačanja korisnosti međunarodnih subjekata, pri čemu su osnovni subjekti međunarodnog sistema države. Egoistični interesi izraženi u formi ekonomske i političke snage mogu kao eksogeni činioci imati uticaja na menjanje režima. Pored toga promenama režima mogu doprineti i "navike, običaji i znanje". Osnovni činioci stvaranja režima su sila i interes. Režimi ne pretstavljaju, međutim, "autonomnu promenljivu", koja bi potpuno nezavisno uticala (pored osnovnih promenljivih) na rezultante ponašanja. Autonomija režima se bazira na svojevrsnom "Lag"-u i "Feedback"-u. Dejstvom "Lag"-a (tromosti) režim ima samostalnu egzistenciju, pri čemu je odnos "bazičnih uzročnih promenljivih" i režima "oslabljen". S druge strane "Feed-back" pretstavlja proces kojim uspostavljen režim menja silu i interese. Ovakav koncept ima sledeće važnije posledice, koje u osnovi ostaju u okvirima, nešto razrađenijeg, koncepta strukturalnog neorealizma: 1) promene u distribuciji sile ne moraju uvek imati za posledicu promene u rezultantama ponašanja, jer režimi deluju ili mogu delovati u funkciji interventnih promenljivih; 2) principi, norme, pravila i procedure ne moraju uvek biti usaglašene sa preferencijama najjačih sila; 3) nejednaki tokovi istorijskih promena uslovljavaju stvaranje režima, a posebno "fundamentalni" diskontinuiteti, kao što su ratovi; 4) u trenutku stvaranja režima, postoji visok stepen njihovog podudaranja sa distribucijom sile, međutim, vremenom ova podudarnost postaje sve manja; 5) vremenom se razvijaju neopodudarnosti između režima i kretanja u raspodeli sile, što u krajnjoj liniji može dovesti do promena principa i normi, odnosno režima, pre svega od strane najjačih sila; 6) režim, kao interventna promenljiva, nema neposrednog uticaja na bazične kauzalne promenljive (silu i interese); 7) "tromost" (lag") režima za promene zavisi od oblika vlasti; ako je vlast hijerarhična, tromost promne je manja; 8) "tromost" režima može se povećati i zbog delovanja navika i običaja, kao i zbog nesigurnosti u promene ili neznanja na koji način izvršiti promene (kognitivna nesposobnost); 9) režimi menjaju "kalkulaciju" interesa u odnosu na stanje bez režima; 10) režimi mogu imati efekta na interese koji su ih stvorili, povećavanjem razmenjivačkih tokova (gde se povećavaju "oportuni troškovi"), bržim sticanjem znanja i stvaranjem svojinskih prava; 11) režimi mogu uticati da slabije države podignu sposobnost svog uticaja na međunarodne odnose; 12) režimi mogu (indirektno) promeniti sposobnosti sile svojih članica, omogućavajući (olakšavajući) određena ponašanja koja jačaju ili slabe učinak sile država (odnosno sposobnosti).

d) H.Bull

Kao što se može zaključiti iz ove modifikovane koncepcije strukturalnog realizma, Krasner uviđa značaj režima u međunarodnom poretku, što nije prisutno teorijskim konceptima Waltza i Gilpina. Prisustvo "režima" u njegovom konceptu, može se razumeti kao prihvatanje argumentacije liberalnog institucionalizma da pravila i norme u međunarodnom sistemu imaju veći uticaj od onog koji mu pripisuju pretstavnici realističke teorije. U ovom pogledu delimično blizak Krasneru je H.Bull koji je smatrao da norme i pravila u međunarodnom sistemu nastaju spontano (slično kao u prvobitnoj zajednici). Za Bulla "međunarodni sistem" pretstavlja interakciju koja je definisana kontaktima koji uzimaju u obzir i vrše "kalkulaciju" ponašanja drugih država, dok međunarodno "društvo" nastaje kada države (manje-više) spontano uspostavljaju odnose zasnovane na zajedničkim interesima, vrednostima i normama.[147] Bull se međutim razlikuje od Waltza, Krasnera i Gilpina, što pridaje poseban značaj stvaranju univerzalne (globalne) kulture, što pretstavnici neorealizma odbacuju. Osnovna primedba koja bi se mogla uputiti Krasneru je da nedovoljno uzima u obzir povratno

[147] Vidi H. Bull: "The anarchical society", Columbia univ.press., 1977.

dejstvo režima na "osnovne promenljive" (silu i interese), što u osnovi i pretstavlja bitnu razliku između njegove koncepcije i neoliberalnih shvatanja. I pored toga saznajna vrednost Krasnerovog koncepta nije mala budući da doprinosi uobličavanju realističke metodologije, koja je u odnosu na nedovoljno razvijenu neoliberalnu metodologiju pokazala prednosti u objašnjavanju znatnog broja međunarodnih pojava (posebno u toku hladno-ratovskog perioda). Koncept realizma svojim stavovima o politikama koje se oslanjaju na relativne dobitke, zatim o preventivnom ratu, kao i spontanom prelasku uravnoteženih međunarodnih sistema u neravnotežno stanje, dao je solidnu perspektivu razvoja teorijskoj misli u ovoj oblasti. Dinamiziranje realističke teorije preko saznanja da pri jačanju sposobnosti država i posebno njihovog proširenja intenzivnije deluju efekti poznati u teoriji kao "Diseconomies of scale" (koje uviđa Gilpin), kao i zakon "opadajućih dobitaka", posebno je pogodno u svrhe objašnjavanja i predviđanja promena i kretanja, gde na međunarodnu politiku, u savremenim uslovima, sve više utiču dinamičke promene ekonomskog tipa.

3. Teorije o spoljnoj politici

Za formulisanje savremene misli o međunarodnim odnosima, pored navedenih koncepata, od značaja su i teorijska shvatanja jednog broja autora koji se nemoraju svrstati ni u grupu liberalnog ili neoliberalnog pravca, ni u grupu realistički ili neorealistički orjentisanih doktrina. Koncepcije ovih autora imaju manje ili više dodirnih tačaka sa glavnim (prethodno) izloženim konceptima, ili su delimično metodološki podesne za dokazivanje nekih argumenata koje koriste osnovne koncepcije. Pored toga nemali značaj imaju i metodolozi koji primenom novih metoda dokazuju vrednost, bilo neorealizma ili neoliberalizma, tako da ćemo se u ovom poglavlju ukratko osvrnuti i na njihov doprinos razvoju međunarodne teorije. Ne ulazeći u opširnija izlaganja posebnih koncepata ovde će biti iznesene samo najosnovnije crte ovih shvatanja koje bi mogle poslužiti za davanje odgovarajućih zaključaka.

Na savremena shvatanja neorealizma, poseban uticaj imao je razvoj sistemske teorije koji je prisutan u delima M. Kaplana, T. Parsonsa, C. Mc Clellanda, D. Eastona i D. Singera.[148] U poređenju sa teorijama koje osnovu ponašanja država izvode iz prirode čoveka (gde spadaju i psihološko-instiktivističke teorije S.Freuda, E.Glovera, H. Lasswella itd.)[149] ili prirode države (N. Machiavelli, E. Burke, J.S. Mill i drugih),[150] sistemski teoretičari vide u dejstvu međunarodnog sistema nezavisni činioc koji utiče na ponašanje država. Među ovim teoretičarima poseban uticaj imaju Kaplanova shvatanja, koja su imala izvesnog značaja i za Waltzovo formiranje neorealističkih pogleda.[151]

---

[148] Porediti M.Kaplan: "System and process in international politics", Wiley, 1957; T.Parsons: "The social system", Rutledge and Kegan Paul, 1952; C. Mc Clelland: "Theory and the international system", Macmillan, 1966; D. Easton: "A systems analysis of political life", Wiley, 1965; i D. Singer: "The level of analysis problem" u "The international system", Princeton univ.press., 1961.

[149] Porediti S.Freud: "Open letter to Albert Einstein" u "Why war", New Comnonwealth 1933; E. Glover: "War, sadism and pacifism", Allen and Unwin, 1933; H. Lasswell: "World politics and personal insecurity", Mc Graw Hill, 1935.

[150] Vidi N.Machiavelli: "The prince", Oxford univ.press. 1934; E.Burke: "Letters on the proposals for peace with regicide directory of France", 1796; J.S. Mill: "A few words on non-intervention", 1859; F. Meinecke: "The idea of "Raison d' Etat", Routledge and Kegan Paul, 1957; C.de Montesquieu: "The spirit of laws", George Bell, 1878; F.W.G. Hegel: "The philosophy of right", Oxford univ.press, 1942; R. Neibuhr: Moral man and imoral society: ethics and politics", C.Scribner's sons, 1934; M.Wight: "Power politics", Royal intitute of world affairs, 1946.

[151] Vidi M.Kaplan: "System and process in international politics", Wiley 1957 (kao i K.N. Waltz: "Theory of international politics", Random House, 1979).

a) M. Kaplan

U Kaplanovom konceptu međunarodni poredak pretstavlja sistem, koji može imati svoje podsisteme (kao što je politički podsistem), a sastavljen je od dve grupe međunarodnih subjekata: 1) nacionalni akteri (gde spadaju države); i 2) "supranacionalni" ili nadnacionalni akteri (međunarodne organizacije). Međunarodni sistem modifikuje ponašanje međunarodnih subjekata, pri čemu međunarodni subjekti svojim delovanjem uslovljavaju svojstva i kretanje međunarodnog sistema. Osnovne promenljive za opisivanje bilo kog međunarodnog sistema su: 1) osnovna pravila sistema; 2) pravila transformacije sistema; 3) promenljive koje opisuju klasifikovanje aktera; 4) one koje opisuju jačinu ili "sposobnosti" aktera; 5) informacione promenljive. Cilj sistemske analize je, po Kaplanu, otkrivanje procesa promene međunarodnog sistema usled dinamike unutar poretka interakcije međunarodnih aktera (odnos država, kao i međunarodnih ustanova), kao i proučavanje promena ponašanja međunarodnih aktera, kao posledice menjanja međunarodnog sistema. Kaplan u svojim istraživanjima vrši klasifikaciju na šest vrsta međunarodnih sistema: 1) poredak "balansa snaga"; 2) "labavi bipolarni"; 3) "čvrsti bipolarni"; 4) poredak "jediničnog veta"; 5) "univerzalni" poredak, i 6) "hijerarhični poredak". Naglasak u istraživanjima stavljen je na sistem "balansa snaga", za koje je autor otkrio da poseduje sledeća svojstva (odnosno načela ponašanja): 1) "deluj" da povećaš (sopstvene) "sposobnosti", ali "pregovaraj" pre nego uđeš u sukob; 2) "uđi" u sukob pre nego što se odrekneš mogućnosti da stekneš "sposobnosti"; 3) "zaustavi" sukob pre nego što ukloniš "neophodnog" nacionalnog aktera; 4) "deluj" da se suprotstaviš svakoj koaliciji ili individualnom akteru koji pretenduje da zauzme mesto koje je neodmereno dominantno u odnosu na druge u sistemu; 5) "deluj" da ograničiš aktere koji žele realizovanje principa supranacionalnosti; 6) "uzimaj" u obzir kao neprihvatljivo ili ograničavajuće da najznačajniji "esencijalni" nacionalni akteri ponovno uđu u sistem kao prihvatljivi partneri ili "deluj" (kada je potrebno) da manje značajni akteri budu klasifikovani kao najznačajniji akteri; tretiraj sve najznačajnije ("esencijalne") aktere kao prihvatljive aktere. Ovo načelo podrazumeva da članstvo u sistemu zavisi od ponašanja koje korespondira neophodnim pravilima i normama sistema; ako je naime broj esencijalnih aktera neodmeren npr. nedovoljan, sistem "balansa snaga" postaje nestabilan, stoga, održavanje broja esencijalnih nacionalnih aktera iznad kritičnog najnižeg nivoa je neophodan uslov stabilnosti poretka; ovo podrazumeva vraćanje u sistem poraženih aktera ili reformisanih (ranije "devijantnih") aktera.

Kao što iz ovih Kaplanovih analiza možemo zaključiti, stavovi do kojih se dolazi u velikoj meri su bliski ili istovetni stavovima neorealizma. Ovo se posebno vidi u zaključcima da treba preventivno delovati da bi se sprečilo jačanje protivnika ili nepovoljno transformisanje poretka. Mada Waltz smatra Kaplanov koncept nedovoljno preciznim u definisanju razlika između međunarodnog sistema i međunarodnog okruženja, ovaj koncept ipak nudi dobru osnovu za razvoj principa koji se odnose na ponašanje država u međunarodnoj konstelaciji. Na bazi Kaplanovog teorijskog gledišta, Waltz izgrađuje sistemski koncept u kome se, kao što smo mogli u prethodnom izlaganju da vidimo, izdvajaju posebni elementi "strukture" sistema, kojima se drugačije definiše odnos između sistemskog nivoa i komponenti sistema. Takav sistem je kod Waltza isključivo političke prirode, gde je naglasak stavljen na promene organizacionog principa i promene u raspodeli sile, koje dinamiziraju međunarodni sistem.

b) R.C. Snyder, H.W. Bruck i B. Sapin

Za razliku od sistemskog pristupa, koji međunarodni poredak tretira kao sistem od bazičnog značaja za ponašanje država, koncepti koji su svoja elaboriranja usmeravali na proces donošenja odluka državne spoljne politike, u većoj meri su

potvrđivali neoliberalne argumente koji su izvore političkog ponašanja tražili unutar samih država. Za R.C. Snydera, H.W. Brucka i B. Sapina pojedinačni donosioci odluka (jedinice), po pravilu, zavise od unutrašnje organizacione strukture koja je definisana sledećim elementima: 1) personalom organizacije, koji duguje svoj položaj pripadnosti organizaciji (sa ograničenim radnim vekom i radnim sposobnostima); 2) od organizacije datim ili od organizacije donesenim ciljevima (koji mogu biti hijerarhični, specifični ili ograničeni); 3) unutrašnjom specijalizacijom i podelom posla (gde mogu imati značaj aspekti zaposlenja, obuke, standardi službe, posebna svojstva odnosa između članova organizacije zasnovane na definisanim obrascima ponašanja, kao i vertikalna, prema vlasti delegirana, i horizontalna, ovlašćenjima ograničena specijalizacija); 4) vlašću i kontrolom (što uključuje aspekte kao što je normativno sankcionisana vlast raspodeljena na nejednak način u organizaciji, odnose nadređenosti i podređenosti, motivaciju za ispoljavanje i prihvatanje vlasti, "piramidalnu" strukturu vlasti); 5) motivacijom članova da učestvuju u zajedničkim (kooperativnim) ciljevima organizacije i aktivnostima vezanim za te ciljeve; 6) komunikacijom ili cirkulacijom naredbi, direktiva i informacija; 7) načinom kojim su odnosi formalizovani i u praksi realizovani (predvidljivost ponašanja, alokacija zadataka prema sposobnostima, depersonalizovani odnosi i kontinuitet personalnog odziva); 8) položajem i mogućnostima stvaranja karijere u službi (postupcima i kriterijumima napredovanja i unapređenja kadrova).[152] Efekat ovih navedenih aspekata, autori vezuju za osnovne jedinice državnog aparata u kojima uvek samo određena grupa ili pojedinci u okviru grupe imaju uticaj na donošenje odluka. Ove "odlučivačke" jedinice imaju ključni uticaj u formiranju i ostvarivanju spoljne politike države. One nisu prisutne samo u ustanovama izvršne vlasti, već i zakonodavne. Ponašanje država se može objasniti jedino proučavanjem koje grupe, u kojoj meri i sa kojim interesima učestvuju u usmeravanju spoljne politike države i kako grupe koje su "odlučivačke jedinice" u organima izvršne vlasti realizuju ciljeve i odluke vezane za spoljnu politiku države. "Autput" aktivnosti grupa koje donose odluke, rezultat je inputa u sistemu "organizacionih" ili "odlučivačkih jedinica", koje pretstavljaju "sisteme aktivnosti" i "strukture odnosa". Značaj ovog koncepta koji autori zastupaju je, kao što se može primetiti, u ukazivanju na važnu ulogu administrativnih činilaca i birokratije pri formiranju i vođenju spoljne politike. Pored toga ovaj koncept implicira postojanje mnoštva spoljno-političkih ciljeva čije poreklo nije u međunarodnom sistemu, već u unutrašnjim motivima različite vrste, što ga čini bliskim navedenim liberalnim teorijama.

c) G.T. Allison

Idejni sledbenik, koji je u većoj meri razvio ideje o procesima donošenja spoljno političkih odluka država bio je G.T. Allison, koji je uticao i na navedene liberalne poglede Holstia (u prvom poglavlju ove glave). U svom osnovnom delu "Suština odluke: objašnjenje Kubanske raketne krize" autor je predložio klasifikaciju poredaka vezanih za međunarodno odlučivanje na tri modela političkog odlučivanja: 1) "Racionalni akter" ili "klasični akter" (Model I); 2) Model organizacionog procesa (Model II); 3) Model vladine ("Birokratske") politike (Model III).[153] Obeležje prvog modela je da u njemu jedinstveni donosioc odluka (pojedinac ili uža grupa) vodi spoljnu politiku; ova politika najčešće ima srodne ili bliske ciljeve u različitim međunarodnim situacijama; sredstva i načini kojima se ova politika rukovodi zasnivaju se na srodnim ili istovetnim obrascima; postoji velika mogućnost predvidljivosti ponašanja ovog jedinstvenog donosioca odluka; odluke ovde pretstavljaju "izbor" onog koje na vlasti, pri čemu je nepotrebno analizirati da li postoji veći broj činilaca koji utiče na donošenje odluka (npr. strukturu vlasti). Drugi model, koji u savremenim uslovima po shvatanju

[152] R.C. Snyder, H.W. Bruck, B. Sapin: "Foreign policy decision making", Macmillan 1962
[153] Vidi G.T. Allison: "The essence of decision: explaning the Cuban missile crisis", Little, Brown, 1971.

autora, treba da dopuni nedovoljne elemente modela I, bazira se na pretpostavci da postoji skup polunezavisnih organizacija koje formulišu i donose odluke u spoljnoj politici; svaka od organizacija u izvesnoj meri nezavisno vodi spoljno-političke aktivnosti, pri čemu spoljna politika pretstavlja "organizacioni autput"; ovo podrazumeva da analiza spoljne politike treba da obuhvati relevantne aspekte od značaja za ponašanje administrativnih organizacija, gde spadaju njihova jačina, standardna i manje standardna pravila delovanja i birokratsko-administrativni i drugi aspekti koji ukazuju na obrasce (pojedinačnog i međusobnog) ponašanja organizacija odnosno njihovo predviđanje. Treći model stavlja naglasak na politiku vlade, manje na "izbor" ili "autput" raznih tela, a više na rezultante pregovaranja i političke procese u samoj strukturi vlade. Analize i prognoziranja svode se u okviru ovog modela na utvrđivanje svojstava "igre" koji vode razni učesnicici u procesima, odnosno utvrđivanje ko su važni učesnici i kakve su jačine, sposobnosti kojim raspolažu i koji su im ciljevi; spoljna politika ovde je izraz dejstva raznolikih činilaca, koji polazeći od različitih interesa i ciljeva i deleći uticaj nad elementima ukupne politike, utiču na spoljno-političku aktivnost formirajući je kompromisima i pregovaranjem. Ovaj model, može dopuniti elemente ili zaključke prethodnih modela. Doprinos ovog koncepta je u najopštijem što razvija poglede koji će uticati na neoliberalne stavove o pluralizmu ciljeva u međunarodnoj politici, što će pretstavljati osnovu kritike savremenih realističkih pogleda (što smo u prethodnom izlaganju mogli da uočimo na primeru neoliberalnih teoretičara). Pored toga modeli koje autor predlaže imaće uticaja i na razvoj metodologije i praktično-orjentisana proučavanja spoljne politike.

d) J. Snyder

Posebno važan doprinos nauci o spoljnoj politici dao je J. Snyder, koji je u svojim analizama razvio shvatanja ranijih mislioca koji su kazivali na povezanost unutrašnje i spoljne politike. U svojoj knjizi "Mit imperije"[154] autor je ukazao da se ekspanzija države i spoljna politika nalaze u zavisnosti od uticaja međunarodnog sistema, kao i unutrašnje političkih činilaca. Na unutrašnjem planu od posebnog je značaja za spoljnu politiku stvaranje domaćih koalicija i uticaj posebnih ekspanzionističkih grupa koje dovode do "kartelizacije" političkog sistema. Za razliku od unitarnog oligarhiskog ili unitarnog diktatorskog, kao i demokratskog sistema, "kartelizovani" politički sistem ima izraženiju sklonost ekspanziji. Pritisci koji dolaze iz međunarodnog sistema elastičnije se manifestuju u spoljnoj politici koju vode unitarni vlastodršci, posebno ako se radi o manjim državama, a to je u velikoj meri slučaj i sa demokratskim državama, gde vlast zavisi od volje birača. U "kartelizovanim" političkim sistemima ovo je u manjoj meri slučaj zbog uticaja parohijske svesti i razvoja mitskih sklonosti koje podstiču neracionalno vođenje spoljne politike. Spoljna politika zavisi u velikoj meri od balansa snaga između "kartelizovanih" i demokratskih snaga, kao i ideologije unutar jedne države (što autor ilustruje i na većem broju primera iz istorije). Uloga države zavisi od političkog sistema, pri čemu u osnovi pretstavlja posrednika između različitih i konfliktnih grupa, koje određuju prirodu sistema. Proces industrijalizacije u najvećoj meri je odgovoran za formiranje posebnih grupa koje teže ekspanziji i uslovljavaju "kartelizaciju" političkog sistema. Država u kojoj je politički poredak "kartelizovan" izrazitije je sklona povinovanju uticaju interesnih grupa, što je manje slučaj kod ostalih tipova poredaka. Postoje tri načina objašnjavanja državne ekspanzije, koji su, shodno autoru, više ili manje jednostrani. Prvi način je "ofanzivni realizam", koji smatra da države mogu povećati svoju bezbednost kroz ekspanziju, drugi se zasniva na kognitivnim razlozima, kao što su procene i ideje bazirane na istorijskim iskustvima, shvatanjima i ubeđenjima, treći je zasnovan na gledištu da unutar države bilo uske grupe ili čitave klase ili državni aparat imaju preovlađujućeg

[154] Vidi J. Snyder: "Mith of Empire: domestic politics and international ambition", Cornell Univ.press., 1992.

uticaja na državnu ekspanziju odnosno spoljnu politiku. “Ofanzivni realizam” (baziran na shvatanju da se osvajanjem otklanjaju opasnosti, povećavaju kumulativni dobitci, ostvaruju neto prednosti ili preventivno deluje) nedovoljno uvažava “troškove” (štete) koje ekspanzijom mogu da nastanu, kao i činjenicu da se ishod ne može jednostavno predvideti, jer se stvaraju, barem u dužem vremenskom periodu koalicije koje pretstavljaju protivtežu ekspanziji. Pored nesigurnosti “prekomerne ekspanzije”, koja uvek donosi pogreške u procenama, osvajanja mogu biti i posledica onih ambicija koje su spremne u sopstvenom interesu i zbog određenih “viših” ciljeva da žrtvuju bezbednost države i druge važne ciljeve. Kao i ofanzivni realizam i drugi način, koji ekspanziju objašnjava kongnitivnim aspektima, nema značajniju potvrdu u istorijskim zbivanjima. Pojedina iskustva iz prošlosti, kao argumenti, koriste se samo da bi se opravdale određene spoljnopolitičke sklonosti ili odluke. “Lekcije” iz prošlosti se, međutim, često nemogu adekvatno primeniti u velikom broju slučajeva, što čini i osnovnu slabost ovog načina objašnjavanja ekspanzije. Treći način objašnjavanja ima slabosti u tome što najčešće prenaglašava dejstvo užih sektorskih interesa ili elita na spoljnu politiku, gde se ne može ustanoviti da li zaista manje grupe imaju uticaja, kao što se ne može često pronaći, s druge strane ni motivacija da šire društvene grupe, državni aparat ili vladajuća klasa deluju u pravcu ekspanzije, posebno što sve posledice koje iz toga mogu da proizađu direktno imaju (potencijalno negativne) efekte na samu ovu grupu ili aparat. Teorije koje se oslanjaju na domaću politiku, ipak, mogu da budu delotvorne ako uvažavaju celinu dejstva unutrašnjih činilaca i delovanje međunarodnog sistema. Da bi se razumelo kako unutrašnja politika utiče na spoljno ponašanje države potrebno je uzimati u obzir propagandne aktivnosti društvenih i posebno imperijalno orjentisanih grupa, kao i ideologiju i posebno mitove i predrasude koji su od posebnog značaja za stvaranje unutrašnjih koalicija i motiva akcije. Stoga po shvatanju autora, u raznim situacijama biće bitnije dejstvo unutrašnjih faktora, a u drugim situacijama spoljna politika će u većoj meri biti uslovljena uticajem pritisaka i efekata koji dolaze iz međunarodnog sistema. Sasvim je zato neprirodna dilema liberala i realista u vezi sa primatom domaćih ili međunarodnih činilaca koji utiču na vođenje spoljne politike. Analiziranje spoljne politike, kao što ukazuje ovaj mislioc, zahteva svestrano sagledavanje interakcije spoljne i unutrašnje politike, pri čemu, kao što vidimo, međunarodni sistem promenljivama utiče na države, čije je ponašanje predvidljivo, ukoliko se uzme u obzir delovanje unutrašnjih promenljivih. Pluralizam ovog autora konsekventno, međutim, dopušta “odbrambeni realizam”, koji nasuprot “agresivnom realizmu” ne smatra da podsticaji prekomerne ekspanzije potiču iz međunarodnog sistema, kao i da samo izuzetno sila može biti moguće sredstvo održanja bezbednosti, što upućuje na potrebu stvaranja odbrambenih saveza, koji treba da odvraćaju ekspanzionistične namere agresivnih država. Podsticaji prekomernim ekspanzijama dolaze usled dejstva domaćih “mitova”, koji se stvaraju pod uticajem određenih društvenih grupa. S ovim u vezi, države kod kojih unutrašnji poredak ispoljava otpor na ovakve “mitove”, nemaju sklonost neumerenoj ekspanziji i vode racionalnije svoju spoljnu politiku. Poseban je, stoga, značaj ovog koncepta što, u poređenju sa neorealizmom, dejstvo promenljivih međunarodnog sistema postaje dinamički uslovljeno nacionalnim unutrašnjim promenljivama (kao što su ideologija, svest i predubeđenja grupa i širih društvenih grupacija).

e) S.M. Walt

Značajne stavove koji doprinose razvoju doktrine o spoljnoj politici nalazimo i kod poznatog teoretičara Walta. Ovaj autor ukazuje da je dominantno obeležje u međunarodnoj politici “balansiranje”, a da “priključivanje” pretstavlja “oportuni izuzetak”.[155] “Balansiranje” je pojam vezan ili za stvaranje saveza sa jačom državom ili državama (da bi se preventivno uticalo na rizik koji donosi stanje jačanja određene

[155] S.M. Walt: “The origin of alliances”, Cornell Univ.press., 1987.

države), posebno kada odnosna država ne može dominirati nad saveznicima, ili s druge strane za kreiranje saveza sa slabijim državama, čime se povećava uticaj na ove države. "Priključivanje" država je nasuprot ovome, proces koji se određuje kao udruživanje sa državom ili državama, koje pretstavljaju izvor opasnosti. Hipoteze od kojih autor polazi su da: 1) ukoliko je "balansiranje" u većoj meri prisutno od "priključivanja", države će biti "sigurnije" zato što će agresor biti suočen sa "zajedničkom opozicijom"; 2) ukoliko je, obratno, "priključivanje "dominantna tendencija, bezbednost će biti u međunarodnim odnosima manje prisutna, jer će velike sile privući na svoju stranu dodatne saveznice koje će njihovu snagu povećati, čime će se umanjiti sila njihovih protivnika. Hipotetički stavovi koje je Walt u svom radu pokušao da dokaže u vezi sa "balansiranjem" su sledeći: 1) države suočene sa spoljnim pretnjama će se udružiti sa drugim (sa istim motivima) državama, da bi se suprotstavile državama koje pretstavljaju pretnje; 2) što je veća agregatna snaga preteće države, veća je tendencija drugih da se udruže protiv nje; 3) što je veća blizina jake države, veća je sklonost onih država koje su pored nje, da se udruže protiv nje; stoga susedne države je manje verovatno da budu saveznice, a to je verovatnije sa državama odvojenim barem jednom susednom silom; 4) što je veća ofanzivna sposobnost države, veća je tendencija drugih država da se udruže protiv nje; stoga države sa ofanzivno orjentisanim vojnim sposobnostima je verovatno da će izazvati defanzivnu koaliciju drugih država; 5) što su intencije države u većoj meri shvaćene kao agresivne verovatnije je udruživanje drugih država protiv nje; 6) savezi formirani u ratnom periodu će se (po pravilu) raspustiti kada se neprijatelj porazi.

Stavovi o "balansiranju" razmatraju se uporedo sa protivrečnim stavovima o "priključivanju" država. Osnovni stavovi koji se u vezi sa priključivanjem država formulišu, za komparaciju, su sledeći: 1) države suočene sa spoljnom pretnjom će se udružiti sa državom koja pretstavlja najveću pretnju; 2) što su veće agregatne sposobnosti države, veće su tendencije drugih država da se udruže sa njom; 3) što je veća blizina jake države veća je tendencija priključivanja (u savez) drugih država; 4) što su veće ofanzivne sposobnosti države, veća je tendencija drugih država da joj se pridruže kao saveznice; 5) što je intencija države u većoj meri shvaćena kao agresivna, manje je verovatno da će se države udružiti protiv nje; 6) savezi formirani da se suprotstave pretnji jake države, će se (po pravilu) raspustiti, kada pretnja postane dovoljno ozbiljna.

Kompariranjem ovih stavova o "priključivanju" i prethodnih o "balansiranju" država, autor naposletku dolazi do zaključaka, koje bazira na istorijskim primerima, koji potvrđuju sledeće hipotetičke stavove date na početku njegovih izlaganja: 1) "balansiranje" je u značajnijoj meri prisutno od "priključivanja"; 2) ukoliko je snaga države veća, njezina sklonost da stvara "balanse" je srazmerno veća; slabije države će "balansirati" protiv pretnje manjih država, međutim, verovatnoća je i da ovakve države budu sklone "priključivanju", posebno ukoliko su suočene sa pretnjom jake države; 3) što je veća mogućnost savezničke podrške, veća je generalna tendencija stvaranja mogućeg balansa; ukoliko je, s druge strane, saveznička podrška sigurna, povećava se i tendencija ostajanja van saveza; 4) što je u većoj meri država shvaćena kao konstantno agresivna, veća je tendencija drugih država da se udružuju, "balansirajući" protiv premoći; 5) u ratnim uslovima, što je jedna strana bliža pobedi, veća je tendencija drugih država za "priključivanjem" ovoj.

Stavovi Walta, kao što se može uočiti bitno se razlikuju od ranije navedenog koncepta Waltza koji stvaranje "balansa snaga" pripisuje efektima međunarodnog sistema. Za Walta objašnjenje "balansa snaga" nije primarno uzrokovano sistemskim promenljivama, već je proizvod racionalnog ponašanja i formiranja spoljne politike uslovljene uzajamnom interakcijom država, gde sistem kao takav ne modifikuje (fundamentalno) ponašanje svojih interagujućih jedinica. Odavde u osnovi i proističe razlikovanje stavova Walta i Waltza koja se odnose na "balansiranje" i "priključivanje". Za Waltza uzrok što preovlađuje "balansiranje" u odnosu na "priključivanje je zbog delovanja sistema, koji utiče da države teže ne da maksimiziraju silu, već da održe

postojeći položaj (i nivo sigurnosti) u sistemu, dok Walt ponašanje država vezuje pre svega za njihovo reagovanje na efekte promene snage interagujućih država. U svojoj koncepciji o savezima kod Walta, međutim, izvesno mesto ima i uloga "ideologije", potkupljivanja (kroz davanje ekonomske i vojne pomoći) i "penetriranje" preko pokušaja menjanja tuđeg političkog sistema; ove elemente, po pravilu, ne srećemo kod drugih teoretičara koji se bave pitanjem stvaranja saveza. Ideologija, potkupljivanje i penetracija, po autoru mogu imati određenog efekta na procese i determinante saveza (odnosno mogu ga činiti efektivnijim, jačati ili slabiti), ali ovaj uticaj nije odlučujući, i nije uvek prisutan, i posebno je slab kao uzrok stvaranja saveza, u odsustvu drugih zajedničkih interesa. Među ovim faktorima najznačajnija je "penetracija" u politički sistem preko državnih službenika sa lojalnošću koja je usmerena i na druge države, zatim lobiranjem određenih organizacija, kao i propagandom, pri čemu efektivnost varira u zavisnosti od toga u kojoj meri je država otporna na spoljno mešanje odnosno od snage njene vlasti. U najopštijem, međutim, unutrašnji politički činioci u ograničenoj meri određuju svojstva stvaranja saveza i spoljnu politiku država. Stoga može se ovaj autor smatrati pretstavnikom onih koncepata, koji ostaju u okvirima modernog realizma, pri čemu u ograničenoj meri prihvataju (ili ne prihvataju) primenu sistemskog metoda.

f) A. Stein

Među drugim važnijim autorima od značaja za razvoj primene savremene metodologije u oblasti proučavanja spoljne politike i međunarodnih odnosa država, mogu se izdvojiti pre svega A. Stein i D. Snidal. Imajući u vidu njihov doprinos razvoju teorijskih gledišta, sažeto ćemo se osvrnuti na njihove koncepcije. Kod Steina naglašena je analiza odnosa.

U svojem članku o "Koordinaciji i kolaboraciji" A. Stein analizira nastanak i svojstva pravila ponašanja koja slede iz slobodne interakcije država u međunarodnom poretku.[156] Ovaj teoretičar stavlja naglasak na proučavanje pojave "režima" koji u anarhičnim uslovima nastaju odnosima suverenih entiteta, koji deluju u sopstvenom interesu. Po njemu "režimi" postoje kada uzajamno delovanje između subjekata nije nelimitirano tj. kada se ponašanja ne baziraju na "nezavisnom" donošenju odluka. Međunarodna politika je tipično okarakterisana "nezavisnim" donošenjem odluka i države, po prirodi stvari, nemaju razloga da "izbegavaju" takvo nezavisno ponašanje (odnosno da uspostavljaju režime). U uslovima kada svaka država svojom akcijom dobija najviše preferiran rezultat, odnosno gde ne postoji konfliktnost interesa, donošenje odluka je nezavisno i potrebe za režimom ne postoje. Ovo je npr. slučaj sa "barter" aranžmanima i nekim vidovima međunarodne pomoći (recimo kada se radi o "prirodnim nepogodama"). Ovo se može ilustrovati analitičkom tabelom, koja se koristi u "teoriji igara":

		subjekt B	
		B_1	B_2
subjekt A	A^*_1	4,4**	3,2
	A_2	1,3	2,1

(brojevi označavaju nivo preferentnosti od 1-4; prvi u svakoj koloni označava preferenciju subjekta A, a drugi preferenciju subjekta B)

[156] Vidi A. Stein: "Coordination and Collaboration: regimes in an anarchic world" u "Neorealism and Neoliberalism" Columbia, Univ.press 1993.

* = dominantna strategija (kojoj se teži)
** = ravnotežni rezultat (gde subjekti ne teže menjanju stanja)

Ova tabela pretstavlja tzv. “nekonfliktnu situaciju” u kojoj je najviše preferabilan rezultat A_1 B_1. Oba subjekta imaju dominantnu strategiju, koja pretstavlja maksimizaciju dobitka, bez obzira šta drugi subjekt izabere: A preferira A_1, bez obzira da li B izabira B_1 ili alternativnu B_2, i na isti način B preferira B_1, bez obzira koju strategiju (A_1 ili A_2) izabere A. Odavde proizilazi da rezultati izbora u nekonfliktnoj situaciji, dobijeni nezavisnim odlukama konvergiraju optimalnom ravnotežnom položaju, što ukazuje da ovde uspostavljanje režima nije neophodno. Pored toga nije potrebno uspostavljanje režima ni u situacijama kada subjekti dele preferirani rezultat, a pri tom nemaju dominantne strategije, već A preferira A_1, samo ako B preferira B_1 odnosno B preferira B_1 samo ako A izabira A_1. Ova situacija dovodi do dva ekvilibriuma A_1B_1 ili A_2B_2. Tabela, stoga, ima ovaj vid:

		subjekt B	
		B_1	B_2
subjekt A	A_1	4,4**	1,3
	A_2	3,1	2,2**0

** = ravnotežni rezultat

Ova tabela pretstavlja vrstu tzv. “Assurance” igre, gde je ekvilibrium A_1B_1 poželjan za oba subjekta jer maksimizuje preferencije. Drugo ravnotežno stanje nastaje iz težnje svakog subjekta da maksimizuje minimalan dobitak. Da bi izbegli moguće najnepoželjnije rezultate u nedostatku znanja o igri drugog igrača, subjekt A bira A_2, odnosno subjekt B bira B_2. Ovakav ekvilibrium koji donosi dvostruko manje preferencije je za oba subjekta nepoželjan, što ukazuje da sve dok svaki od subjekata zna preferencije drugog subjekta, oba ova subjekta će konvergirati ravnoteži A_1B_1. Ovde, stoga, nije potrebno uspostavljanje režima, jer se oba subjekta slažu sa najviše preferiranim ekvilibriumom, koji se može postići nezavisnim delovanjem. Primer za ovakvu “assurance” igru je ekstradicija kriminalaca, koja može biti vršena i bez formalnih aranžmana, koji ukoliko im se ipak, pristupi pretstavljaju potvrđivanje obostranog stava koji samo izražava međusobno “uveravanje” strana u sporazumu. Prema tome ovi aranžmani, suštinski, nisu neophodni, jer ukoliko je u najvećoj meri preferabilna ekstradicija kriminalaca, do nje će moći da dođe i bez formalnih ugovora. Neke zemlje pribegavaju neformalnim “uveravanjima” drugih strana, dok druge teže zaključivanju formalnih ugovora, u prvom redu zbog toga što u praksi ponekad dolazi kod nekih država do stavljanja uslova na ekstradiciju.

Teorijski može se u ovoj “assurance” igri uočiti, da je “koordinirajući” ekvilibrium samo A_1B_1, dok A_2B_2 ne pretstavlja rezultat koji je koordinisan i subjekti u ovoj situaciji u većoj meri su skloni izlasku iz ekvilibriuma u težnji da povećaju nivo preferencije.

Pored toga, režimi ne nastaju ni u situacijama kada jedni subjekti dobijaju najpovoljniji rezultat, dok drugi pogoršavaju nivo preferencije; stanje ravnoteženosti je, ovde naime, vezano za različitost nivoa preferencije, gde menjanje dominantne strategije subjekta vodi pogoršanju nivoa moguće preferencije. Ovo se može videti iz sledeće analitičke matrice:

		subjekt B	
		B_1*	B_2
subjekt A	A_1*	4,2**	3,1**

A_2	2,4	1,3

* = dominantna strategija
** = ekvilibrium rezultat

Kao što se iz tabele može zaključiti situacija u kojoj oba subjekta imaju dominantne strategije, dovodi do toga da se osnovni ekvilibrium A_1B_1 postiže najboljim nivoom preferencije za subjekta A, dok subjekt B dostiže pretposlednji nivo preferencije. Odavde sledi da subjekt A nema sklonost da izbegava nezavisno donošenje odluka, dok bi promenom strategije subjekat B zapao u još nepovoljniji položaj. Ovde se (po pravilu), kao što ukazuje Stein, u praksi, B svesno odriče racionalnog postupanja, isključivo prema sopstvenom interesu. Ovo je najčešće slučaj sa dobrovoljnim izvoznim samoograničavanjima, gde jedan subjekt dobija povoljniji nivo preferencije od drugog; ovakve transakcije služe (kao što je poznato) za postizanje platno-bilansne ravnoteže država i postizanje veće ravnoteže u funkcionisanju međunarodnog monetarnog sistema.

Za razliku od ova tri navedena primera gde nije potrebno, niti se implicira uvođenje režima, autor navodi i dva osnovna slučaja gde je uspostavljanje određenih režima neophodno. Ovi slučajevi odnose se na primenu "Dilema zajedničkih interesa" i "Dilema zajedničkih averzija".

"Dilema zajedničkih interesa" nastaje kada "nezavisno" odlučivanje dovodi do ravnotežnih rezultanti u kojima svaki od subjekata teži drukčijem preferiranom rezultatu od onih koji sačinjavaju ekvilibrium. Ovakvi ravnotežni rezultati se nazivaju "Pareto-deficijentni". Klasičan primer u teoriji igara je "Zatvorenička dilema" gde dominantne strategije dovode do ovakvog tipa uravnoteženja usled dileme o izboru odluke drugog subjekta. Analitički ovakvo stanje prikazuje se sledećom matricom:

		subjekt B	
		B_1	B_2*
subjekt A	A_1	3,3**	1,4
	A_2*	4,1	2,2**

* = dominantna strategija
** = ekvilibrium rezultat

Kao što se iz tabele vidi postoji za svakog subjekta alternativna varijanta sa povoljnijim ishodom. Mada subjekti preferiraju ishod A_1B_1 ovaj rezultat nije individualnim strategijama dostižan odnosno ne poseduje stabilitet. Da bi se postigao A_1B_1 "Pareto-optimalan" ishod, potrebno je da se subjekti odreknu njihovih dominantnih strategija i sebičnih nastojanja da ostvare najviši nivo preferentnosti. Ovo je moguće samo ukoliko se subjekti slože da preferabilniji i manje inertan ishod (A_1B_1) zameni stabilni ekvilibrium (A_2B_2). Ovo slaganje dovodi do stvaranja režima koji je neophodan da bi se obezbedio viši nivo preferencije za subjekte u ovakvim dilemama. Primena "Zatvoreničke dileme" sreće se i u intervenciji države na tržištu, da bi se izbegli neoptimalni ishodi, i posebno političkoj teoriji države (gde individue odstupaju od dominantne strategije nepodređivanja zajedničkoj akciji), i u mnoštvu primera u međunarodnim odnosima. Kada se radi o stvaranju "države", uzajamna organizovana saradnja nije garant ekvilibrima, jer svaki subjekt može poboljšati svoj položaj "varanjem", što usmerava individue da uspostave ustanovu državne vlasti slažući se da ona vrši prinudu nad njima da bi se obezbedio optimalan ishod odnosno da bi se rešila "dilema zajedničkih interesa". Na unutrašnjem planu, u privredi, individualno nezavisno delovanje dovodi do ispodoptimalnih rezultanti, što se ogleda u "omaškama" tržišta, kao i kada se radi o obezbeđivanju kolektivnih dobara, gde individualno

delovanje dovodi do neoptimalnog obezbeđenja ovih dobara. Slično u međunarodnoj zajednici, režimi su kreirani da bi ispravljali kolektivnu ispodoptimalnost, koja se javlja usled individualnog racionalnog ponašanja. Kolektivna dobra i posebno kolektivna bezbednost može se obezbediti samo ako se države odreknu nezavisnog donošenja odluka; ovo je inače od posebnog značaja i u međunarodnoj ekonomskoj saradnji gde je npr. u periodu depresije posle Drugog svetskog rata individualna politika stvaranja trgovinskih barijera zamenjivana režimima
multilateralnog trgovanja. U međunarodnim odnosima koncept "Dileme zajedničkih interesa" posebnu primenu je našao u procesu i sporazumima o razoružanju velikih sila, odnosno obuzdavanju trke u naoružanju.

Za razliku od "Dileme zajedničkih interesa", gde subjekti sarađuju na otklanjanju konfliktne dileme, "Dilema zajedničkih averzija" se razrešava usklađivanjem koje je posledica ispoljavanja zajedničkog nekonkurentnog interesa u izbegavanju određenog obostrano štetnog nepovoljnog rezultata. Prva Dilema se rešava "kolaboracijom" u cilju izbegavanja neoptimalnog ishoda, dok se druga Dilema razrešava koordinacijom, što podrazumeva slaganje subjekata oko ishoda koje treba izbeći. Ova dilema ima sledeće osnovne podvarijante: 1) "Dilema zajedničkih averzija i zajedničkih indiferentnosti"; i 2) "Dilema zajedničkih averzija i divergentnih interesa". Analitički "Dilema zajedničkih averzija i zajedničkih indiferentnosti" se prikazuje ovakvom tabelom:

		subjekt B	
		B_1	B_2
subjekt A	A_1	1,1**	0,0
	A_2	0,0	1,1**

** = ekvilibrium

Iz ove tabele se vidi da nijedan subjekt nema dominantnu strategiju. Subjekti ne preferiraju jedinstven ishod. Postoje dva moguća ishoda koje subjekti jednako vrednuju, a to su A_1B_1 i A_2B_2. U slučajnim strategijama oba subjekta nisu, naime, sigurna da u autonomnom i nezavisnom delovanju
mogu postići ove ekvilibrirajuće rezultate koji su jedino preferentni. Režim,
stoga, nastaje koordinacijom čiji je cilj postizanje ravnotežnog stanja, odnosno izbegavanje situacije koja može proisteći iz nezavisnog delovanja. Primer koji autor daje su saobraćajna pravila, gde se predviđa da vozila mogu koristiti samo desnu stranu puta, kao i druga pravila dogovorne prirode koja doprinose boljem usklađivanju odnosa. Subjekti imaju u ovakvim slučajevima indiferentne interese u odnosu na ekvilibrirajuću strategiju.

U poređenju sa ovim tipom dileme zajedničkih averzija koja se zasniva na indiferentnim interesima, kod "Dileme zajedničkih averzija sa divergentnim interesima" subjekti su saglasni o povoljnim rezultatima, samo različito preferiraju na moguće ekvilibriume. Ovo se analitički može prikazati sledećom tabelom:

		subjekt B	
		B_1	B_2
subjekt A	A_1	2,2	3,4**
	A_2	4,3**	1,1

** = ekvilibrium

Kao što se vidi iz ove matrice postoje dva ravnotežna stanja A_2B_1 i A_1B_2, gde oba ova stanja subjekti A i B preferiraju u odnosu na druge moguće ishode. Svaki od subjekata preferira različite ekvilibriume, što upućuje na koordinaciju. Postoje dva

načina koordinacije. U oba načina, međutim, treba da postoje pravila po kojima očekivanja subjekata konvergiraju, kad god se pojavi Dilema. Prvi način je da se odredi pravilo ponašanja zavisno od svojstava subjekta, a drugi način je da se ponašanje reguliše prema kontekstu. Na primeru saobraćaja, u prvom slučaju takva pravila govore o prednostima jednih tipova vozila u odnosu na druga vozila,
drugi način je recimo da se odredi da neka od strana u saobraćaju ima pravo prvenstva. Slični slučajevi postoje i u drugim oblastima gde se koordinacijom zasnovanom na dogovornim režimima omogućava izbegavanje nedovoljno optimalnih ishoda.

Režimi koordinacije razlikuju se od režima kolaboracije i po "stepenu formalizacije". Režimi koji se baziraju na razrešenju "Dileme zajedničkih interesa" moraju odrediti šta konstituiše "saradnju", a šta pretstavlja "varanje" u sopstvenu korist. Ovakvi režimi mogu se uočiti npr. u ugovorima o razoružanju SALT koji regulišu uzajamnu zajedničku kolaboraciju u cilju razrešavanja "Bezbednosne dileme" odnosno navedene "Zatvoreničke dileme". Za razliku od režima kolaboracije, gde "varanje" subjektima donosi koristi, kod režima koordinacije odstupanje nepretstavlja varanje, jer subjektima ne donosi korist, već štete, što značajno olakšava stvaranje i poštovanje ovakvih režima.

Zajedničko svojstvo režima je da baziraju na interesima odnosno istim onim silama koje su u osnovi nezavisnog delovanja subjekata, pri čemu ovi sebični interesi i dovode do stvaranja režima, kao forme međunarodnog poretka. Ova koncepcija podrazumeva da su dobitci subjekata zavisni od funkcije izbora drugih subjekata, kao i sopstvenog izbora. Ako izbor subjekata ne bi imao uticaja na dobitke drugih subjekata, odnosno ako bi subjekti bili "nezavisni", onda ne bi postojali uslovi nastanka režima. Odlučivanje subjekata u sopstvenom kalkulisanom interesu dovodi do stvaranja međuzavisnosti. Pojava režima nije vezana za pojavu međunarodnih organizacija. Režimi mogu, ali i ne moraju biti institucionalizovani. Ukoliko članstvo u "instituciji" ne ograničava slobodno odlučivanje, takva institucija nema svojstva režima. Autor isto tako ukazuje da je stepen "zajedništva" u funkciji dilema (očekivanja) koje se javljaju, kao i da, s druge strane, odlučivanje ne vodi maksimizaciji diferencijacije u jačini subjekata. Maksimizacija razlika u sili (koja je svojstvena većem broju realističkih koncepata), nije prisutna usled delovanja zakona i argumenata "dileme zajedničkih interesa" i "dileme zajedničkih averzija". Odnosi među državama nisu zasnovani isključivo na "zero sum" ili "constant sum" igri, već na uslovima nekonstantnih suma koje govore u prilog prisustva režima. Ovakvi uslovi od značaja su i za oblikovanje zahteva za relativnim dobitcima u saradnji.

Kao važne determinante stvaranja i promene režima autor ističe "strukturne" činioce. Strukturni faktori nisu svojstvo sistema i ne nalaze se u samom režimu, već pretstavljaju uticaje koji određuju interese i preferencije subjekata. Raspodela snage u međunarodnoj zajednici ima značaja na konstituisanje određenih preferencija koje subjekti ispoljavaju pri svojoj interakciji, od čega zavisi pojava režima. Izbor koji donose subjekti zavisiće, naime, od raspodele moći između država, ali i od drugih strukturnih činilaca, među koje treba izdvojiti "znanje" i "prirodu" tehnologije. Ovi strukturni faktori utiču na stvaranje i menjanje obrazaca interesa čime se utiče na preferencije odnosno izbor i rezultantne efekte. Drugim rečima od stepena jačine države zavise njene preferencije odnosno od raspodele sile u međunarodnoj zajednici zavisi struktura preferencija i podsticaji za stvaranje režima ili njegovo modifikovanje; priroda tehnologije, takođe, dovodi do oblikovanja preferencija i njihovog menjanja, posebno kada se radi o nabavkama oružja, koje postavljaju pitanja dileme interesa; na isti način obrazce interesa, koji leže u osnovi režima, transformiše i "znanje", koje može povećati ili smanjiti potsticaje za saradnju ili stvaranje "kolaboracije". Uz spoljne strukturne faktore, uticaj na interese imaju i unutrašnji faktori gde poseban značaj imaju domaći ekonomski činioci, i društveni sektori ili klase. Pored toga, priroda određene države, takođe, može uticati na interese, a posebno faktori kao što su visina populacije, nivo tehnologije i mogućnosti domaćih resursa.

Obrazci interesa koji su u osnovi svakog režima, utiču na njegovo održavanje. Sve dok se ovi obrasci ne menjaju, po pravilu, ne dolazi ni do promena režima. Ovde, međutim, postoje izuzetci. Režimi se mogu održati i u situacijama kada se menjaju interesi zbog kojih su nastali, npr. zbog toga jer države nekontinuirano vrše kalkulacije i procene njihovih interakcija i transakcija, zatim što jednom uspostavljene institucije služe ostvarivanju usvojenog obrazca ponašanja, pa se kalkulacija ne upražnjava, ili ukoliko su troškovi odlučivanja visoki, i jednom plaćeni stvaranju institucije, nisu predmet namirivanja. Ostali faktori koji doprinose održanju režima, su interesi država za održanje institucije kao takve, nezavisno od kratkoročnih trendova, visoki troškovi njenog ponovnog uspostavljanja, tradicija (ili drugi perpetuirani činioci prisutni prilikom nastanka), i promene u načinu donošenih odluka, gde recimo pojedinačnu maksimizaciju interesa zamenjuje kolektivna maksimizacija interesa. Ovi faktori, međutim, ne dovode do napuštanja nacionalnog interesa u korist međunarodne institucije, samo pretstavljaju promene kriterijuma pri odlučivanju.

Osnovni zaključak autora, koji proizlazi iz analize režima, njegovog stvaranja, održavanja i raspuštanja, jeste da proučavanje međunarodne politike treba zasnivati na pristupu "strateške interakcije". Državno ponašanje ne proističe samo iz strukturnih faktora, niti ovo ponašanje može biti objašnjeno samo preko domaćih "sektora" i interesa. Struktura, kao i domaći činioci nisu dovoljni da objasne u celini preferencije i ponašanje međunarodnih subjekata, već je ove pristupe potrebno dopuniti analizom "strateške interakcije" među državama. Ovaj metod, kao što možemo da primetimo, baziran je na modelima teorije igara. Ponašanje subjekata, odnosno rezultante ponašanja određene su preferencijama subjekata i uzajamnim odnosima zasnovanim na sklonosti postizanju optimalnih efekata u uslovima anarhične međunarodne zajednice. Saradnja može nastati i u nekonfliktnim i u konfliktnim uslovima, gde se subjekti suočavaju sa dilemama koje dovode do stvaranja režima i umanjenja anarhičnosti međunarodnih odnosa i nezavisnosti odlučivanja.

U celini kao što možemo da zaključimo koncepcija Steina je saglasna sa osnovnim shvatanjima realizma. U ovom konceptu suverene države pretstavljaju osnovne subjekte međunarodne zajednice, gde ovi subjekti treba da deluju u sopstvenom interesu, oslanjajući se sami na sebe, u uslovima anarhične međunarodne zajednice. Za razliku od strukturalnih realista, koji su kao što smo iz ranijih izlaganja mogli da vidimo, osnovne potsticaje modifikacije ponašanja država tražili i u delovanju međunarodnog sistema, pristup Steina nije "sistemski", već je naglasak stavljen na interakciji država. U ovom smislu ovaj autor se može smatrati bliskim klasičnim teoretičarima realističkog pravca. Na primeru koncepcije ovog autora, međutim, veoma dobro se može uočiti značaj primene metode teorije igara. Ovaj teorijski doprinos, bitno je vezan za razvoj metodologije spoljne politike.

g) D. Snidal

Problem odnosa relativnih i apsolutnih dobitaka u ostvarivanju saradnje, bio je predmet mnogih teorijskih proučavanja, među kojima značajno mesto imaju i teorijska gledišta D. Snidala. Ovaj teoretičar polazi od toga da postoji u odnosima država različit stepen podsticaja za saradnju i na bazi apsolutnih, ali i relativnih dobitaka, koji su istovremeno prisutni.[90] Definišući osnovne kategorije, autor uvodi matricu sa dva subjekta koji mogu ili da sarađuju (što se označava sa "C") ili da "defektuju" tj. istupaju iz saradnje (što se označava sa "D"), gde, u apsolutnim uslovima (tj. apsolutnih dobitaka), ukoliko oba sarađuju svaki dobija isplatu "M", dok ukoliko jedan subjekt unilateralno ostaje u saradnji dobija isplatu "U", dok drugi koji ne sarađuje dobija isplatu "F". Ovo se može ilustrovati prostom matricom:

[90] Vidi D.Snidal: "Relative gains and the pattern of international cooperation", "Neorealism and Neoliberalism", Columbia, Univ.press. 1993.

	D	C
D	0,0	F,U
C	U,F	M,M

(kao što se vidi obostrana ne saradnja dovodi do nultog ishoda)

Početni uslovi analize koje je Snidal uveo su sledeći: 1) pretpostavlja se da dve države imaju jednaku sposobnost da vode igru u kojoj mogu jednako naškoditi ili dobiti odnosno ostvariti simetričnost neokrnjenih isplata, odnosno apsolutne dobitke ; 2) pretpostavka je da učesnici u igri imaju veću sklonost za uzajamnu saradnju u odnosu na dvostranu defekciju, odnosno MM>00 (ovo ne mora uvek slediti); 3) pretpostavka je da su učesnici skloniji da budu slobodni od saradnje koristeći potencijalne efekte od jednostranog učešća drugog učesnika, odnosno F>U (obrnuto naime olakšava saradnju, što nije od značaja za analizu).

Ovih tri ograničenja produkuju šest mogućih matrica u teoriji igara. Ove matrice ukazuju na situacije u kojima dva učesnika mogu da se nađu prilikom ostvarivanja saradnje, pod navedenim uslovima:

(poredak preferencija) matrica strateške igre ime igre

Harmony
(Harmonija)

M>F>U>O

	D	C
D	1,1	3,2
C	2,3	4,4**

Assurance I
(Stag Hunt)
(Uveravanje I)

M>F>O>U

	D	C
D	2,2	3,1
C	1,3	4,4**

Assurance II
(Stag Hunt)
(Uveravanje II)

M>O>F>U

	D	C
D	3,3**	2,1
C	1,2	4,4**

Coordination
(Koordinacija)

F>U>M>O

	D	C
D	1,1	4,3**
C	3,4**	2,2

Chicken
(Kukavica)

F>M>U>O

	D	C
D	1,1	4,2**
C	2,4**	3,3

Prisoner's
Dilemia
(Zatvorenička dilema)

F>M>O>U

	D	C
D	2,2**	4,1
C	1,4	3,3

Ove matrice pokazuju strateške situacije, gde je najmanje konfliktna "Harmonija", a najveći stepen konfliktnosti pretstavlja "Zatvorenička dilema". Ova poslednja matrica je od posebnog značaja za analizu koristi od kooperacije igrača, jer pretpostavlja kao dominantnu strategiju napuštanje saradnje. Ona je stoga relevantna za situacije u kojima države u visokoj meri teže relativnim dobitcima, i obratno, manji stepen konfliktnosti u drugim situacijama povezan je sa nižom sklonošću relativnim dobitcima. Svih šest matrica koje pretstavljaju situacije apsolutnih dobitaka moguće je transformisati u matrice relativnih dobitaka, tako što se napravi razlika između rezultanti subjekata. Ovo se može prikazati sledećom opštom matricom "čistih" relativnih dobitaka:

	D	C
D	0,0	F-U, U-F
C	U-F, F-U	0,0

Kao što se može uočiti i ova igra je "zero sum" (kao i kod prethodnih slučajeva igara apsolutnih dobitaka), pri čemu je istupanje iz saradnje dominantna strategija. Budući da samo u retkim (izoštrenim) slučajevima države teže samo relativnim dobitcima, autor vrši modifikaciju ove matrice, unoseći težinski faktor "r" koji označava prisutnost relativnih dobitaka, odnosno za apsolutne dobitke uvodi se faktor (1-r), gde $o \leq r \leq 1$. Na ovaj način uspostavlja se odnos između relativnih i absolutnih dobitaka, što je mnogo bliže praksi u kojoj države ostvaruju saradnju. Motivi saradnje u realnosti uvek su, naime, vezani i za ostvarivanje apsolutnih i za ostvarivanje relativnih dobara, koji se nalaze u određenom odnosu. Matrica ovih mešovitih apsolutnih i relativnih dobitaka, unoseći težinski faktor, dobija sledeći vid:

Mešoviti dobitci

	D	C
D	0,0	F*=F-rU, U*=U-rF
C	U*=U-rF, F*=F-rU	M*=(1-r)M, M*=(1-r)M

Za razliku od prethodne matrice, u kojoj je onim učesnicima koji unilateralno sarađuju ishod negativan, što učesnike odvraća od saradnje, u ovoj matrici rezultante saradnje zavise od težinskog faktora "r", koji u ekstremnim vrednostima (1 ili 0) svodi rezultante ove matrice na rezultante prethodno opisanih matrica čistih (bilo apsolutnih ili relativnih) dobitaka. Kod matrice čistih relativnih dobitaka jedino je isplativo slobodno

ostajanje van saradnje kada drugi učesnik unilateralno ostaje u igri, dok je nulti ishod svojstven kako situacijama u kojima se oba učesnika opredeljuju za saradnju, tako i situacijama u kojima oba učesnika odustaju od saradnje. Proizilazi da sa povećanjem sklonosti relativnim dobitcima, opada sklonost apsolutnim rezultantama, odnosno opada, u celini, značaj saradnje za njene učesnike. Ovi efekti imaju za posledicu trasformaciju rezultanti U, F i M, u mešovite U*, F*, M*. Promene u vrednostima ovih "isplata" menjaju poredak preferencija država, čime se transformiše igra u kojoj one učestvuju. Ovo autor ilustruje na primeru menjanja (preobražavanja) igara od Harmonije do "Zatvoreničke dileme". Analitički početne preference za svaku državu su M>F>U>O. Sa porastom značaja relativnih dobitaka prve tri rezultante, po različitoj stopi, opadaju. Kada je U>M-F poredak "Harmonije" se održava do granice gde r>(M-F)/(M-U). Preko ove granice, poredak preferencija postaje F*>M*>U*O što znači da je vrsta igre promenjena u igru "Kukavice". Ukoliko se sklonost relativnim dobitcima dalje povećava do granice kada r>U/F poredak preferencija postaje F*>M*>O>U*, što znači da se igra "Kukavice" transformiše u igru "Zatvoreničke" dileme. Ova igra dalje ne trpi promene i održava se sve do postizanja situacije čistih relativnih dobitaka, kada je r=1. Ovaj tok transformacije vrsta igara, u zavisnosti od porasta faktora "r" može se prikazati sledećom raspodelom preseka:

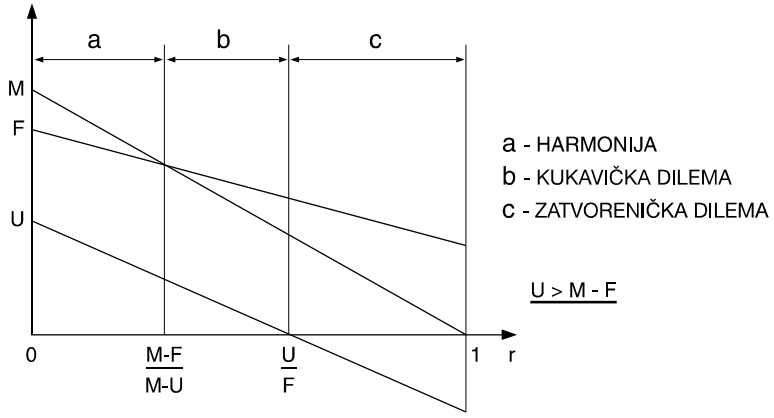

Slika 10

Ukoliko se početni odnosi preferencija država izmene tako da U=M-F, doći će do direktnog prelaska igre "Harmonije" u igru "Zatvorenička dilema". Ovo se može prikazati sledećim presecima:

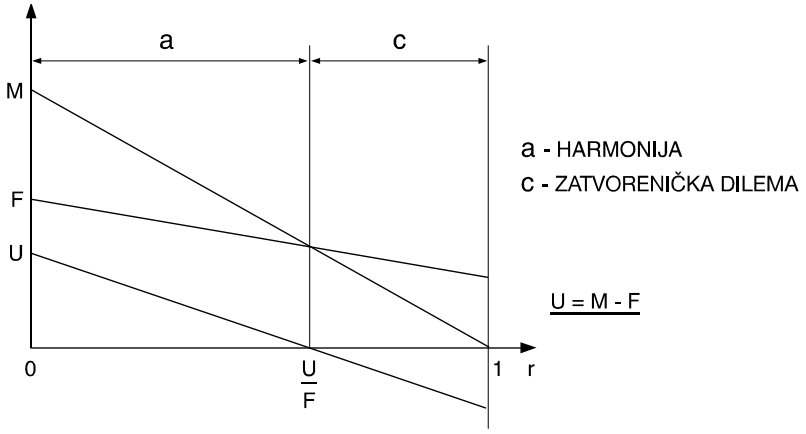

Slika 11

Ukoliko, međutim, važi U< M-F, igra “Harmonija” se održava dok se ne stigne do granice r >U/F, gde se ona menja u igru “Uveravanje I”. Povećanjem faktora “r” ova igra će ukoliko se pređe uslov r >(M-F)/(M-U) biti zamenjena “Zatvoreničkom dilemom”. Ovo se može prikazati sledećim presecima:

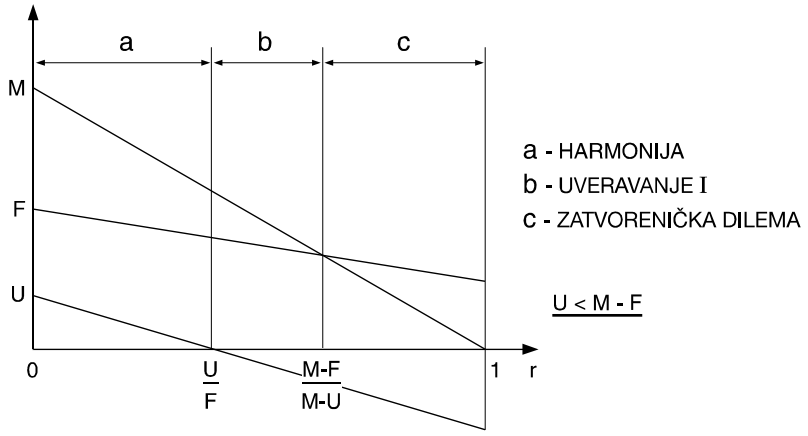

Slika 12

U ostalih pet vidova transformacije igara dolazi se, takođe, do “Zatvoreničke dileme”. Sa rastućim faktorom “r” igra “Uveravanje I” pretvara se u “Zatvoreničku dilemu” kada je ovaj faktor veći od (M-F)/(M-U). Igra “Uveravanje II” prolazi kroz međufazu, gde se prvo modifikuje u “Uveravanje I”, kada r >F/U, a onda prelazi u “Zatvoreničku dilemu” kada r >(M-F)/(M-U). Igra “Koordinacije”, sa povećanjem faktora “r” prelazi prvo u igru “Kukavice”, kada r >(M-U)/(M-F), a sa daljim povećanjem prelazi u “Zatvoreničku dilemu”, kada r >U/F. Isto tako igra “Kukavice” direktno prelazi u “Zatvoreničku dilemu” pri istom uslovu. Ovo se može prikazati sledećim dužima transformacije:

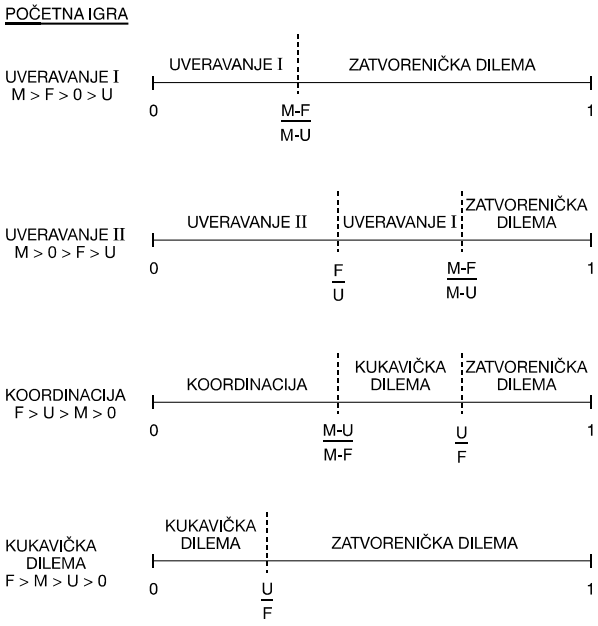

Slika 13

Odavde vidimo da povećanje “r” dovodi u svim vidovima igara do “Zatvoreničke dileme”. Sama igra “Zatvoreničke dileme” ne trpi dalju transformaciju, pri čemu se povećanjem težinskog faktora, povećava sklonost istupanja iz saradnje, koja dostiže maksimum sa r=1. Opisan tok gde se situacije apsolutnih dobitaka modifikuju u ishod “Zatvoreničke dileme” doprinose uočavanju efekata relativnih dobitaka. Pošto je F>U, i F*=F-rU, sklonost slobodnom istupanju iz saradnje je, po pravilu, u većoj meri izražena od obostrane saradnje jer F*>M*, mada zajednička saradnja obezbeđuje više isplate učesnicima igre, nego izstupanje iz saradnje koje učesnicima donosi isplate jednake nuli; ovo je slučaj dok “r” ne dostigne vrednost 1. Isplate mogu biti i negativne za U*=U-rF, što sa povećanjem faktora “r” dovodi do situacije kada F*>M*>O>U* tj. “Zatvoreničke dileme” (gde dolazi do F*=-U*). Proizilazi, zaključak, da povećanje brige za relativne dobitke umanjuje saradnju i naginje interakciji koja je prisutna u zero-sum odnosima čistih relativnih dobitaka.

Da bi se utvrdio uticaj relativnih dobitaka, na opadanje saradnje, koncept, uvodi minimalni diskontni faktor “ϕ“, koji ima vrednost $0 \leq \phi < 1$. Faktor ϕ pretstavlja veličinu opadanja saradnje, koja izražava odnos postojeće saradnje prema vrednovanju (od igrača) buduće saradnje, gde je njime određena najmanja količina (srazmera) saradnje potrebna za održavanje buduće saradnje; pri čemu se promene faktora ϕ povezuju sa promenama faktora “r”. Porast faktora “r” naime dovodi, u zavisnosti od matematičke funkcije (odnosno intenziteta i vida igre), do porasta veličine ϕ, koje ukoliko je izraženije u većoj meri se obuzdava saradnja; ovo obuzdavanje saradnje različito utiče na promene odnosa preferencija (F,M,U). Odnos “ϕ“ i “r” se može prikazati pomoću sledećih krivih:

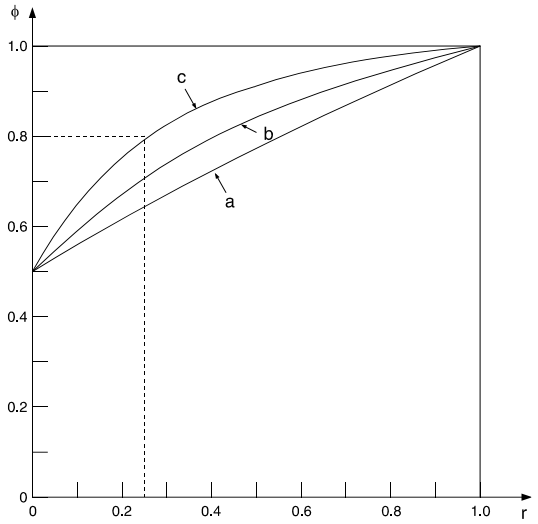

Slika 14

Ako preferencijama za “Zatvoreničku dilemu” (F,M,O,U) pridodamo vrednosti 2,1,0,-1, moći će da se zaključi da se povećanjem zakrivljenosti ovih kriva nesrazmerno umanjuje vrednost U u odnosu na F ili M. Ukoliko recimo vrednosti r = 0,25 odgovara vrednosti ϕ = 0,8 (kao kod gornje krive c), tada će vrednosti preferencija biti za $\{F,M,O,U\}\rightarrow\{2,1,0,-2o\}$. Ukoliko je međutim, zakrivljenost manja, “U” će imati više vrednosti. Odavde, autor, izvodi zaključak da male vrednosti faktora “r” u zatvoreničkoj dilemi ne moraju “odlučujuće” uticati na obuzdavanje saradnje.

Preko odnosa faktora “ϕ “ i “r”, može se isto tako odrediti i kako relativni dobitci menjaju različite igre u “Zatvoreničku dilemu”. Pri vrlo malim vrednostima “r”, određene igre će se transformisati u “Zatvoreničku dilemu” posebno ako je U znatno manje od F ili ako je pri M>F mala razlika između veličina M i F. Pri nižim vrednostima “r” najpre se transformišu igre sa nižim transformacionim nivoom (“Uveravanje” i “Kukavica”), dok je nešto viši nivo transformacije svojstven ostalim igrama. Ovo se može prikazati sledećim krivama:

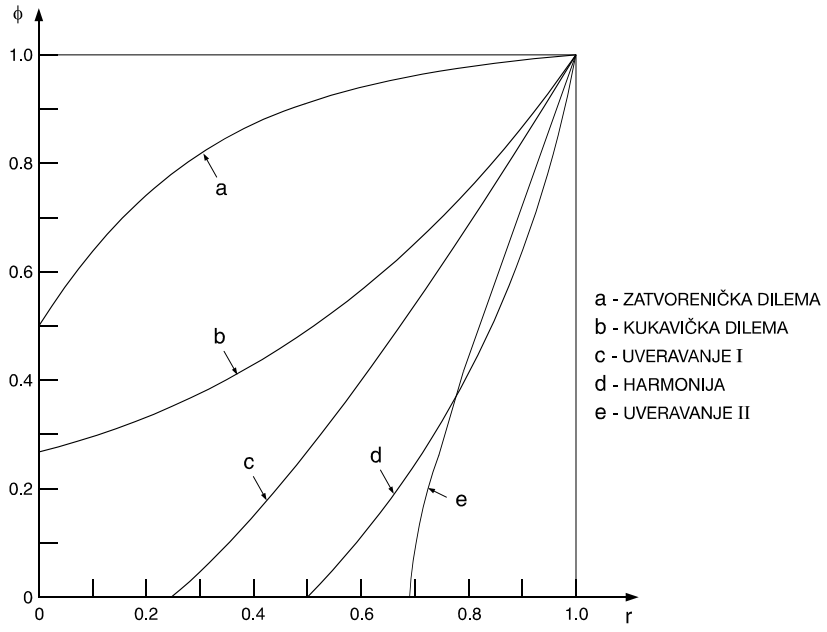

Slika 15

U uslovima “Zatvoreničke dileme” saradnja zahteva visoke vrednosti faktora ϕ, dok se kod ostalih igara saradnja ostvaruje uz niže faktore ϕ. Ukoliko se preferencije kreću u opsegu od 1-4, potrebne su visoke vrednosti za “r” da bi se igre sa višim nivoom transformacije preobrazile u “Zatvoreničku dilemu” (do r=2/3). Nagibi ovih kriva, po shvatanju Snidala, ukazuju da iako se igre transformišu, intenzitet apsorbovanja saradnje je u oblasti “Zatvoreničke dileme” umeren, što delimično ublažava neka od realističkih shvatanja, koja u ovakvim uslovima prenaglašavaju uticaj relativnih dobitaka. U okviru oblasti Zatvoreničke dileme izvodi relativnih dobitaka, najefektivniji su pri nižim nivoima faktora “r”, dok sa povećanjem faktora “r” njegovo dejstvo raste po opadajućoj stopi.

Prema shvatanju autora faktori “r” i “ϕ, mogu poslužiti i pri dokazivanju teze da relativni dobitci (odnosno njihov rast) gube na učinku kada se broj država povećava. Ovu tezu, su potvrdili i drugi teoretičari, među kojima i navedeni Axelrod (o kojem je bilo reči u poglavlju o neoliberalizmu). U svojem dokazivanju ovog stava, Snidal polazi od pretpostavke, koja uprošćava problem, a to je da sa povećanjem broja država ili veličine države (koja se može shvatiti kao skup manjih kooperativnih jedinica), povećava se konstantno korist od međusobne saradnje. Odavde proizlazi da države različite veličine imaju srazmerno jednake koristi od saradnje. Po veličini različite države mogu se metodološki, u cilju jednostavnijeg proučavanja, prikazati kao celine sastavljene od različitog broja jednakih jedinica (s_i). Konstantni rast podrazumeva da su troškovi i koristi svake jedinice isti odnosno da su troškovi i koristi svake dijadne saradničke interakcije nezavisni od troškova i koristi od interakcije sa drugim jedinicama. Razlika koristi i troškova (b-c) pretstavlja neto koristi. Odavde ukupne koristi svih jedinica svode se na (b-c) s_i (s_i-1), odnosno ako je S ukupan broj jedinica u međunarodnom sistemu, odnosno ako važi $S=\Sigma s_i$ onda se ukupni zajednički dobitci mogu izraziti kao:

$$B = (b-c)\ \frac{S!}{(S-2)!} = (b-c) \sum_{\substack{i=1 \\ S_i \geq 2}}^{n} \frac{S_i!}{(s_i-2)!} + (b-c) \sum_{i=1}^{n} s_i \{ \sum_{j \neq 1} s_j \}$$

Ukupni dobitci jednaki su, kao što se može uočiti, sumi dobitaka iz unutrašnje interakcije sabranoj sa sumom dobitaka iz međunarodne interakcije. Odavde vidimo da je ukupna suma interakcija podeljena na unutar-državnu, gde interaguju unutrašnje jedinice, i na međunarodnu, gde interaguju jedinice iz različitih država, pri čemu država “i” dobija od saradnje sa državom “j” dobit: sisj (b - c) odnosno “j” dobija u saradnji sa “i” državom: $s_j s_i$ (b-c), što ukazuje da obe države jednako dobijaju koristi od kooperacije.

U multilateralnim interakcijama države različito procenjuju, što je u zavisnosti od ponašanja i svojstva država, relativne dobitke u saradnji. Da bi se u analize uključilo kako države vrednuju relativne dobitke u odnosima sa različitim državama, autor uvodi težinski faktor w, gde svaka država ima skup $\{w_{i1}...w_{in}\}$, gde w_{ij}, u granicama $o \leq w_{ij} \leq 1$, određuje težinu relativnih dobitaka koje država “i” procenjuje u odnosu na određene “j”-te države, pri čemu se pretpostavlja uslov da država raspoređuje procenjene relativne dobitke na druge države tako da $\Sigma w_{ij} \leq 1$. Ukoliko se rezultante apsolutnih dobitaka od međunarodne saradnje države “i” označe sa P_{ia}, njezin dobitak koji uključuje relativne dobitke biće:

$$n$$

$$P_{ir} = (1-r)\, P_{ia} + r \sum_{j=1} w_{ij}\,(P_{ia}-P_{ja})$$

Ovde P_{ir} odražava stepen zainteresovanosti države "i" za relativne dobitke. Prvi član, sa desne strane jednačine, izražava značaj sopstvenih apsolutnih dobitaka države "i", dok drugi član izražava stepen vrednovanja relativnih dobitaka u odnosu na druge države. Ukoliko se razmatra saradnja države "i" sa određenom npr. državom "k", u uslovima recipročne strategije ("Tit-for-Tat") gde svaka država sarađuje ili ne sarađuje u zavisnosti od prethodnog ponašanja druge države (odnosno njene saradnje ili ne saradnje) tada uključivanje diskontnog faktora ϕ u dobitke (b-c) $s_i s_k \rightarrow s_i s_k$ (b-c)/(1-ϕ) može se izraziti vrednost kontinuiteta saradnje izrazom:

$$C_i = P_{ir} + (1-r)\,\frac{b-c}{1-\phi}\, s_i s_k + r\,\frac{b-c}{1-\phi}\, s_i s_k \sum w_{ik}$$

Vrednost početne situacije (P_{ir}) sabrana je sa vrednošću drugog člana koji se odnosi na absolutne dobitke od saradnje "i" sa državom "k", dok treći član pretstavlja relativne prednosti od saradnje sa ovom državom. Postojanost saradnje zavisi od toga dali država "i" može bolje proći raskidajući sporazum o saradnji sa državom "k" radi ostvarenja neposrednih koristi ($s_i s_k$)b. Ukoliko je ovo slučaj država "k" imaće gubitak ($s_i s_k$)c od unilateralne kooperacije i (primenjujući strategiju reciprociteta) obustaviće saradnju. Vrednost mogućeg odstupanja od saradnje države "i" može se izraziti kao:

$$D_i = P_{ir} + (1-r)\, s_i s_k\, b + r\, s_i\, s_k\, b \sum_{j \neq k}^{n} w_{ij} + r\, s_i\, s_k\, (b + c)\, w_{ik}$$

Treći član, sa desne strane jednakosti, izražava relativne prednosti postignute u odnosu na treće države dobijene izlaskom iz saradnje, dok četvrti član izražava relativne dobitke države "i" uzrokovane gubitcima države "k" od jednostrane kooperacije. Postojanost saradnje zavisi od toga dali vrednost kontinuiteta kooperacije prevazilazi vrednost odustajanja od saradnje. Ovo će biti slučaj ukoliko je:

$$\phi > \phi_{rw} = \frac{c + r\, w_{ik}\, b}{b + r\, w_{ik}\, c}$$

gde ϕ_{rw} pretstavlja minimalni diskontni faktor koji podržava saradnju kada država "i" daje odgovarajuću vrednost faktoru relativnih dobitaka "r" i specifičnom faktoru za državu "k" (w_{ik}). Proizilazi da ukoliko je bilo koji od ova dva faktora jednak nuli odnosno ϕ_{rw} = c/b države teže jedino apsolutnim dobitcima (ϕ_a). U drugom ekstremnom slučaju ukoliko oba faktora imaju vrednost jedan, saradnja je neostvariva (stoga što nastaje situacija čistih relativnih dobitaka). U praksi ova situacija nije verovatna, imajući u vidu da podrazumeva da obe države uopšte ne vode obzira za apsolutne dobitke i da one sačinjavaju bipolarni sistem, u kojem se ne poklanja interes trećim stranama. Da bi se proučio uticaj relativnih dobitaka, potrebno je utvrditi zavisnost faktora "r" i faktora ϕ_{ik}. Učinak faktora "r" najveći je pri njegovim niskim vrednostima na w, dok pri povećanju njegove vrednosti njegov učinak opada po opadajućoj stopi. Oba faktora značajno umanjuju dejstvo relativnih dobitaka, što je u zavisnosti od visine ϕ_{rw}, odnosno ϕ_a. Različite vrednosti ϕ_a mogu se prikazati sledećim krivama:

isogram a

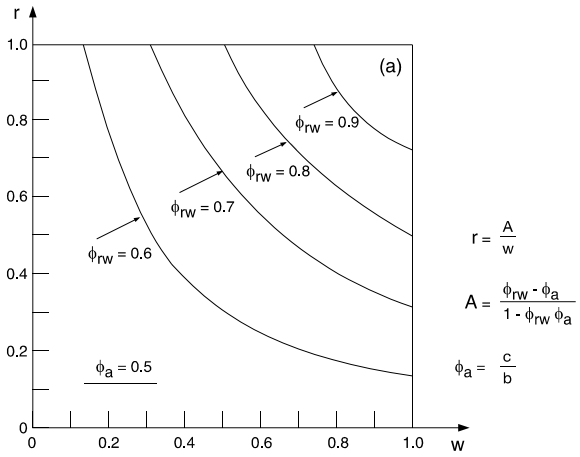

isogram b

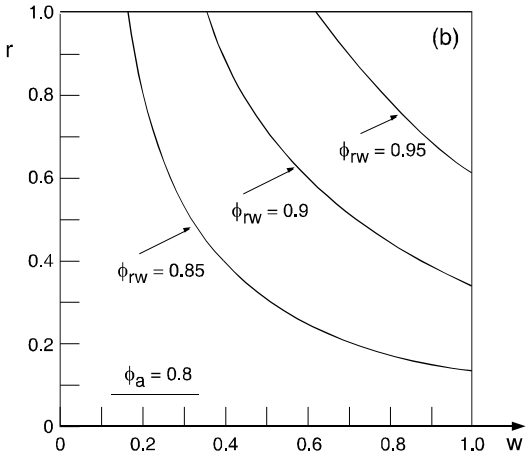

Slika 16

Ose na gornjim isogramima pretstavljaju različite vrednosti faktora “r” i w_{ik}, dok hiperbole pretstavljaju invarijantne (indiferentne) potrebne nivoe ovih faktora za održavanje saradnje. U prvom slučaju je ϕ_a = 0,5 dok je u drugom slučaju ϕ_a = 0,8; što ukazuje da oba faktora treba da imaju visoke vrednosti da bi relativni dobitci imali značajnijeg efekta na obuzdavanje saradnje. Navedene krive ukazuju i na promene u stepenu polarnosti, gde se sa povećanjem faktora “w”, smanjuje multipolarnost. U slučajevima sa tri države gde dolazi do umerenih porasta faktora ϕ dolazi, do značajno manjeg porasta dejstva relativnih dobitaka u odnosu na slučajeve sa dve države. Ovo je u još većoj meri slučaj sa sistemima gde se povećava broj država, mada se najdrastičniji efekat oseća pri povećanju broja država sa dve na tri. Sa daljim povećanjem broja država dejstvo opadanja saradnje od rasta relativnih dobitaka se povećava po opadajućoj stopi. Ovo svojstvo ne menja se ni sa povećanjem faktora ϕ_a, već se samo efekti podižu na viši nivo. Procent impakta relativnih dobitaka može se uočiti i iz sledeće tabele:

opšta težina relativnih dobitaka (r)
(za ϕ_a = 0,5)

sistem (n, w)	0	0,25	0,5	0,75	1,0
bipolaran n=2, w=1	0	33	60	82	100
tripolaran n=3, w=0,5	0	18	33	47	60

balans sila n=5, w=0,25	0	10	18	26	33

Opštiji zaključci koje autor izvodi na osnovu svojih analiza su sledeći: 1) relativni dobitci imaju znatno manji uticaj na obuzdavanje saradnje od onog koji im pripisuju realistička shvatanja i njihov učinak odlučujući je samo u bipolarnim uslovima; 2) saradnja u međunarodnom sistemu sa malim brojem država, iznad dve države, pokazuje drastično opadanje učinka relativnih dobitaka; 3) saradnja je u velikoj meri moguća i u uslovima "Zatvoreničke dileme" i visokih nivoa težinskog faktora relativnih dobitaka; 4) male države izražavaju, u najopštijim slučajevima veće brige za relativne dobitke, pri čemu velike države mogu prevazići nesklonost saradnje malih država, samo ako nude više nego jednako učešće u podeli dobitaka; to je u interesu velikih država zato što one preferiraju i nejednaku saradnju u odnosu na odsustvo saradnje; 5) proizilazi da asimetrična raspodela apsolutnih dobitaka može biti uslov saradnje država različitih veličina koje teže relativnim dobitcima; 6) nejednaka raspodela dobitaka u saradnji može, vremenom, dovesti do jačanja malih država i pada snage velikih "hegemona"; ovo dovodi istovremeno i do smanjenja težine relativnih dobitaka koje male države lociraju na "hegemona". S druge strane, jaka država koja gubi svoju superiornost, podiže svoju brigu za relativne dobitke sa drugim državama, posebno konkurentima; u celini neto rezultat je porast pritiska jake države u pravcu menjanja postojećeg sistema, u cilju ostvarivanja većeg učešća u dobitcima; 7) po pravilu, relativni dobitci utiču na smanjenje saradnje između jakih država, dok njihova mala zainteresovanost za relativne dobitke u odnosu na slabe države stimuliše sklonost saradnji sa malim državama; slabije države često pokazuju interes za relativne dobitke u odnosu na jake države, što umanjuje njihovu sklonost saradnje, dok u uzajamnim odnosima u velikoj meri postoji odsustvo brige za relativne dobitke, što stimulativno deluje na međusobnu saradnju; rezultat ovih odnosa je konkurencija među jakim državama za saradnju sa slabijim državama, što (davanjem više nego jednakih dobitaka) dovodi do opadanja snage jakih država i povećanja verovatnoće za saradnju jakih država međusobno; 8) saradnja u uslovima multipolarnosti je manje neizvesna od saradnje u bipolarnim uslovima budući da dolazi do osetnog smanjenja dejstva relativnih dobitaka, pri čemu povećanje broja država umanjuje "odmazde" protiv nesarađujućih država; 9) u uslovima diskriminacija povećanje broja aktera može dovesti i do umanjenja saradnje; stoga trendovi usmereni na jačanje multipolarnosti (za razliku od shvatanja liberalnog pravca) ne moraju voditi jačanju saradnje (tj. u anarhičnim uslovima primena aranžmana saradnje postaje limitirana); 10) u multipolarnim uslovima, upravo saradnja, koja je motivisana relativnim dobitcima postaje najbolje sredstvo odbrane sopstvenih pozicija, isto kao i napada (imajući u vidu interakciju sa trećim državama).

U celini procenjujući teorijska gledišta Snidala, možemo, zaključiti da je ovaj autor u znatnoj meri doprineo izgradnji neoliberalne kritike modernih realističkih shvatanja. Kao i Stein ovaj autor doprineo je unapređenju shvatanja o problemima međunarodne saradnje, primenjujući razvijeniju metodologiju, koja je omogućila dolaženje do, kao što vidimo, bitnih zaključaka baziranih na egzaktnijim kvantifikacijama. Ova gledišta, međutim, bila su i predmet kritika od strane nekih autora, među kojima je poznatiji J.Grieco. Ovaj autor sa pravom zamera navedenom konceptu, što rezultate bazira na pojednostavljenim shvatanjima o konstantnim dobitcima u zavisnosti od veličine nivoa saradnje i jazu koji se "po definiciji sužava" radi održanja "satisfakcije" slabijeg partnera.[157] Za Grieca problem brige za relativne dobitke slabijih država može se do izvesne mere rešavati izmenama sporazuma, kroz "side-payment"-e, i naročito posredstvom međunarodnih institucija (što Snidal

[157] Vidi J.M. Grieco: "Understanding the problem of international cooperation: the limits of neoliberal institutionalism and the future of realist theory" u "Neoliberalism and Neorealism", Columbia Univ.press, 1993.

zanemaruje), koje mogu omogućiti uzajamne aranžmane, posebno u uslovima delovanja motivacija relativnih dobitaka. Ova sredstva, međutim, ne mogu, po Griecu, rešiti problem relativnih dobitaka, koji u realnosti pretstavljaju značajniji faktor obuzdavanja saradnje.

Doprinos modernoj teoriji međunarodnih odnosa, pored ovde analiziranih autora dali su i teoretičari među kojima su poznatiji C. Lipson, M. Zacher, R. Powell, H. Starr, C.W. Kegley, J. Gowa, F. Zakaria, J.Rosenau, R.C.Art, R. Jervis, P.Liberman, i mnogo drugih mislioca. Svaki od ovih teoretičara, svojim pogledima u manjoj ili većoj meri uticao je na razvoj i širenje naučne misli o spoljnoj politici i međunarodnim odnosima, koja u novije vreme doživljava sve izrazitiji napredak, posebno sa razvojem modernih metoda i proučavanja koja sve više stavljaju naglasak na primenu formalne i matematičke analize.

GLAVA III

KRITIKA NEOTEORIJA

1. Strukturalno-realistička kritika Neorealizma

Bitan moment razvoja teorija međunarodnih odnosa i politike čini kritika novijih teorija. U ovoj Glavi će biti itloženi važniji autori od značaja za kasnije zaključke. Brojne ograničenosti Liberalizma i posebno Realizma bile su predmet čestih kritika. U ovom poglavlju ćemo razmotriti teoretičare koji su kritikovali i pokušali da unaprede Neorealizam.

a) Osnove teorije B. Buzana

U svojim nastojanjima da ukaže na slabosti Neorealizma, Buzan najpre razmatra podelu koju uspostavlja Waltzov poredak u odnosu na međunarodni politički i ekonomski sistem. Prema Buzanu ovde je nepravilno svoditi međunarodni sistem na politički sistem. Postavlja se problem kako razne "sektorske" sisteme u ukupnom sistemu možemo razlikovati i kako se oni odnose međusobno[158]. Prema njemu sektore je u sistemu nemoguće definisati. Sektori su: ekonomski, politički, društveni, strateški. Pored definicije sektora, postavlja se pitanje kako ovi sektori interaguju sa nivoima analize (jediničnim i sistemskim). Može se problem postaviti i inverzno - kako se definišu nivoi analize: dali u odnosu na sektor ili u odnosu na totalitet. Ako je potrebno sistemski analizirati sve sektore, definicije u različitim oblastima pretstavljaju ograničenje. Odavde Buzan pokazuje da sektori nisu podela, već parcijalno gledanje sistema, što pretstavlja ograničenje u Neorealizmu, mada pokazuje analitičke prednosti. Problem je da li se teorija može odnositi na sektor ili se ovaj ovakvim pristupom tada zakonito pretače u celinu.

Potom, Buzan, prelazi na uočavanje slabosti definicije strukture u Waltzovom sistemskom ustrojstvu. Po Waltzu, kao što se ovde ukazuje, struktura označava rukovodeći princip koji je osnova kako se jedinice (units) međusobno odnose. Ovi odnosi prema Buzanu, kod Waltza znače aranžiranje i pozicioniranje delova međusobno, što je "unit level" fenomen. Ovde se ne vidi kako ovi "interaguju", i time se ne uključuje sistemski činilac. To Buzan vezuje za problem: 1) kako su strukture međunarodnog političkog poretka definisane, i 2) kako se u slučaju postizanja ove definicije (opšte), ovo odnosi na druge definicije sektora, ekonomskog, društvenog, strateškog, i slično, koji po shvatanju nauke mogu ili da sačinjavaju sistemi ili da potiču od holističkog pristupa. Izostavljanje interaktivnog obeležja bitan je nedostatak Waltzovog Neorealističkog objašnjenja. Sledeći element analize, distribucija sile ovog elementa, pretstavlja, po Buzanu, predmet kontroverzi odnosno neuspešnog premoščavanja barijere jedinačnog i sistemskog nivoa. Ne definišući ovu sistemsku koncepciju drukčije, ova barijera je nepremostiva i ne postoji povezanost jedinica i sistemskog nivoa odnosno principa.

Naredni aspekt Buzanovog analiziranja je kritika Duboke strukture i problem vrsta jedinica. Po Buzanu, Neorealizam Waltza greši kada smatra da su jedinice sistema uglavnom "slične" odnosno da su ove suverene države. Kao što pokazuje

[158] Vidi B. Buzan: “Rethinking System and Structure” u “The Logic of Anarchy”, Columbia Univ.press, 1993, str. 19-80.

istorija, srednjevekovni sistem bio je baziran na nesuverenim celinama. One se ne mogu tretirati kao funkcionalno iste celine. Pojam poretka sa istovetnim celinama je Anarhija, gde su ove celine suverene. Današnji poredak, međutim, sačinjen je, kao i ranije, od sličnih i različitih subjekata (gde spadaju i međunarodne institucije). Po Buzanu, Waltzova matrica osnovne strukture upotrebiva je u opovrgavanju ideja Neorealizma. Ova matrica je prikazana kao:

Organizujući princip

	Hijerarhije	Anarhije
Funkcionalno slične jedinice	1	2
Funkcionalno različite jedinice	3	4

Matrica pokazuje odnos principa i jedinica. Kod Waltza, pregrade 1 i 4 su skoro izlišne, jer postoji "dvosmerna" interakcija, koja dovodi do pomeranja u pregrade 2 i 3. Ako su jedinice u međusobnoj borbi za opstanak, kao u anarhiji, to će pritisnuti jedinice da svoje funkcije približe suverenosti. Tako anarhija generira slične subjekte.

Osnovne sile koje deluju u ovoj matrici su sile socijalizovanja (kopiranja ponašanja i kompeticije). Po Waltzu, u vremenu, politički međunarodni sistem, imaće tendenciju da dovede u ravnotežu organizujući princip i tipove jedinica.

Ovom gledištu o postepenoj težnji ka izjednačavanju u anarhičnom poretku i funkcionalnoj različnosti u Hijerarhijski uređenom sistemu, koji zastupa Waltz, Buzan se suprotstavlja primerima, srednjevekovnih polusuverenih zajednica u anarhičnom poretku, zatim novijim primerima anarhičnog sistema, koji egzistira sa polusuverenim tvorevinama (dominionima, protektoratima, vazalstvima, kolonijama). Naposletku najnoviji period sa razvojem nadnacionalne Evropske zajednice još jednom potvrđuje da i anarhije postoje za diferencijacijama jedinaka. Evropska zajednica je "polusuverena" jedinica, koja po Buzanu "obavezuje" (ali ne "zamenjuje") suverene države. Ovakve pojave razlikovanja, ukazuju na potrebu dinamiziranja i uključivanja drugih aspekata u Neorealizam.

Kritika Buzana nastavlja se sa problemom jedinica sistema. Kod teorija jedinice su objašnjene atributima i procesima. Buzan uočava da procesi mogu biti moment posebne analize. Ovo je očigledno budući da interakcije elemenata nisu vezane samo za atribute, već za širi kontekst.

Ova razmatranja Buzana uvode u analizu dinamizma poretka. Osnovni problem jedinstvene strukture svodi se na bliskost prva dva nivoa i nepovezanost sa nivoom raspodele moći. Ovaj treći nivo je dakle ponekad u istoriji nepovezan sa prethodna dva nivoa (npr. prelaz unipolarnosti u imperiju). Buzan stoga predlaže unutar - podelu poretka (ili strukture) na osnovnu ("Duboku strukturu", obuhvatajući prva dva nivoa) i Distributivnu strukturu (treći nivo). Ovo je “opravdano“ ako se, po Buzanu, odbaci agregacija "sposobnosti" u jedinstvenu silu (kao jedinstven pojam). Nivoima će se dodati nov nivo.

Na ovom mestu Buzan u svojoj analizi postavlja osnovni problem Neorealizma:

Zašto bi se princip distribucije primenjavao samo na silu ?

Odnosno:

Zašto pluralne sposobnosti moraju da se sažimaju u jedinstvenu silu?

i zašto su drugi atributi, koji nisu sila, *isključeni iz principa distribucije?*

Ova nedoumica Buzana ima poreklo u tome što je u Waltzovom sistemu, dimenzija snage značajna za klasifikovanje i razlikovanje jedinica. Izbor sile, vezan je za najbitnije obeležje jedinice. Ovakva agregacija moći u velikoj meri vodi po Buzanu pogreškama pre "nego što informiše", i u mnogim slučajevima nije primenjiva. Nije opravdano, po Buzanu, i ostale atribute jedinica ne podvrći distribuciji, odnosno princip distribucije sposobnosti, kao što se ovde zatim uočava ne zahteva agregaciju u jedinstvenu moć.

Teorija koja bazira na jedinstvenoj sili zanemaruje potrebne varijable koje su u konzistentnosti sa ovom teorijom. Osnovni argument Buzana je u tome da agregacija preko velikog obima sposobnosti absorbuje atribute u "svezarobljavajuću moć", kada postoje "dobri razlozi" za odvojeno njihovo razmatranje. Na pr. ponekad dugovi idu sa velikom vojnom moći, nuklearno oružje sa velikim stanovništvom ili prostorom, a bez ekonomske moći i sl.

Osnovni argument za komponentno razmatranje sile je u tome što se umanjuje konfuzija u pokušaju korišćenja nerasčlanjene moći. Drugi argument reagregacije je da se struktura može povezivati sa procesima "formacija" na nivou jedinica (odnosno dinamičnim procesima) npr. međuzavisnošću jedinica i u vezi sa promenama distributivne strukture. Ovde Buzan koristi "polarnost" kao kategoriju koja objašnjava (distributivnu) strukturu u pojmovima specifične moći. Treća prednost je u mogućnosti preciznog određivanja Hipoteza. Ovakav prilaz u odnosu na silu je primenjiv na širi krug uslova u sistemu. Potom, ovaj način daje bogat i reproduktivno ponavljajući strukturni okvir za sistemske komparativne metode.

Na osnovu ovog, Buzan smatra da rasčlenivanjem sile ne dolazi do gubitka "grandioznosti" pristupa, odnosno da Neorealizam greši kada univerzalizuje slučaj u kome se glavne komponente moći, na isti način distribuišu, što je vrlo retko u praksi.

Na osnovama ovih opažanja Buzan nastoji da unapredi sistem Neorealizma. Interakcija jedinica i apsolutne i relativne sposobnosti, pretstavljaju osnove na kojima se bazira drugačija definicija sistema. Interakcija nije samo obeležje na nivou jedinica (kao kod Waltza), već je i sistemsko obeležje. Nivo između jedinica i strukture, može se uočiti i iz Waltzovog poretka, kako uviđa Buzan, gde je posedovanje sile jedinični fenomen, dok je raspodela među jedinicama sistemsko svojstvo. Ovde je, kako kaže Buzan, distinkcija sposobnosti na apsolutne i relativne, i otkriva se "izostavljeni" nivo. Ovaj nivo je: *nivo interaktivne sposobnosti.*

Analiza počinje od sile koju je moguće podeliti na tri vida: atributivnu ili distributivnu, relacionu ili relativnu i kontrolnu. Atributivna sila je ona koja označava kod jedinica koji rad one mogu vršiti. Ovde npr. spada mogućnost izgradnje raznih tipova oružja ili nivio mobilizacije ljudi i slično. Ovi kriterijumi su apsolutni i nisu z*ero sum* u odnosu na druge jedinice sistema (države). Oni su izraz nerelacionih mogućnosti države (ili apsolutnih nerelacionih sila). Za razliku od atributivne sile, relativna ili relaciona sila je vezana za odnose prema drugim silama. Ova sila je *zero sum*. Ona je određena poznavanjem raspodele sila među sistemskim akterima (jedinicama), odnosno državama (kod Waltza).

Osnovu analize Neorealizma, Buzan vezuje za atributivnu silu. Atributivna moć je kod Waltza jedinični fenomen. Ona nije deo strukture. Waltz, naime nevidi "sistemsku interakciju" elemenata koja je neizostavno potrebna da se dobije "sistemsko značenje". Sa ovim u vezi Waltz atributivnu silu neuvrštava u sistemske aspekte, ne primećujući da u značajnoj meri, elementi atributivne sile nemogu biti locirani samo na jediničnom nivou.

Ovakav zaključak dovodi Buzana do ključne ideje kojom treba da se otklone nedostatci Neorealizma. Postoje najmanje dva tipa apsolutnih sposobnosti sa sistemskim osobinama, a to su i tehnološke i normativne, zajedničke, kao i npr. organizacione osobenosti. Ključni aspekt je dinamika (odnosno promene). Ovo je posebno bitno sistemski, u tehnološkoj i tehničkoj oblasti, gde se u sistemu javlja sposobnost interakcije. Ovaj pojam je ujedno i osnovni činilac kojim će Buzan izgraditi sopstven vid Realizma.

Objašnjavanje ovog pojma ilustruje se u ovom novom Realizmu, tehnološkim i organizacionim napretkom. Širenje tehnologija, kao i organizacija i zajedničkih normi, menja u celini interaktivnu sposobnost ustrojstva: "ono je istovremeno obeležje i efekt koji je kvalitativno drukčiji od načina na koji posebni atributi pojedinih država utiču na njihovu interakciju sa drugim pojedinačnim državama". U oblasti tehnologije, na raznim primerima vidljivo je jačanje interaktivne sposobnosti. Kod normi i organizacija, njihov brz razvoj utiče na promene političke komunikacije (povećanja mogućih opcija, povećanja obavezivanja i težnji da se dužnosti izvršavaju i sl.) Politička komunikacija ovde postaje bliska po efektu tehničkoj komunikaciji. Na ovaj način, po Buzanu, apsolutne sposobnosti imaju sistemski značaj.

U ovom analiziranju na primeru sposobnosti za transport, brodarstvo, telekomunikacije, Buzan zapaža da ovi fenomeni uključuju faktore koji nisu ni jediničnog, ni strukturalnog oblika. Brojne varijable vezane za interaktivnu moć, ukazuju kao što smatra Buzan, na potrebu da se ova sposobnost izdvojeno analizira, što je moguće ako se izdvoji u nivo analize. Na ovaj način dobija se pored jediničnog i strukturnog nivoa i nivo interaktivne sposobnosti. Ovaj svoj Realizam Buzan naziva Strukturnim Realizmom.

Struktura Realizma Buzana, kao što možemo zaključiti, teži višem stepenu dinamičnosti. Strukturalni Realizam pored ovog teoretičara vezuje se i za Littlea i Jonesa, pa ćemo ovde izložiti i njihov doprinos, što će poslužiti za celovito vrednovanje.

b) Osnove teorije R. Littlea

U svojoj analizi Neorealizma Little, prihvatajući Buzana, razmatra problem kontinuiteta i transformacije. Transformisanje je vezano i za nivo jedinica i za strukturu. Little daje niz primera iz istorije gde se promena strukture ili jediničnih karakteristika i aktera manifestuje različito od Waltzovog predviđanja. U ovom smislu posebna otstupanja vezana su za imperije. One u Neorealizmu nisu viđene kao sistemski izvori promena. Pored toga, nisu zadovoljavajući ni aspekti Waltzovog Neorealizma koji se odnose na balansiranje snaga.

Analiza Littlea[159] počinje razmatranjem imperija, posebno Rimske. Pojava Rimskog carstva pokazuje nedovoljno dobro funkcionisanje Neorealističkog modela balansiranja. Po Littleu, konkurentske jedinice su, videvši jačanje Rima, morale da se

[159] Vidi R. Little: “Rethinking System Continuity and Transformation” u “The Logic of Anarchy”, Columbia Univ.press, 1993, str. 81-168.

udružuju da bi držale Rim pod kontrolom. Ovo bi bila posledica Neorealističkog pogleda na odnos jedinica i strukture. Do ovog udruživanja ne dolazi, mada je širenje imperije bilo obuzdavano varvarskim plemenima, Grčkim polisama, i imperija drugih naroda.

Odavde Little zaključuje da se u okviru jednog sistema postojali relativno autonomni podsistemi, koji je Neorealizam zanemario. Ovi podsistemi pretstavljaju osnovu Littleove kritike Neorealizma.

Uviđajući brojne naučne probleme imperija, uključujući i to da kao jedinice (npr. Rim) obuhvataju sistem, Little svoja razmatranja vezuje za odnos agent-struktura. Ovde se dokazuje da ograničenja delovanja aktera odnosno agenata, nisu samo u spoljnoj već i u unutrašnoj strukturi ovih jedinica. Ove jedinice nisu podložne izjednačavanju u anarhiji, kao što smatra Waltz. Na funkcionalnu nepodudarnost utiće spoljni moment. Ovde pre svega balansiranje moći. Funkcionalna istovetnost može postojati samo ako dolazi do uticaja spoljneg balansiranja moći. U anarhiji stoga nedolazi uvek do izjednačavanja. Primer za ovo su funkcionalno različite jedinice u periodu Grčkih polisa i razdoblju imperija. Nezavisnost polisa posledica je balansiranja. Dok je Neorealizam pretpostavljao da balansiranje prvo izjednačava jedinice, pa potom generiše saveze koji bi delovali na ostatak razlike u balansiranju moći, dotle Strukturalni Realizam, vidi ovo obratno. Na ovaj način postaje moguće da pored funkcionalno srodnih, postoje u anarhičnom poretku i funkcionalno različite jedinice.

Odnos prema Waltzovom sistemu može biti predmet složenijih analiza. Po Littleu sistem nije jedino zbir (suma) integralnih delova. Ovakav koncept nije odgovarajući čak i kad se pored država (jedinica) uvede struktura. Struktura se proteže na sve jedinice. Ovakav poredak, međutim, po Littleu, nije sistemski. Sistem je naime definisan tako da promene jedne jedinice i interakcije među jedinicama, kreiraju promene u celom sistemu. Zaključuje se ovde da je Waltzov poredak strukturalistički, a ne sistemski. Iz stava da struktura ograničava delovanje država, ne mora da proizlazi da je ustrojstvo sistemsko.

Osnovne zaključke iz istorijskih razmatranja, po Littleu, svode se na tri tačke. Prva je, veza između akcija koje proizvode "duboku strukturu" države i onih koje produkuju dubuku strukturu sistema. Ljudske individue (odnosno u ovoj terminologiji "agenti") posreduju između države i sistema. Waltz opaža da liderove akcije bez namere reprodukuju Duboku strukturu sistema. Ovaj obrazac se uvek održava, jer kod Neorealista postoji invarijantni odnos između strukture države i Waltzove strukture međunarodnog sistema. Neorealizam u reprodukovanju hijerarhičnog unutar država smatra da će agenti uvek simultano i nenamerno reprodukovati anarhiju unutar međunarodnog sistema. Za razliku od ovog viđenja Strukturalni pravac zapaža diferenciranost agenata odnosno političkih jedinki. U međunarodnom sistemu istorijski su prisutni funkcionalno divergentne jedinice. Iz Neorealizma je jasno da je učinak smeštanja anarhičnog principa i diferencijacije u Duboku strukturu, to da akcije koje kreiraju (reprodukuju) različite aktere, utiču na međunarodnu arenu, koja je istovremeno stvorena ovim akcijama. U modernom svetu kreiranje ili reprodukovanje neke države (npr. SAD) uključuje političke jedinice koje su potrebne reprodukciji sistema.

Ovde Little, kao što vidimo, ulazi u dijalektičke obrazce. U ovom smislu može se imati u vidu da dijalektika i opšta teorija sistema, kojoj se Little prikljanja imaju izvesne srodne elemente. Posebno je uočljivo da princip dijalektičkog totaliteta i opšte povezanosti može biti koreliran sa sistemskim totalitetom i povratnom spregom.

Druga tačka Littleovih zaključaka se vezuje za saradnju, odnosno ideju da saradnja i pravila među državama svesno, "sa namerom", reprodukuju Duboku

strukturu. Po ovome, međunarodni sistem gde se Duboka struktura svesno reprodukuje imaće drugačiju formu od sistema gde je reprodukovanje bez namera. Oba ova sistema i svesno i nesvesno formirani, nikad nisu kao idealni istorijski postojala. Celokupna analiza, međutim, pokazuje da se današnji sistem približava, namernom ''stvorenom'' strukturalnom vidu. Ovoj analizi se pridružuje razmatranje "formacije" pravila u okviru jednog ili dva sektora. Staje se na stanovište da je za razumevanje reprodukcije međunarodnog sistema, neophodno imati u vidu sve sektore. Pravila između država utiču na sve sektore. Ona pomažu, simultano, reprodukciju države i međunarodnog sistema ili "sistema/društva".

Little ukazuje na neadekvatnost tvrdnje Neorealista da anarhija podrazumeva uvek kompetitivnost jedinica. Ovo se ilustruje matricama diferencijacije:

		Država A	
		takmičenje	saradnja
Država B	takmičenje	Međunarodni sistem	Hegemonija od B
	saradnja	Hegemonija od A	Međunarodno društvo

Ova matrica pokazuje alternativu dvostrukoj konkurenciji država, koja je u obostranoj saradnji. Da bi ova postojala mora biti izražena namera za nju, odnosno dogovor. Neorealisti vide uvek kompeticiju, odnosno sistem. Strukturalni Realisti, međutim, vide obostranu saradnju, sa drugim poretkom. Ovaj je anarhično društvo (kao alternativa anarhičnom sistemu). U sistemu se reprodukuje za jedinice autonomija, koja u procesu (povratno) reprodukuje Neorealističku strukturu. S druge strane u anarhičnom društvu države su suverene jedinice i one se reprodukuju "međusobnom praksom i priznavanjem''. Prakse ovih i suverenost simultano i namerno reprodukuju međunarodno (anarhično) društvo. Anarhija nije, mada se smatra, nekompatibilnom sa međuzavisnošću i saradnjom. Treba logički razdvajati konkurenciju i autonomnost u sistemu, od saradnje suverenih u društvu.

Naredni element je odnos kontinuiteta i transformacije. Kod Neorealista, po Littleu, promene se uglavnom ne dešavaju. Ovde se smatra da je međunarodni poredak nepromenljiv, perzistentan tokom istorije. Neorealistički pristup nemože da objasni, kao što ukazuje autor, strukturne promene kao npr. pojavu imperija ili njeno nepostojanje. Prosto objašnjenje transformacije hierarhije/ anarhije je neadekvatno i neispitano. Strukturni Realizam ovde uvodi kao osnovu objašnjenja "međunarodni podsistem". Podsistem je određen političkom strukturom koja je hijerarhična ili anarhična. Transformacije se mogu dešavati u ovakvom podsistemu, ali ne moraju i u međunarodnom sistemu (u celini). Da bi Little objasnio pojave vezane za imperije, uvodi "podsistem dominacije". Kod podsistema dominacije, međunarodnom sistemu ''nedostaju'' političke strukture i tako ne može uticati na ponašanje.

Kao što vidimo ovaj autor pokušava da uvede u Realizam elemente promena, zbog kojih je Neorealizam bio kritikovan od Liberalnih teoretičara. U ovom smislu može se konstatovati da Little pokazuje pravac u kom se Realistička i Liberalna shvatanja mogu približiti.

c) Osnove teorije C. Jonesa

Strukturalni Realizam dalje razvija Jones[160]. On kritikuje Neorealizam i nepoklapanje ciljeva teorije i objektivnog (prakse). Za Jones je neodgovarajuće poređenje i analogija balansa sile i oligopolističkog tržišta. Pitanje odnosa državne i društvene sile nije u Neorealizmu razrešeno. Prema njemu nije jasno dali je ili ne, socijalna sila u Waltzovom pristupu nestala, ili je Waltz u pravu tvrdeći da se posebni vidovi sile ne mogu sektorisati i odvojeno vrednovati. Pitanje koje se nameće je da li model Waltza nepotrebno "žrtvuje" elemente radi "elegancije". Rešenje je u veličini zavisnosti i podređenosti društvene prema državnoj sili.

Da bi rešio problem strukture Jones izgrađuje ideju o vertikalnim sektorima i visokom stepenu deagregacije sile. Ovaj Strukturalni Realizam uvodi pored država i druge jedinice, gde državna deagregisana sila olakšava sektorski posebno učešće država. Realizam (kao poredak) je, pored reprodukovanja strukture, podložan promeni, uključujući menjanje državno centrističkog, drugačijim poretkom. Ne treba isključiti državu. Ona treba da se drugačije sagleda. Ne kao instrument moći i zavisnosti, već je treba humanizovati. Vertikalna struktura koja se prikazuje za objašnjavanje je multilična. Postoje naime razna lica ove strukture. Ova lica postoje u ma kom trenutku. Svako od lica ima svoju distribuciju sposobnosti (zavisno od subjekata).

U celini analizirajući ovaj autor se zalaže za interljudsku strukturu sistema. Ovaj tako postaje međunarodno društvo.

Prethodna dva autora takođe ukazuju na to da je neophodno razmatranje poretka kao društva. Ova nauka se stoga približava odbacivanja sektorskog prilaza.

2. Liberalna kritika Neorealizma

Među teoretičarima koji su imali posebno mesto u kritici Neorealizma su R. Cox, R. Ashley, J. Ruggie i R. Keohane. Ideje ovih teoretičara imaju dodirnih tačaka sa prethodno navedenim teoretičarima Strukturalnog Realizma, što je motiv da ovde izložimo njihova shvatanja.

a) Teorije R. W. Coxa

Pristup koji zastupa Cox je istorijski nedeterministički Marksizam[161]. Osnova promene sistema u Neorealizmu nije adekvatno objašnjena, a posebno uloga države i drugih subjekata. U novije vreme postoji fenomen internacionalizovanja države. Nadalje od značaja je konkurencija birokratija, kao i slabljenje države na međunarodnom planu, kao posledica jačanja transnacionalnih i transvladinih mreža aktivnosti.

Postoji u međunarodnom miljeu pluralnost državnih i nedržavnih subjekata, i veća diverzifikacija nivoa politike. Odavde proizlazi veća diverzifikacija ciljeva odnosa, politike i načina interagovaranja. Potom kreiraju se efekti po institucije u kojima se zbivaju ovi načini interagovanja. Ovde treba uzeti u obzir uticaje vezane za međunarodne odnose. Stoga osnovni entitet za proučavanje međunarodnih odnosa je kompleksnost "društvo/država". Različite konfiguracije društvo/država ostale su

[160] Vidi C. Jones: “Rethinking the Methodology of Realism” u “The Logic of Anarchy”, Columbia Univ.press, 1993, str. 168-232.
[161] Vidi R.W. Cox: “Social forces, states and world orders” u “Neorealism and its Critics”, Columbia Univ.press, 1986, str. 204-254.

neproučene. Posebnu ulogu Marksizam može imati u analizi države. Osnovne forme države i njihova kompleksnost ili pluralitet formi je od značaja za analizu odnosa država/društvo.

Po Coxu SF metodologija bolje objašnjava sile održavanja ili restauriranja sistemske ravnoteže u međunarodnom sistemu, nego utvrđuje protivrečnosti potrebne za transformaciju sistema. Teorija može razmatrati celinu, međutim treba da uključi promene, posebno redefinisanje moći države, i sila koje vrše redefinisanje. Osnova promena je u protivrečnostima, kojima je, po ovom autoru, malo obraćano pažnje.

Uzimajući u obzir metodološke ciljeve, teorije se mogu podeliti na problemsko rešavajuće i kritičke. Problemske teorije ulaze u rešavanja posebnih oblasti sistema, otkrivajući parametre, promenljive i nastojeći da se objasne pravila i zakoni ili principi. Ovaj pravac uzima sistem onakav kakav jeste i nastoji da razreši konkretne aspekte odnosa, ustanova i drugih činilaca određene oblasti. Kritički pristup analizira postajanje poretka odnosno razloge transformacije. Ovaj metodološki cilj neuzima društvene i druge faktore varijable kao date, već nastoji da utvrdi razloge istorijskog nastajanja i procesa, pri čemu se oblasti odnosa dijalektički, celovito, postavljaju u uzajamne veze.

Četiri elemenata Marksizma, kod ovog autora, vrše posebnu kritiku Neorealističkog pristupa. Ovi elemenati dopunjavaju nedostatke i ukazuju na slabosti Realizma kao i na neke zajedničke aspekte sa njima.

Prvi se tiče dijalektike, koja je logika ("bazirana na dijalogu") gde se teži otkrivanju istine kroz eksploraciju protivrečnosti. Teorija se neprekidno približava realnosti, koja je promenljiva, i objašnjiva pronalaženjem dinamičkih protivrečnih elemenata. Za razliku od konflikata u Neorealističkom pristupu, koji je ovde urođen i konstantan, Materijalizam vidi u konfliktu proces kontinualnog razvoja ljudske prirode, kao i stvaranja obrazaca socijalnih odnosa koji menjaju pravila. U poređenju sa Neorealističkim viđenjem, gde je konflikt rekurentna posledica strukture, Istorijski materijalizam vidi konflikt kao izvor promene.

Drugi se tiče pojave vertikalne dimenzije moći. Ovaj aspekt je u vezi sa Imperijalizmom. Istorijski Materijalizam vidi ovaj aspekt kroz odnos dominacije metropole i subordinacije periferije (u političkoj ekonomiji). Ovde je u novije vreme posebno značajna izmenjena uloga države. Njena uloga se vezuje za aspekte internacionalizacije (posebno proizvodnje).

Treći element je u vezi sa tim da, Istorijski materijalizam proširuje realističku perspektivu kroz svoje viđenje odnosa države i civilnog društva. I Marksisti i nemarksisti se dele na one koji državu shvataju izrazom autonomnog ili one koji je smatraju odrazom parcijalnog unutrašnjeg interesa. Neorealisti uočavaju ograničavajući aspekt civilnog društva na državu. Marksisti, međutim, idu dalje kada uočavaju odnos ekonomskih strukturalnih ograničenja i etičko-političke strukture posebno na delovanje države (odnosno "superstrukture"). Moderni Istorijski Materijalizam uzima u obzir kompleksnost država/društvo, kao entitet svetskog poretka.

Četvrti element je u tome da, Istorijski materijalizam proučava proizvodni proces, kao bitan element u analizi pojedinih istorijskih formi kompleksa država/društvo. Posebno je bitna veza snage u proizvodnji sa državnom snagom i međunarodnim odnosima. Neorealizam ovaj aspekt ignoriše. Premda uključuje proizvodnju u aspekte sile, nedostaje dijalektičko prožimanje oblasti.

Za Coxa, koji je u svojim liberalnim stremljinima priklanja nedeterminističkom Materijalizmu, potrebno je odrediti nov pristup proučavanja pojava. Osnove svoje kritičke koncepcije on je sažeo u nekoliko stavova:

1. Svest da anarhija nikad nije apsolutno slobodna, već da uzima mesto u okviru obrazca koji konstituiše njenu problematiku. Kritička teorija polazi od ovog obrazca, odnosno od istorijskog istraživanja ili iskustva koje stvara potrebu teorije;
2. Svest da nije jedino akcija, nego i teorija oformljena svojom problematikom. Kritička teorija je svesna sopstvene "relativnosti" prema praksi, ali upravo postojanjem takve svesti ova može dostići širi "vremenski-opseg" i tako biti manje relativna od problemski-rešavajuće teorije. Teorija naime sadrži znanje da zadatak teoretisanja nemože biti završen u zatvorenom sistemu, već da mora kontinualno počinjati ispočetka;
3. Obrazac akcije menja se u toku vremena, a glavni cilj kritičke teorije je da razume promene;
4. Obrazac ima formu "istorijske strukture", posebne kombinacije misaonih obrazaca, materijalnih uslova i ljudskih ustanova, pri čemu je prisutna konherentnost elemenata. Ovakve strukture ne determinišu ljudske akcije mehanički, nego konstituišu kontekst navika, pritisaka, očekivanja i ograničenja u okviru kojih se dešavaju akcije;
5. Obrazac akcije, ili struktura u okviru koje se akcije dešavaju, ne treba da budu sagledavani odozgo u smislu sredstva za ekvilibrum ili reprodukciju, jer bi se tako vratili problemskom pristupu, već bi trebalo da bude sagledavana odozdo ili sa strane u kontekstu konflikta koji nastaje u okviru nje i otvaranja mogućnosti promene.

Tri vida sile interaguju. Ove sile u strukturi se mogu izraziti, po ovom autoru, kao: materijalne sposobnosti, ideje i institucije. Odnos nije deterministički. Po Coxu odnos sila je recipročan. Usmerenje ovih sila odnosno svojstava zavisi od istorije i predmet su proučavanja konkretnih pojedinačnih slučajeva. Materijalne sposobnosti su produktivne i destruktivne, ideje su intersubjektivne ili u obliku kolektivnih shvatanja o društvenim odnosima koji perpetuiraju navike ili očekivanja. Institucije su sredstvo stabilizacije ili perpetuiranja poretka. Institucije inicijalno odražavaju odnose sila podržavajući kolektivne pretstave saglasne postojećim odnosima, dok kasnije zavisnost institucija od početnih odnosa može da bude manja. Postoji veza istitucija i hegemonije. Institucije omogućuju delovanje na otklanjanju konflikata, odnosno utiču na minimiziranje korišćenja sile. Hegemonija se, međutim, ne svodi na institucionalno dejstvo. Potrebno je uzeti u obzir dejstvo na materijalne sposobnosti i idejne efekte. Socijalne sile isto tako vezane su sa uticajima na svetski poredak i forme države. Ovi aspekti su, slično kao i društvene sile u dinamičkom recipročnom stanju.

Među posebno bitnim aspektima savremenog društva je internacionalizacija proizvodnje. Internacionalizacija države, odnosno sve veća njena uloga na međunarodnom planu, asocirana je sa ekspanzivnim razvojem međunarodne proizvodnje. Ovde se ispoljava povezanost integracije proizvodnih procesa na transnacionalnom planu, sa diferencijacijom proizvodnih faza ili jedinstvenog posla u različitim državama. Posledica ove podele je klasna struktura na međunarodnom nivou.

Posebno bitan element analize hegemonije je podela na države centra i periferije. Postoje ovde tri moguća scenarija: a) jačanje ekonomske (i političke) hegemonije, u zavisnosti od produžavanja dominacije međunarodnog nad nacionalnim

kapitalom u vodećim državama i kontinuirane sklonosti internacionalizovanju države; b) slabljenje hegemonije (ekonomske i političke) udruživanjem snaga unutar države, čiji je interes prestanak ove politike (internacionalizovanja); c) prestanak Hegemonije usled stvaranja međunarodne koalicije.

U ovim aspektima jasno vidimo uticaj Marksizma na Coxa. Promenjena uloga države, međutim, otvara mogućnost daljeg razvoja teorije međunarodnih odnosa. Srodnu teoriju nalazimo i kod R. Ashleya. Ovde se posle kritike Neorealizma predlaže dijalektička analiza. Najpre se vrši razmatranje klasičnog realizma, potom Neorealizma i naposletku se predlaže dijalektički model otkrivanja odnosa.

b) Osnove teorije R. K. Ashleya

Osnovna viđenja Ashleya u odnosu na klasični Realizam izrazito su kritička. Izložena su u sledećim stavovima[162]:

1. Realistički koncepti, argumenti i tvrdnje, previše su neodređeni, "klizavi" i nepodobni konzistentnim operacionim formulacijama, i u apliciranju previše su zavisni od (istorijskog) senzitiviteta onog ko proučava pojavu. Klasični realistički koncepti i tvrdnje daleko su od objektivnosti, jer se Realističke istine "nalaze u situacijama vezanim tumačenjima";
2. Realizam u nedovoljnoj meri odvaja subjektivne i objektivne aspekte međunarodne politike. Subjektivne percepcije zanemaruje i Neorealizam Waltza, koji kritikujući davanje uloge ovim percepcijama, smatra da je zapostavljen sistem;
3. Klasični Realizam se slabo oslanja na društvenu teoriju. Ovo se posebno odnosi na nekorišćenje učenja ekonomije, psihologije i sociologije;
4. Realizam zapada u slabost autonomnosti političke sfere (odnosno političko-vojnih odnosa). U ovom pravcu se balansu sile može pridati status osnovnog koncepta. Realizam je "naivan" u (ne)respektovanju ekonomskih procesa i odnosa. Realizam nije sposoban da rešava političko-ekonomske probleme, što je posledica izdvajanja ekonomije od međudržavne politike.

Ove elementarne stavove koje Ashley zastupa još uvek su u granicama konvencionalne kritike. Oni se produbljuju osnovnim zapažanjima o Neorealizmu, gde autor jasnije daje prednost dijalektičkim aspektima. Pre ovih zapažanja Ashley ukazuje na izvesne zajedničke aspekte Strukturalizma i Neorealizma. Oni su izloženi na najopštiji način:

1. Strukturalistički argumenti su "uvek" suprotstavljeni fenomenološkim, spekulativnim i evolucionalističkim znanjima i shvatanjima. Teorije Strukturalizma raskidaju sa prethodnim, jer svest (fenomenološki) subjektiviteta uvek izaziva kod strukturalista "sumnju". Na isti način odbacuje se spekulativno i evolutivno, jer pretstavlja "drugu stranu" fenomenološkog;
2. Strukturalisti teže pronalaženju objektivnih odnosa (konstrukciji objektivne teorije). Ljudski odnosi i ljudsko shvatanje se objašnjavaju dubljom nezavisno-egzistirajućom logikom. U nastojanju da se razume ova dublja logika Strukturalizam raskida sa individualnom perspektivnošću odnosno socijalnim subjektivitetom. Nastoji se u Strukturalizmu da se prevaziđe dualizam subjekt/objekt. Socijalna svest za strukturaliste, nije "sebi transparentna". Socijalna svest je generisana "dubljom socijalnom intersubjektivnošću", koja samu sebe vidi objektivnom strukturom;
3. Strukturalizam interpretira praksu sa stanovišta totalizujućeg, društvenog; Strukturalizam ne zanima praksa po sebi, već logički uslovi koji su odgovorni

[162] Vidi R.K. Ashley: “The poverty of Neorealism” u “Neorealism and its Critics”, Columbia Univ.press, 1986, str. 255-300.

za bitnost prakse ili postajanje prakse bitnom. Strukture pravilima ne regulišu ponašanje, već omogućavaju ponašanje;
4. Struktura egzistira nezavisno od delova i elemenata. Jedinice nemaju identitet nezavisan od celine;
5. Strukturalisti vrše "apsolutno" razdvajanje između statičkog i dinamičkog. Oni ukazuju na zavisnost dinamičkog i statičkog, gde je zavisnost jednosmerna.

Iz ovih pogleda Ashleya vidimo da ovaj autor zamera nedijalektičkom pristupu Strukturalnog pravca. Ovde bi, međutim, trebalo imati u vidu da teorija koju zastupa Ashley i sama bazira na Strukturalnim pogledima. Jedna od svojstava dijalektike je sklonost strukturi ili sistemu. Dijalektička logika vodi stvaranju ustrojstava sa sistemskim obeležjima, koje je u poređenju sa Neorealističkom strukturom, obeleženo dijalektičkim aspektima.

Osnovne stavove u odnosu na Neorealizam, Ashley vezuje za Državni centrizam (Statistism), Utilitarizam, Pozitivizam i Neorealistički Strukturni obrazac. Ova kritika pretstavlja osnovu njegove teorije, pa ćemo izložiti bitne stavove:

1. Državni centrizam je zabluda Neorealizma. Državni centrizam ne uvažava transnacionalnu "klasu" odnosa i ideološki se svrstava samo na one aspekte koji se svode na državne interese ili moguće transnacionalne koalicije domaćih interesa. Drugo, Država prethodi međunarodnom sistemu. Definišući najpre državu kao jedinicu, određuje se potom struktura poretka;
2. Neorealizam ima nedostatke utilitarizma. Utilitarističke teorije objašnjavaju akciju racionalnim ponašanjem subjekata, u instrumentalističkom viđenju. Subjekti služe postizanju "željenih ciljeva" na najefikasniji način. Socijalna interakcija je instrumentalna koakcija ili razmena među subjektima. Za Neorealizam države su racionalni individualni subjekti čiji interesi i kalkulacije formiraju poredak. Tu ne postoje forme socijabilnosti, intersubjektivnog konsenzusa, ne pre, ili ne konstitutivno od individualnih državnih svrha. Osnovne determinante su u moćima i njihovoj kontroli. U Neorealizmu ne postoje pravila koja prethode ili su nezavisna od državnih sposobnosti ili ciljeva. Neorealizam se suprotstavlja viđenju da u zajednici država u kojoj nema pravila, čak i ugovaranje svih sa svakim može imati dugotrajni efekt. Zatim socijalna organizacija nemože nastati ni kada postoje individualni interesi za profitiranjem socijalne organizacije. Neorealizam ne uzima u obzir, da kao što postoji dilema slobodnog "jahača" u međunarodnom sistemu, postoji i ovakva na unutrašnjem planu;
3. Pozitivizam koji je svojstven Neorealizmu sadrži više zabluda. Prva je pristup koji se oslanja na nezavisnost od subjektivnog, što je vezano za "objektivnost" i neprotivrečnost. Odnosi u okviru ovog pristupa nisu u kontradikcijama, već su skladni. Drugo pozitivizam formuliše korisna znanja koja vrše bolju predikciju, orijentišu efikasnijoj akciji i kontroli u služenju ljudskim vrednostima. Treće, pozitivizam je vrednosno-neutralan, i četvrto, smatra da se istine potvrđuju prema eksternom problemskom iskustvu odnosno "via (problematic) instruments";
4. Strukturalizam se svodi na istoricizam država. Neorealizam negira proces, fiksira kategorije i ograničava kretanje u okvire određene strukture. Potom, negira se uloga prakse. U Neorealizmu se individue stavljaju u funkciju objekata, socijalni poredak produkuje njihovu volju. Individue, po Ashleyu, postaju instrumentalizovane. Socijalni aspekti oblikuju logiku kojoj individue služe. Potom, za Neorealiste sila se u kranjoj istanci svodi na sposobnosti ili sredstva pod kontrolom nekreativnog aktera, čiji je status dat od početka. Naposletku politika se svodi na ekonomiju i strukturalizam, u smislu otsustva stvaralaštva, kritičkog poduhvata, gde individuumi relativno mogu uticati na svoje ciljeve i težiti da slobodno oformljavaju kolektivnu volju. Neorealizam stoga nemože biti produbljivanje i proširivanje teorije. Strukturalizam u ovom pravcu pretstavlja izjednačavanje strukture sa eksternim odnosima jakih entiteta. Neorealizam

odnosno Strukturalizam preko svojih "fiksiranih" pojmova "zamrzava dati poredak, svodeći istoriju i budućnost na one interese koji se mogu medijirati "vektorisanjem" sile između država. Učenje država je konsekvenca instrumentalnih koakcija ovih nekreativnih i tehničkih aktera, koji su bez uticaja na ekonomske i tehničke promene.

Da bi se izbegle jednostranosti Ashley predlaže model otvoren po svojim obeležjima. Ovaj model je dijalektički model. Nazvan je model kompenentnosti. U poređenju sa Neorealizmom, koji, prema ovom teoretičaru, odbacuje kompetentnost, dijalektički model je u sistemu ne odstranjuje. Prema Ashleyovom modelu kompetentnosti, snaga, pa čak i status nisu atributivni inherentnim kvalitetima ili svojstvima aktera, već su izraz društvenog priznanja koje se demonstrira u praksi. Ovi kvaliteti moraju biti društveno priznati, odnosno posedovanje mora biti demonstrirano u okviru sistema, gde zajednica stvara "značenja" odnosno organizuje očekivanja. U modelu Ashleya sadržani su i posebni elementi koji ukazuju na njegovu sklonost da kombinuje Marksizam i Liberalne poglede. Model, po Ashleyu, treba da uzme u obzir nastajanje, reprodukciju i transformaciju svetski-dominantnog političkog režima. Režim nemože da bude organizovan samo od država, kao glavnih aktera. Nadalje, koncept balansiranja sile mora se sagledavati u pojmovima koji ga čine mogućim, a to su socijalni, pravedni i uslovi održanja čovekove okoline, od kojih ovaj zavisi. Nadalje, model bi trebao da uključi u ove balanse, režimske tendencije usmerenja sredstava i razvoja ideološke legitimacije u pravcu njegovog obezbeđenja. Potom, model treba da analizira i potencijal učenja režima balansa sile. On treba posebno da ponudi procenu krize. Ovo podrazumeva da ukaže, specificirajući, na tendencije pretnje podrivanja ili transformiranja uslova od kojih zavisi praktična efikasnost režima. Posebno je bitan npr. aspekt gubitka sposobnosti učenja koji vodi krizi političkog sistema. Nadalje, model ne treba da vidi savremenu hegemoniju kao izolovan fenomen. Niti hegemoniju treba mešati sa celokupnom modernom svetskom politikom. Ova treba da bude viđena kao dominantni sistem između više uzajamno penetrirajućih i suprotstavljenih ustrojstava, od kojih neka mogu da "izbegnu" logici savremene globalne hegemonije.

Moguće je razviti i model Realizma koji bi očuvao poglede ove dinamičke teorije, pri čemu bi se teorija produbila analizom uslova, limita i potencijalnih promena tradicija. Ipak , ovo nije po Ashleyu zamena za njegov model kompetencija.

Ashley ostaje po osnovi, kao što vidimo Liberal, posebno zbog odnosa prema akterima. Unošenje dijalektike je eklektičko povezivanje, koje ukazuje na moguću sintezu Marksizma i Neorealizma. Povezivanje Marksizma i Realizma, čini se kao moguća eklektička tvorevina. Ovde, ipak nije jednostavno pomiriti elemente zatvorenosti poretka i njihove bazične poglede sa prirodom dijalektike.

c) Teorija J. G. Ruggiea

Kao primer kritike Liberalnog realizma navodi se Ruggie. Izložićemo osnovne poglede ovog teoretičara, koji se odnose na ovu kritiku[163].

Srednjevekovni međunarodni sistem neuklapa se u Neorealističke elemente teorije. Po Neorealizmu Waltza, kao što ukazuje Ruggie, srednjevekovni sistem je anarhičan. Razlikovanje između ovog poretka i savremenog sistema (anarhije), nije po Ruggieu objašnjivo promenama distribucije sile, među osnovnim subjektima. "Dimenzija" promene je izostavljena iz modela. Osnovna komponenta koja je u Neorealističkom analiziranju ispuštena je različitost sistemskih jedinica (aktera).

[163] Vidi J.G. Ruggie: “Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis” u “Neorealism and its Critics”, Columbia Univ.press, 1986, str. 131-157.

Moderni sistem se izdvaja ne po "istosti" ili "različnosti", već po separatnosti, odnosno principu odvojenosti osnovnih aktera. Anarhija je po Ruggieu obeležena segmentivnom determinacijom. Diferencijacija jedinica govori o osnovi na kojoj je segmentacija determinisana. Ispuštenje ovog elementa čini teoriju neadekvatnom za objašnjavanje transformacija u istorijskim kretanjima.

Feudalni sistem, koji je osnova analize je heteronoman. Pretstavlja amalgam "uslovne svojine" i privatne vlasti. Svojina je, po Ruggieu, uslovna jer ne sadrži eksplicitne obaveze, pri čemu je vlast u rukama vladara, koji je neposredno privatno primenjuje. Naslovi za teritorije nisu precizno isključivali mogućnost korišćenja drugog veleposednika. Ovaj poredak stvara sistem "teritorijalne segmentacije vlasti", koji je potpuno drugačiji od sistema suverenosti jedinica odnosno modernog sistema koji imamo danas. Međunarodni sistem Feudalnog perioda je dakle "heteronomna organizacija teritorijalnih prava i zahteva". Za razliku od ovog sistema, današnji sistem je obeležan isključivošću vlasništva i suverenošću. Današnji sistem se objašnjava i svojinom i tipom vlasti, što određuje međunarodne relacije i poredak.

S ovim u vezi Ruggie ukazuje da su vlasnička prava još u Rimu bila povezana sa teritorijalnim državnim režimom. Ovde apsolutno pravo na vlasništvom utiče i na "isključive teritorijalno državne formacije". Na međunarodnom nivou, autor prihvata Vattelov stav da države daju zajednici samo onoliko koliko je potrebno da se obezbedi njihova zasebnost. Odnosno države obezbeđuju minimum društvenih potreba za nezavisno opstojavanje.

Privatno vlasništvo i suverena prava Ruggie smatra bliskim po više osnova. Prvo oni se razvrstavaju između jedinica (sistema) u pojmovima "posedovanja sebe" i isključenja drugog. Drugo, modaliteti bilo koje diferencijacije odgovaraju raznim formama socijaliteta, odnosno privatno vlasništvo i suverenitet npr. kreiraju socijalne odnose, gde postoji element "posesivnih individua". Treće, faktom da se stvara duhovna legitimacija poretka, na osnovama minimalnih potreba za sastavne jedinice. Po Ruggieu mogu se iz ovih polazišta otkriti nekoliko "posledica" koje upućuju na opšta obeležja (i transformaciju) poretka odnosno sistema. Po njemu "strukturni nivo" daje veći deterministički sadržaj opštim ograničenjima anarhije od načina, kako dedukuje Waltz. Po Waltzu saradnja je npr. "razmena konsideracija". Pojam konsideracija, međutim, nije definisan i "iz anarhije same" nemože se odrediti. U srednjem veku konsideracije su vezane za institucije, dok su kasnije za kalkulacije. Odavde "pogrešna" je pretstava Waltza, koji iz anarhije nastoji da izvodi zaključke o konsideracijama. Ova greška proizilazi iz modernog ideološkog shvatanja posesivnih individua (odnosno kalkulacije).

Sledeći aspekt vezan je za odnos Neorealizma prema teoretičarima međuzavisnosti, koji zastupaju viđenje da usled pada relevantnosti suverenosti, Realizam manje sve ispravno zaključuje o međunarodnim pojavama. Neorealizam može da da jaču odbranu od stava da je suverenitet jedinični nivo odnosno nesistemski aspekt. Ne uvažava se generalno u teoriji odnos prava privatne svojine prema unutrašnjim i zatim međunarodnim pojavama. Sličnom logikom, kao kod suverenosti bilo bi nezamislivo zapostavljanje značaja vlasničkih prava. Ova, kao i suverenost nemaju samo jediničnu relevantnost, već i viši sistemski nivo, jer vlasništvo ograničava intervenciju države na unutrašnjem planu, ali i međunarodnom.

Nadalje, strukturni nivo uključuje faktore i elemente izvan Neorealističkog opsega. Pored teritorijalnog limitiranja odnosno suverenosti, postoji i funkcionalno razgraničenje među državama. Od forme Hegemonije (država/društvo) zavise sistemski aspekti. Forma država/društvo pretstavlja "atribut" sistema.

Ovakav atribut ukazuje da struktura sistema sadrži ekonomski aspekt. Pored političkog, analiza mora da uključi ekonomske elemente, posebno kod objašnjavanja ranog modernog društva koje je pod uticajem vlasničkih prava. Ovo uključuje posledice ne proizvodne odnose i međudržavne aspekte.

Glavni zaključci ove analize su svodivi na tri tačke koje se odnose na kritiku. Prvo, u Neorealističkom modelu nije propuštena samo dimenzija promene već i njene determinante. Ovo se odnosi na promene vlasničkih prava. Po Ruggieu Waltz koristi model Dirkema (E.Durkheim) da objasni promene. Po Dirkema, porast obima i dinamike tenzija menja osnovne uslove kolektivnog postojanja. Pod dinamičkom tenzijom se uvrštava količina, brzina i raznolikost transakcija u društvu. Waltz je od ovog modela otstupio. Relevantno je dali dinamičke tenzije mora da izazovu promene pored individualnih vlasničkih prava i osnovne strukture vlasničkih prava koji karakterišu socijalnu formaciju. Kada je ovo slučaj dolazi do promena. Zakon opadajučih troškova od zemljišta, populacioni pritisci, zatim širenje tržišta zbog populacionih kretanja i razvoj ustanova objašnjavaju vlasničke promene. Drugi element kritike je Waltzovo generalno negiranje dinamike tenzija kao izvora promene. Ovo, po Ruggieu, ima osnovu u oprdeljenosti Waltza, a ne toliko u pogreškama. Efekte dinamičkih tenzija treba, takođe uvrstiti u sistemski nivo. Treći aspekt kritike Neorealizma je izostavljanje da se uoči da je i sam sistem produktivan (uključujući jedinice).

U celini Ruggie nastoji da dinamizuje Liberalni pravac. Kritika Realizma primenljiva je i na liberalne teorije koje nedovoljno uvažavaju protivrečnosti odnosno tenzije. U Eklekticizmu ovde im se može pridružiti i Keohane. Biće potrebno ukazati na neke od stavova ovog autora, da bi se izveli zaključci o trendu razvoja teorija.

d) Teorija R. O. Keohanea

Za Keohanea kao eklektičkog Liberala je prihvatljiv "racionalni pristup" Neorealizma[164]. Ovaj autor zauzima pozitivan odnos prema modelu sistema, jer sadrži dve prednosti. Model omogućuje da se "razume" kontekst državnih akcija, pre analiziranja samih akcija. Teorije koje ne uključuju "razumevanje" delovanja sistema, odnosno, kako sistemski atributi utiću na ponašanje (jedinica / država i poretka) su "loše" teorije. Sledeća prednost strukturne teorije je nezamenljiva komponenta za dublju analizu akcije (posebno spoljne politike) država ili "nedržavnih" aktera, a ova je pogodnost za testiranje. Ovde se testiranje implikacija delovanja može vršiti na apriornoj osnovi. Pored toga, ovakav pristup manje je osetljiv, posebno kod Waltza, na promene atributa unutar država. S druge strane, ovakva jednostavnost pretstavlja i osnovnu slabost modela. Da bi se strukturalizam dogradio Keohane predlaže promene modela:

1. Uz glavne aktere države, treba "više naglaska" posvetiti drugim nedržavnim učesnicima, međuvladnim i nevladanim subjektima odnosno vidovima relacija koje su im svojstvene (transnacionalne i transvladine);
2. Pretpostavku racionalnosti iz Realizma treba zadržati uz dopune, jer kalkulisanje u cilju najveće vrednosti, preko skupa ciljeva (konzistentnog poretka), nije uključivalo "perfektnost informisanja" svih alternativa ili promene preferencija aktera;
3. Sila nije jedini osnovni interes, cilj ili sredstvo, već značaj sile zavisi od raznih činilaca. U raznim situacijama države će na razne načine određivati svoje ciljeve, što zavisi od sistemskih uslova. Vrednost sile je zavisna od ciljeva. Kod postizanje određenih ciljeva sila je manje efikasna, nego kod drugih. Unitarna

[164] Vidi R.O. Keohane: “Realism, Neorealism and the Study of World Politics” u “Neorealism and its Critics”, Columbia Univ.press, 1986, str. 1-26.

koncepcija zajednice zasnovana na jedinstvenom motivu sile treba da se odbaci. Posebna područja raznih oblasti i njihova povezanost uslovljavaju silu. Posebnu oblast, nadalje, čine ustanove i pravila, koja takođe treba uzeti u analizu. Ovde je uključeno i pridržavanje pravilima.

S ovim opštim aspektima vezani su na analitički elementi koje Keohane predlaže. Pri objašnjavanju skupa posledica politike treba uzeti u obzir sredstva sile i sve bitne faktore. Nadalje, kod različitih obrazaca posledica, odnosno odnosa i oblasti potrebno je uvesti posebne analize, da se vidi kako je sila distribuirana. Ovo treba da omogući da se opiše i kako ulaganja u jednoj oblasti, u uslovima vezanih oblasti, utiču na ove posebne. Pri istraživanju načina kako države određuju sopstvene interese treba istražiti efekte međunarodne strukture na interese i efekte drugih međunarodnih faktora i "domaće strukture" (unutrašnje strukture).

Ova unutrašnja struktura povezuje Keohanea za Liberalizam. U ovom smislu su kompatibilni i zaključci pluralizma interesa i ciljeva.

Keohane nadalje ukazuje i na slabosti Liberalne strukture. Ovde se misli na strukturu koja je zasnovana na međuzavisnosti, i kritika se usmerava i na osnove Neorealizma, kao i Neoliberalizma. Sledeći stavovi objašnjavaju njegove poglede:

1. Problem sa čisto sistemskog gledišta, je da kod situacija strateške međuzavisnosti, opredeljena rešenja u suštini nije jednostavno dobiti, kada se vrši analiza sile ili njene distribucije;
2. Način za prevazilaženje ovog problema je (ne uključujući u opservacije domaći nivo) stavljanje u zavisnost racionalnog odnosa država i institucionalnog konteksta akcije država, kao i postojećih realnosti moći odnosno pozicije države. Strukturni prilaz je samo osnova sistemskog izučavanja. Posebno treba uzeti u obzir faktore koji nisu vezani za silu. Frekvenciju uzajamnih odnosa i njene varijacije treba imati u vidu. Drugi faktor je neizvesnost. Faktor neizvesnosti je vezan za nivo informacija. One povećavaju sigurnost, odnosno smanjuju neizvesnost. Informacije nisu sistemska konstanta. One pomažu razumevanju kompleksne međuzavisnosti, koja je neizostavna u razmatranju odnosa. Kompleksna međuzavisnost pokazuje da je teško koristiti tradicionalna sredstva moći za određene ciljeve. Međuzavisnost nadalje, pretstavlja faktor koji povećava nivo informiranosti, jer postoje višestruki kanali kontakata među društvima. Međunarodni nivo podrazumeva kontakte ne samo država, već i društava. Ovo je suštinsko za informaciju kao element međuzavisnosti.

U celini analizirajući vidljivo je da sistem ima osnovnu ulogu u objašnjavanju promena. Faktori u neposrednoj vezi sa unutrašnjim poretkom određuju ponašanje sistema, tako da se može uočiti potreba uključenja domaćeg nivoa u analizu, što autor ne isključuje. Upravo informacijama i kompleksnom mrežom saradnje objašnjava se mirna promena (nerevolucionarna) međunarodnog ustrojstva.

3. Zaključci i sinteze kritike Liberalnog i Realističkog

Sagledavajući prethodne autore treba primetiti da postoje izvesni elementi objedinavanja pravaca. Keohane u mnogome doprinosi utisku da se može očekivati određena sinteza Neorealizma i Neoliberalizma. Njegova argumentacija pokazuje neophodnost uključenja unutrašnjeg sistema u analizu opšteg međunarodnog sistema, bez kojeg nemože biti dinamičke diskusije o strukturi.

Osvrnućemo se najpre kritiku iza prvog poglavlja ove glave. Ona pokazuje da strukturni pravac teži dinamizaciji odnosno prevazilaženju problema koji su svojstveni zatvorenom poretku.

Kod Buzana srećemo ideju kapaciteta interakcije. Ovo svojstvo je nivo sistema koji nedostaje Neorealističkom poretku. Ono je u Neorealizmu Waltza vezano za jedinice i nema (kod Waltza) sistemska obeležja. Kod Buzana ono je sistemsko svojstvo, bez kojeg nije moguće objasniti sistemske aspekte. Osnovno je da se uočava da države nisu statičke, odnosno da se nalaze u izvesnoj dinamici. Dinamičke promene jedinica određuju ponašanje poretka. Nepostoje elementi bez kretanja. Dinamičke jedinične sposobnosti su zavisne od atributa država.

Kritici Buzana priključuje se Little koji uočava da se pojave u istorijskim kretanjima mogu objasniti samo delovanjem posebnih sistema u okviru međunarodnog sistema. Sistem naime ima svoju strukturu u kojoj mogu egzistirati podsistemi. Oni mogu imati relativnu autonomnost, međutim, veza među ovim sastavnim sistemima je uvek prisutna. Na dinamiku sistema utiče diferenciranost država. One su funkcionalno različite i u Anarhiji. Anarhija ne dovodi do izjednačavanja u funkcionalnom smislu. Nadalje, njihovo ponašanje određeno je unutrašnjim, kao i spoljnim faktorima. Ovde postoji povratna veza aktera i strukture. Akteri je kreiraju, ali i struktura kreira njih, pri čemu udelo donekle imaju pojedinci.

Sledeći element Littlea (tipično Neoliberalistički) je svesno kreiranje strukture. Ona nije produkt isključivo racionalnog ponašanja, koji bez kontrole formira sistemske efekte. Na sistemski nivo ima dejstvo uloga moćnih individua država, koje mogu svesno menjati elemente poretka.

Kod Jonesa imamo dalju deagregaciju sile. Umesto horizontalnih područja (političke oblasti, ekonomske, vojne), postoji vertikalno strukturiranje međunarodnog sistema. Ovaj sistem je interpersonalni i u njemu osnovni, pored država, akteri jesu pojedinci (individue). Poredak postaje društvo.

Sasvim drugačiju sintezu nalazimo kod Neoliberalnih kritičara. I ovi teže dinamizaciji teorije, pri čemu se približavaju racionalnim zaključcima, koji su na momente isti ili srodni Neorealističkim.

Liberalni pristup Coxa uvodi istorijski dijalektički materijalizam. Pluralnost ciljeva i raznolikost aktera i veza, dopunjuju se dijalektičkim objašnjavanjem promena. Poredak se menja usled delovanja protivrečnih elemenata koji su u jedinstvu (borbe suprotnosti). Bez nedeterminističkog prilaza nije moguće razumeti razloge promena sistema. Međunarodni odnosi su vezani za delovanje tri sile: materijalne (u prvom redu proizvodnih aspekata), idejne i ustanova. Odnos sila je recipročan. Izmenjena uloga država posebno njeno sve veće međunarodno angažovanje menja savremeni poredak. Na unutrašnjem planu država i društvo se stapaju. Posebno je u Neorealizmu zapostavljen odnos ekonomske sile prema ostalim aspektima moći. Obrazci akcije uvek formiraju "istorijsku strukturu". Na nju deluju navedeni materijalni, idejni i institucionalni elementi, odnosno sile.

Ovim dijalektičkim pogledima pridružuje se Ashley. On uočava da je struktura Neorealizma statička. Po njemu ovde struktura postoji nezavisno od delova. Odnos statičkog i dinamičkog nije dvosmeran. Strukturalizam odbacuje evolutivnost i fenomenologiju, i pritom oštro odvaja subjekta i objekta. Jednom rečju strukturalizam nedijalektičkog Neorealizma nije u stanju da opiše promene.

Naposletku, Keohane pokušava bez dijalektičkog pristupa da objedini aspekte Neoteorije, gde spada sistem, sa Neoliberalnim aspektima. Ovde se pravi sinteza sistemskog prilaza (gde npr. sila i druge kategorije Neorealizma i dalje egzistiraju) i Neoliberalnog modela (sa svojim aspektima). Višestruka međuzavisnost, pluralizam ciljeva i redefinisana moć, deo su sistema gde i dalje postoji ograničen broj elemenata.

Postavlja se ovde pitanje dali u ovom ograničenom sistemu može da se definiše teorija. Bez obzira na sve dopune ovakvi sistemi i dalje nezadovoljavaju zahteve objašnjenja u aspektima gde ne dolaze do izražaja odgovarajuće (kvantitativne ili kvalitativne) promene.

Ono što može da se zaključi je da teorije koje izlažemo tendiraju uzajamnoj sintezi. Ova sinteza izraz je očigledne slabosti da se celovito objasne fenomeni politike u međunarodnoj sferi.

Poseban je odnos dijalektike i sistemske teorije. Osnovni element dijalektike je totalitet u kojem su svi aspekti i elementarni fenomeni uzajamno povezani. U sistemskoj teoriji ovo je isto tako slučaj. Promena elementa ili svojstva u sistemu utiče na sva druga svojstva i elemente. Ovo je slučaj i sa Dijalektičkim totalitetom, gde su svi elementi dijalektički determinisani i menjanje svojstava i osnovnih elemenata deluje u manjoj ili većoj meri na sve druge dijalektički determinisane elemente i aspekte.

Osnovni aspekti poklapanja teorije sistema i Dijalektike su:

1. totalitet dinamičkih promena;
2. dinamička povezanost svih elemenata i svojstava u totalitetu.

Osnovni problem preklapanja Dijalektike i teorije sistema je problem odnosa Formalne logike i Dijalektičke logike.

U narednoj glavi knjige izložićemo našu teoriju međunarodnih odnosa i spoljne politike. Da bi se ona mogla odrediti potrebno je uobličiti filozofski i logički prilaz odnosno izgraditi posebnu filozofiju i logiku, na kojoj bi se zatim definisala sociološka i metodološka komponenta. Ovakva sociološka logika treba da doprinese da se daju osnovna objašnjenja države i prava. Na bazi sociologije potrebno je redefinisati pojmove koji su vezani za državu i pravo. Potrebno je, naime, drugačije odrediti uzroke nastanka države i prava odnosno dovesti u sklad politikologiju sa određenom prethodno redefinisanom logikom.

Naposletku, treba u okviru nove filozofije i sociologije objasniti fenomene međunarodnih odnosa i spoljne politike.

GLAVA IV

MOGUĆNOST IZGRADNJE FILOZOFIJE I TEORIJE RELACIONIZMA

1. Filozofija Relacionizma

Prethodna izlaganja pokazuju da je potrebno odgovoriti na suštinska pitanja koja se odnose na logiku, da bi se igradila zadovoljavajuća društvena i politička teorija. U narednom izlaganju polazeći od ontoloških osnova, pokušaćemo da izgradimo filozofski pristup koji bi pomogao uobličavanju jedne konzistentne logike.

Osnovi logike nalaze se u problemu Postojanja, što ćemo ovde pokušati da dokažemo. Prvo pretpostavimo da nešto (Bitak) postoji barem na osnovu Dekartovog viđenja "Mislim, dakle jesam" ili da ako mi ne postojimo barem postoje, kao što smatra Berkli, misli ili ideje (o postojanju ili bilo čemu drugom). I u jednom i u drugom slučaju nešto postoji, jer u suprotnom ne bi postojale misli i ideje kojima izražavamo upitnost o postanku.

Ako pretpostavimo da stvari postoje i ako to postojanje označimo kao Bitak ili "sve ono što jest" dolazimo do pitanja porekla Bitka. Logično je da se upitamo, a to je i osnovno pitanje, odakle Bitak. Kako je moguće da postoji Bitak ili kao što smo u prethodnoj Glavi rada ukazali osnovno pitanje podrazumeva odnos:

Kako je mogoće da sve postoji, u odnosu na ništa?

Tek u ovoj relaciji Hajdegerovo čuđenje ima smisla[165]. Čuđenje o poreklu ima smisla u odnosu na očekivanje da odsustvo čuđenja prestaje kada*:*

ne postoji ništa.

Osnovna relacija čuđenja je sledeća:

B-N=B,
gde B – Bitak, N – Ništica

Tek u odnosu prema Ništici može se postaviti pitanje odakle sve ono što jest. Očekujući da ništa pretstavlja otsustvo čuđenja, sve što je različito ili veće (drugačije) od ništa pretstavlja razlog upitanosti o poreklu razlike.
Samo pitanje porekla Bitka pored odnosa prema Ništici sadrži:

a) vremensku komponentu, i
b) uzorčno-posledičnu komponentu.

Pitanje porekla podrazumeva tok u vremenu odnosno odgovor na pitanje šta je bilo pre Bitka. Bez vremena koje teče u jednom smeru, a ne dvosmerno, ovakvo pitanje je besmisleno. Ukoliko bi vreme menjalo pravac toka ili se ovaj pravac ne bi mogao odrediti kao u uslovima kvantizacije vremena ($1/10^{33}$ sekundi) tada pitanje porekla nemože da se postavi.

[165] M. Hajdeger, “Uvod u Metafiziku”, EIDOS, 1997, str. 9.

Uzročno-posledična komponenta je takođe prisutna u pitanju porekla Bitka. Ova podrazumeva jednosmerno vreme, odnosno ne uzima mogućnost mešanja uzroka i posledica u recimo kvantnom vremenu.

Dopustimo da vreme ima neodređen tok i da uzrok i posledica nisu odredivi (kao što je to slučaj u stanju minimalne količine vremena), tada uobičajno filozofsko pitanje odnosa statičnog i dinamičnog elemenata stvarnosti nije definitjivo. Elemet statičnosti se u osnovi gubi.

Znajući da Bitak postoji Osnovno pitanje Filozofije je:

Pri kojim uslovima je besmisleno pitanje: odakle Bitak u odnosu na ništa?

Ovakvo pitanje podrazumeva logiku kojom je potrebno da se besmislenost pitanja dokazuje. Relacija Bitka i Ništice (B-N=B) nelogična je kada:

$$N \neq 0$$

Ili kada Ništica ne postoji odnosno kada je ona besmislena. Logički onda kada Ništica ne postoji, postaje besmisleno pitanje:

Odakle sve ono što jest?

U logici u kojoj je ovo pitanje nelogično potrebno je izgraditi dokaze nelogičnosti Ništice (ili povezanost postojanja Ništice samo sa nečim).

Da bi smo razrešili problem Ništice odredimo je kao matematičku nulu (odnosno nulti kvantitet bilo kakvog kvaliteta).

Kao što smo ukazali u Glavi I, nula i beskonačnost su relacione vrednosti. Nula kao i svaki element je definitljiva odnosom prema sebi ili drugom elementu, na sličan način kao što je tačka definisana geometrijski (ako nije aksiomatski uzeta) kao presek ili odnos prema drugoj tački. Odnos nule prema sebi je odnos koji nalazimo u matematici Izvoda funkcija. Kao što u geometriji tačka nije osnovni pojam, već je relacija ona koja pretstavlja osnovni pojam, tako i nula ima smisla u kontekstu odnosa prema drugoj takvoj singularnoj veličini ili veličini koja nije singularitet. Ovo je logika simetrije, jer nula kao element može biti određena, na način kojim se određuje bilo koji drugi element. Ako pretpostavimo da je relacija osnovnija od elementa, nula će biti definisana kao odnos i tada postoji kao vrednost kojoj se teži (što ćemo dokazati), a nikad se nedostiže. Ovo svojstvo prisutno je i u algebri, iako nije vidljivo, jer ovde delenje sa nulom (čistom) nema smisla. Osvrnućemo se ukratko na neke primere iz prirode.

U prirodi je npr. jasno da nepostoje najfundamentalniji elementi, koji dostižu nulu. Nijedna od osnovnih kategorija ne dovodi do isčezavanja osnovnih svojstva. Prostor, vreme i energija ne padaju ispod minimuma. Ovi se kvantiziraju.

Nadalje, u istoriji kvantizacije vremena i prostora ($1/10^{33}$) nestaje odvajanje elemenata od strukture. Element i struktura nalaze se u stanju koje nije moguće diferencirati, niti je logički (ili dijalektički) opisivo kategorijama forme i sadržaja. Sadržaj nije moguće locirati i izdvojiti izvan forme, što je konsekventno nestajanju jednosmernosti vremena i mešanja uzroka i posledica.

Logičkom šemom moguće je objasniti odnos Bitka i Ništice. Na ilustraciji eksplozije Vasione može se smatrati da je Ništica stanje nulte jačine polja, a Bitak izvor polja. Ako se radi o dve tačke imamo sledeći odnos u sfernom smislu:

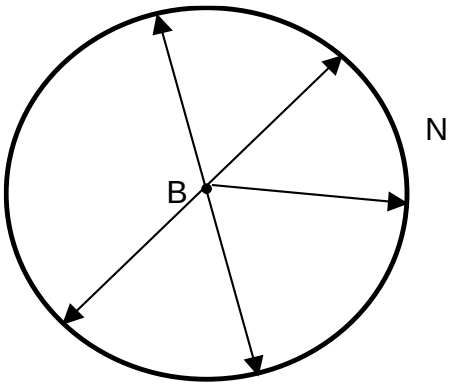

Slika 17

Budući da se ovde radi o samo dve tačke (tačka N je sferno rastegnuta) može se ovaj odnos shvatiti kao odnos polova: Pola Bitka u odnosu na Pol Ništice. Simetrično moglo bi da važi i obratno.

Ova ilustracija nemora da ima ikakve veze sa stvarnošću, osim u dva aspekta. Bitak i Ništica se nalaze u vezi. Ova veza je sistemske prirode.

Iz teorije sistema poznato je da kolektivna svojstva do elementarnog nivoa definišu prirodne ili društvene fenomene. Odnos Bitka i Ništice je takođe Relacionistički. Ova relacija je generator promena, budući da se priroda kao što vidimo (anticipiramo) opire skoku u čisto Ništavilo. Procesi nestajanja nikad ne dostižu kraj već postoji održavanje koje je po svojoj prirodi izgleda sistemski obeleženo.

Odavde sledi da je osnovna protivrečnost, odnos ničeg (koje nikad ne biva dostignuto) i Nečeg (odnosno onog što je negacija, u smislu različitog od Ništice).

Ako u prostor stavimo česticu male mase, umesto mase ukupnog kosmosa (B), tada ćemo imati malu količinu polja i ovo polje će generisati mali prostor. Ukoliko stavimo česticu nulte mase mirovanja (npr. Foton ili neutrino) dobićemo veoma mali prostor takve vasione (sa drugačijim vremenom). U zavisnosti od težine čestica imaćemo kao rezultat različito polje odnosno vreme/prostor.

Drugo svojstvo Relacionizma je da ukoliko zaustavimo kretanje ovih čestica (spinovanje i kretanje čestica sa nultom masom) naš svemir će isčeznuti. Odnosno ovakav (naš) svemir postoji samo u kretanju.

Relacionizam, nadalje, ukazuje na to da čista ništica spontano generira ono što je od nje razlikuje. U ovom pogledu Relacionizam ima veza sa shvatanjima Dijalektike.

Statičnost se, međutim, odbacuje i ona se javlja kao amalgam kretanja. Statičnost se pojavljuje samo kao kolektivno svojstvo. Ovde se zadržava svojstvo identiteta. Ova statičnost je relativna odnosno relacionistički uslovljena,kao i nula.

Logika je uvek i samo uvek otvorena i važi Gedelov stav o otvorenosti logike. U zatvorenom sistemu nije moguće definisati sve stavove neprotivrečno. Logika (neophodnog) razvoja uvek je logična. Odavde se može pretpostaviti da je rezultat logičkog razvoja bilo kojeg sistema uvek logičan. Između dva logička stanja promene

logike su takođe logičke. Ovo svojstvo da je promena logike uvek logična je svojstvo koje možemo nazivati smislom.

Problem Ništice razrešava se kada se logički analizira relaciono svojstvo nule. Ako je Ništica nulta količina bilo kog kvaliteta, treba da obrazložimo relacionističko svojstvo nule.

Uzmimo da nula ne generira preko npr. Izvoda funkcije konačne vrednosti, već obratno da Izvod objašnjava nulu. Ako je to slučaj imamo prosto težnju nuli preko operacije Izvoda i njeno nedostizanje. Za kvadratnu funkciju Izvod će rezultirati u $2x+\Delta x$. Samo kada je $\Delta x \rightarrow 0$, rezultat je tačan. Ako je $\Delta x = 0$, rezultat nije tačan, jer nemamo 2x. Da bi se dobila tačna vrednost potrebno je da se omogući da nula ne postoji, već da postoji neograničeno približavanje nuli. Kada to nije slučaj, tada Δx ima konačnu vrednost i rezultat, opet nije tačan (nije 2x). Da bi bio tačan, potrebno je da se Δx, može zanemariti, a da težnja ipak postoji. Ova težnja je primarnija od vrednosti nule. Težnja nuli mogla bi se shvatiti kao sklonost izlaska iz nule.

Operacija Izvoda funkcije ukazuje na ubrzanje promene funkcije u odnosu na promenu argumenta (x). Tek bržom ili sporijom (negativno ubrzanje) promenom u broiocu (dy) dobija se Izvod koji rezultira konačnim vrednostima.

Ako zamislimo da operacijom Izvoda od nula nastaju drugi konačni brojevi, tada možemo pretpostaviti da ukoliko se i u brojiocu i u imeniocu nalazi jedna vrednost, njezina varijacija pretpostavlja "vremensku" promenu odnosno ono što možemo nazvati "ubrzanjem". Nula i Beskonačnost pretstavljaju vremenske kategorije koje (prećutno) postoje u formalnoj logici (i matematici).

Označimo operaciju kao postupak kreacije konačnih brojeva ili kao rezultat "ubrzanja". Tada možemo reći da svaki konačni broj može nastati od nule postupkom ubrzanja (te iste nule). Štaviše svakoj vrednosti funkcije odgovara prirast u tački. Ilustrativno kazano i nultoj vrednosti funkcije odgovara prirast u tački (tj. njoj samoj). Ovaj prirast funkcije (po x) uvek je konačan ili rezultat Izvoda je uvek konačan. (Ovo važi i za operacije sa nulama).

Nula kao i ostale konačne vrednosti nastaju ubrzanjem (Izvodom funkcije). Deljenjem nula nastaju neodređene konačne vrednosti. Sve beskonačne veličine nastaju, konsekventno, delenjem konačnih sa nultim (ili vrednostima koje joj teže). Ovim se dokazuje:

1. Nulte vrednosti primarno ne postoje (logički su nemoguće van operacije ili operatora);
2. Operacija kojom nastaju vrednosti bilo koje vrste primarna je u odnosu na vrednosti.

Sada se postavlja pitanje porekla operacije. Ako prirodno stanje označimo kao "nulto", a poreklo vidimo u operaciji, dolazimo do zaključaka da:

Operacija uvek postoji, jer u protivnom imamo nulu.
Ako imamo nulu ili nulti skup potrebno je "ubrzanje".
Ako nemamo nulu ili imamo skup sa elementom (ili elementima), ponovo se javlja Operacija.

Primenimo ovo na Ništicu:

1. Ništica je nemoguća, jer njeno postojanje može se ostvariti Operacijom, koja dovodi samo do težnje Ništici;
2. Elemenat ili skupovi elemenata uvek postoje, jer je Ništica nemoguća.

Odavde se dokazuje da je pitanje:

Odakle Bitak ?
Besmisleno.

Bitak je uvek postojao (i stoga inverzno uvek će postojati).

U kakvom su odnosi Bitak i "ubrzanje". Ako Bitak pretstavlja nešto što je skup ili jedinstven elemenat (ili nešto što nije skup) odnos između Bitka i ubrzanja je sličan kao odnos konačnih brojeva i Operacije ubrzanja. Ništica je pridruženo svojstvo Operacije (ubrzanje), a konačne vrednosti definisane su isto tako delenjem nula odnosno "ubrzanjem". Nula i konačni brojevi su preko ubrzanja logički vezani.

Konsekventno odnos Bitka i Ništice je odnos gde Ništica pretstavlja element Bitka (svega što jest). Ako je ovaj element neophodan tada se govori o sistemu odnosa na relaciji Bitak-Ništica. Kada Ništica ne postoji tada između Bitka i Operacije postoji veza. Ova veza je izraziva kao "ubrzanje". Bitak i Operacija nalaze se u neodvojivoj vezi. Ova veza je sistemska. Kreacija singulariteta je, takođe, sistemska.

Ovaj stav komplementaran je Gedelu. Zatvoren skup je nelogičan. Skup sa nula elemenata je zatvoren. Ovakav skup može se takođe odrediti kao nelogičan. Razvojnost je logična komponenta skupa. Ovaj stav, međutim, ne treba uzeti kao dokaz, već kao ilustraciju prethodnog.

Uzmimo da Bitak egzistira preko Operacije (ubrzanja). Ovo je primarno svojstvo Bitka. Ništicu je takođe, ubrzanjem moguće definisati. Ako je ovo osnovno svojstvo, ne ulazeći u njenu zakonitost, možemo ga zvati Relacijom. Relacija je u vezi sa svim onim što se od nje može razlikovati. Budući da je i Ništica, kao i svaki element proistekao operacijama odrediv singularitetima, proizlazi da je Relacija sistemsko svojstvo, bez kojeg ono što nije Relacija nema smisla. Relacija je sistemska jer:

a) Ona povezuje najmanje dva elemenata, tako da veza nije objašnjiva isključivo ovima;
b) Samo znanjem Relacije ima se znanje o elementima, u suprotnom prisutan je agnosticizam;
c) Dokazući da je Ništica Relacioni pojam uspostavlja se veza Relacije i Bitaka;
d) Pošto između Ništice i Bitka postoji Relaciona veza, pošto su nula i Beskonačnost relacioni pojmovi, svojstvo Relacije prisutno je u svakoj tački (pri čemu tačka nije osnovni element) od takve, do svih tačaka (odnosno do broja tačaka koje teže Beskonačnosti).

Ovim se dokazuje da je Relacija sistemska kategorija. Sistem je definisan kao skup relacija i elemenata gde postoji kolektivna dejstva koja su izraziva kolektivnim promenljivima. U ovom smislu može se pretpostaviti da se Relacije mogu tretirati kao sistemske komponente.

Fizička interpretacija konačnog u beskonačnom data je u govoru Ajnštajna na Berlinskoj akademiji[166]. Ovde je jasno ukazano na geometrijske pretpostavke koje ograničavaju naše viđenje kosmosa. Ovo je posebno slučaj sa Euklidskom geometrijom. Uvođenjem "sferne" geometrije, po Ajnštajnu, "objedinjava" se beskonačno kretanje sa konačnim prostorom. Ukoliko je naš prostor definisan sfernim

[166] A. Einstein, “Geometrija i iskustvo”, Prošireno izdanje svečanog predavanja održanog na pruskoj akademiji znanosti u Berlinu na 27. januara 1921, Osijek, 1923.

postulatima prevazilazi se naizgled nepremostiv jaz između konačnog i onog što nije konačno.

Ovaj aspekt od značaja je da se objasni da ceo Bitak ima svojstvo kretanja. Ovo je podudarno sa: ceo Kosmos i svaka tačka imaju svojstvo kretanja. Ukoliko je Relacija komponenta sistema, tada Bitak može da se smatra sistemom. Ovo naravno zavisi od Definicije sistema.

Kao što smo ukazali u Glavi I sistemska teorija sadrži nedoslednost u tome što ne ide do kraja u svojoj opservaciji odnosa elemenata i relacija. Elementi su ovde osnov relacija i primaran pojam. Ukoliko bi se dokraja primenio princip kolektivnih objašnjavanja, odnosno primenio se i na elemente, došlo bi se do zaključaja da je element kao složenija celina, definisan Relacijom (odnosno Relacijama). Ukoliko se dokazuje da određen subjekt (makroobjekt) može biti definisan jedino kolektivnim svojstvima, isto se može reći i za element.

Primarnost bilo kog pojma treba uzeti uslovno. Kada god Filozofija postavlja pitanje primarnosti ona zapada u problem:

a) vremena, i
b) uzroka-posledice.

Kao što smo prethodno pomenuli ovi zavise od stanja vremena. Pri kvantnom vremenu, nepostoji jednosmeran tok, niti nemešanje uzrok-posledica. U kontekstu vremena primarnost je besmislena. Isto važi i za geometrijske pretstave i strukturu. Jedino što može biti od koristi je proučavanje odnosa svega što jest i pretpostavke o Ništici. Primarnost je dakle, proizvod čiste logike i ovde služi da ukaže da elementi sa gnoseološkog stanovišta nisu dobra logička polazišna tačka u proučavanju objekata ili subjekata. Primenjući logiku, Relacije su ovde uzete kao logički fundamentalnije od elemenata u odnosu na objašnjenje Bitka. Ovaj stav proizlazi iz matematičkih osnova da se negira apsolutna nula ili Ništica, odnosno da se singulariteti svedu na Relaciona svojstva. Svođenjem beskonačno malih i velikih vrednosti na ovakva svojstva, opisuju se konačne vrednosti preko odnosa Relacionih svojstva, što Relacije čine fundamentalnijim od konačnih brojeva. Prevedeno na jezik skupova elemenata, Relacije su fundamentalnije svojstvo od elemenata.

Fizička i materijalna interpretacija je da fizičko polje jeste fundamentalnije od elementarnih fizičkih čestica. Sve čestice se nalaze u kretanju, koje je kod čestica sa masom mirovanja $m > 0$, ili spinsko ili po zatvorenim trajektorijama (i istovremeno spinsko). Ubrzanje je osnovno svojstvo Relacije. Kod navedenih kružno-eliptičnih kretanja čestica, matematički obrazac sadrži ubrzanje za kružna kretanja. Svako fizičko kretanje po zatvorenoj trajektoriji je opisano jedino kao ubrzano kretanje. Ovo kretanje izraz je potrebe da kretanje beskonačno traje. Beskonačno kretanje koje je moguće u sfernoj geometriji izraz je težnje za menjanjem stanja, koju smo opisali kao prirast funkcije u tački, koji je fundamentalniji od elemenata odnosno tačke, uključujući i nulu.

Dijalektička interpretacija bi podrazumevala postuliranje virtualne vrednosti nule, koja bi značila odsustvo potencijala. Protivrečnost bi postojala između Ništice i Bitka (od kojeg se oduzima Ništica). Dijalektički tada možemo zamisliti kvantni prostor sa dve tačke (i sem polja, kao efekta interagovanja, ništa između). Pretstavimo ga kao:

$$B\ x \leftrightarrow x\ N$$, gde N jeste ono što teži Ništici

U prvoj tački prostora imamo ukupnu Energiju i masu, a u drugoj tački isčezavanje polja. Protivrečnost postojanja i nepostojanja je uzrok postojanja polja. Bez Ništice

nepostoji polje, a bez polja Bitak nije potpun. Stoga Ništica pretstavlja drugi Pol celine Bitka (bez vrednosti koja teži Ništici) ili vrednost koja teži Ništici. Dijalektički polovi izazivaju "pražnjenje" polja, a cela stvarnost je treperenje izmenjivanja B i N (ili N i B).

Ovaj model je naravno samo ilustracija. U fizici razlika potencijala stvarno je izvor polja. Na ovom mestu cilj je bio da se ukaže na mogućnost izgradnje dijalektičkog pristupa. Suprotnosti u ovom modelu nisu između pozitivnog i negativnog, već između postojanja i nepostojanja. Kretanje nastaje kao razrešavanje ove suprotnosti (odnosno jedinstva suprotnih polova), čiji je izvor pomenuti prirast.

Najjači argument Fizike je u tome što najmanje celine pretstavljaju kvante (odnosno najmanje količine) interakcije. Najmanja količina interakcije, a ne elementi su osnovni pojmovi. Sve čestice sa nultom masom su kvanti interakcija.

Osnovna prednost Relacionizma je u ukidanju razlika Dijalektike i Formalne logike. Dijalektika sadrži sledeći **osnovni stav** koji je razlikuje od formalne logike:

Element a nikad nije identičan samom sebi.

Ovaj stav koji razlikuje Dijalektiku od formalne logike u Relacionizmu se zamenjuje sa:

Identičnost elementa samom sebi zavisi od Relacije kojom je sazdan.

Drugi element Dijalektike koji ga razlikuje od formalne logike je: *Prelaz kvantiteta u kvalitet.*

U Relacionizmu ovo svojstvo je: *Kvantitet i kvalitet su povezani Relacijom.*

Treći element Dijalektike koji ga odvaja od formalne logike je:

Borba i jedinstvo suprotnosti.

U Relacionizmu: *Suprotni elementi sadržani su u svakom ispoljavanju Relacije.*

Četvrti element Dijalektike, *Negacija negacije,* može se svesti na isti princip formalne logike:

Negacija negacije,
princip koji je dopunjen aspektima vremena.

Ili u Relacionizmu: *Negiranje nove negacije određeno je Relacijom.*

Peti element Dijalektike koji je odvaja od formalne logike: *Vreme.*

U Relacionizmu važi: *Singularitet (i sve relacione promene) podrazumevaju vreme.*

Odavde možemo da zaključimo da uvođenjem vremena u logiku prestaje razlikovanje formalne (Relacionističke) logike od Dijalektike. Dijalektički aspekti se dopunuju.

Relacionizam briše razlike Formalne i Dijalektičke metodologije. Otstranjenjem statičkih činilaca obe logike se unapređuju odnosno stvara se logika sa više dinamizma.

Nadalje, unapređuje se sistemska metodologija. Nekonzistentan aspekt sistema (element) zamenjuje se Relacijom. Nekonzistentnost potiče od toga što sve do elementa objašnjavanje je vezano za kolektivna delovanja. Na nivou elementa princip se narušava, kao da i elementi nemaju strukturu(osnovnih interakcija ili kolektivnih relacija ili relacije).

Naposletku, metodološki strukturalizam i elementarizam, takođe postaju nepodesni za tačnost objašnjavanja. Elementi uvek postavljaju pitanje odakle ovaj element, a onda ovaj podelement prethodnog i nadalje u beskonačnost. U prirodi ovi procesi imaju svoj kraj, odnosno interakcije raznih vidova (ili prema novim viđenjima samo jedna) jesu osnova sveta.

Logički zvuči primedba:

Ako imamo Relaciju između dva ili više elemenata, nije li onda jasno da su elementi osnovni pojmovi između kojih nastaje odnos (relacija)?

Odgovor na ovo pitanje je u tome što na najnižem nivou odigravanja procesa ovi se uvek odigravaju između dve (ili više) tačaka (ili elemenata), koji bez procesa nisu definitljivi. Nadalje,kada se postavi pitanje odakle proces u odnosu na ništa, dobija se relacija gde Ništica pretstavlja deo procesa odnosno ono što teži Ništici. Ako je Ništica nemoguća, onda svojstvo da se uvek odigrava proces jeste fundamentalnije od svega drugog.

U ovom smislu Dijalektički model npr. se može dopuniti:

> *Ako se iz Bitka, na bilo koji način ekstrahuje Ništica (što je nemoguće), tada će Bitak ponovo "kreirati" Ništicu (ili ono što njoj teži). "Kreiranje" znači sistemska dopuna. (Ovo se, naravno, nemože dokazati i nije uopšte verovatno). Izraz "kreacija" je pomoćni pojam preko koga samo pokazujemo da se Bitak i ono što teži Ništici nalaze u sistemskoj vezi. Na elementarnom nivou se, dakle, pokazuje egzistencija ne elementa već "sistema" (da ga tako nazovemo). Ovom sistemu osnovno svojstvo je proces. Ako najniži proces označimo kao Relaciju, dobićemo, osnovnu Relaciju. Ova je osnova sveta. Ako je ceo sistem u kretanju (bez kojeg je vreme besmisleno, kao i prostor) tada je Relacija izvor promena ustrojstva.*

Relacija ima svoje određujuće uslove. Fizički, tačno znamo koliko je trajao sadašnji Univerzum. Ovo je određeno početnom energijom (ili masom). Ovo početno svojstvo možemo označiti kao neophodno za kreaciju ovog sadašnjeg kosmosa. Znajući početnu Energiju moguće je odrediti osnovnu Relaciju.

Naredni aspekt Relacije je da ova bazira na dva aspekta koja su npr. označiva sa 0 i 1 (B i N). Sistem najelementarnijeg vida ima svojstvo informacije, odnosno razmena "odluka 0 i 1". Ako se ovo pretpostavi, i ako se uzme u obzir da se sistem širi, tada se dobija sistem informatičkog tipa. U njemu deluju zakoni Entropije i stabilizacije. Takav sistem nije prosto Materijalistički kosmos, već informatički kosmos. Ovde se, možda, spontano formira informatičko kibernetički poredak koji srećemo kod Vinera ili koji srećemo u novijim teorijama Determinističkog Haosa.

2. Sociologija Relacionizma

Na filozofiji i logici Relacionizma, moguće je razviti nauku o društvu koja bi bila definirana Relacijom. Ovde ćemo fundirati novu Sociologiju koja će biti bazirana na drugačije definisanim pojmovima ili odnosima.

Potrebno je početi redefinisanjem pojmova. Društvo je najosnovniji pojam. Društvo po svojoj prirodi pretstavlja interaktivni skup odnosno sistemski kazano "totalitet". Ovakav skup ima po Relacionizmu obeležja:

a) Relacije od skupa ljudi stvaraju celovit pojam, koji određujemo kao društvo;
b) Društvo je pojam koji je apstraktan i označava apstraktnu celinu povezanu dinamičkim vezama.

Elementi društva nisu pojedinci. Tek Relacijom od pojedinaca nastaje društvo. Društvena Relacija je onaj vid veza koji od skupa kreira onu dinamičku pretstavu koju razumemo kao Društvo. Osnovni pojam Društva nije njen osnovni element individuum, već društvena Relacija.

Da bi se stvorilo Društvo potrebno je ne samo da se okupe pojedinci. Neophodno je da među ovim pojedincima ili grupama postoji odgovarajući Relacioni motiv okupljanja i stvaranja dinamičkih oblika veza među članovima ovakvog grupisanja. Marksizam ovakav proces vidi u radnom procesu. Ovaj se pored toga može videti i u kulturnim dinamičkim tvorevinama koje nadopunjuju procese kreiranja materijalne egzistencije. Ovim materijalnim, a posebno duhovno-kulturnim procesima, u zavisnosti od razvoja društva mogu se pridružiti i drugi momenti i činioci koji objedinavaju ljude ili grupe u ono što smatramo društvom. Oni su objedinjeni egzistencijalnim, biološkim i psihološkim potrebama, lakšim zadovoljavanjem različitih potreba, zatim sklonošću ka zajedničkom suživotu (ili socijabilnošću), potrebama razvoja društvene svesti, zatim razlozima opstanka i bezbednosti i svim drugim razlozima kreiranja Društva kao zajednice.

Društvo nastaje u najopštijem smislu kada Relacioni procesi objedinjavaju veću grupu ili grupe ljudi i kada u okviru ove stvorene celine počinje ispoljavanje Relacionih svojstava. Na raznim nivoima razvoja društva, različiti su Relacioni atributi objedinjavanja Društva. Ispoljavanje kolektivnih i sinergističkih efekata, bitan je atribut u kreaciji onog što nazivamo Društvo.

U metodološkom pogledu, međutim, interakcijske i kolektivne, sistemske promenljive treba zameniti Relacionim promenljivima. Ovo znači da proučavanje može biti sistemsko ako se uzmu u obzir varijable Relacionog aspekta. Ovo ne isključuje upotrebu elemenata ili sistemske strukture. Elementi i struktura mogu i dalje postojati, međutim, potrebno ih je definisati preko Relacionističkih svojstva ili efekata. Proste interakcijske varijable, međutim, nemogu imati primenu, sem kod situacija sa pojednostavljenim procesima npr. kod odnosa dva učesnika (zatvorenička dilema). Ovde se uprošćavanjem (ili zanemarivanjem) Relacione, svode na interakcijske promenljive. Osnovi razlikovanja Relacionih i interakcijskih varijabli je u svestranosti uzimanja u obzir nivoa kolektivnih efekata. Osnovno svojstvo Relacionih promenljiva je da uzimaju u obzir kolektivna ponašanja na subelementarnom nivou i kolektivno ponašenje na supraelementarnom i strukturnom nivou.

Ovom nivou proučavanja dodaje se analiza elemenata koje Relacioni odnos vezuje. Ovde se preko Relacionih procesa različitih nivoa nastoje da otkriju funkcionalne osobenosti dinamičkog tipa.
Cilj ovih analiza je objašnjenje ponašanja i svojstva celine elemenata (dinamičke strukture) i njenih delova. Kao i u klasičnoj sistemskoj teoriji ni ovde skup delova ne mora da pretstavlja dinamičku pojavu koja je predmet analize.

Poseban predmet analize mogu da budu društvene grupe. Razni tipovi društvenih grupa imaju različita svojstva. Društvena grupa je deo društvene celine koji se nalazi u Relacionističkom odnosu prema društvenoj celini. Relacionistički procesi deluju i unutar ovakve grupe. Poseban zadatak istraživanja je otkrivanje kako su vezani Relacionistički aspekti izvan grupe, na nivou celine, sa Relacionističkim aspektima unutar ovakve grupe.

Sledeći elemenat sociološke analize su norme i pravila. Norme i pravila[167] nisu samo nastale od svojih posebnih elemenata. One su odraz društvenih odnosa. Društveni odnosi ih kreiraju. Oni imaju izvesnu normativnu strukturu odnosno imaju pravila poretka, kako se mogu dovoditi u vezi sa realnošću i logikom. Elementi, međutim, ni ovde nisu primarne kategorije već Relacija.

Između društva i čoveka Relacionizam menja odnos koji nalazimo u Strukturalno Funkcionalnoj (SF) metodi[168]. Funkcionalizam čoveka u odnosu na društvo tretira u suštini kao objekat, kao segment određenih struktura. Ovde je čoveku pridodata funkcija.

Ovakav instrumentalistički pristup odbacuje se Relacionizmom. Uzimanjem svih Relacija u obzir objedinjavaju se učinioci koji definišu čoveka kao aktivnog subjekta. On nije samo objekt, već je takav subjekt, kod koga se uzima u obzir njegova generička priroda, njegova biološka strana, psihologija i odnos prema duhovno-kulturnim i materijalnim aspektima egzistencije. Čovek ima dva posebna obeležja:

a) Čovek nije samo deo strukture, funkcija, elemenat i Relacija, čovek je i aktivni učesnik u njihovoj reprodukciji (uključujući i sopstvenu reprodukciju);
b) Čovek u društvu izgrađuje sisteme vrednosti/značenja odnosno modele razumevanja, kao i egzistencijalističke stavove. Ovi atributi omogućavaju razvoj društvene svesti i aktivnu ulogu čoveka kao subjekta društva, sposobnog da menja i razvija Društvene Relacije i društvo.

Da bi se izgradio metod proučavanja potrebno je uspostaviti veze u vidu Relacija između Čoveka i Društvo. Ovo ukazuje na zasnivanje posebnih Relacionih veza odnosno sistema Relacija.

U poređenju sa Sistemskom i SF metodom predlaže se Relacionistički pristup:

a) relacionih varijabli, i
b) sistem relacionih vezanihizraza (nejednačina i jednačina).

Ovaj metod može se koristiti svuda gde postoji odnos podelementarnih Relacija ili procesa i nadelementarnih i dinamičko-strukturnih Relacija koji su sa ovim podelementarnim povezane.

Istraživanje odnosa Čoveka i Bitka od posebnog je značaja za sociologiju i filozofiju Relacionizma. U okviru Filozofije bitno je nastojati da se otkrije ili otkriva u kakvoj su Relacija Čovek i Bitak, kakva je Relaciona veza Bitka i Čoveka. Ovo podrazumeva tumačenje bliskosti ili razlika osnovnih Relacionih aspekata Bitka i Relacionih aspekata Čoveka (odnosno psihološko-bioloških i kulturnih aspekata čoveka). Načini definisanja Bitka, mogu biti srodni definicijama čoveka, što ukazuje na moguće veze Bitka sa čovekom. Konstantne veličine u prirodi i kod ljudi mogu biti osnova ovakvih istraživanja. Otkrivanjem ostalih Relacionističkih aspekata od značaja je da se počne razjašnjavati ili barem dotakne problem da li zakonit prirodan tok

[167] R.D. Lukić, "Uvod u sociologiju", Naučna Knjiga, Beograd, 1987.
[168] R. Merton, "Social Theory and Social Structures", Glencoe, 1949, str. 25; B. Šešić, "Osnovi metodologije društvenih nauka", Naučna Knjiga, Beograd, 1982.

deterministički dovodi do pojave samosvesti i svesti koju srećemo kod čoveka. Osnovni problem je da li haotički razvoj materije izraziv jednačinama Haosa i katastrofe, dovodi spontano (bez intervencije višeg Bića), do kreacije inteligencije, svesti i samosvesti materije ili Bitka.

U sociologiji osnovni odnos čoveka i Bitka vezan je za Relaciju rada i Bitka. Čovek neposredno utiče na Bitak i menja barem u maloj meri svojstva okruženja odnosno ono što se naziva prorodom postaje predmet aktivnog odnosa. Nadalje čovek stvara oblike svesti o Bitku. Ovi su Moral, Kultura, Nauka, Umetnost, Religija i drugi.

Društvena svest pretstavlja intelektualnu Relaciju Bitka i čoveka usmerenu ka otkrivanju ili ispoljavanju istine. Razni vidovi društvene svesti daju objašnjenja Bitka i ponekad segmenata Bitka, kao što je društvo ili ponašanje. Umetnost nadalje nastoji da ispolji sve što se vidi kao istina o Bitku ili raznim aspektima egzistiranja. Vidove Društvene svesti možemo podeliti na saznajne (npr. Nauka, Filozofija, Religija), moralne (Religija, Filozofija, Sociologija) i kombinovane (Religija). Moral je oblik svesti kojim se daje objašnjenje valjanih postupaka i načina ponašanja. Ovaj odnos ima sadržanu Relaciju čoveka u odnosu na Bitak i Čoveka u odnosu na Društvo. U odnosu na Bitak, Relacija ispoljava svojstvo (odnosno sklonost) ljudi da ne čine zlo i čine dobro. Relacija u odnosu na društvo kreira društvene i elemente morala, ili ih objašnjava. Ovde se može primeniti vezani poredak Relacija, jer jedna Relacija je povezana s drugom.

Umetničke Relacije (umetnost kao društvena svest) su vezane ili za Etičko-društvene i gnoseološke aspekte ili za najopštije ontološke aspekte. Budući da umetnost možemo odrediti kao proces kreativnog objektivizovanja (i subjektivizovanja) ontološke esencije čoveka, jasno je da se ovde stvara niz vezanih Relacionih promenljivih koje treba modelovati. Ovde, kao i uvek pri obradi sistema Relacionih promenljivih, mora se uključiti nivo posebnih celina elemenata, jer se ove Relacije odnose na specifične aspekte.

Naredni nivo razmatranja u sociologiji su institucije. Institucije su društvene tvorevine kojima se stabilizuju postojeći društveni odnosi ili se uspostavljaju tvorevine kojima se stabilizuju novi društveni odnosi. Stabiliziranje ovde možemo odrediti da znači normiranje i stvaranje pravila i instrumenata za održanje (po prirodi trajnije) određenog društvenog odnosa ili društvenih odnosa.

Relaciona definicija ovog pojma je da institucija pretstavlja instrument koji kreira društvene Relacije, koji ima za funkciju da prezervira i održi određen društveni odnos (ili strukturu). Prezerviranje i održanje znači kreiranje determinanti i konstantnih vrednosti relativno nepromenljivih pri nekim Relacijama, dok instrument pretstavlja pojam u kome se izražavaju ovakve determinate i konstantne vrednosti, dakle celinu ovih odnosa, u funkciji nekih društvenih ciljeva (interesa).

Društvo ima elemente svoje strukture koji su vezani i za proizvodne odnose i za vlasništvo. Vlasništvo je ustanova ili instrument kojim se omogućavaju neki proizvodni i potrošni odnosi. Ovi odnosi stvaraju socijalne aspekte, kao što je podela na društvene grupe (ekonomske klase ljudi), na elite i slično. Ekonomski odnosi koji su među drugim aspektima određeni vlasništvom i pojmovima tržišta, takođe su izrazivi Relacionim varijablama. U Ekonomskoj sferi ove su vezane za: a) odnos Čoveka prema Bitku i društvu uključujući društvenu svest i b) odnos Čoveka prema produktivnim i potrošnim aspektima. Ovde se, kao što vidimo ponovo nameće potrebna metoda sistema Relacionih izraza.

Naposletku, osnovni aspekt sociologije Relacionizma je objašnjenje promena Društva. Ovo objašnjenje vezano je za logičku prirodu Relacije.

Osnova Relacije u logici koju smo izveli na primeru Izvoda, je prirast funkcije u tački. Ovaj prirast određuje nulu odnosno težnju Ništici i njeno nedostizanje u apsolutnom kvantitetu. Ovo svojstvo prirasta, koje smo označili kao pojam "ubrzanja" odgovorno je za razvoj Bitka. Ovo sledi iz logike da kada odredimo nulu imamo za osnovu Izvod i obratno kada je Izvod određen dobijamo vrednosti koje teže nuli. Izvod nastaje jedino ukoliko brojioc brže teži nuli od imenioca. Ovo svojstvo prirasta u odnosu na nultu vrednost, možemo shvatiti kao promena brzine težnje istog elementa u nuli, odnosno kao ubrzanje elementa.U stanju čiste nule(koja je relacioni pojam) ovo "ubrzanje" daje ograničenje beskonačno malom, jer se inače nula ne bi mogla odrediti odnosno vrednost koja joj teži. Ovakav prirast funkcije objašnjava i razvoj Bitka. Osnovno svojstvo je "ubrzanje" koje od bilo koje tačke naginje Bitak da se kreće.

Svojstvo kretanja Bitka važi i za Društvo. Čovek koji je deo svega onog što jest preko Društvene Relacije kreira Društvo. Razlog kretanja Društva je u prirastu funkcije u tački (društva). Pojam "ubrzanja" je svojstvo Relacije, usled čega se Društvo nalazi u neprekidnim (sem u posebnim slučajevima) promenama.

3. Relacionistička teorija Države i prava

Država je posebna društvena institucija nastala Društvenom Relacijom. U teoriji Države[169] postoje razna objašnjenja nastanka Države. Država je ugovornog porekla, zatim Država je instrument zaštite vladajuće klase odnosno klasnog interesa, zatim instrument zaštite elita itd. Pojedine teorije odvajaju Društvo od Države, a druge ih izjednačavaju.

Definicije društva i društvenog režima su bitni aspekti određenja pojma Države. Obrazložićemo ove pojmove.

Društvo pretstavlja izraz društvenog odnosa (kao što smo već ukazali), gde Relacija zajedno sa elementima kreira ono što smatramo Društvom. Društvo međutim ima razna Relaciona kvalitativna stanja i kreira unutar sebe ovakva stanja. Ovakva stanja nazivamo režimima kada:

a) Definišu Relacione uslove ponašanja elemenata društva; i
b) Kada su Relacioni uslovi ponašanja elemenata obeleženi konstantnim trajanjem ili opstojavanjem.

Režim se može definisati na srodan način kao pojam institucije (o ćemu je bilo više reći prethodno), s tim što institucija pretstavlja svesni voljni produkt elemenata društva, gde subjekti svojom voljom kreiraju institucije, dok režim ne mora uvek biti voljni produkt delovanja elemenata, već izraz spontanog i stihijskog društvenog kretanja. Nezavisno da li je Režim nastao voljom ili stihijom (spontanošću) ovaj ograničava delovanje elemenata. Režim je stoga Relaciono kvalitativno stanje koje ograničava i menja delovanje elemenata. Ako su društveni elementi ljudi odnosno tvorevine koje nisu ovakav Režim, tada se Režimsko ograničavanje i menjanje kretanja odnosi na ove elemente. Režim, međutim, do izvesne mere, usled povratnih

[169] Vidi D.R. Lukić, “Istorija političkih i pravnih teorija”, Naučna knjiga, Beograd, 1982; J. Kolaković, “Historija novovjekovnih političkih teorija: od 1848 do danas”, SNL, Zagreb, 1981; J. Kolaković, “Historija novovjekovnih političkih teorija: od XV stoljeća do 1848”, SNL, Zagreb, 1981; F. Valentini, “Moderna politička misao”, Školska knjiga, Zagreb, 1982.

veza tvorevina (elemenata), ograničava i menja samog sebe. Budući da elementi kod režima imaju ograničen uticaj na njegovo funkcionisanje, usled delovanja povratnih sprega, moguće je da Režim pređe u spontane nekontrolisane promene.

U ovakvim slučajevima Režim treba razlikovati od voljnih (ljudskih) ustanova, jer se ovaj tada može opisati novim Relacionim nivoom varijabli koje su povezane sa spontanim nekontrolisanim kretanjima. Relacione promenljive ovog nivoa pretstavljaju osnovnu razliku u odnosu na Relacione promenljive koje definišu ustanove sa drugačijim stepenom dinamičkih komponenti (spontanosti kretanja). Relacionističke promenljive na nivou Režima treba da objasne kretanje i svojstva unutar Režima. Kada su institucije unutar Režima, Relacione promenljive treba da uključe promenljive institucija. Između nivoa društvenog režima i društvenih ustanova, ukoliko se ukaže potreba, može se formirati sistem vezanih relacionih izraza ili jedinstven relacioni izraz. Ovo zavisi od odnosa režima i institucija. Nivoi, dakle, pretstavljaju metodološku olakšicu za uočavanje razlika. Moguće je da Institucije sadrže režim, a da unutar ovog postoje nove institucije. U ovom slučaju se takođe primenjuje sistem Relacionih izraza. Relacione promenljive Institucija ovde treba da uključe promenljive Režima.

Osnovni odnos od značaja za državu je društveni odnos koji je stvara. Menjanje Društvenog odnosa dovodi do Državne relacije. Društveni odnos ovde nije samo unutrašnje prirode, već je i međunarodne prirode. Pojava države je vezana za stvaranje političke sfere koja je autonomna u odnosu na druge sfere društva.

Osnova Države je na unutrašnjem planu:

a) Izdvojena sfere vladarskog odlučivanja ili kreacija Relacije vlasti;
b) Stvaranje vlasničkih odnosa koji su vezani za kreaciju ove Relacije vlasti i posebne Relacije proizvodnje i svesti.

Osnova Države je na međunarodnom planu:

a) Izdvajanje sfere posebne isključive vlasti na nekoj teritoriji;
b) Stvaranje pravila među ovim celinama vlasti u cilju zaštite interesa vladarske moći i drugih interesa u okviru vladarske teritorije.

Ovakvi aspekti unutrašnje i međunarodne prirode definišu pojam države. Da bi došlo do stvaranja države potrebno je bilo da se zadovolje određeni istorijski uslovi. U različitim delovima sveta Države su vremenski nastajale u zavisnosti od ispunjenja ovih društvenih ili istorijskih uslova. Država se Relacionistički definiše kao:

Državna institucija kojom se uspostavlja organ političke vlasti u okviru određene teritorije na kojoj mora postojati najviša vlast, koja je izraz Državne relacije. Državna relacija može se odrediti kao društvena, kojom se uspostavlja navedena institucija. Ovakva državna vlast ima svojstva omeđavanja teritorijom i odnosi se na ljude u okviru ove države.

Relacija kojom nastaje država definiše je i kao režim. Uslovi nastanka najčešće su stihijski ili spontani, a u maloj meri voljni. Države nisu nastale ugovorom i nisu izraz samo zaštite privatnih prava. Kada se zaštićuje život ili svojina, to je vezano za čuvanje vladarskog ili grupnog interesa odnosno interesa elite. Država je režim koji uključuje sistemske vrednosti i značenja odnosno Režim povratno deluje na Društvo koje ga stvara.

Ovako određen pojam države podrazumeva poseban odnos između države i društva. Država menja društvo i menja Relacije društva. Menja se odnos društvenih grupa i čoveka prema celoj vlasti. Država kreira organe prinude i druge organe kojima se umanjuju slobode ljudi. Odnos čoveka prema državi određen je stvaranjem

vlasničkih Relacija u okviru države i Relacije prava kojim raspolaže. U državi je čovek podvrgnut organizaciji društva u kojoj mora da menja vidove ponašanja. Osnovno obeležje države stvaranje podaničkog sloja stanovništva i vladarske elite. Ovde je politička vlast jasno izdvojena. Položaj čoveka određen je njegovom socijalnom ulogom u državi kao posebnom vidu društvene organizacije. Ova uloga zavisi od ličnih sposobnosti i mesta u određenoj društvenoj grupi, čiji je položaj definisan izvorima moći.

Osnovni izvor i tip moći, koji razlikuje predržavnu vlast od državne vlasti je politička (državna) moć. Pojam politike treba ovde posebno odrediti jer on izdvaja državu od drugih društvenih zajednica.

Politika se može odrediti kao Relacionistički proces upravljanja društvom i poslovima društva od strane državnih organa. Državni organi su ustvari službenici ili funkcioneri države, uključujući vladara (uz njegove upošljenike, koji vrše poslove u aparatu).

Politička vlast je državna moć, koja je produkt Društvene relacije odnosno političke relacije, koja je određuje kao takvu koja je potrebna za upravljanje društvenim i državnim poslovima. Ova vlast može međutim biti ograničena unutrašnjim i međunarodnim aspektima, a ukoliko toga nema, teorijski se smatra da nije ograničena.

Politički oblik vladavine pretstavlja jedan od načina koji definišu nivo ograničenja vlasti. Po podeli prema broju učesnika u vlasti oblici vladavine su: monarhija, tiranija, aristokratija, oligarhija, demokratija, oklokratija, itd. Ovi oblici određuju obim prava i slobodu vladara i podanika. Demokratski oblik ima izvesne (moralne) prednosti, jer je zasnavan na podeli vlasti (Lok, Monteskje). Nadalje vlast u demokratiji se upražnjava u minimalnoj meri (Konstan). Ograničenje i kontrola vlast pretstavlja, dakle, osnov ovog oblika. Ključno je za demokratiju da podanici sami izabiraju vlast. Vlast je zasnovana na pravu glasa jednakom za sve državljane. Ovakva vlast ograničena je slobodom građana i njihovim pravima.

Drugi tipovi političkih oblika su oblici sa širom upotrebom vlasti, njenom manjom ograničenošću i podelom. Ovde je kontrola vlasti manja i konsekventno prava i slobode ljudi su manji, a moć vladalaca veća.

Ograničenja vlasti mogu nastati i van državnim aspektima. Države se u odnosu na ovakva ograničenja dele na suverene i nesuverene. Pri nastanku države, ljudsko društvo nije poznavalo kasnija ograničenja vlasti i sve države bile su sa potpunom vlašću na svojoj teritoriji ili nisu bile uopšte države. Države su nastale ne samo kao izraz težnje za organizacijom monopola vlasti, ili očuvanja vlasničkih i drugih privilegija elite, već i usled neophodnosti da se zaštite od spoljne agresije. Odbrambeni aspekt je ključan element u stvaranju države. Međusobni odnosi društava uvek vode konfliktima i potreba stalne vojne sile bila je u nekom momentu neophodna za odbranu društvene grupe ili naroda.

Pored ovih ograničenja vlast je determinisana oblikom svojine. Pored oblika vladavine ili političkog poretka, nastanak države vezan je za promene u ekonomskim odnosima. Država štiti određeni tip proizvodnje i potrošnje. Državna institucija zasnovana je na određenoj podeli poslova odnosno tipu razmene dobara. Privilegovani elitni slojevi koriste ovaj instrument za zaštitu poretka u ekonomskoj oblasti, što se posebno odnosi na vlasništvo odnosno izvor i proizvod sopstvene moći. Država ubire poreze, zbog plaćanja vojske i državnih službenika, održanja strukture osvojene moći, zatim radi prestiža, i konkurencije. Ovi porezi su mnogo veći od onoga što je (strukturno) u interesu stanovništva. Autokratske države imaju apsolutnu moć da

same odrede poreze. Kao rezultat nekontrole stvaraju se socijalne nejednakosti i nepravda koja je očigledna i ljudima iz najnižih slojeva. Vojska, stoga dobija i zadatak zaštite poretka od sopstvenog naroda. Ceo niz ekonomskih odnosa koji produkuju nepravedne društvene odnose postaje tako predmet Državne zaštite. U ovom smislu država postaje ograničena prirodom Društvenih odnosa. Po pravilu ovi odnosi imaju Režimska obeležja i nisu pod kontrolom volje ljudi(čak i onih na vlasti). Stoga i ovde treba primenjivati Relacione promenljive.

Pojam države i politike vezan je za Etiku. Odnos države i morala osnova je razumevanja veza između osnovnih društvenih i političkih pojmova i čoveka, kao i veze Bitka i čoveka i Bitka i društva. Iz osnovnog Empirističkog, hipotetičkog polazišta: da nešto postoji, razvili smo kao što smo ukazali u prvom poglavlju, racionalističku gnoseologiju odnosno dedukciju iz prirasta funkcije u tački. Preko logike prirasta funkcije određen je pojam nule i dokazana je nemogućnost čiste nule (Ništica). Ovi stavovi određuju Relaciju kao osnovno svojstvo Bitka. Iz prethodnog izlaganja mogli smo da uočimo da se država ponaša režimski (pored ponašanja kao institucije). Ponašanje države kao režima povezanih relacionih izraza ukazuje na Relacioni poredak. Društvo je takođe poredak odnosno uvek uzima vid određenog društvenog stanja kada se opisuje u vremenu i na određenom prostoru. Društveno stanje, kao i državno, opisivi su Relacionim poretkom. Etika se tada može Relaciono odrediti preko odnosa opštih i parcijalnih vrednosti. Neetičko je svako potčinjavanje opštih, parcijalnim interesima. Ili svaka destrukcija u cilju parcijalnog interesa je nemoralna. Slično je i sa odnosom ciljeva i sredstava. Korišćenje ljudi kao sredstava (instrumentalistički), nije moralno. U ovom pogledu svaka politika koja podvrgava opšte interese parcijalnim ili se odnosi prema ljudima kao sredstvima, nemože se smatrati moralnom. U poređenju sa Kantom treba uzeti u obzir da su Dobro i Zlo, Relacioni pojmovi poretka koji imaju smisla jedino u odnosu na svesne fenomene.Ovde se može smatrati da ljudi kolektivno sačinjavaju etičke fenomene. Oni mogu biti sadržani i u Bitku (kreacija, kao dobro za ono saznajno ,ili destrukcija kao zlo za ono saznajno), ako se Bitku dodaje svojstvo vremena i prostora, odnosno ukoliko je Bitak Relacioni poredak. Budući da je i težnja ka Ništici vremenski proces (kao i ka Beskonačnim vrednostima) Bitak u kome je čista Ništica nemoguća, postoji u vremenu (Relacioni poredak). Bitak određuje ono što je biološka i psihološka osnova čoveka. Ovi aspekti utiču na socijabilnost. Urođeni aspekti imaju uticaj na čovekovo ponašanje. Odavde društvenu Etičku relaciju treba povezati sa Relacijom Bitka i čoveka u Relacioni poredak, da bi se opisalo čovekovo ili državno ponašanje.

Pored morala, poseban odnos nastaje između države i njemu bliskog vida društvene svesti, državnog prava. Između Države i prava postoji poseban odnos.

Država i pravo su u dinamičkoj relacionoj vezi. Ovi su nastali kao produkt Društvene relacije. Pravo je nastalo kao rezultat prvobitnih odnosa, slično kao i država, a zajedno kreiraju Relacioni poredak, opisiv novom relacijom. Ova Relacija je Državna. Nastanak prava i države je relaciono određen. Pravo nije rezultat prvobitne norme (Kelsen), niti je pravo pre države postojalo kao državno pravo. Ono nije rezultat ugovora. Država i državno pravo nastaju kao jedinstven produkt dinamičke Društvene Relacije, koja po stvaranju ovih definiše posebnu Relaciju između države i državnog prava.

Relacija koja nastaje povratno deluje na društvo i uslovljava ga. Poseban uticaj pored privrede i ekonomskih odnosa, vezan je za aspekt moći u vezi sa oblicima svesti. Pravo i moral su, kao i drugi oblici svesti, u Režimskom odnosu. Opravdanje politike vrši se najpre preko moralnih pojmova a potom i pravnih.

Državne promene su od posebnog značaja. Država se menja usled delovanja društvenih procesa. Promene državnih oblika uvek su stoga, izraz interesa unutar država što neisključuje i spoljni uticaj. Ove promene nisu samo voljne, već i stihijske prirode.

4. Relacionistička teorija međunarodnih odnosa i spoljne politike

Prethodni prikaz teorije međunarodnih odnosa i spoljne politike pokazuje da osnovne nedostatke teorija treba tražiti u nepovezanosti delova u celine, parcijalnom prilazu, otsustvu bitnih faktora odnosno osnovnih nezamenljivih elemenata ili promenljivih, kao i generalnom otsustvu dinamičkog razmatranja. Ove slabosti uočili su sistematičari Buzan, Little, Jones, potom Neomarksisti Cox i Ashley i Neoliberali Keohane (Eklekticizam) i Ruggie (kritičar Neorealizma)[170]. Ovi autori dokazuju nepotpunost sistemskog pristupa. Ovaj pristup, posebno u okviru Realizma i u manjoj meri Neoliberalizma ne uključuje bitne elemente za opisivanje pojava. I pored unošenja dinamičkih aspekta, gde su uključeni kapaciteti interakcije (Buzan), podsistem međunarodnog poretka i nove strukture jedinica (Little), kao i stvaranje vertikalnih sektora odnosno povezanih horizontalnih sektora (Jones), sistem nije i nadalje potpun. Odavde vidimo da stepen dinamičnosti današnjih doktrina nije zadovoljavajući. Kritiku Neorealizma nalazimo i kod Coxa i Ashleya. Ovi doprinose dinamizaciji unošenjem Dijalektike, međutim objašnjenja ovde ostaju nesistemskog nivoa. Nove elemente koji dopunjuju teorije koriste, zatim Keohane i Ruggie. Ruggie nastoji da promene objasni vlasništvom i suverenitetom. U teoriju se uključuju unutrašnje društvene sile, kao način objašnjenja menjanja međunarodnih odnosa. Kod Keohanea u teoriju se unosi (u sistem) kompleksna međuzavisnost. S ovim u vezi, slično ostalim Neoliberalima, uloga države se umanjuje i povećava se uloga drugih nedržavnih aktera.

Uviđajući da sva ova objašnjenja imaju i dalje određene nedostatke, pokušaćemo da izložimo sopstvenu teoriju međunarodnih odnosa i spoljne politike. Ovo je neophodno, jer postojeće teorije, čak i eklektičkim povezivanjem ne pružaju potrebna objašnjenja.

Osnovne nekonzistentnosti teorija su nepotpunost i nedinamičnost. Ove probleme treba prevazići izgradnjom modela koji će otstraniti statičke elemente stemskog i otkloniti razlikovanje i nesvodivosti Dijalektičke i Formalne logike.

Osnovu izgradnje nove teorije zasnivamo na:

a) Relacionističkom poretku; i
b) Relacionističkoj logici.

Relacija je osnova poretka. Sistem koji je baziran na elementima koji određuju relacije, zamenjujemo poretkom gde elementi nisu osnova sistema, već je Relacija osnova sistema. Kao što smo ukazali, teorija sistema uključuje nedoslednost kada ne vidi u elementima posebne sisteme koji takođe treba da budu sistemski tretirani. Kolektivni efekti važe između elemenata, međutim, važe i unutar elemenata. Kada pridamo elementarnom fenomenu kolektivno svojstvo, o čemu je bilo reči, jasno je da svaki element neegzistira samostalno, već je uvek u relaciji. Kada prihvatimo sistemsku logiku, ova logika navodi na zaključak da elementi ne egzistiraju izolovano,

[170] Vidi Glavu III ove knjige.

niti da elementi mogu biti prazni, odnosno bez interakcije barem prema spolja. Ako su ovo osnovni elementi, oni su, kao što smo ukazali, određeni onim što nije element. Budući da je osnovna ideja sistema dinamičnost elemenata, da bi osnovni elementi bili dinamički, neophodno je da ovo svojstvo bude podelementarnog nivoa. Kada je to slučaj, elementi se manifestuju preko njihove dinamike, a ne dinamika preko elemenata. Relacija elemenata postaje fundamentalna, a ne (statički) elementi.

Sledeći aspekt je odnos Dijalektičke i Formalne logike. Dijalektička logika se prema elementu odnosi drugačije nego Formalna jer:

$$a \neq a$$

Ovaj stav razlikuje Formalnu logiku od Dijalektičke. On je tačan samo kada uključimo vreme. Formalna logika, međutim, takođe ima oblasti gde je vreme uključeno. Ovakva oblast je logika graničnih procesa i Izvoda funkcije. Objašnjenje neprekidnosti funkcije u tački i prirast funkcije u tački, logičke su tvorevine gde je vreme uključeno. Primenjujući ovu logiku potpuno se izjednačava Formalna i Dijalektička, kada element osnovnog nivoa zamenimo Relacijom. Iz nemogućnosti Ništice, koju smo dokazali preko izvoda važi i u Formalnoj logici:

$B\text{-}B \neq 0$, gde je *B* Bitak
Ili $N\text{-}N \neq 0$, gde je *N* Ništica

Odavde važi da samo kada postoji operator(0), N može biti opisivo. Naime, da bi odredili N potrebno je da Ništica bude pod dejstvom Operatora O ili:

$$N\text{-}N \times O = 0$$

Izraz gde elementi nisu identični sami sebi, sem u vanvremenskom skupu, postaju Dijalektički. Ovo je osnova Relacionističke logike, koja zamenjuje vanvremensku.

Međunarodna teorija koju ovde obrazlažemo ima svojstvo modifikovanog sistema i modifikovane (vremenske) Formalne logike. Sistem je bez statičkih elemenata, odnosno ovi su produkt sistemskih dejstava. Ovakav poredak je Relacioni poredak. Relacioni poredak sadrži dva nivoa promenljivih:

a) Relacione promenljive na nivou međunarodnog društva; i
b) Relacione promenljive na nivou međunarodnih aktera

Ovu drugu grupu delimo na i) i ii):

i. promenljive države, i
ii. promenljive transnacionalnih aktera.

Proučavanja ovih promenljivih vrše se sistemom ili sistemima izraza. Ovim se obezbeđuje odgovarajuća dinamičnost. Akteri, ciljevi, motivi i vrednosti ili značenja, ovde postaju pluralni. Na taj način dobijamo integralniju teoriju gde su svi elementi i interesi uključeni, pri čemu sistemska kretanja nisu zanemarena.

Po našoj teoriji međunarodno društvo nastaje pojavom Relacije među društvima koja kreira transnacionalne aktere, sa kolektivnim sistemskim dejstvima. Ova dejstva su relacionistička.

Međunarodni odnosi nastaju pojavom Društvene relacije među društvima, koja kreira aktere državnog dejstva, utiće i na pojavu država, njeno omeđavanje i stvaranje odnosa sa drugim državnim subjektima ili akterima Relacionističkog dejstva.

Međunarodnu politiku ne vode jedino države, već i širi krug aktera. U periodu nastajanja politike, međunarodnu politiku vodili su vladari. Međunarodni odnosi su odnosi carevina i monarhija. Odnosi sa varvarskim plemenima nisu se klasifikovali kao međunarodni odnosi. Kasnije odnosi uključuju i nedržavne aktere.

Kao i bilo koje društvo, međunarodno društvo od početka nastanka ima obležja režima. Ova obeležja u pojedinim periodima su intenzivnije izražena, a ponekad je ovo svojstvo manje slučaj. Savezi i koalicije od pojave međunarodnog društva kreirali su bezbednosne poretke. Retka su izolovana društva, među kojima (očigledno) nije postojao režim. Ovakva izolovana društva i nemogu kreirati Režim. Režim ne prestaje da postoji ni pri nekonfliktnim odnosima. Ovde je Režim ekonomske ili kuturne prirode i nastaje koalicija na ekonomskoj ili kulturnoj osnovi. Stihijski momenti ovde nemoraju biti izraženi, premda se ekonomska kretanja odlikuju skoro uvek ovim stihijskim aspektima kretanja (posebno u razvijenom društvu). Međunarodno društvo, stoga uvek, u zavisnosti od vremena i prostora, ima ponašanje režimskog vida. Ovakav režim je Relacioni režim.

U istorijskom razvoju Međunarodno društvo, kao režim ili Poredak ima više tipova. Osnovni tipovi međunarodnog poretka su Anarhični poredak i Hijerarhični poredak. Između ovih moguće je odrediti međutipove (odnosno ova dva pretstavljaju idealne tipove). U Anarhičnom tipu nema centralne vlasti ili države ili država sa kontrolišućom silom. Ovde su izražena Režimska svojstva (ustrojstva vezana za kolektivne ili stihijske efekte). Iz borbe za moć nastaje poredak bez jasno utvrđenih centara političke i ekonomske moći. U zavisnosti od razvijenosti društva i intenziteta odnosa, Anarhija može biti u većoj ili manjoj meri konfliktno društvo. Konfliktnost znači borbu društva za opstanak ili bolju međunarodnu poziciju u odnosu na druge. Međunarodni položaj određen je količinom moći i njezinim kvalitativnim aspektima, koju akter poseduje u odnosu na druge aktere. Jedan od bitnih determinanti ponašanja u Anarhičnom stanju je unutrašnji Režim država. Ovaj ne uključuje isključivo politički oblik, već i sve aspekte koji imaju Relacioni značaj. Dali će Anarhija biti konfliktna, i u

kojij meri, zavisi od postojanja i značaja transnacionalnih subjekata, odnosno razvijenosti međuvladinih ustanova.

Drugi tip međunarodnog Režima je Hijerahični relacioni poredak. Ovaj Poredak je definisan sa jednim ili više centara vlasti. U zavisnosti od broja centara imamo ove posebne tipove režima:

a) Monopolarni,
b) Bipolarni, i
c) Multipolarni.

Hijerarhijski poredak među državama javlja se sa kreiranjem centara moći. Centri moći su države sa dominirajućim uticajem na politiku drugih manje moćnih država, koje moraju da prilagođavaju politike. Ovo dejstvo Centra je relacione režimske prirode. Broj centara u osnovi određuje preraspodelu moći. Ovde veća podela moći znači, po pravilu, veću verovatnoću za demokratičnost. Monopolarni režim, do koga se došlo borbom za monopolsku vlast, usled nepostajanja podele vlasti, može da zapadne u Autokratski poredak posebno usled unutrašnjih interesa. Monopolarni centar odlučivanja, kao i u državi, manje je sklon da uvaži interese drugih, sem ako se ovi ne poklope sa svojim. Ako bi uvažavao interes većine, bilo bi neefikasno održavati višak sile kojom centar poseduje (relativno) u relaciji prema drugim državama. Demokratičnost ovog centra zavisi od, pored ostalog, unutrašnje Relacione promenljive.

Po pravilu, neznatno demokratičniji je poredak sa dve moćne države. Efekti podele moći i veća kontrola moći, međusobno, i od drugih umanjuje nametanje odluka. Oba centra kreiraju saveze odnosno koalicije da bi povećali relativnu moć u odnosu na drugog aktera. Bipolarni Režim, međutim, nemora uvek biti demokratičniji od Monopolarnog, jer trka u povećanju naoružanja umanjuje demokratičnost unutar države, što doprinosi nedemokratičnim efektima spolja.

Multipolarnost je poredak koji je po koncentraciji sile demokratičniji od Monopolarnog i Bipolarnog. Veća podela i ograničenje vlasti, odnosno manja upotreba vlasti utiču na demokratskije odnose država. Izolovana grupa država, međutim, može monopolisati vlast i u odnosu na nepripadnike grupe povlašćenih, pribegavati nedemokratskim odlukama. Osnovno svojstvo multipolarnosti je sklonost da kreira nesigurnost borbom za vlast.

Da bi se ocenila demokratičnost Multipolarnosti, neophodno je uzeti u obzir dejstvo unutrašnjih promenljivih. Demokratizovanje unutrašnjih režima nemora voditi demokratizovanju međunarodnog. Režimske unutrašnje promenljive koje kreiraju demokratičnost, mogu uticati na režimsku promenljivu međunarodnog nivoa u pravcu umanjenja demokratičnosti.

Sistemska veza osnovnih promenljivih svih nivoa dopunjuje analizu. Bez ovih aspekata nije moguće oceniti razloge kretanja i svojstvo fenomena.

Drugi nivo Relacionih promenljivih je nivo državnih (unutrašnjih) Relacionih promenljivih. Ovaj nivo je kod Neorealizma zanemaren. U našoj teoriji se svi statični elementi zamenjuju Relacijom. Na taj način se definišu i atributi subjekata i sile koje deluje unutar ovih. Definicijom statičnih aspekata preko dinamičkih dobija se celovito potpuno opisivanje. Oblast politike je u dinamičnoj vezi sa svim drugim oblastima, jer postoji Relacioni odnos među njima. Pored atributa sile, države imaju proizvoljan broj drugih atributa koji se kao i sila opisuju Relacijom. Odavde država poseduje mnoštvo interesa, sistema vrednosti, sistema značenja, ciljeva, kojima je hijerarhičnost zavisna od svih nivoa društvenih odnosa. Sposobnost je istovremeno svodiva na opštu moć u

odnosu na opšte ciljeve ili posebne, i moć koja je vektorski ili posebno određena, usmerena. Moć je rasčlanjiva preko Relacionih izraza. Može biti stvarna ili potencijalna.

Ovom Drugom nivou treba dodati potencijalni nivo eventualnih aktera transnacionalnog tipa. Ovde su uključeni i individuumi. U istoriji često je od individua zavisio tok društvenih i istorijskih kretanja. Ponekad ovi pojedinci nisu bili vladari. Ovaj subjektivni aspekt bitan je za opisivanje odnosa objektivnih zakona toka istorije i individualnog voljnog uticaja. Sve promene nisu usled delovanja zakona, već slučajnosću volje individua. Ova teorija takođe se uzima u obzir preko aspekata voljnog odnosno determinističkog. Nadalje dejstvo transnacionalnih aktera i njihovog režima pretstavlja suštinsku dopunu drugog nivoa. Uloga kompanija stvara međuzavisnost i ovo utiče na bezbednost. Menjaju se odnosi država, jer unutrašnji akteri imaju međusobne interese.

Delovanjem ovog nivoa menjaju se objašnjenja odnosa država u Anarhičnom i Hijerarhičnom društvu. Anarhija nemora mnogo manje biti konfliktna, već eventualna manja konfliktnost može biti praćena i manjom saradnjom. Isto tako veća konfliktnost može biti posledica veće saradnje i uporedno sa zategnutošću, kooperacija nemora proporcionalno biti manja. Ovi stavovi, međutim, zavise od kretanja državnih unutrašnjih režima.

Kod Hijerarhičnog poretka posledice su u izvesnom aspektu slične. Monopolarno ustrojstvo može biti okarakterisano niskim nivoom konfliktnosti i promenljivim variranjem saradnje. Ovo svojstvo je u zavisnosti od variranja Relativne moći najmoćnije države, gde je nadalje značajno delovanje činilaca unutrašnjih režima.

Bipolarni i Multipolarni režim isto tako zavise od režima unutrašnje prirode. Ovi se dopunjuju transnacionalnim nivoom promenljivih(kao i Monopolarni).

Konfliktnost i saradnja nisu vezani samo za Međunarodni režim, već je njihovo objašnjenje zavisno od Relacija na nivou unutrašnjeg režima koje dopunjavamo transnacionalnom Relacijom. Izvan ovog gledanja zaključci su nepotpuni i zavise od početnih pretpostavki.

Koalicije i savezi pretstavljaju tvorevine režima. Njihovo poreklo je u kolektivnim efektima koje treba uzimati u obzir prilikom razmatranja. Analiza ne treba da samo proceni odnos koristi i troškova, već treba da otkrije kako se ovaj određuje relaciono i kako se menja. Ovo zavisi od shvačenih odnosa prilikom razmatranja.

Spoljna politika pretstavlja najbitniji aspekt analize. Ona se može uslovno posebno razmatrati ili vezano za druge međunarodne oblasti. Spoljna politika neposredno zavisi od Međunarodne promenljive i Unutrašnje promenljive. Ova politika je deo državne politike usmeren prema međunarodnim subjektima odnosno međunarodnom društvu i Poretku. Ona je produkt Društvene Relacije i deo državnog režima, odnosno državno je uslovljena.

Ova politika ima povratni uticaj na društvo. Menjanje politike ima i međunarodne i unutrašnje efekte. Spoljna politika nije statički odnos koristi i troškova. Spoljna politika uključuje vrednosti i značenja. Oblici društvene svesti mogu determinantno uticati na ovaj vid odnosa. Spoljna politika u velikoj meri zavisi od volje ljudi koji je formulišu i usmeravaju. Pri nastanku države, ovu politiku, kao i druge osnovne državne politike kreirao je vladar. Ovaj je procenjivao akcije drugih vladara i na osnovu procene (u kojoj su učestvovali i pojedini ljudi iz okruženja) usmeravao politiku. Spoljna politika u odnosu na veći broj zemalja nije, međutim, bila ni u početku

razvoja prvih državnih zajednica isključivo zavisna od vladarevih odluka. Ona je bila povezana sa komparativnim menjanjem jačine aktera i kretanjima unutar država. Kolektivna svojstva u početnom periodu razvoja država imala su manji uticaj nego kasnije. Ipak stvaranje društva uvodilo je pravila kojih su se vladari morali pridržavati. Ova pravila bila su, kao i danas, rezultat nekontrolisanih kretanja.

Spoljna politika pretstavlja stoga i ustanovu i režim. Ova zavisi od dva nivoa promenljivih (međunarodnog i unutrašnjeg), kao i volje subjekata koja takođe može biti uslovljena zakonitostima kretanja u društvu. Ova zavisnost nije uvek deterministički određena.

Naredni aspekt od značaja za promene politike i zajednice su pravo i institucije unutrašnjeg i međunarodnog nivoa. Pravo i ustanove unutar društva ograničavaju delovanje nekontrolisanih kretanja odnosno, kao što smo ukazali, deluju na promenljive Režima. Na međunarodnom planu kreira se niz ustanova kojima treba da se zaštite, na bazi moralnih i običajnih vrednosti, interesi većine država. Međudržavne ustanove menjaju, međutim, svojstva Režima. One mogu da deluju i na unutrašnje poretke i na međunarodni poredak. U ovom pogledu, pored Organizacije Ujedinjenih nacija izrazito dejstvo imaju međunarodne finansijske organizacije, koje neposredno utiču na ekonomske režime članica (MMF i Banka). Slično je dejstvo i Svetske trgovinske opganizacije. Jačanjem ovakvih ustanova međunarodne nesimetrije teže da se otklanjaju. Njihov uticaj stoga može se tretirati kao posebni podnivo.

Objašnjenje promena međunarodnih odnosa i politike, je osnovni problem teorije Relacionizma. Relacionizam promene vidi u Relaciji kojom se opisuje prirast funkcije u tački. Ovo svojstveno "ubrzanje" neprekidno je prisutno. Ovaj prirast je izraz dejstva Operatora koji je prisutan. U društvu ovaj prirast generiše stalno kretanje. Međunarodno društvo je režim koji je određen promenom. Međunarodno društvo sadrži sklonost koju smo ovde definisali (IOperacijom funkcije). Ova sklonost javlja se u Društvenim relacijama. Ona je osnovni uzrok promene. Uz njih javlja se razlika potencijala, koja je takođe izraz prirasta.

GLAVA V

PRIMER JUGOSLOVENSKIH ODNOSA SA UJEDINJENIM NACIJAMA

U praksi međunarodnih odnosa ima niz primera gde se manifestuje odnos sektora i njihova neodvoivost. Ovo je posebno slučaj sa politikom i pravom. Međunarodna politika do izvesnog stepena ograničava se pravom. Politika stvara pravo, ili društvo i moral kreiraju pravo, da bi ovo postalo ograničenje samovolje i nekontrolisanog ponašanja. Primeri ograničenja politike nalaze se u međunarodno-pravnim dokumentima. Još uvek aktualan primer vezan za odnos Jugoslavije prema međunarodnoj zajednici, i posebno UN-u, je poznata suspenzija iz članstva u Organizaciji. Ovde se posebno manifestuje odnos povezanosti politike i prava. Vezu uspostavljaju dokumenti koji regulišu unutrašnje pravo UN-a. U okviru ove Glave dokazaćemo da je UN pri suspenziji napravio proceduralnu grešku. Ovde će biti ukazano na probleme subjektiviteta organizacije. Naposletku izložiće se u kakvim odnosima se nalaze politika i pravo, i u kojoj meri pravo može imati uticaja u ograničavanju politike (posebno u vezi sa ovim slučajem).

A. Problem suspenzije i isključenja države iz UN-a i pravni subjektivitet Organizacije

Saglasno Povelji UN-a država može biti isključena iz Organizacije samo ukoliko "perzistentno" krši svoje obaveze iz osnovnog dokumenta (Povelje)[171]. Imajući u vidu Savetodavno mišljenje Medjunarodnog Suda pravde od 28. maja 1948. godine, gde se ukazuje na to da član 4. Povelje UN-a, koji propisuje uslove prijema u članstvo, pretstavlja normu i za Organizaciju i za državu koja se učlanjuje[172], može se pretpostaviti i da član 6. Povelje[173], koji definiše razlog isključenja iz Organizacije, mora da pretstavlja pravnu normu. Iz sudskog mišljenja Medjunarodnog Suda pravde iz 1948. godine zaključujemo da obaveze u članstvu proizilaze iz uslova učlanjenja koji su egzostivni i izrični. Ovi uslovi imaju svršen karakter i kada je priznato, u preporuci za učlanjenje njihovo ispunjavanje, dopunski uslovi ne mogu se postavljati, niti se za dopunske uslove može glasati u političkim telima[174]. Moć političkih organa je ograničena pri postavljanju i glasanju za dopunske uslove prijema[175], a ako se kao njihov rezultat formiraju obaveze posle prijema, kao što može da se zaključi, takve obaveze nisu zakonite. Norma koja je sadržana u stavu 1. člana 4. o uslovima prijema pretpostavlja da Povelja postaje ugovor izmedju Organizacije i države koja se prima u članstvo. Ovakva ugovorna karakteristika Povelje, kao i nekih konvencija, što se uvidja i Savetodavnim mišljenjem dobijenim od Medjunarodnog Suda 1949.[176] ukazuje na to da je pravno Organizacija postala strana ugovornica u odredjenim relacijama. Ovo se odnosi na pravni status elemenata koji sačinjavaju Organizaciju (države i medjunarodni službenici), koji kada se dovede u pitanje involvira odgovornost organizacije. Savetodavno mišljenje suda iz 1949. godine, jasno ukazuje na

[171] Vidi Povelja UN, član 6
[172] Vidi Admission of a State to the United Nations (Charter Art.4), Advisory Opinion, 1948, I CJ, str. 62, 63
[173] Isto kao i kod prijema i isključenje iz UN-a, hipotetički trebalo bi da podrazumeva ugovorno pravilo
[174] Vidi notu 2, str. 65
[175] Isto, str. 64
[176] Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion, 1949, ICJ, str.180

odgovornost Organizacije, posebno u vezi sa Konvencijom iz 1946.[177] godine, gde Organizacija pretstavlja ugovornu stranu Konvencije, iako formalno nije potpisnica. U završnim odredbama Konvencije, Organizaciji su date pravne obaveze i prava, a ukoliko nastane spor UN-a sa državama – članicama UN-a, predvidjeno je razrešavanje "razlike" preko dobijanja Savetodavnog mišljenja Medjunarodnog Suda[178]. Korišćenje sudskog mišljenja kao načina rešenja spora oko statusa u medjunarodnim institucijama, posebno je došlo do izražaja u slučaju Medjunarodne pomorske organizacije 1960. godine, kada su države koje nisu bile uključene u Odbor IMCO-a (protivno statutu IMCO-a)[179], posle dobijanja Savetodavnog mišljenja, bile uvrštene u ovaj organ. Nadalje, može se kao dokaz veze pravnog statusa i odgovornosti Organizacije pomenuti i slučaj odšteta medjunarodnih službenika (nepropisno isključenih iz UN-a), koji je rezultirao dobivanjem Savetodavnog mišljenja Medjunarodnog Suda pravde iz 1957. godine[180]. Ovo mišljenje potvrdilo je da UN snosi pravnu odgovornost za otpuštanje svojih medjunarodnih službenika, odnosno da se Organizacija ovde pojavljuje kao pravno lice naspram otpuštenih službenika. Nezakonito otpuštanje službenika involvira pravni subjektivitet UN-a, što je naposletku donelo odštetu ovim licima, koje je Organizacija morala da isplati.

Nezakonito isčlanjenje države treba da se smatra povredom norme člana 6. Povelje, što ćemo ovde pokušati da dokažemo. Ova pretpostavka bazira na činjenici da član 4. Povelje pretpstavlja normu učlanjenja, pa stoga treba da važi i da član 6. Povelje pretstavlja normu isčlanjenja, koja ne može biti kršena od UN-a. Kršenje ove norme bi, kao i u vezi sa nezakonitim prijemom, involviralo pravni subjektivitet UN-a (tj. pravnu ličnost).

Norma učlanjenja u organizaciju UN sadržana je u stavu 1. člana 4. Povelje UN. Shodno Savetodavnom mišljenju Medjunarodnog Suda od 28. maja 1948. godine, koje je prihvaćeno Rezolucijom Generalne Skupštine 197/III[181], ova odredba pretstavlja normu prijema države aplikanta u UN. Utvrdjeni uslovi prijema su egzostivni i imaju eksplicitan karakter, pri čemu vremenski treba da budu ispunjeni do prijema, odnosno kada je priznato da su ispunjeni stiče se pravo prijema. Ovi uslovi su: 1) da je aplikant država; 2) da je miroljubiva; 3) da prihvata obaveze iz Povelje; 4) da ima volju; i 5) sposobnost da deluje u skladu sa njima[182]. Priznanje da su ovi uslovi zadovoljeni daje se u rezoluciji Saveta Bezbednosti kojom se država preporučuje za prijem (što je predmet odluke Generalne Skupštine UN-a).

Osnovno svojstvo prijema je, prema sudskom mišljenju iz 1948. godine da je članstvo "otvoreno za sve"[183] države koje zadovoljavaju uslove prijema odredjenih članom 4. Povelje. Pravilo i princip otvorenog prijema je izraz cilja ka "univerzalnom" učlanjenju svih država u UN kao univerzalnu ustanovu.

Iz pravila i principa "otvorenosti" članstva i cilja univerzalnosti članstva proizilazi dužnost UN organizacije da prima pod uslovima koji su nediskriminatorni. Ova dužnost izraz je prava na prijem[184], koje se stiče kada se da priznanje da su uslovi prijema zadovoljeni od aplikanta. Dopunske zahteve nije moguće postavljati, a kada se za ovakve glasa krši se stav 1. člana 4. Povelje i tako se prekoračuju ovlašćenja.

---

[177] General Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations, 1946. par. 30,35
[178] Isto par. 30
[179] Constitution of the Maritime Safety Committee of the Intergovernmental Maritime Consultative Organization, Advisory Opinion, 1960, ICJ, str. 150
[180] Effects of Avards of Compensation made by the United Nations Administrative Tribunal, Advisory Opinion, ICJ, 1957, str. 47
[181] UN G A Res, 197/III, 1948
[182] Vidi nota 1, član 4 i nota 2
[183] Nota 1, član 4 (1) i nota 2, str. 71
[184] Pravo prijema povezano je sa pravom opstajavanja u UN-u, a isključenje iz članstva je oduzimanje prava i privilegija (univerzalnog) članstva, što zahteva strogo utvrdjeno pravno pravilo za ovakav raskid odnosa

Pravo prijema odnosi se na sve države koje zadovoljavaju postavljene kriterijume. Postavljeni kriterijumi imaju izričitu prirodu. Ukoliko izričito nisu sadržani u članu 4. Povelje ne smeju se postavljati (odnosno ne sme se za njih glasati). Uslovi člana 4. imaju opšti karakter iz čega proizlazi, sledstveno Sudskom mišljenju, da se specifični (neizrični) uslovi nesmeju postaviti. Dužnost Ujedinjenih Nacija je da primi svaki entitet, koji je država, u svoje članstvo, pri čemu naknadno povredjivanje Povelje (ili čak flagrantno kršenje prava) ne mora dovesti u pitanje članstvo u ovoj instituciji. Ukoliko se kasnije, u članstvu, članica pokaže nemiroljubivom odnosno takvom da neispunjava uslove prijema, isključenje nije predvidjeno, sem po pravilu člana 6. Povelje. Predvidjenje su u najekstremnijem pogledu sankcije Glave VII iz Povelje ili kao posebno stroga mera suspenzija saglasno članu 5. Povelje[185]. (Samo "perzistentno" kršenje, uzrokuje isključenje, o čemu će posebno biti ovde raspravljano).

Pravo da se svaki enitet, koji je država, učlani u Svetsku organizaciju, zasnovan na principu otvorenosti članstva i univerzalnosti institucije, podrazumeva postojanje pravila učlanjenja u članu 4. Povelje. Ovo ukazuje i na postojanje pravila isključenja. Ukoliko je pravilo člana 4. Povelje, norma izmedju UN-a i države aplikanta, pri raskidu članskog odnosa, raskida se odnos države sa Organizacijom koji je (sledstveno normi člana 4.) ugovornog karaktera. Isčlanjenje, stoga, pretstavlja raskid ugovornog odnosa, a (hipotetičko) pravilo po kome se raskida odnos pretstavlja normu (što ćemo ovde i dokazati), koja važi i za Organizaciju i za državu. Kršenje ove norme je narušavanje odnosa ugovorno zasnovanog izmedju Ujedinjenih nacija, kao pravnog subjekta i države, koja je primljena u članstvo.

Iz Konvencije o privilegijama i imunitetima[186], jasno se uočava da povreda pravnog statusa ili eksternih odnosa države članice, ili Organizacije UN-a, uključuje odnos dva pravna subjekta. Kada se dovodi u pitanje eksterna relacija ili privilegije i imuniteti, kao elementi pravnog statusa (pravne autonomnosti) predvidjeno je ovo pravilo (kao što smo već ukazali):

"Ukoliko nastane razlika izmedju Organizacije sa jedne strane i članice sa druge strane" zatražiće se "Savetodavno mišljenje Medjunarodnog Suda pravde"[187].

Shodno ovoj konvenciji, mišljenje je "obavezujuće" za "strane" u sporu[188]. Sličnu prirodu ima i Konvencija o privilegijama i imunitetima specijalizovanih agencija[189], a po učešću UN-a kao ugovornice, bliska im je i Konvencija o pretstavljanju država u odnosima sa medjunarodnim organizacijama univerzalnog karaktera[190].

Iz cilja UN-a da bude univerzalna organizacija, proističe dužnost da se prime države koje zadovoljavaju opšte uslove člana 4. Ovaj cilj je u vezi sa očuvanjem svetskog mira, koji je povezan sa zahtevom da sve države budu obuhvaćene svetskom organizacijom, po ispunjenju osnovnih uslova pravila učlanjenja. Ovde je, moć političkih organa, shodno sudskom mišljenju iz 1948. ograničena[191], a nepoštovanje pravila prijema znači kršenje člana 4., od Organizacije. Za kršenje ovog člana, Organizacija postaje pravno odgovorna. Povelja, dakle, ograničava prava i nameće odgovornosti UN-u kao pravnoj ličnosti vis a vis države, iz čega proizlazi ugovorni odnos izmedju ovih lica, povezanih iscrpnim pravilom Povelje. Odnos ugovornog karaktera uočljiv je u Konvenciji o privilegijama i imunitetima i naglašen je u Sudskom mišljenju iz 1949. godine, gde se jasno ukazuje na ugovornu prirodu u vezi sa ovom

185 Nota 1, član 5
186 Nota 7
187 Isto par. 30
188 Isto
189 Vidi Convention on the Privileges and Immunities of the Specialized Agencies of the United Nations, 1947
190 Vidi Vienna Convention on the Representation of States in their Relations with International Organizations of a Universal Character, 1975
191 Nota 2

Konvencijom[192]. Povelja se (slično ovoj Konvenciji) pojavljuje kao ugovor gde pored države, ugovornicu pretstavlja Organizacija Ujedinjenih nacija, čime ova, u svojim eksternim odnosima i odnosima koji se tiču pravnog statusa, postaje pravno odgovorna naspram država članica.

Da bi se dokazala egzistencija norme isčlanjenja potrebno je analizirati pravilo prijema člana 4. Povelje. Saglasno Savetodavnom mišljenju Medjunarodnog Suda pravde iz 1948. godine, član 4. stav 1. Povelje pretstavlja pravnu normu, jer uslovi prijema pretstavljaju kriterijume prijema, kao i "razloge zbog kojih prijem može biti odbijen"[193].Ovaj stav je od posebnog značaja budući da ukazuje na to da su razlozi odbijanja prijema, koji se poklapaju sa uslovima prijema, definisani kao norma. Ovi razlozi su egzostivni tj. "potrebni i dovoljni"[194], odnosno imaju izričit karakter (kao uslovi prijema). Izričitost je povezana sa iscrpnim karakterom razloga odbijanja prijema, jer neograničen broj uslova nije moguće postavljati. U protivnom član 4. Povelje bi prestao da bude norma[195].

Ukoliko razlozi uskraćivanja prijema imaju egzostivnu prirodu, tada i razlozi (kasnijeg) isključenja države iz UN-a moraju biti povezani sa "potrebnim i dovoljnim" brojem razloga da se stekne i održava ugovorni odnos ili status u članstvu. Naime, razlozi opstajavanja u članstvu isto kao i učlanjenja moraju biti pravno iscrpni, jer bi u protivnom moć Organizacije prestala da ima ugovornu prirodu i norma prijema ne bi imala nikakvu svrhu. Norma prijema treba da obezbedi pravnu jednakost, i ukoliko bi kasnije organizacija menjala razloge opstojavanja u članstvu, van normativno utvrdjenog okvira ili egzostivnosti, tada bi Povelja prestala da bude ugovor, a član 4. bi prestao da bude norma. Ovo nije prihvatljivo jer su dužnosti i obaveze Organizacije kao pravnog lica u odnosu na državu ograničene. (Ovo se uočava i iz pomenutog stava da je moć političkih organa ograničena). Kada bi posle prijema ovo ograničenje moći prestalo da važi, tada bi državama bili nametani nezakoniti uslovi opstajavanja u Organizaciji, što bi imalo diskriminatornu prirodu, ili bi dalo neograničenu moć političkim organima da modifikuju uslove članstva. Ovo je neprihvatljivo imajući u vidu normu pravne jednakosti, sadržanu u normi prijema.

Dokazivanjem da razlozi (uslovi) vezivanja države u članstvu Organizacije imaju iscrpnu prirodu, dokazuje se da norma povezanosti mora podrazumevati pravilo raskidanja veze izmedju ugovornih strana. Norma povezanosti sadrži, kao što smo pokazali, egzostivan obim prava i obaveza, pa njihovo raskidanje zahteva nediskriminiratoran egzostivan obim razloga, koji definiše pravilo ili normu raskidanja.

Ako je pravilo raskidanja egzostivne prirode izmedju subjekata prava, tada ovo pravilo pretstavlja normu isčlanjenja države iz Organizacije. Budući da egzostivnost podrazumeva izričitost uslova kod prijema, ovo svojstvo je neophodno i kod egzostivne norme isčlanjenja. Ukoliko bi se ove norme tumačile implicitno, postojala bi opasnost od jednostranog oslobadjanja obaveza, što bi bilo suprotno težnji za uspostavljanjem nediskriminacije u članstvu, sa potrebnim ograničenjem moći političkih organa (odnosno zloupotreba). Ova intencija je jasno izražena u Savetodavnom mišljenju iz 1948. godine, potvrdjenim navedenom Rezolucijom Skupštine 197/III.

B. Suspenzija iz Ujedinjenih Nacija

Pored isčlanjenja, i suspendovanje u članstvu, takodje se može povezati sa normom učlanjenja. Nezakonita suspenzija može se tako tumačiti i kao kršenje

[192] Nota 6
[193] Nota 2, str. 62
[194] Isto
[195] Isto, str. 63

ugovora izmedju države i Organizacije, gde član 5. Povelje treba da se smatra kao norma. Ova norma suspenzije pretstavlja legalni modalitet promene pravnog statusa ili obima prava i privilegija u članstvu. U članu 5. stoji da "članica Ujedinjenih nacija protiv koje su preduzete preventivne ili prinudne mere od Saveta bezbednosti, može biti suspendovana uživanja prava i privilegija članstva od Generalne Skupštine, na preporuku Saveta bezbednosti"[196]. Potom, kaže se da "uživanje ovih prava i privilegija može biti obnovljeno od Saveta bezbednosti"[197]. Ovakva formulacija vezuje se za Glavu VII Povelje, gde se u posebnim situacijama daje ovlašćenje Savetu da upotrebi, u cilju održanja mira, preventivne i prinudne mere.

Pravilo norme jasno utvrdjuje u članu 5. Povelje da samo kada su "preventivne ili prinudne mere" prethodno preduzete može se učiniti suspenzija članice, na osnovu odredjene procedure (koja ima ista obeležja, kao ona u članu 4. ili 6.) Pravilo je sledeće: odluka o suspenziji države, kao i o prijemu i isključenju iz članstva, se (kao što je odredjeno iz člana 18.) donosi dvotrećinskom većinom glasova u Generalnoj Skupštini (država koje su prisutne i glasaju)[198]. Ovakve odluke donose se posle preporuke Saveta (one involviraju subjektivitet Organizacije, kao ličnosti).

U poredjenju sa članom 5., član 6. Povelje sadrži srodnu formulaciju pravila (koje kao što smo ovde utvrdili jeste pravna norma isčlanjenja). Ovde se odredjuje da član UN-a koji "perzistentno" krši "Principe sadržane u ovoj Povelji može biti isteran iz Organizacije od strane Generalne Skupštine, posle preporuke Saveta bezbednosti"[199].

Ova norma je egzostivna i ima sledstveno eksplicitni karakter. Stoga, kao što može da se zaključi, samo pod gore navedenim razlogom "perzistentnog kršenja" principa osnovnog dokumenta, moguće je da država bude isterana iz UN-a. Drugi razlozi isključenja se ne navode, tako da članica nemože biti isključena pod drugim okolnostima.

Ovakva norma isključenja od posebnog je značaja za analiziranje jugoslovenskog slučaja, posebno u vezi sa mogućnošću isključenja države iz Organizacije. U nastavku ćemo, stoga, izložiti nezakonitost zahteva za suspenziju (i isključenje) Jugoslavije iz Organizacije.

C. Nezakonitost suspenzije Jugoslavije

Pravilo suspenzije, kao što smo prethodno dokazali pretstavlja akt Organizacije (odluka dvotrećinske većine Generalne Skupštine) prema državi, odnosno pretstavlja normu kojom se menja status države. Ova promena statusa ima isto obeležje kao i norma učlanjenja i isključenja (odnosno ima izričit i egzostivni karakter), budući da pravilo oduzimanja povlastica i prava u članstvu pretstavlja zadiranje u relaciju ugovorne prirode izmedju dva subjekta. Odavde kao i u slučaju isključenja, nepoštovanje norme suspenzije, pretstavlja prekoračenje ovlašćenja (ultra vires akt), što je slično kao i kod prijema u Organizaciju (sa dopunskim uslovima).

U jugoslovenskom slučaju, kao što ćemo dokazati, pri suspenziji, napravljen je ultra vires akt od strane UN-a. Ovaj stav, može se dokazati budući da pravilo suspenzije, kao što smo objasnili pretstavlja izričito pravilo odnosno ima iscrpni karakter, pa se suspenzija može izvršiti samo po tom pravilu, a nikako na drugi način. Ovo pravilo kao što smo napred naveli je da samo "članica protiv koje su pokrenute preventivne ili prinudne mere Saveta bezbednosti može biti suspendovana"[200].

---

[196] Nota 1, član 5
[197] Isto
[198] Isto, član 18
[199] Isto, član 6
[200] Isto, član 5

Ovo pravilo nije ispoštovano u jugoslovenskom slučaju. U Rezoluciji Generalne Skupštine UN-a A/Res/47/1 iz 1992. godine, donosi se odluka da SR Jugoslavija "ne učestvuje u radu" Skupštine, kao i da mora da aplicira za članstvo[201]. Obrazloženje ove degradacije statusa je u tome što SR Jugoslavija nemože "da nastavi automatski članstvo" bivše SFRJ[202].

Ovaj stav ne oslanja se na "preventivne i prinudne" mere koje treba da prethode suspenziji. U preambuli ovakve mere, kao i u dispozitivu nisu pomenute, kao razlog suspenzije. Nadalje suspenzija se vrši samo u Generalnoj Skupštini, a ne i u drugim telima. Uočljivo je da se ne radi o tome da suspendovanje ima funkciju privremenog disciplinovanja, već pretstavlja meru posle koje sledi isključenje, dakle bez mogućnosti restauriranja prethodnog statusa (ukoliko se ne izvrši aplikacija). Funkcionalno razlikovanje ovog statusa od izričito predvidjenog u Povelji, ukazuje na ultra vires akt počinjen od Skupštine UN-a, u kojoj se glasalo. Glasanje o modalitetu koji nije predvidjen pretstavlja kršenje norme člana 5. Povelje, pri čemu ovaj član krši i organ koji predlaže ovakvu odluku (slično prijemu u UN), odnosno Savet bezbednosti. Glasanje nije dopušteno ako se eksplicitno ne uvažava član 5. Povelje koji ograničava (kao i član 4. Povelje)[203] moć političkih tela, odnosno moć Organizacije prema državi.

Rezoluciji Skupštine o suspenziji Jugoslavije, prethodila je rezolucija Saveta bezbednosti kojom se preporučuje suspenzija u članstvu[204]. U rezoluciji 777 Saveta bezbednosti (iz 1992.) preporučuje se Skupštini da odluči da Jugoslavija "treba da aplicira za članstvo"i da ne participira "u radu Generalne Skupštine"[205]. Obrazloženje koje se daje je da je država SFRJ prestala da "postoji" i da zahtev SR Jugoslavije za automatskim produženjem "članstva bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije nije generalno prihvatljiv"[206].

Izostaje, medjutim, kao i u Rezoluciji Generalne Skupštine 47/1. pozivanje na "privremene ili prinudne mere" koje pre suspendovanja treba uvesti "protiv" države na koju se primenjuje suspenzija. Glasanje za ovu Rezoluciju stoga pretstavlja prekoračenje ovlašćenja, zbog neodgovarajuće
primene norme člana 5. (Budući da samo ovaj član, predvidja u Povelji "nefinansijsko" ograničenje prava i privilegija, očigledno da se mera suspenzije prava u Skupštini odnosi na normu sadržanu u ovom članu osnovnog dokumenta). Norma člana 5. ograničava moć oba politička organa koji su zaduženi za ograničavanje prava i privilegija, a prekoračenje ovlašćenja (kada ga učine oba organa) pretstavlja nezakonito menjanje pravnog statusa (odnosno ugovornog odnosa izmedju države i Organizacije).

U preambuli Rezolucije 777 vrši se pozivanje na prethodne dokumente gde spadaju rezolucije koje se odnose na početke krize na prostoru Jugoslavije (npr. Rezolucija 713 (1991)). Ovde se vrši citiranje Rezolucije 757 Saveta[207], gde se obrazlaže da zahtev SR Jugoslavije za kontinuitetom članstva "nije prihvatljiv". Može se iz ovog dokumenta uočiti pominjanje Glave VII, što se odnosi na veći deo teritorije SFRJ[208]. Ovde medjutim nema govora o "privremenim ili prinudnim" merama protiv SR Jugoslavije, tako da se ove mere nemogu povezati sa ograničavanjem članskih prava.

Budući da je razlog suspenzije prestanak postojanja države, radi se o ultra vires aktu Organizacije. Naime Organizacija prima, isključuje i suspenduje države. Ako je država prestala da postoji, tada se nove države ili automatski uključuju u organizaciju

---

[201] GA. Res. 47/1, 1992.
[202] Isto
[203] Ograničavanje moći političkih tela, konsekvento je kod normi koje regulišu promene statusa (u odnosu na drugi subjekt)
[204] SC Res. 777,1992.
[205] Isto
[206] Isto
[207] S C Res. 757,1992
[208] Isto

ili je države koje su naslednice potrebno odmah podvrći prijemu. Medjuvarijanta očigledno nemože postojati, jer bi takva država koja je suspendovana, čekajući isključenje, mogla biti neograničeno (vremenski) u statusu bez ključnih prava, kao npr. pravo glasa u političkim organima, čime bi bila podložna uceni drugih članica. Ovakav status na neodredjeno vreme, protivan je principu pravne jednakosti odnosno nemože biti opšteprihvaćen. Iz principa univerzalnosti, koji je u vezi sa otvorenošću članstva (o čemu je ovde razmatrano) treba derivirati pravo na prijem. Odavde zaključujemo da države koje se smatraju naslednicama, nemogu biti lišene obaveza iz članstva, koje su univerzalne prirode i mogu se ostvariti samo univerzalnošću članstva. (Stoga, isključenje, kao i suspenzija podleže izričnoj normi). Proizvoljno povezivanje oduzimanja članskih prava sa vremenski neopredeljenim procesom isključenja, protivno je principu pravne jednakosti.

U jugoslovenskoj derogaciji statusa, *ultra vires* akt prave oba politička organa, odnosno Organizacija. Ovo omogućava primenu postupka provere zakonitosti suspenzije u okviru konteksta neizričnih uslova suspenzije. O ovom će biti reči u poslednjem poglavlju. Ovde treba ukazati na potrebu i pravo da država inicira preko Generalne Skupštine UN-a dobijanje savetodavnog mišljenja o pravnom kvalitetu uslova suspenzije. Ovim bi se, po prihvatanju ovakvog mišljenja (od Skupštine) odgovornost za suspenziju i sve drugo vezano za status sadašnje i buduće države povezalo sa UN-om.

D. Model preispitivanja zakonitosti

Specifične uslove, medjutim nije moguće postavljati, saglasno Savetodavnom mišljenju koje smo napred naveli. Članom 4. Povelje definisani su kao što smo pomenuli u interpretaciji Mišljenja od 28. maja 1948. godine pet opštih taksativnih uslova prijema (aplikant mora: 1) da je država; 2) da je miroljubiva; 3) da prihvata obaveze iz Povelje; 4) da je sposobna da ih ispunjava; 5) da ima volju da ih ispunjava[209]) koji definišu pravilo[210].

Nezakoniti dopunski uslovi mogu se prepoznati po raznim kriterijumima. Specifični uslovi nisu izrično sadržani u grupi opštih (egzostivnih) uslova, tako da ovakvi uslovi pretstavljaju dopunske tj. nezakonske. Zatim uslovi koji se odnose na elemente pravne ličnosti nisu zakonski tj. tretiraju se kao dopunski. Ovakvi uslovi su npr. nepriznavanje imena države ili njene zastave. Nepriznavanje (političko) jedne države od drugih država nemože se tretirati kao neispunjavanje uslova član 4. Ovaj stav proizilazi iz Memoranduma o pretstavljanju iz 1950. godine[211], gde se jasno kaže da države nemogu biti uslovljavane pri učlanjenju, prethodnim priznavanjem[212].

Nadalje dopunski uslovi su i oni koji se npr. odnose na izbor političkog sistema ili takvi uslovi kojima se dovodi u pitanje pravna ličnost i njeno respektovanje. Ovo proizlazi iz više dokumenata. Od posebnog je značaja Rezolucija 2625[213] kojom se kodifikuju opšta medjunarodna pravna pravila i osnovni principi prava.

Nadalje dopunski uslovi su i oni kriterijumi kojima se ruši princip pravne jednakosti i samoopredelenja ili se vrši diskriminacija posle prijema. U ovom smislu dopunski su svi uslovi kojim se dovode u pitanje jus cogens norme običajnog poretka ili prirodna prava države, bez kojih ova ne bi mogla da opstane.

---

[209] Nota 1, član 4 (1) i Nota 2

[210] Nota 2

[211] Memorandum on Legal aspects of the problem od Representation in the United Nations, 1950, UN Doc.S./1466

[212] Isto, str. 3

[213] Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations, GA Res.2625 (XXV). UNGAOR 25 Sess, Supp 28 (1970), str. 121, 123, 124

U slučaju Jugoslavije (ili Srbije i Crne gore) nije jednostavno predvideti sa kakvim bi eventualnim specifičnim kriterijumima država mogla da se suoči pri prijemu u Organizaciju. Može se pretpostaviti da bi se takvi kriterijumi odnosili na kontinuitet, priznavanje (diplomatsko) od drugih država, i posebno, dovodjenje u pitanje državnosti ili elemenata subjektiviteta i pravne ličnosti, ili čak ucenjivanje krajnje partikularnim zahtevima u vezi sa teritorijalnim integritetom (koji je po sadašnjim pravilima medjunarodnog prava neprikosnoven tj. nepovrediv). Kada se radi o uslovima priznanja države od strane drugih članica, ovakvi uslovi su prema Memorandumu iz 1950. godine[214] nezakoniti. Isto važi i za priznavanje esencijalnih elemenata pravne ličnosti ili subjektiviteta, budući da se države shodno ovom dokumentu nemogu uslovljavati priznanjem pravne ličnosti pri prijemu, odnosno nemože se nepriznavanje državnosti dovoditi u vezu sa uslovima prijema.

Nametanje ovde navedenih uslova prijema nije dozvoljeno, saglasno Sudskom mišljenju iz 1948. godine u interpretaciji Memoranduma o aspektima pretstavljanja (1950.). Ovi uslovi ne spadaju u uslove člana 4. Povelje, već su oni izvan ovog skupa. Ovakvi uslovi su dopunski u odnosu na skup uslova Povelje. Posebno bitan kriterijum koji je sadržan u sudskom gledištu je da aplikanti ne mogu biti podvrgnuti uslovima, koji su van njihove kontrole[215]. Ovakvi uslovi takodje ne spadaju u skup uslova iz člana 4. Povelje.

U ovakvim (i sličnim) mogućim uslovljavanjima, Jugoslavija (ili Srbija i Crna gora) bi trebalo da pribegne proveri uslova prijema, inicirajući da Generalna Skupština zatraži sudsko mišljenje. Naime, ukoliko se glasa za ovakve uslove, glasa se nedozvoljeno za više od propisanog broja uslova, što pretstavlja kršenje norme prijema.

Iz istih argumenata ili razloga kao što je 1947. godine od Generalne Skupštine UN-a traženo Mišljenje, treba i sada, ukoliko postoji razlika u interpretaciji člana 4. da se sa istim argumentima zatraži stav Suda. Ako se 1948. godine Sud proglasio nadležnim, treba i ovom slučaju da se na isti način proglasi. Nadalje, s obzirom na gore navedenu sopstvenu logiku treba da se izjasni da specifični uslovi nisu deo opštih odnosno morao bi ih oceniti kao dodatne u odnosu na propisane.

Dužnost da se Organizacija obrati Sudu u slučaju spora, proizlazi iz ograničenja pri odlučivanju o dopunskim kriterijumima, gde iz norme člana Povelje koji zabranjuje glasanje, proizlazi da se nemože glasati da se predmet ne prepusti Sudu. Naime, Organizacija bi se suprotno ovome mogla osloboditi svojih obaveza, čime bi član 4. Povelje prestao da bude pravilo za Organizaciju. Odnosno član 4. bi prestao da bude pravna norma. Dužnost Organizacije da postavi pitanje zakonitosti izvodi se iz sledećih principa: 1) pravna jednakost; 2) bona fide; 3) niko sudija u sporovima u kojima je sam involviran (nemo judex in sua causa); 4) misije Organizacije da uspostavlja pravne načine za poštovanje obaveza iz Povelje i drugih izvora prava (ovo pravilo nalazimo u preambuli Povelje)[216].

Proglašavajući se nadležnim da ukaže koji su uslovi prijema zakonski 1948. godine, Sud se proglasio nadležnim da utvrdi i da li se i u konkretnim slučajevima nameću dopunski uslovi[217]. Ove države su bile: Finska, Irska, Italija, Transjordan i Portugal[218].

Savetodavna nadležnost, i u ovom slučaju (prilikom prijema, kao i kad su suspenzije) može se pokazati korisnom za Jugoslaviju (ili Srbiju i Crnu goru) kod nametanja npr. specifičnih uslova učlanjenja. Znatno pre nego što bi došlo do ovakve situacije potrebno je da država inicira rezoluciju kojom bi se zahtevalo preispitivanje navedene suspenzije SRJ u članstvu. Tek ukoliko rezultata ne bi bilo, potrebno je,

[214] Nota 42
[215] Nota 2, str. 65
[216] Nota 1 (Preamble)
[217] Nota 2
[218] Vidi Nota 11

posebno ako bi npr. došlo do isključenja države, preispitati zakonitost takve rezolucije o isključenju. Ukoliko ni ovo ne da učinka, treba pristupiti preispitivanju uslova prijema. Kao što se može uočiti situaciju isključenja treba svim načinima izbeći. Odavde je moguće rezimirati da preispitivanje razloga suspenzije mora početi uvek što pre, i u svakom slučaju pre ostalih postupaka.

Da bi se utvrdila zakonitost odluka o suspenziji, isključenju, ili prijemu u UN, treba postupiti na srodan način kao prilikom dobijanja Mišljenja Medjunarodnog Suda iz 1948. godine o uslovima prijema. Iz prirode norme isključenja, kao i norme suspenzije (odnosno egzostivnosti i eksplicitnosti) proizlazi mogućnost definisanja modela preispitivanja suspenzije, isključenja, odnosno prijema.

Norma prijema pretstavlja izričnu normu izmedju države – aplikanta i UN-a, koja, kao što smo prethodno ukazali, obavezuje UN. Ukoliko država smatra da je primljena nezakonito odnosno sa uslovima koji nisu sadržani izričito u članu 4. Povelje, može inicirati preispitivanje uslova prijema preko političkog organa, koji postavlja pitanje Medjunarodnom Sudu da li su uslovi dopunski ili ne.

U prethodnom poglavlju pokazali smo da postoji dužnost političkog organa da postavi pitanje, na inicijativu države, Medjunarodnom Sudu o zakonitosti prijema. Ova dužnost, kao što zaključujemo, pretstavlja posledicu ograničenja da se glasa o dopunskim uslovima prijema. Ovo ograničavanje pri glasanju ne bi imalo normativnog smisla, ukoliko ne bi postojalo i ograničenje pri glasanju o postavljanju pitanja. Ukoliko bi Organizacija uvek mogla da se izjasni da se ne radi o ultra vires aktu, da je pravilo zadovoljeno, odnosno da nije postavila i glasala za dopunske uslove, postala bi sudija u "svojoj stvari", odnosno za Organizaciju ne bi trebalo difinisati pravilo kao normu. Ukoliko bi se UN mogao osloboditi svojih obaveza člana 4, ovaj član bi prestao da bude norma. Odavde, kao i usled principa navedenih u prethodnom poglavlju, politički organ (u našem slučaju Generalna Skupština) ima dužnost da postavi pitanje o tome da li su uslovi dopunski (na zahtev države). Ovaj zaključak se nameće, jer norma izmedju dva medjunarodno-pravna subjekta, nemože obavezivati samo jednog subjekta. U protivnom krši se princip pravne jednakosti medjunarodnih subjekata. Pored toga treba smatrati da Organizacija, imajući u vidu njenu misiju očuvanja pravde i uspostavljanja načina za ostvarenje obaveza iz normi medjunarodnog poretka (uključujući i obavezu delovanja saglasno normi bona fide), ima obavezu da uvek demonstrira "dobru volju" (odnosno da izadje u susret modalitetu koji traži država). Dužnost prenošenja ovog pitanja Sudu, proističe i iz fakta da politički organ, koji je uvek motivisan unutrašnjim i spoljnim faktorima, uvek ima manju nepristrasnost od Suda. Otsustvo ove dužnosti, omogućilo bi eventualne zloupotrebe, što bi nanelo štete pravnom poretku UN-a usled moguće diskriminacije, što je neophodno izbeći. Nepostojanje dužnosti za Organizaciju, značilo bi da u članu 4. (kao i u srodnim članovima Povelje) osnovni dokument ne pretstavlja pravni dokument.

Isto važi i za normu isključenja i suspenzije. I ovde postoji dužnost preispitivanja uslova (odnosno postupka).

Kada je ovakvo pitanje upućeno Medjunarodnom Sudu, postavlja se pitanje nadležnosti. Ako se 1948. godine Medjunarodni Sud pravde proglasio nadležnim, kao što smo objasnili i u prethodnom izlaganju, da procenjuje dopunsku prirodu uslova, definišući koji su dopunski uslovi i ocenjuje da li su definisani kriterijumi zadovoljeni kod nekih država, tada Sud treba i u sličnim slučajevima, po opisanim kriterijumima, da se proglasi nadležnim. Ako su kriterijumi (primenjivi na bilo koju državu) egzostivnost i eksplicitnost, tada uvek kada se postave specifični uslovi prijema, Sud treba da se proglasi nadležnim.

Isto važi i za normu isključenja i suspenzije.

Sudska logika treba da bude srodna logici iz 1948. godine. Ako se dopunski uslovi ne mogu postavljati (i izglasavati), jer norma sadrži ograničen broj elemenata, to treba da važi i kod svakog sličnog slučaja. Ako su uslovi ili kriterijumi prijema (ili

odbijanja) neizričiti u odnosu na normu o čemu smo prethodno razmatrali, takvi su uslovi nezakonski.

Donešeno sudsko mišljenje treba da prihvati organ UN-a koji je ovakvo mišljenje tražio. Prihvatanjem mišljenja potvrdjuje se moralni autoritet Medjunarodnog Suda i privrženost da se deluje po načelima prava. Do sada je dobijeno više od dvadeset mišljenja i ni u jednom slučaju nije došlo do odbacivanja Mišljenja.

Ovakav model primenjiv na prijem, suspenziju i isključenje, pruža izvestan stepen kontrole nad političkim telima.

E. Zaključak

Iz ove analize moguće je ukazati i na zaključke opštije prirode koji se odnose na vezu politike i prava. Moć prava je zavisna od suverenosti. Ovo je posledica neprekidnog smanjenja opsega stroge jurisdikcije države. Ovo smanjenje nemože dovesti do apsolutnog isčezavanja suvereniteta. Osnovno je definisati gde je granica mešanja u suverenitet (jurisdikciju) države. Primer koji navodimo ukazuje na granicu. Ona je u povredi prava drugog subjekata organizacije kada se krši unutrašnje pravo UN-a. Problem postaje složeniji, jer se dovode u pitanje kolektivni interesi koji su doveli do stvaranja Organizacije. U ovom smislu ruše se i interesi onih koji su skloni zaštiti unutrašnjeg poretka institucije i pravnog statuta članica.

Zaključak

Sadržaj ove knjige prvo izlaže metodologiju međunarodnih odnosa i spoljne politike, zatim prikazuje razvoj teorija u ovim oblastima, i potom se predložena naša filozofija i teorija Relacionizma. Izložićemo osnovne aspekte od značaja za sintetičko zaključivanje i zatim ćemo obrazložiti Relacionizam.

U delu o metodu definisani su pojmovi (ciljevi, sredstva, itd.), potom ukazano je da postoje dve moguće opcije u proučavanju međunarodnih pojava: a) sistemska, i b) nesistemska.

Pri analizi međunarodnih pojava poredak među subjektima je sistemske prirode, sa kolektivnim aspektima, ili je nesistemski. Oba prilaza moguće je tretirati ravnopravno kod mnogih pojava. Određeni fenomeni, međutim, ukazuju na potrebu sistemskog pristupa. Ovo se pokazuje, prilikom, analize posebno vezane za probleme koje razmatra Neo-teorija. Sistemski pristup je dopuna klasičnog prilaza. Kada fenomeni nisu sa sistemskim aspektima, moguće je nekoristiti sistemske faktore ili promenljive. Zanemarivanjem ovog nivoa dobija se klasično nesistemsko opisivanje. Odavde zaključujemo da je sistem moguća osnova za šire analize, koje ukoliko se ne vrše sa kolektivnim promenljivima, odnosno ukoliko se mogu zanemariti, moguće je svesti na tradicionalne klasične nivoe promenljivih.

Naredni aspekt metoda odnosi se na spoljnu politiku. Predlog je da se uvede u razmatranjima izraz:

$$S_{r1} = \frac{S_{a1}}{S_{a2} + S_{a3} + \ldots}$$

gde je izraz Relativne moći.

Spoljna politika nije u dovoljnoj meri analizirana sa aspekta vrednovanja relativne moći. U ovom pogledu klasična teorija se oslanjala na apsolutnu moć i odavde analize nisu imale odgovarajuću analitičnost. Osnovni obrazac koji predlažemo za procenu odluka je:

$$\frac{\Delta B}{\Delta C}$$

gde su *B* shvaćene koristi, a *C* shvaćeni troškovi.

Metodološki spoljna politika prvo određuje relativnu moć, a zatim se za odluke o akciji koristi $\Delta B/\Delta C$ ili prosto ΔB-ΔC odnosno *B*-*C*. Ovo zavisi od utiliteta, što se može izraziti *kao u=f(B)- f(C)* odnosno u malo složenjem vidu *f(B)/f(C).* Nadalje ovi zavise i od verovatnoće *p* odnosno *pB* i *pC*. Spoljna politika nije prosto odnos ili razlika *B* i *C*, već je ovde potrebno uključiti faktore unutrašnjih i međunarodnih odnosa. Ovi se po određenom izrazu sumiraju ili integrišu. Težinski faktori i elasticiteti promena odnosa, mogu biti uključeni u analize ove vrste.

Ovim analizama mogu se dodati i analize igara i odnos prema poretku. Analiza igara je bitna za određivanje izbora opcija pri uslovima nepoznavanja strategije i namere igrača. Ovi modeli imaju visoku vrednost pri analizi odnosa dva igrača. Uključivanje više igrača, može imati složenije posledice. Poredak sa velikim brojem igrača može imati sistemske promenljive ili ih nemati. Pretpostavka da se u igri

(posebno kada je to provereno) poredak ne menja, omogućuje visoku preciznost analize. Ovakva analiza je statička, kada ne uzima u obzir menjanje poretka ili sve bitne aspekte. Uzimanje velikog broja aspekata u obzir, međutim, može relativizovati zaključivanje o vrednosti odluka. Jednostavni modeli ponavljanja strateških igara, daju dimenzije toka u vremenu, koji obezbeđuje visoku preciznost. Ovakav pristup može se smatrati odgovarajućim za jednostavne situacije (nesistemske poretke).

Složenije situacije, međutim, zahtevaju uvođenje dinamičkih promena poretka. Kada spoljna politika zavisi od menjanja međunarodnog poretka, tada ova može biti opisivana samo dinamikom poretka, odnosno uvođenjem vrednosti koje modifikuju politiku. Ova se može menjati i tada dolazimo do zaključka da spoljne politike imaju relativnu zavisnost od promene poretka. Kada ove politike povratno deluju na poredak pojavljuju se nekontrolisani efekti, koji ne pretstavljaju prost zbir politika. U ovom smislu vidimo da mogući kolektivni aspekti navode na zaključak o poretku kao režimu sa nekontrolisanim sistemskim delovanjem.

Razvoj teorija pokazuje da se klasični pravci oslanjaju na klasičnu interakciju. Klasični liberalni pravac nastoji da pronađe u motivima i ciljevima unutar države uzroke i pokretače međunarodnih odnosa. Pluralizam zastupa mnoštvo motiva i ciljeva, koji su generatori politike i međunarodnih odnosa. Motiv i cilj opstanka i sile nisu jedini bitni pokretači politike. Naprotiv, klasični Realizam do Waltza smatrao je da je borba za silu osnovni cilj i motiv spoljne politike. U poređenju sa ovim pravcima Neoliberalizam ukazuje na dinamičke elemente čovekove prirode. Ovde se ukazuje i na dinamičke faktore ponašanja država, oslanjajući se na unutrašnje motive i ciljeve i međunarodne faktore. Funkcionalizam uvodi pojedine elemente sistema. U ovome se ne ide do kraja. Neofunkcionalizam naglašava ulogu međunarodnih organizacija i njihovih veza. Stvaranjem mreže međunarodnih institucija menjaju se odnosi.

Naredni element, koji je osnova Neoliberalizma, je uloga transnacionalnih aktera. Neoliberalizam ističe da jačanje ovih subjekata menja položaj država, stvarajući mrežu zavisnih ciljeva i motiva. Agende i područja se povezuju, interesi se u ovim uslovima menjaju. Politika se vodi iz više centara i nivoa. Više organa i raznorodni akteri formiraju protivrečne politike, koje nemaju konzistentnu agregatnu rezultantu. Ovo svojstvo odnosa politike je osnova teorije kompleksne međuzavisnosti.

S druge strane, Realizam oslonjen na silu i nacionalni interes nema dovoljnu dinamičnost. Pravilno je ovde uočena utopijska neadekvatnost Idealističkog liberalizma. Međutim, kompleksan razvoj nametnuo je težnju za dogradnjom ovog pravca. Neorealizam uvodi sistemsku analizu. Ovde se uvodi pored jednostavnog interagujućeg i sistemski nivo. Waltzov sistem opisan je jedinicama koji su sa osobenostima (istovetnost i različitost), raspodelom moći, organizacionim (upravljajućim) principom i sistemskom varijablom. Gilpin ovakav sistem bez svesnog uticaja države, modifikuje aktivnim uticajem najjačih država u kreiranju poretka. Gilpin uvodi i objašnjenje uzroka menjanja sistema: 1) sistem je u ravnoteži kada nijedna (vodeća) država "neveruje" u profitabilnost njegove promene; 2) država će nastojati da promeni sistem kada očekuje da će dobitci prevazići troškove; 3) država teži promenama dok granični (marginalni) troškovi promene sistema nisu jednaki ili veći od graničnih (marginalnih) dobitaka; 4) uspostavljanjem ekvilibruma koristi i troškova, ispoljava se dinamička težnja da ekonomski troškovi održanja ovog stanja rastu brže od kapaciteta za podršku ravnoteže; 5) kada usled ovih aspekata debalans nemože biti razrešen u sistemu, sistem se menja i nova ravnoteža, izvažavajući redistribuciju sile se uspostavlja. Ovi aspekti koji objašnjavaju po Gilpinu promene poretka značajno dinamiziraju Neorealizam. Pored graničnih vrednosti, koristi se ekonomija skale, oportuni troškovi, zakon opadajućih prinosa.

Kao što se pokazuje ni ove modifikacije ne unose dovoljnu dinamičnost u sistem. U Buzanovoj teoriji uočava se statičnost između sistemskog nivoa i nivoa jedinica. Da bi se otklonila nepovezanost sa promenljivom režima, ovaj kritičar dodaje dinamičko svojstvo državama odnosno jedinicama. Ovo je interagujući kapacitet jedinica. Aranžiranje i pozicioniranje delova i atributivna moć nisu jedinični fenomeni, već sistemski. Nadalje, Buzan uočava neophodnost sistemskog povezivanja političkog, ekonomskog i svih drugih sektora sistema u jedinstven sistem. Podela na sektore je parcijalno posmatranje poretka.

Potom, teorijskim diskusijama o dinamizaciji Neorealizma doprinosi i Little. On zastupa teoriju o relativno autonomnim podsistemima. Ovi podsistemi objašnjavaju promene i dinamiku unutar sistemskih oblasti. Samo izdvojenim podsistemima mogu da se objasne imperije i jedinična heteronomija u srednjevekovnom poretku. Ovakav sistem omogućava aktivni uticaj aktera na strukturu.

Naposletku, ovde treba dodati i stavove Jonesa o moći, rasčlanjenju moći i vertikalnom povezivanju sektora u međunarodno Društvo. Ovo društvo je humanizovano (društvo/sistem).

Ovakva kritika Neorealizma sa stanovišta modifikacije strukture sistema, nije dovoljna. Pokušaj daljeg dinamiziranja srećemo kod Coxa. On uvodi Dijalektiku. Osnova promena su protivrečnosti. Proizvodni proces u Realizmu i u Neorealizmu je zanemaren. Osnovni, mada ne i jedini, akter je kompleksnost država/društvo. Savremena država sve više slabi jačanjem transnacionalnih subjekata i mreže ovih subjekata. Neoliberalizam ovog autora vidi se u pluralizmu ciljeva, aktera, interesa i odnosa. Ovi se diverzifikuju. Istorijsku strukturu određuju materijalni, idejni i institucionalni aspekti. Na međunarodnom planu postoji vertikalna dimenzija vlasti koja je izražena odnosom metropole i periferije.

Dijalektiku ovog autora, potom, dopunjuje Ashley. Ovaj teoretičar kreira model Dijalektičke kompetentnosti. Po njemu snaga i status subjekata nisu atributivni, već su izraz društvenog priznanja, i zavise od priznanja. Priznanje mora biti praktično iskazano. Kvaliteti aktera treba da su priznati u poretku društva. Zajednica organizuje očekivanja. U razvoju režima posebno mesto je ovde dato potencijalu učenja režima.

Eklekticizam novih elemenata, potom, uočavano kod Neoliberalnih opredeljenja Ruggiea. Ruggie ukazuje na značaj vlasništva. Ovaj pojam se vezuje za suverenost. I vlasništvo i suverenost su sistemski fenomeni. Vlasništvo i državni sistem su u vezi. Strukturni nivo daje veći deterministički sadržaj ograničenjima od onog koji podrazumeva Waltzov sistem. Struktura sadrži ekonomski nivo. Neorealizam, po njemu, neuviđa determinante izmene poretka i generalno zanemaruje dinamiku tenzija kao izvor režimskih promena, neuviđa, zatim, da je sam poredak produktivan. Jednom rečju, neuvažavaju se u sistemskom modelu svi elementi.

Teorija Keohanea delimično, ali ne u potpunosti, dopunuje nedostatke Neorealizma. Pored države akteri su međuvladine i nevladine transnacionalne ustanove i akteri. Ovi kreiraju transvladine i transnacionalne odnose. U poretku su bitni aspekti perfektnost informisanja, razmatranje alternativa i promene preferencija subjekata. Nivo informisanja je vezan za neizvesnost. Poredak je sistemski, sila i njen značaj zavise od raznih oblika interesa i preklapanja agendi. U raznim situacijama države na razne načine definišu svoje ciljeve.

Osnovno svojstvo je kod navedenih teorija težnja ka otklanjanju slabosti postojećih teorija. Nedostatci teorije su vezani za nepotpunost svojstava ili/i elemenata i nedinamičnost. Kao rezultat ove analize izložili smo našu teoriju međunarodnih

odnosa i spoljne politike. Ova teorija se bazira na filozofiji koju smo nazvali Relacionizam.

Filozofija Relacionizma najpre nastoji da odgovori na pitanje ontološke prirode, odakle Bitak. Da bi se odgovorilo na ovo potrebno je pravilno formulisati pitanje. Ova formulacija je :

Odakle sve ono što jest u odnosu na ništa ?

Da bi ovo pitanje bilo logično potrebno je da se dokaže mogućnost Ništice. U protivnom ovakvo pitanje nije smisaono. Ako je Ništica nemoguća, stvari uvek postoje. Dokazivanjem nemogućnosti Ništice, dokazuje se da je Bitak uvek postojao. Logika kojom se dokazuje nemogućnost Ništice, kao što je u knjizi utvrđeno, nalazi se u logici matematike Izvoda funkcije. Na primeru najelementarnijeg elementa geometrije tačke, zaključuje se da se ova može definisati samo odnosom prema nekoj drugoj tački ili barem varijaciji te iste. Kada je predmet definisanja nula, a drugih elemenata nema, definisanje nule preko druge (ili iste) nule moguće je preko Izvoda. Kada se nula definiše Izvodom, zaključuje se da je ova nemoguća, jer kao što je pokazano u tekstu ove knjige, vrednosti samo teže singularitetu. Čak i pri korišćenju nule, ona je ovde sredstvo relacije. Odavde Relacija a ne njeni elementi jeste fundamentalni pojam. Ništica je, kao i nula, koja je Relacioni pojam, nemoguća, što je osnovni filozofski zaključak. Sistemska teorija kada se dosledno primenjuje na elementarnom nivou dovodi do sličnog zaključka o fundamentalnosti relacije. Kolektivni fenomeni ovde objašnjavaju elemente, čije je osnovno svojstvo nastanak relacije.

U fizici, elementarne čestice nastaju iz polja. Preko kvanata interakcije održujemo čestice nulte mase mirovanja. Sve čestice imaju spin kada imaju masu mirovanja veću od nule. U slučaju da, hipotetički, prestane kretanje svega što postoji, sve ono što postoji bi, odavde, nestalo. Ovo naravno nije moguće.

Društvo nastaje ne kao skup pojedinaca, već relacijom među pojedincima. Relacija je fundamentalnija od skupa individuuma. Društvenom relacijom njeni elementi pojedinci kreiraju društvo.

Država je produkt državne relacje. Ova je posebna relacija koja zavisi od unutrašnje društvene relacije (režima ili društvenog stanja) i međunarodne relacije (poretka). Pravo nema osnovu u pranormama i čistom pravu. Pravo nastaje društvenim odnosom.

Zamenom bazičnih elemenata, fundamentalnom Relacijom, Dijalektička logika postaje pretstaviva formalnom. Nestaje razlikovanje shvatanja elementa kao identičnog samom sebi (Formalna logika) i, s druge strane, neidentičnog $a \neq a$ (Dijalektička logika).

Uzrok promena nisu prosto protivrečnosti. Osnovni uzrok promena je minimalni infinitezimalni prirast funkcije koji određuje trend ("ubrzanje"). Prirast ili Relacija kreira (polove) protivrečnosti.

Međunarodni odnosi bazirani su na Relacionom poretku. Relacioni poredak ovde zamenjuje sistem. Međunarodno društvo je i Režim i zajednica aktera. Akteri su transnacionalni, države i svi drugi subjekti. Akteri, kao i Poredak, pretstavljaju Režime i ustanove, kojima je moguće priključiti i individualne subjekte. Osnovni nivoi analize Relacionog Poretka, koji ima ponašanje Društva su:

a) Relacioni međunarodni nivo izraza
b) Relacioni unutrašnji nivo izraza, gde se može izvršiti diferencijacija na:

i. Relacioni nivo država
ii. Relacioni nivo transnacionalnih subjekata

Izrazi i promenljive vezuju se u sisteme izraza. Sve analize treba vršiti među svim nivoima (i nivoa a, i b).

Spoljna politika je proizvod društvenog odnosa. Ona je objašnjiva Državnom i Međunarodnom Relacijom. Ona je deo Poretka i nije je, sem u jednostavnim situacijama, moguće odvajati od Poretka. Spoljna politika je celina mera i aktivnosti osnovnog aktera na međunarodnom planu. Ovde se stoga uključuje svaki nivo. Prethodno određeni nivoi mogu da se smatraju neophodnim za celovito sagledavanje politike.

Na kraju razmatranja u knjizi posvećeno je mesto praksi međunarodnih odnosa. Osvrnulismo se na primer Jugoslovenske suspenzije u UN-u. Na bazi iznetih dokumenata dokazano je da se suspenzija nemože primeniti na aktera koji je prestao da postoji. Ako se suspenzija vrši prema članici ona pretstavlja kaznu. Kazna zbog prestanka postojanja ukazuje na nezakonitost ovakvog postupka (*ultra vires* akt). Ovde je u vezi sa ovim aktom UN-a predložen način za regulisanje ovakvog stanja. Ovaj primer pokazuje da je ograničavanje suvereniteta moguće samo do granice kršenja osnovnih članskih prava i statutarnih procedura Organizacije.

Rezime

Knjiga "Međunarodni odnosi i spoljna politika" vrši teorijsku i praktičnu analizu međunarodne pozornice. Pored teorije prisutna je i analiza praktičnih i metodoloških aspekata.

U prvoj glavi monografije date su osnove nauke i metode međunarodnih odnosa i spoljne politike. Definisani su osnovni pojmovi. Ukazano je na korene ovih disciplina. Osnove kvalitativne i kvantitativne metode su izložene. Ukazano je na osnovne aspekte teorijskih pravaca i sa ovim u vezi pruženi su određeni metodološki zaključci. Novinu pretstavlja Teorija Haosa i Teorija Katastrofe.

U drugoj glavi prikazan je razvoj teorija. Ovde su prikazani Klasični Liberalizam, Realizam, Funkcionalizam, Neofunkcionalizam, Teorija kompleksne međuzavisnosti, Pluralizam, Neoliberalizam i Neorealizam. Iz prikaza je uočena tendencija razvoja. Uočeni su osnovni aspekti koji se mogu komparativno analizirati.

U trećoj glavi prikazana je kritika Neorealizma. Ovu prvo vrše Strukturalisti neorealističkog pravca. Zatim kritiku nalazimo kod Istorijskih materijalista i Dijalektičara odnosno Neomarksistički orjentisanih teoretičara i Neoliberala. Odavde uočavamo elemente Eklekticizma. Ovo ukazuje na načine prevazilažanja problema u teoriji i mogući razvoj teorije odnosno mogućnosti novih teorija.

Na bazi analiza prve tri glave, dolazi se u IV Glavi do zaključka o potrebi nove teorije koja bi bila bazirana na novoj Filozofiji. Ova Filozofija koja maksimalno dinamizuje društvo je Relacionizam. Na bazi Relacionizma izgrađena je logika kojom se prevazilaze razlike između Dijalektičke i Formalne logike. Svojstva Filozofske Ništice su objašnjena Relacionistički (Nemogućnost Ništice). Filozofija Relacionizma stavljena je u vezu sa Matematičkom logikom. Preko logike Izvoda funkcije i logike diferencijalnog računa prikazana je relaciona nelogičnost nule (vidi IV Glavu). Relacionizam je zatim sociološki primenjen (analiziran). Posebno je, potom definisan pojam Države i prava.

Na osnovama Relacionizma izgrađena je nova teorija međunarodnih odnosa i spoljne politike. Osnova ove teorije bazirana je na najmanje dva nivoa analize: Relacione unutrašnje i Međunarodne promenljive. Unutrašnji nivo promenljivih svodi se na državni i transnacionalni nivo. Sistemi vezanih izraza pružaju celovitiju sliku odnosa. Isti nivoi analize vezani su i za spoljnu strategiju i politiku. Međunarodni odnosi i spoljna politika imaju Režimsko ponašanje sa nekontrolisanim kretanjima.

U petoj glavi izvršena je analiza odnosa politike i prava na primeru suspenzije Jugoslavije iz UN-a. Objašnjeno je da je Jugoslavija nezakonito suspendovana iz UN-a. UN su prekoračile ovlaščenja. Suverenost se kao što se vidi može ograničiti samo do nivoa, kada se ne zadire u unutrašnje pravo Organizacije.

Zaključak donosi logičku sintezu. Ovde se uočava da moderni pravci teže eliminaciji nedinamičkih i nekonzistentnih objašnjenja, iz čega se zaključuje da je Relacionizam, nastavak teorije.

Summary

The book “International Relations and Foreign Policy” exerts theoretical and practical analysis of the international stage. Besides theory also analysis of practical and methodological aspects is present.

In the Chapter One of the monograph scientific bases and methods of international relations and foreign policy are given. Basic concepts are defined. Roots of these disciplines are pointed out. Basic quality and quantity methods are displayed. Theoretical directions basic aspects are hinted at and in connection with this certain methodological conclusions are determined. The innovation represents the Theory of Chaos and the Theory of Catastrophe.

In the Chapter Two theories development is shown. Classical Liberalism, Realism, Functionalism, Neofunctionalism, Theory of Complex Interdependence, Pluralism, Neoliberalism and Neorealism are shown here. Basic aspects are noticed, which can be analyzed comparatively.

In the Chapter Three the critics of Neorealism is presented. Structuralists of the neorealistic orientation were first to carry this out. Thereupon we find critics with historical materialists and Dialecticians, i.e. Neomarxist oriented theoreticians and Neoliberals. We notice from here elements of Eclecticism. This points to the modes of overcoming problems in theory and possible development of new theories.

On the basis of the analysis of the first three chapters, in the Chapter IV the conclusion is reached regarding necessity of a new theory that would be based on new Philosophy. This Philosophy, dynamizing society to a maximum extent, is Relationism. On the basis of Relationism the logic is being constructed by the means of which differences between Dialectic and Formal Logic are overwhelmed. Characteristics of the Philosophic Zero are explained in Relationist manner (Impossibility of Zero). Relationism Philosophy is interconnected with Mathematical Logic. Through the logic of function derivatives and through the logic of differential calculus relational illogic of zero is presented (see Chapter IV). Relationism is being thereafter sociologically applied (analyzed). Concepts of State and Law are thereupon being defined separately.

On the bases of Rationalism new theory of international relations and foreign policy is constructed. Basis of this theory is founded on at least to levels of analysis: Relation internal and International variable. Interior level of variables is attached to the state and transnational level. Connected expressions systems render more complete image of relations. The same analysis levels are connected to foreign strategy and foreign policy. International relations and foreign policy have Regime behavior with uncontrolled movements.

In the Chapter Five the analysis of relations between politics and law is being carried through, on the example of suspension of Yugoslavia from UN. It is being explained, that Yugoslavia was suspended from UN illegally. UN exceeded their authorizations. Sovereignty, as one can see, can be limited solely to the level not interfering with the internal right of the Organization.

The conclusion brings along logical synthesis. One can mark here, that modern directions tend to eliminate non-dynamic and non-consistent explanations, wherefrom the conclusion is drawn, that Relationism is the continuance of the theory.

Biografija

Dr. Igor Janev je rođen 29. septembra 1964. godine u Beogradu. Osnovno, srednje i visoko obrazovanje završava u Beogradu. Poslediplomske studije završava na Fakultetu političkih nauka u Beogradu 1991. godine. Doktorirao je 1994. godine na Pravnom fakultetu u Skoplju sa temom teze "Ekonomske organizacije u sistemu Ujedinjenih nacija". Postdoktorske studije i angažmane nastavlja u SAD na Univerzitetima u Virdžiniji, Džordžtaunu i Taftsu. Od 2000. godine naučni je saradnik na Institutu za političke studije u Beogradu.

Biography

Dr. Igor Janev was born September 29, 1964 in Belgrade. All levels of education he accomplished in Belgrade. Master degree was obtained in Belgrade in 1991. at the Faculty of Political Science. He obtained Doctoral degree at the School of Law at 1994. with theses "Economic organizations in the UN System". Postdoctoral studies he has accomplished in the USA at the following Universities: Virginia, Georgetown and Tuft. From year 2000 he is a Scientific researcher at the Institute for Political Studies in Belgrade.

Bibliografija

- Alger C.: “Comparison of Intranational and International Politics”, APSR 62, June 1963.
- Alker H. R.: “A Methodology for Design Research on Interdependence Alternatives”, International Organization 31 (Winter), 1977.
- Alker H. R. Jr: “Dialectical foundations of global disparities”, International Studies Quarterly 25(1), March 1981.
- Alker H. R. Jr: “Logic, dialectics, politics: Some recent controversies”, in Alker, ed., Dialectical Logic for the Political Sciences, Amsterdam: Rodopi, 1982.
- Allen R. G. D.: “Mathematical Economics”, London: Macmillan, 1959., “Basic Mathematics”, London: Macmillan, 1962.
- Allison G. T. and M. Halperin: “Bureaucratic politics: A paradigm and some policy implications”, World Politics (Spring) vol. 24, 1972.
- Anderson P. and S. Thorson: “An Artificial Intelligence Based Simulation of Foreign Policy Decision Making Analysis”, Behavioral Science, April 1982.
- Andrews B.: “Surplus Security and National Security: State Policy as Domestic Social Action”, Unpublished mimeograph, Washington, D.C.: International Studies Association Convention, 1978.
- Aron R.: “Peace and War: A Theory of Peace and War”, Translated by Richard Howard and Annette Baker Fox. Garden City, N.Y, Doubleday, 1966.
- Art R. J.: “Bureuacratic politics and American foreign policy: A critique”, Policy Sciences 4, 1973a.
- Art R. and R. Jervis: “International Politics”, 2d ed. Boston, Little, Brown, 1986.
- Ashby W. R.: “An Introduction to Cybernetics, London, Chapman, 1956/1964.
- Ashley R. K: “The Political Economy of War and Peace: The Sino-Soviet-American Triangle and the Modern Security Problematique”, London, Frances Pinter, New York: Nichols, 1980.
- Ashley R. K: “Political realism and human interests”, International Studies Quarterly 25, 1981.
- Ashley R. K: “Realist dialectics: Toward a critical theory of world politics”, Paper prepared for the American Political Science Association meeting, Denver, Colorado, September 1982.
- Ashley R. K: “Three modes of economism”, International Studies Quarterly 27(4), December 1983.
- Ashford O. M: Prophet - or Professor? The Life and Work of Lewis Fry Richardson. Bristol and Boston: Adam Hilger Ltd. 1985.
- Axelrod R.: “Conflict of Interest: An Axiomatic Approach”, Journal of Conflict Resolution 11, March 1967.
- Axelrod R.: “Conflict of Interest: A Theory of Divergent Goals with Applications to Politics”, Chicago: Markham, 1970.
- Axelrod R.: “Conflict of Interest, A Theory of Divergent Goals with Applications to Politics”. Chicago: Markham. 1970.
- Axelrod R.: “Structure of Decision: The Cognitive Maps of Political Elites”, Princeton University Press, 1976.
- Axelrod R.: “The Evolution of Cooperation”, New York: Basic Books, 1984.
- Axelrod R. and Robert O. Keohane: “Achieving Cooperation Under Anarchy: Strategies and Institutions”. World Politics 38, October 1985.
- Axelrod R.: “The emergence of cooperation among egoists”, American Political Science Review 25, 1981.
- Azar E. E. and J. W. Burton: ”International Conflict Resolution: Theory and Practice”, Sussex: Wheatsheaf Books, 1986.
- Baldwin D. A.: “Power analysis and world politics: New trends versus old tendencies”, World Politics 31(2), January 1979.
- Banks M.: “The International Relations Discipline: Asset or Liability for conflict Resolution”, in Azar and Burton. 1986.

- Barry B.: “Do Countries Have Moral Obligations? The Case of World Poverty”, in Sterlin McMurrin, ed., The Tanner Lectures on Human Values, vol. 2. Salt Lake City: University of Utah Press, 1981.
- Beloff M.: “New Dimensions in Foreign Policy”, London: Allen and Unwin, 1961.
- Bennett P. G.: “Toward a Theory of Hypergames”, OMEGA 5, 1977.
- Bennett P. G. and M. Dando: “Complex Hypergame Analysis: a hypergame erspective of the fall of France“, Journal of the Operational Research Society, 30 (1), 1979.
- Bennett P. G. and C.S. Huxham, “Hypergames and what they do” Journal of the Operational Research Society. 33, 1982.
- Bentham J.: “An Introduction to the Principles of Morals and Legislation”, 1st edn 1789, London: Original Publisher, T. Payne, 1823.
- Berki R. N.: “On Marxian thought and the problem of international relations”, World Politics 24(1), October 1971.
- Bernardo J. M., De Grout, M. H. D. V. Lindley, A. F. M. Smith (Eds.): “Bayesian Statistics” Amsterdam, North Holland, 1984.
- Black D.: “The Theory of Committees and Elections”, Cambridge, University Press, 1958.
- Blumberg A. A.: “Model for a Two Adversary Arms Race” Nature 234, 1971.
- Boulding K. E.: “Towards a Pure Theory of Threat Sustems”, American Economic Review 53, May 1963.
- Bourdieu P.: “Outline of a Theory of Practice”, Richard Nice, transl., Cambridge University Press, 1977.
- Boyle Francis A.: “The irrelevance of international law: The schism between international law and international politics”, California Western International Law Journal, vol. 10, 1980.
- Bracken P.: “The Command and Control of Nuclear Forces”, London and New Haven: Yale University Press, 1983.
- Braithwaite R. B.: “Scientific Explanation”, Cambridge University Press, 1955.
- Braithwaite R. B., 1955b: “The Theory of Games as a Tool for the Moral Philosopher. Cambridge University Press, 1955
- Brams S. J.: “Game Theory and Politics”, New York: Free Press, 1975.
- Brams S. J.: “Paradoxes in Politics: An Introduction to the Nonobvious in Political Science”, New York: Free Press, 1976.
- Brams S. J.: “Deception in 2 x Games”, Journal of Peace Science. 2 (Spring), 1977.
- Brams S. J.: Superpower Games: “Applying Game Theory to Superpower Conflict”, New Haven: Yale University Press, 1985.
- Brander J. A.: “Rationales for Strategic Trade and Industrial Policy”, in Krugman 1986.
- Brito D. and M. D. Intriligator: “Formal Models of Arms Races”, Journal of Peace Studies. 2, 1976.
- Brito D. and M. D. Intriligator: “Strategic Arms Limitation Treaties and Innovations In Weapons Technology”, Public Choice. 37, 1981.
- Brito D. and M. D. Intriligator: “Nuclear Proliferation and the Probability of Nuclear War”, Public Choice. 37, 1981.
- Brito D. and M. D. Intriligator: “Can Arms Races lead to the Outbreak of War?”, Journal of Conflict Resolution. 28, 1984.
- Bueno de Mesquita B..: “The War Trap”, New Haven: Yale University Press, 1981.
- Bueno de Mequita: “Toward a Scientific Understanding of International Conflict: A Personal view”, International Studies Quarterly. 29, 2, 1985.
- Bueno de Mequita: “Conceptualizing War: A Repl”, Journal of Conflict Resolution. 31, 2, 1987.
- Burns A. L.: “Of Powers and Their Politics: a Critique of Theoretical Approaches”, Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1968.
- Burton J. W.: “Systems, States, Diplomacy and Rules”, Cambridge University Press, 1968.
- Carr E. H.: The “Twenty Years Crisis: an Introduction to International Relations”, 1stEdn London: Macmillan, 1939.
- Carr E. H.: “Nationalism and After”, London: Macmillan, 1945.

- Carter C. F. and J. L. Ford (Eds.): “Uncertainty and Expectation in Economics: Essays in honour of G. L. S. Shackle”, Oxford: Basil Blackwell, 1972.
- Chase P. E.: “Feedback Control Theory and Arms Races” General Systems, XIV, 1969.
- Cioffi-Revilla C.: “Diplomatic Communication Theory: Signals, Channels, Networks”, International Interactions, VI, 3, 1979.
- Cioffi-Revilla C.: “A Probability Model of Credibility: Analyzing Strategic Nuclear Deterrence Systems”, Journal of Conflict Resolution, 27, 1983.
- Claude I. L.: “Comment on Political Realism Revisited”. International Studies Quarterly 25, June 1981.
- Coddington A.: “A Theory of the Bargaining Process”, Chicago: Aldine Press, 1968.
- Cohen J.: “Psychological Probability: or the Art of Doubt”, London: George Allen and Unwin, 1972.
- Cooper R. N.: “The Economics of Interdependence”, New York: McGraw Hill, 1968.
- Cooper R. N.: “Economic Interdependence and Foreign Policies in the 1970s”, World Politics 24, January 1972.
- Crawford B. and S. Lenway: “Decision Modes and International Regime Change: Western Collaboration on East-West Trade”, World Politics 37, April 1985.
- Cross J.: “The Economics of Bargaining”, New York: Basic Books, 1969.
- Cox R. W.: “Social forces, states, and world orders: Beyond international relations theory”, Millennium A Journal of International Studies (Summer) 10(2), 1981.
- Cox R. W. and. H. K. Jacobson et al.: “The Anatomy of Influence: Decision Making in International Organization”, New Haven: Yale University Press, 1972.
- Cox R. W. and H. K. Jacobson: “Decision making”, International Social Science Journal 29(1), Special issue on international organization, 1977.
- Deutsch K. W: “Political Community and the North Atlantic Area”, Princeton University Press, 1957.
- Deutsch K. W.: “The Analysis of International Relations”, 2nd Edn, Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1978.
- Deutsch K. W. and J. D. Singer: “Multipolar Power Systems and International Stability”, World Politics 16, April 1964.
- Dougherty J. E. and R. L. Pfaltzgraff: “Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey”, 2nd Edn, New York: Harper and Row, 1981.
- Dunn J.: “The Economic Limits to Modern Politics”, Cambridge, Cambridge University Presse, 1990.
- Doyle M.: “Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs”, (Parts I, II), Philosophy and Public Affairs 12, 1983.
- Engels F.: “The foreign policy of Russian Czarism”, in Paul W. Blackstock and Bert F. Hoselitz, eds.: “The Russian Menace to Europe”, Glencoe, Ill.: The Free Press, 1952.
- Feraro T. J.: “An Introduction to Catastrophes”, Behavioral Science. 23, 1978.
- Fiorina M.: “Formal Models in Political Science”, American Journal of Political Science, 19, 1975.
- Fisher F. F., Albert Ando: “Two Theorems on Ceteris Paribus in the Analysis of Dynamic Systems”, American Political Science Review. LVI, 1962.
- Fraser N. M., K. W. Hipel: “Conflict Analysis: Models and Resolutions”, New York, Amsterdam: North-Holland, 1984.
- French S.: “Group Consensus Probability Distributions: a Critical Survey”, in Bernardo et al., 1984.
- French S., Decision Theory: an Introduction to the Mathematics of Rationality. Chichester: Ellis Horwood, 1986.
- Friedman D.: “A Theory of the Size and Shape of Nations”, Journal of Political Economy, 85, 1, 1977.
- Gaddis J. L., “The Rise, Fall and Future of Detente”, Foreign Affairs 62 (Winter), 1983-84.
- Galtung J.: “A Structural Theory of Imperialism”, Journal of Peace Research 8, 2, 1971.
- Garden T.: “Can Deterrence Last? Peace through a Nuclear Strategy”, London: Buchan and Enright, 1985.
- Garner W. R.: “Uncertainty and Structure as Psychological Concepts”, New York and London: John Wiley, 1962.

- George A. L. and R. Smoke: “Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice”, New York: Columbia University Press, 1974.
- George A. L.: “Presidential Decisionmaking in Foreign Policy: The Effective Use of Information and Advice”, Boulder: Westview, 1980.
- George A. L. and R. Smoke: “Deterrence in American Foreign Policy”, New York: Columbia University Press, 1974.
- Gillespie J. V., D. Zinnes: “Progressions in Mathematical Models of International Relations”, Synthese 31, 1977.
- Gilpin R.: “The Politics of Transnational Economic Relations”, in Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, Jr., eds.: “Transnational Relations and World Politics”, Cambridge: Harvard University Press, 1972.
- Gilpin R.: “U.S. Power and the Multinational Corporation: The Political Economy of Foreign Direct Investment”, New York: Basic Books, 1975.
- Gilpin R.: “The Richness of the Tradition of Political Realism”, in Keohane 1986b.
- Gilpin R.: “The Political Economy of International Relations. Princeton”, University Press, 1987.
- Gilpin R.: “Political change and international theory”, Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, New York, September, 1981a.
- Good I. J.: “The Probability for War”, Journal of the Royal Statistical Society. Series A, 129, Part 2, 1966.
- Gowa J., “Anarchy, Egoism, and Third Images: The Evolution of Cooperation and International Relations”. International Organization 40 (Winter), 1986.
- Grieco J. M.: “Between Dependency and Autonomy: India’s Experience with the International Computer Industry”, Berkeley: University of California Press, 1984.
- Grieco J. M.: “States, Anarchy, and Cooperation: A Realist Critique of Neoliberal Theory”, Duke University Program in International Political Economy. Working Paper no. 10, January 1987.
- Grieco J. M.: “Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism”, International Organization 42, August, 1988a.
- Grieco J. M.: “Realist Theory and the Problem of International Cooperation: Analysis with an Amended Prisoner’s Dilemma Model”. Journal of Politics 50, August, 1988b.
- Grieco J. M.: Cooperation Among Nations: Europe, America, and Non-Tariff Barriers to Trade. Ithaca: Cornell University Press, 1990.
- Grieco J. M., “The Renaissance of the European Community and the Crisis of Realist International Theory”. Duke University Program in Political Economy. Working Paper no. 151, October 1991.
- Grieco J. M.: “Realist Theory and the Study of International Relations”. Presented to the Peter B. Lewis lecture series on “New Thinking in International Relations Theory”, Princeton University, April 1992a.
- Grieco J. M., “State Binding and International Rule Trajectories: The Politics of European Economic and Monetary Union”, Duke University Program in Political Economy, Working Paper no. 170, August 1992b.
- Grieco J. M.: “Understanding the Problem of International Cooperation: The Limits of Neoliberal Institutionalism, and the Future of Realist Theory”, Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Chicago, September 3-6, 1992c.
- Grieco J. M.: “Realist Theory and the Relative Gains Problem for International Cooperation: Development in the Debate and Prospects for Future Research”, Forthcoming in American Political Science Review, 1993.
- Harry F.: “A Structural Analysis of the Situation in the Middle East”, Journal of Conflict Resolution 5, 1961.
- Harry F.: “Graph Theory”, Reading, Adison-Wesley Publishing Company.
- Harris R. J.: “A Note on Howard’s Theory of Metagames” Psychological Reports, 25, 1969a.
- Harris R. J.: “Comment on Dr. Rapoport’s Comments”, Psychological Reports, 25, 1969b.
- Hartz L.: “The Liberal Tradition in America”, New York: Harcourt, Brace and World, 1955.

- Haas E. B.: “The Uniting of Europe: Political, Economic, and Social Forces”, 1950-1957. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1958.
- Hass E. B.: Mary Pat Williams, Don Babai: “Scientists and World Order: The Uses of Technical Information in International Organizations”, Berkeley: University of California Press, 1977.
- Herbst P. G.: “Behavioral Worlds”, London: Tavistock, 1970.
- Hertz H..: “The Principles of Mechanics”, D. E. Jones and J. T. Walley, transl. Introduction reprinted in Arthur Danto and Sidney Morgenbesser, eds. 1970. Philosophy of Science. Cleveland: World Meridian Books, 1894/1899.
- Herz J. H.: “Idealist Internationalism and the Security Dilemma”. World Politics 1, January 1950.
- Heymann P. B.: “The Problem of Coordination: Bargaining and Rules”. Harvard Law Review 86, March 1973.
- Hinsley F. H.: “Power and the Pursuit of Peace”, Cambridge University Press, 1963.
- Hoffmann S.: “The State of War: Essays in the Theory and Practice of International Politics”, New York: Praeger, 1965.
- Hoffmann S.: “Obstinante or Obsolete”. In Joseph S. Nye, Jr., ed., International Regionalism, Boston: Little, Brown, 1968.
- Hoffmann S.: “International Organization and the International System”. International Organization 24 (Summer), 1970.
- Hollist W. L. (Ed.): “Exploring Competitive Arms Processes”, New York and Basel: Marcel Dekker, Inc, 1978.
- Holloway D.: “The Soviet Union and the Arms Race”, New Haven and London: Yale University Press, 1984.
- Holsti O. R.: “Crisis Escalation War”, Montreal: McGill University Press, 1970.
- Holt R. T., B. L. Job and L. Markus: “Catastrophe Theory and the Study of War”, Journal of Conflict Resolution 22, 2, 1978.
- Howard M.: “The Causes of War and Other Essays”, London: Temple Smith, 1983.
- Howard N.: “Comments on Harris”, “Comment on Rapoport’s Comments” Psychological Reports. 25, 1969.
- Howard N.: “Note on the Harris-Rapoport Controversy”, Psychological Reports. 26, 1970.
- Howard N.: “Paradoxes of Rationality: Theory of Metagames and Political Behavior”, Cambridge, Mass. and London: MIT Press, 1971.
- Inkenberry G. J., D. A. Lake, and M. Mastanduno: “Introduction: Approaches to Explaining American Foreign Economic Policy”, in Ikenberry, Lake, and Mastanduno, eds.: “The State and American Foreign Economic Policy”, Ithaca: Cornell University Press, 1988.
- Intriligator M.l D.: “Conflict Theory Research: Analytical Approaches and Areas of Application”, Journal of Conflict Resolution 26, 2, 1982.
- Janis I. G.: “A Psychological Study of Foreign Policy Decisions and Fiascos”, 2nd Edn., Boston: Houghton Mifflin, 1982.
- Jervis R.: “Perception and Misperception in International Politics”, Princeton University Press, 1976.
- Jervis R.: “The Logic of Images in International Relations”, Princeton University Press, 1970.
- Jervis R.: “Cooperation Under the Security Dilemma”, World Politics 30, January 1978.
- Jervis R.: “Security Regimes”, International Organization 36 (Spring), 1982.
- Jervis R.: “From Balance to Concert: A Study of International Security Cooperation”, World Politics 38, October 1985.
- Kaplan M. A.: “System and Process in International Politics”, New York: Wiley, 1957.
- Kemeny J. G. and J. L. Snell: “Mathematical Models in the Social Sciences”, Boston: Ginn and Co, 1962.
- Kennan G. F.: “American Diplomacy, 1900-1950”, University of Chicago Press, 1951.
- Keohane R. O.: “The Big Influence of Small Allies”, Foreign Policy 2 (Spring), 1971.
- Keohane R. O.: “The Demand for International Regimes”. International Organization 36 (Spring).

- Keohane R. O.: “After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy”, Princeton University Press, 1984.
- Keohane R. O.: “Neorealism and Its Critics”, New York: Columbia University Press, ed. 1986b.
- Keohane R. O.: “Reciprocity in International Relations”, International Organizaction 40(Winter)., 1986c.
- Keohane R. O.: “International Institutions and State Power”, Boulder, Colo.: Westview, 1989.
- Keohane R. O.: “International Liberalism Reconsidered”, in Dunn 1990, 1990a.
- Keohane R. O.: “Multilateralism: An Agenda for Research”, International Journal 45 (Fall), 1990b.
- Keohane R. O.: “Institutionalist Theory and the Realist Challenge After the Cold War”, Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Chicago, September 3-6, 1992.
- Keohane R. O. and Joseph S. Nye, Jr. eds.: “Transnational Relations and World Politics”, 1972.
- Koehane R. O.: “Power and Interdependence: World Politics in Transition”, 2d ed., 1989. Boston: Little, Brown.
- Keohane R. O.: “Power and Interdependence Revisited”, International Organization 41, 1987.
- Keohane R. O.: “Joseph S. Nye, Stanley Hoffman: “Strategies of Adaptation: International Politics and Institutions in Europe After the Cold War”, After the Cold War: Institutions and State Strategies in Europe, 1989-1991. Cambridge Harvard University Press. Eds., 1993.
- Keohane R. O.: Stanley Hoffmann: “Institutional Change in Europe in the 1980’s”, in Keohane and Hoffmann, eds.: “The New Europan Community: Decisionmaking and Institutional Change”, Boulder, Colo.: Westview.
- Kindleberger C. P.: “The World in Depression”, 1929-39. Berkeley: University of California Press, 1973.
- Kock K.: “International Trade Policy and the GATT 1947-1967”, Stockholm: Almqvist and Wiksell, 1969.
- Korner S.: :The Philosophy of Mathematics”, London: Hutchinson University Library, 1960.
- Krasner S. D.: “Defending the National Interest: Raw Materials Investment and U.S. Foreign Policy”, Princeton: Princeton University Press, 1978a.
- Krasner S. D.: “State Power and the Structure of International Trade”, World Politics 28, no. 3, April 1976.
- Lipson C.: “The Transformation of Trade: The Sources and Effects of Regime Change”, International Organization 36 (Spring). Reprinted in Krasner 1983a, 1982.
- Lipson C.: “The Transformation of Trade: The Sources and Effects of Regime Chage”, In Krasner 1983a, 1983.
- Lipson C.: “International Cooperation in Economic and Security Affairs”, World Politics 37, October 1984.
- Lipson C.: “Banker’s Dilemmas: Private Cooperation in Rescheduling Sovereign Debts”, World Politics 38, October 1985.
- Little R.: “Power and Interdependence: A Realist Critique”, in R. B. Barry Jones and Peter Willetts, eds., Interdependence on Trial. London: F. Pinter, 1984.
- Lotka A. J.: “Elements of Mathematical Biology”, New York: Dover, 1956.
- Luttwak E. N.: “From Geopolitics to Geo-Economics”, The National Interest 20 (Summer), 1990.
- Mansbach R. W. and J. A. Vasquez, in Search of Theory: A New Paradigm for Global Politics. New York: Columbia University Press, 1981.
- March J. G.: “Organisations”, New York and London: Wiley, 1958.
- March J. G.: “The Bargaining Problem”, Econometrica XXI, (Reprinted in Young), 1975.
- Martin J. L.: “International Propaganda: Its Legal and Diplomatic Control”, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1958.

- Martin L. L.: “Institutions and Cooperation: Sanctions During the Falklands Island Conflict”, International Security 16 (Spring), 1992a.
- Mastanduno M.: “Do Relative Gains Matter? America’s Response to Japanese Industrial Policy”, International Securitu 16 (Summer), 1991.
- Mastanduno M., D. A. Lake, and G. J. Ikenberry: “Toward a Realist Theory of State Action”, International Studies Quarterly 33, no. 4, December 1989.
- Maynard S. J.: “Evolution and the Theory of Games”, Cambridge University Press, 1982.
- McClelland C. A.: “Access to Berlin: The Quantity and Variety of Events 1948-1963”, in Singer 1968.
- Meyer S. M.: “Nuclear Proliferation: Models of Behavior”, Choice and Decision, Chicago University Press, 1983.
- Midgaard K.: “Co-operative Negotiations and Bargaining: Some Notes on Power and Powerlessness”, in Brian Barry, ed., Power and Political Theory: Some European Perspectives, London: John Wiley, 1976.
- Milner H.: “The Assumption of Anarchy in International Relations Theory”, Review of International Studies 17, January 1991.
- Milner H.: “International Theories of Cooperation Among Nations: Strengths and Weaknesses”, World Politics 44, April 1992.
- Miner H. and D. Yoffie: “Between Free Trade and Protectionism: Strategic Trade Policy and a Theory of Corporate Trade Demands”, International Organization 43 (Spring), 1989.
- Modelski G.: “The long-cycle of global politics and the nation-state”, Comparative Studies in Society and History 20, April 1978.
- Modelski G.: “The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State”, Comparative Studies in Society and History 20, April 1978.
- Morgenthau H. J.: “Politics Amongst Nations: the Struggle for Power and Peace”, 5th edn, New York: Knopf, 1974.
- Morse E. S.: “The Transformation of Foreign Policies: Modernization, Interdependence and Externalization”, World Politics 22, April.
- Nagel J. H.: “The Descriptive Analysis of Power”, New Haven: Yale University Press, 1975.
- Nash J.: “Non-Cooperative Games”, Annals of Mathematics, 54, 1951.
- Nicholson M.: “The Resolution of Conflict”, Journal of the Royal Statistical Society (Series A) 130, Part. 4. (Reprinted in Young, 1975), 1967.
- Nicholson M.: “Conflict Analysis”, London: English Universities Press, 1971.
- Nicholson M.: “Oligopoly and Conflict: A Dynamic Approach”, Liverpool University Press, 1972a.
- Nicholson M.: “Uncertainty and Crisis Behaviour”, in Carter, C. F. and J. L. Ford (Eds.), 1972. 1971b.
- Nicholson M.: “The Scientific Analysis of Social Behaviour”, London: Frances Pinter, 1983.
- Nicholson M.: “The Conceptual Bases of The War Trap”, Journal of Conflict Resolution, 31, 2, 1987.
- Newman J. R. (Ed.): “The World of Mathematics”, (Four Vols), New York: Simon and Schuster, 1956.
- Nye J. S. Jr.: “Comparing Common Markets: A Revised Neo-Functional Model”, in Leon N. Lindberg and Stuart A. Schiengold, eds., Regional Integration: Theory and Research. Cambridge: Harvard University Press, 1971.
- Nye J. S. Jr.: “Neorealism and Neoliberalism”, World Politics 40, January 1988.
- Nye J. S. Jr.: “Bound to Lead: The Changing Nature of American Power”, New York: Basic Books, 1990.
- Olson M.: “The Logic of Collective Action”, Cambridge: Harvard University Press, 1965.
- Olson M. and R. Zeckhauser: “An Economic Theory of Alliance”, Review of Economics and Statistics 48, August 1966.
- Olson M.: “The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups”, 2nd Edn Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1971.

- Olson M. and R. Zeckhauser: “An Economic Theory of Alliances”, Review of Economics and Statistics. XLVII, 1966.
- Ordeshook P. C.: “Game Theory and Political Theory: An Introduction”, Cambridge University Press, 1986.
- Owen Q.: “Game Theory”, Philadelphia: W. B. Saunders and Co, 1968.
- Oye K. A.: “The domain of choice”, in Kenneth A. Oye, Donald Rothchild and Robert J. Lieber, eds. Eagle Entangled: U.S. Foreign Policy in a Complex World. New York: Longman, 1979.
- Oye K. A.: “Belief Systems, Bargaining and Breakdown”, International Political Bibliographu, 1983.
- Oye K.: “The Domain of Choice”, in Kenneth Oye, Donald Rothchild, and Robert Lieber, eds., Eagle Entangled: “U.S. Foreign Policy in a Complex World”, New York: Longman, 1979.
- Oye K.: “Explaining Cooperation Under Anarchy: Hypotheses and Strategies”, World Politics 38.
- Oye K.: “Cooperation Under Anarchy”, Princeton: Princeton University Press, 1986.
- Parsons T.: “On the Concept of Political Power”, Proceedings of the American Philosophical Society 107, 1963.
- Palloix C.: “L’internationalisation du capital”, Paris: Maspero, 1975.
- Pierce J. R.: “Symbols, Signals and Noise: The Nature and Process of Communication”, London: Hutchinson, 1962.
- Phillips W. and R. Rimkunas: “The Concept of Crisis in International Politcs”, Journal of Peace Research 15, 1978.
- Pillar P., Negotiating Peace: “War Termination as a Bargaining Process”, Princeton University Press, 1983.
- Popper K.: “The Logic of Scientific Discovery”, London: Hutchinson (First published in German in Vienna, 1934), 1959.
- Poston T. and I. Stewart: “Catastrophe Theory and its Application”, London: (Pitman), 1978.
- Puchala D. J.: “Domestic Politics and Regional Harmonization in the European Communities”, World Politics 27, July 1975.
- Puchala D. J. And R. F. Hopkins: “International Regimes: Lessons from Inductive Analysis”, in Krasner 1983a.
- Powell R.: “Conflict and Cooperation in Anarchy”, (unpublished typescript. University of California, Berkeley), 1990.
- Press J. S.: “Multivariate Group Assessment of Probabilities of Nuclear War”, in Bernardo et al., 1984, 1984.
- Ramsey F. P.: “A Mathematical Theory of Saving”, Economic Journal. 38, 1928.
- Rangarajan L. N.: “The Limitation of Conflict: A Theory of Bargaining and Negotiation”, London and Sydney: Croom Helm, 1985.
- Rapoport A.: “Lewis Fry Richardson’s Mathematical Theory of War”, Journal of Conflict Resolution 1, 1957.
- Rapoport A.: “Escape from Paradox”, Scientific American 217, 1, 1967.
- Rapoport A.: “Comment on Dr. Harris”, “Note on Howard’s Theory of Metagames”, Psychological Reports 25, 1969.
- Rapoport A.: “Comments on “Paradox Regained”, Psychological Reports, 26, 1970a.
- Rapoport A.: “N-Person Game Theory”, Ann Arbor: Michigan University Press, 1970b.
- Rapoport A.: “Mathematical Models in the Social and Behavioral Sciences”, New York and Chichester: Wiley, 1983.
- Rapoport A.: “Fights, Games and Debates”, Ann Arbor: Michigan University Press (2nd Edn), 1974.
- Rapoport A. and A. Chammah: “The Prisoners’ Dilemma: A Study of Conflict and Cooperation”, Ann Arbor: Michigan University Press, 1965.
- Rapoport A., M. J. Guyer and D. G. Gordon: “The 2 x 2 Game”, Ann Arbor: Michigan University Press, 1976.
- Rapoport A. and Albert M. Chammah (with the collaboration of Carol J. Orwant): “Prisoner’s Dilemma: A Study in Conflict and Cooperation”, Ann Arbor: Universtiy of Michigan Prese, 1965.

- Rapoport Anatol and Melvin J. Guyer: “A Taxonomy of 2 x 2 Games”, General Systems 2, 1966.
- Rashevsky N.: “Mathematical Biology of Social Behavior”, Chicago University Press, 1951.
- Rashevsky N.: “Looking at History through Mathematics”, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1972.
- Reynolds P. A.: “An Introduction to International Relations”, London: Longman, 1970.
- Richardson L. Fry: “War Moods”, Psychometrica. 13, Part 1, Part 1, 1948.
- Richardson L. Fry: “Arms and Insecurity”, Pittsburgh: The Boxwood Press, 1960a.
- Richardson L. Fry: “Statistics of Deadly Quarrels”, Pittsburgh: The Boxwood Press, 1960b.
- Riker W. H.: “The Theory of Political Coalitions”, New Haven: Yale University Press, 1962.
- Robinson J.: “The Accumulation of Capital”, London: Macmillan and Co. Ltd, 1956.
- Rosecrance R.: “International Theory Revisited”, International Organization 35, 1981
- Rosenau J.: “Calculated Control as a Unifying Concept in the Study of International Politics and Foreign Policy”, Center for International Studies, Princeton University, 1963.
- Roth A. (Ed.): “Game Theoretic Approaches to Bargaining Theory”, Cambridge University Press, 1985.
- Ruggie J. G.: “Collective Goods and Future International Collaborations”, American Political Science Review 66, September 1972.
- Ruggie J. G.: “International Responses to Technology: Concepts and Trends”, International Organization 29 (Summer), 1975.
- Ruggie J. G.: “International Regimes, Transactions and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order”, International Organization 36 (Spring), Reprinted in Krasner 1983a, 1982.
- Ruggie J. G.: “Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis”, World Politics 35, January 1983a.
- Ruggie J. G.: “International Regimes, Transactions, and Change embedded Liberalism in the Postwar Economic Order”, in Krasner 1983a, 1983b.
- Ruggie J. G.: “Multilateralism: The Anatomy of an Institution”, International Organization 46 (Fall)., 1992.
- Ruggie J. G.: “Continuity and transformation in the world polity: Toward a neorealist synthesis”, World Politics 35(2), January 1983.
- Russell B.: “Power: a New Social Analysis”, London: George Allen and Unwin, 1938.
- Russel B.: “Human Knowledge: Its Scope and Limits”, London: George Allen and Unwin, 1948.
- Russett B. (Ed.): “Economic Theories of International Politics”, Chicago: Markham, 1968.
- Saarty T. L.: “Mathematical Models of Arms Control and Disarmament”, Englewood Cliffs: Wiley, 1968.
- Savage L. J.: “The Foundations of Statistics”, 2nd Edn, New York: Dover, 1972.
- Schofield N.: “A Game Theoretic Analysis of Olson’s Game of Collective Action”, Journal of Conflict Resolution XIX, 3, 1973.
- Schrodt P. A.: “Richardson’s n-nation model and the balance of power”, American Journal of Political Science 22, 1978.
- Schrodt P. A.: “Preserving Arms Distributions in a Multi-Polar World: A Mathematical Study”, Denver: Monograph Series in World Affairs, University of Denver, 1981.
- Searle J.: “The Reith Lectures”, The Listener. 8th November - 13th December, 1984.
- Shackle G. L. S.: “Expectation in Economics”, Cambridge University Press, 1952.
- Shackle G. L. S.: “Uncertainty in Economics and other Reflections”, Cambridge University Press, 1952.
- Shubik M.: “Game Theory, Behavior and Paradox: Three Solutions”, Journal of Conflict Resolution, XIV, 2, 1970.
- Shubik M.: “Game Theory in the Social Sciences: Concepts and Solutions”, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1982.

- Simaan M. and J. B. Cruiz: “Formulation of Richardson’s Model of the Arms Race from a Differential Game Viewpoint”, Review of Economic Studies, 42, 1975.
- Simon H. A.: “Sciences of the Artificial”, Cambridge, Mass.: MIT Press. 1982. Models of Bounded Rationality. Cambridge, Mass: MIT Press, 1969.
- Singer J. D. (ed.): “Quantitative International Politics: Insights and Evidence”, New York and London: The Free Press, 1968.
- Singer J. D.: “The global system and its subsystems: A developmental view”, in James N. Rosenau, ed. Linkage Politics: “Essays on the Convergence of National and International Systems”, New York: Free Press, 1969.
- Smith T. C.: “Arms Race Instability and War”, Journal of Conflict Resolution, 24, 1980.
- Smoker P.: “A Mathematical Study of the Present Arms Race”,
- General Systems Yearbook. 8, 1963a.
- Smoker P.: “A Pilot Study of the Present Arms Race”, General Systems Yearbook, 8, 1963a.
- Snidal D.: “Public Goods, Property Rights, and Political Organizations”, International Studies Quarterly 23, December 1979.
- Snidal D.: “Coordination Versus Prisoners’ Dilemma: Implications for International Cooperation and Regimes”, American Political Science Review 79, 1985a.
- Snidal D.: “The Limits of Hegemonic Stability Theory”, International Organization 39, 1985b.
- Snidal D.: “Relative Gains Don’t Prevent International Cooperation”, (unpublished manuscript), 1989.
- Snidal D.: “International Cooperation Among Relative Gains Maximizers”, International Studies Quarterly 35,1991a.
- Snidal D.: “Relative Gains and the Pattern of International Cooperation”, American Political Science Review 85, September, 1991b.
- Snidal D.: “The game theory of International Politics”, World Politics. 28, 1985.
- Snyder G. H. and Paul Diesing: “Conflict Among Nations: Bargaining, Decision Making and System Structure in International Grises”, Princeton: Princeton University Press, 1977.
- Snyder G. H.: “Alliance Theory: A Neorealist First Cut”, Journal of International Affairs.
- Starr H.: “An Appraisal of the Substantive Findings of the Correlations of War Project”, in Zinnes and Hoole, 1976.
- Stein A. A.: “The Hegemon’s Dilemma: Great Britain, the United States, and the International Economic Order”, Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, New York, September 4, 1981.
- Stein A. A.: “Coordination and Collaboration Regimes in an Anarchic World”, International Organization 36 (Spring), 1982a.
- Stein A. A.: “When Misperception Matters”, World Politics 35, June 1982b.
- Stein A. A.: “Coordination and Collaboration: Regimes in an Anarchic World”, in Krasner 1983a, 1983.
- Strange S.: “International Monetary Relations of the Western World, 1959-1971”, in Andrew Schonfield, ed., International Economic Relations of the Western World, 1959-1971, vol. 2. Oxford: Oxford University Press for the Royal Institute of International Affairs, 1976.
- Stein A. A.: “The Hegemon’s Dilemma”, International Organization 38, 1984.
- Sussman H. and R. Zahler: “Catastrophe Theory and the Social and Biological Sciences: a Critique”, Synthese. 37, 1978.
- Sutton J.: “Non-cooperative bargaining theory: introduction”, Review of Economic Studies, LIII (5), 176, 1986.
- Taylor M.: “Anarchy and Cooperation”, London: John Wiley, 1976.
- Taylor M.: “Anarchy and Cooperation”, Englewood Cliffs: Wiley, 1976.
- Taylor M.: “The Possibility of Cooperation: Studies in Rationality and Social Change”, Cambridge University Press, 1987.
- Taylor M. and H. Ward: “Chickens, Whales and Lumpy Goods”, Political Studies. 30, 3, 1982.
- Tinbergen J.: “Alternative Forms of International Co-operation: Comparing Their Efficiency”, International Social Science Journal 30, 1978.

- Thom R.: “Structural Stability and Morphogenesis: an Outline of a General Theory of Models”, Reading, Mass.: W. A. Benjamin, Inc. First published in French in 1972, 1975.
- Thomas L. C.: “Games, Theory and Applications”, Chichester: Ellis Horwood, 1984.
- Thompson d’Arcy: “On Growth and Form”, 1st Edn, Cambridge University Press, 1917.
- Thompson E. P.: “The Poverty of Theory and Other Essays”, New York: Monthly Review Press, 1978.
- Tucker R. W.: “The Ineguality of Nations”, New York: Basic Books., 1977.
- Van Evera S. W.: “Causes of War”, Ph.D. diss., University of California at Berkelew, 1984.
- De Vitoria F.: “On the Indians”, Carnegie Inst., Washington DC, 1917.
- De Vree J., K.: “The Behavioral Function: an Enquiry into the Relations Between Behavior and Utility”, Theory and Decision. 15, 1982.
- Von Neumann, John and O. Morgenstern: “The Theory of Games and Economic Behavior”, 3rd Edn, Princeton University Press (1st Edn, 1944), 1953.
- Wagner D. L., R. T. Perkins and R. Taagepera: “Complete Solution to Richardson’s Arms Race Equations”, Journal of Peace Science. 1, 2, 1975.
- Wagner R. H.: “Deterrence and Bargaining”, Journal of Conflict Resolution, 26, 1982.
- Wagner R. H.: “The Theory of Games and the Problem of International Cooperation”, American Political Science Review, 77, 2, 1983.
- Wallace M. D.: “Arms Races and Escalation: Some New Evidence”, Journal of Conflict Resolution, 23, 1, 1979.
- Wallace M. D.: “Armaments and Escalation”, International Studies Quarterly. 26, 1, 1982.
- Waltz K. N.: “The Spread of Nuclear Weapons: More May be Better”, London: Adelphi Papers. No. 185. International Institute for Strategic Studies, 1981.
- Waltz K. N.: “Man, the State, and War: A Theoretical Analysis”, New York: Columbia University Press, 1959.
- Ward H.: “A Behavioral Model of Bargaining”, British Journal of Political Science. 9, 1979.
- Ward H.: “The Risks of a Reputation for Toughness: Strategy in Public Goods Provision Problems Modelled by Chicken Supergames”, British Journal of Political Science, 17, 1987.
- Wight M..: “The balance of power and international order”, In Alan James, eds.: “The Bases of International Order”, London: Oxford University Press, 1973.
- Wight M.: “Systems of States”, Leicester University Press.
- Wight M.: “Power Politics”, Harmondsworth: Penguin Books, 1977.
- Young O. R.: “Systems of Political Science”, Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1968.
- Young O. R. (Ed.): “Bargaining: Formal Theories of Negotitation”, Urbana, London: University of Illinois Press, 1975.
- Young O.: “Compliance and Public Authority: A Theory with International Applications”, Baltimore: John Hopkins University Press, 1979.
- Young O.: “International Regimes: Problems of Concept Formation”, World Politics 32, April 1980.
- Young O.: “Regime Dynamics: The Rise and Fall of International Regimes”, International Organization 36 (Spring).
- Young O.: “International Regimes: Toward a New Theory of Institutions”, World Politics 39, October 1986.
- Zacher M.: “Toward a Theory of International Regimes: Explorations into the Basis of Mutual Interests”, Journal of International Affairs 44, 1987.
- Zacher M. W. And R. A. Matthew: “Liberal International Theory: Common Threads, Divergent Strands”, Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Chicago, September 3-6, 1992.
- Zeeman E. C.: “Catastrophe Theory”, Scientific American, 23, 1976.
- Zeeman E. C., C. Hall, P.J. Harrison, H. Marriage, and P. Shapland: “A Model for Institutional Disturbances”, Britsh Journal of Mathematical and Statistical Psychology. 29, 1976.
- Zinnes D.: “An Analytical Study of Balance of Power Theories”, Journal of Peace Research. 4, 1967.

- Zinnes D. and F. W. Hoole (Ed.): “Quantitative International Politics: an Appraisal”, London and New York: Praeger, 1976.
- Zinnes D. A. and John V. Gillespie: “Mathematical Models in International Relations”, New York: Praeger, 1976.
- Zinnes D. A., J. V. Gillespie, P. A Schrodt, G. S. Tahim and R. M. Rubison: “Arms and aid: A Differential Game Analysis”, in Hollist, 1978.
- Zinnes D. A., R. G. Muncaster: “A Model of Inter-nation Hostility Dynamics and War”, Conflict Management and Peace Science. 6, 2.
- Zinnes D. A.: “The Dynamics of Hostile Activity and the Prediction of War”, Journal of Conflict Resolution. 28, 2.
- Zis G.: “The European Monetary System, 1979-84: An Assessment”, Journal of Common Market Studies 23, September 1984.
- Zysman J.: “Political Strategies for Industrial Order: State, Market, and Industry in France”, Berkeley: University of California Press, 1977.